

Rêzimana Kurdî ya Kurmancî

- bi hîndarî -

Abdullah Karabax

Secereya zimanê Kurdî

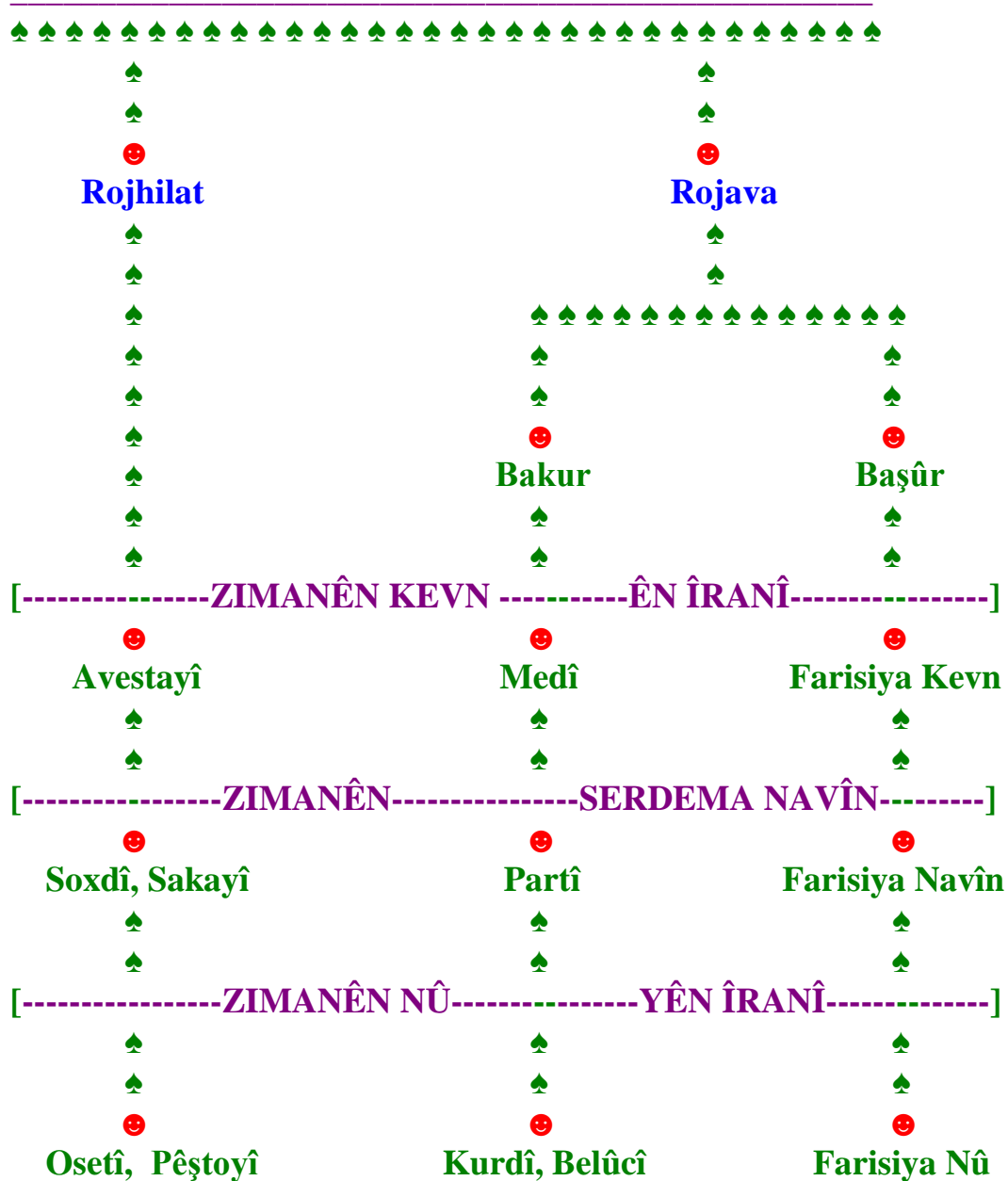
Pêşgotin

- Mijar 1 : Zaravaya Kurmancî**
- Mijar 2 : Navdêr**
- Mijar 3 : Cînavk**
- Mijar 4 : Rengdêr**
- Mijar 5 : Raweya fermanî**
- Mijar 6 : Dema niha**
- Mijar 7 : Dema boriya têdeyî**
- Mijar 8 : Çîrokiya dema boriya têdeyî**
- Mijar 9 : Dema boriya dûdar**
- Mijar 10 : Çîrokiya dema boriya dûdar**
- Mijar 11 : Dema boriya berdest**
- Mijar 12 : Dema bê**
- Mijar 13 : Çîrokiya dema bê**
- Mijar 14 : Dema bê ya nêzîk**
- Mijar 15 : Raweya daxwazî**
- Mijar 16 : Raweya xwestekî**
- Mijar 17 : Raweya bilanî**
- Mijar 18 : Raweya hekanî**
- Mijar 19 : Raweya divêtî**
- Mijar 20 : Lêkerên alîkar**
- Mijar 21 : Rawe û avanî**
- Mijar 22 : Lêker**
- Mijar 23 : Hoker**
- Mijar 24 : Daçek**
- Mijar 25 : Gihanek**
- Mijar 26 : Baneşan**
- Mijar 27 : Hevoksazî**
- Mijar 28 : Xalbendî**

Çavkanî

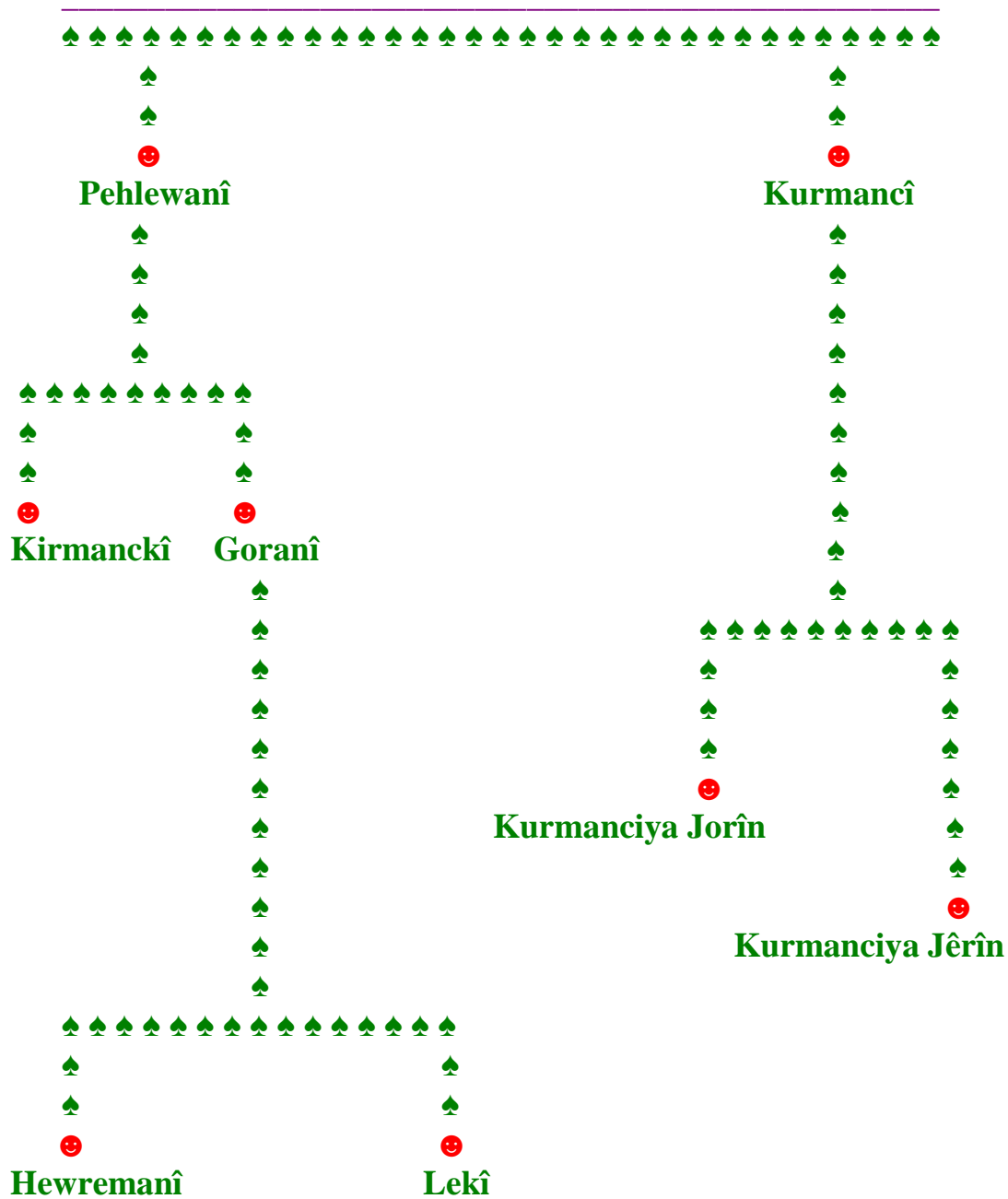
Tablo : 2

Zimanê Îranî yê Dêrin



Tablo : 3

Kurdiya Dêrin



Tablo : 4

Alfabeya Kurdî

tîpên girdek	di peyvê de	tîpên hûrdek	di peyvê de
A	Agirî	a	agir
B	Bêrîvan	b	berf
C	Culemerg	c	cemed
Ç	Çewlik	ç	çar
D	Delal	d	ders
E	Erzo	e	endam
Ê	Êlxo	ê	êvar
F	Firad	f	fîrîn
G	Gulperî	g	gulav
H	Hawar	h	hêlîn
I	Irak	i	izxare
Î	Îno	î	îsal
J	Jiyan	j	jiyan
K	Kermaşah	k	kevir
L	Lezgîn	l	lepiik
M	Meletî	m	mezin
N	Nemrûd	n	nalîn
O	Osmanî	o	ode
P	Perîxan	p	pirtûk
Q	Qers	q	qet
R	Reşê	r	reng
S	Semsûr	s	sal
Ş	Şerko	ş	şev
T	Tendûrik	t	tu
U	Uzbek	u	usûl
Û	Ûygurkî	û	ûd
V	Vîndar	v	vekirî
W	Wan	w	welat
X	Xabûr	x	xew
Y	Yekdil	y	yek
Z	Zagros	z	zêr

Pêşgotin

Ev xebata rêzimanî di navbera salên 2003 û 2009'an de bi sernivîsa *Qursên Kurdî-ders/rêziman* hatibû amadekirin. Hin mijarên wê bi hêsanî di kursan de û li çend malperan jî tevayî dihatin xwendin. Careke din hatin berçavkirin, bi kûrayî hatin dahûrandin, hin mijar hatin derxistin, hinek jî hatin lêzêdekirin.

Bo vê sererastkirina dawîyê jî rezimana Celadet Bedirxan, ya Feqî Sagniç, bi sedema nûjenî û standardiyê jî “Rêzimana Kurmancî, çapa berfirehkirî” ya Samî Tan û ji aliyê çavkaniyên ferhengî ve jî yên Zana Farqînî bingeh hatin hîlbijartin. Der barê hin mijaran de min ramanên xwe veşarî hiştin. Ji ber ku hevgirtina perwerdeyî ya zimanê Kurdî, ji ramanên cur bi cur ên mamoste û zimanzanan hê pêştir e.

Rastnivîs jî mijareke girîng e. Di hemû mijarên vê berhemê de gelek xalên wê hatin nasandin, lê hinek jî ji pêşeroja zimanê niviskî re man. Wekî ku tê zanîn rastnivîsa Kurmanciyê hîn tam rûneniştiye. Ligel vê pêdiviya rênîşa vekîteyê heye ku ew jî karê ferhengçêker û saziyên ku xwe berpirsyar dibînin in.

Ev rêziman ji bo astên bilind û kesên ku Kurmancî dipeyîvin û dixwînin, hate vehandin. Mijar bi şeweyên fehmbare hatin ravekirin û rêbaz bi mînakên hatin şidandin.

Jêwergiranên berhemên wêjeyî yên ku di vê xebatê de cih digirin, li gorî rêz û rêzikên rêzimana nûjen hatin bêjandin û bicihkirin.

Bi navê *Veser a Rêzimana Kurdî ya Kurmancî*, der barê kêşana lêkeran de pirtûkçeyek hate ramandin û ew vesera vê berhemê ye.

07.05.2013, Lozan, A. Karabax

Jimar : 1

Mijar : Zaravaya Kurmancî

Ziman pergala ragihandina dengan ne. Ev pergal bi devkî û nivîskî di herikîna dem, dîrok û pêvajoya mirovbûnê de ji aliyê mirovan ve birêkûpêk, bi razberkirin û nîşanekirina tişt, heyîn, çalakî û hestan pêk tên. Ziman xwe nûjen dikin, bi rê û rêbazên nuh bi pêş dikevin. Yê ku nikarin xwe biparêzin, yan tevde ji holê radibin an jî di nava zimanên mirî de tên hewandin û ew dibin mijarên pisporên xwe.

Nasnameyên hevpar ên qewm, kêmetewe û neteweyan zimanên wan in; ew di navbera çand, aborî û rêveberiyên civakî de pêdivî û rolên jiyani radikin ser xwe.

Ziman ji aliyê binyadê ve tên senifandin : Hind-Ewropa, Ural-Altay, Samiyan, Çîn û Tîbet, Bantûyan. Ji van her kom jî di nava xwe de tê beşkirin.

Zimanê Kurdî, di koma herî mezin a Hind-Ewropî û beşa wê ya Îranî de tê dahûrandin. Di Kurdî de pênc zarava hene : Kurmancî, Soranî, Kurmanckî, Goranî, Lorî. Babeta vê berhemê rêzimana Kurmancî ye.

Rêziman bi rêz û rêzikên xwe; pêkhatin, erk û bikaranînen deng, peyv, hevok û nîşandekên rêzimanî dikole. Rêzimanên nûjen, bes di qadên peyvsazî û hevoksaziyê de namînin; dengsazî, dengzanî, watenasî û rastnivîsê jî didin ber xwe.

Em dikarin beşên vê mijarê wisa bidin diyarkirin û kolandin :

- ➔ Alfabeya kurdî ya kurmanciyê**
- ➔ Hin taybatiyên tîp û deng**
- ➔ Peyvsazî**
- ➔ Peyv û wate**

↓ Alfabeya kurdî ya kurmanciyê :

Di zimanan de tîp, deng û şanî dikin in û alfabe jî ji tîpan tên holê. Di zaravaya Kurmancî de 31 tîp hene û ew dengên bingehîn dinimînin. Jê pê ve pevdengê heye û ew jî bi du tîpên vê alfabeyê pêk hatiye.

Ji aliyê zayenda rêzimanî ve tîpên alfabeya kurmanciyê mê ne û bi serê xwe nav in.

Ji aliyê dirûvê ve tîpên hûr, “hûrdek” û yên gir, “girdek” tên navandin.

- Tîpên alfabeya kurmanciyê ev in :

Tîpen girdek :

A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

Tîpên hûrdek :

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

Di kurmanciyê de pevdengek heye : **xw**

- Dengdêr û dengdar :

Di riya dengan de hin tîp bê asteng û hinek bi asteng dertên. Ji yên bê asteng re *dengdêr* û yên ku bi asteng re jî *dengdar* tên gotin.

Tîpên dengdêr : Di kurmanciyê de pênc heb dirêj û sê heb kurt, heşt dengdêr hene. Dengdêr li gorî bilêvkirinê jî ji hev cuda dibin.

Tîpên dengdêr : **a, e, ê, i, î, o, u, û**

- Tîpên dengder du bir in :

Yên dengdêrên dirêj : **a, ê, î, o, û**

Yên dengdêrên kurt : **e, i, u**

- Li gorî cîderka dengan tîpên dengdêr :

Yên pêşderkî : **e, ê, î**

Yên navderkî : **i, u**

Yên paşderkî : **a, o, û**

- Li gorî awayê vebûna devê mirov tîpên dengdêr :

Yên gilover : **o, u, û**

Yên nîvgirtî : **ê, i, î**

Yên vekirî : **a, e**

- Li gorî asta derketina dengan tîpên dengdêr :

Yên bilind : **i, î, u, û**

Yên navincî : **ê, o**

Yên nizm : **a, e**

• Tîpên dengdar bîst û sê heb in :

b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ş, t, v, w, x, y, z

Dengên dengdar li gorî cîderkê û awayê derxistinê ji hev cuda ne.

• Li gorî cîderka dengan tîpên dengdar :

Yên lêvkî : **b, m, p, w**

Yên diranlêvkî : **f, v**

Yên diranî : **d, n, s, t, z**

Yên pêşezmandevî : **c, ç, j, l, r, ş, y**

Yên ezmandevî û qirikî : **g, h, k, q, x**

• Li gorî awayê derxistina dengan tîpên dengdar :

Yên girtiya hişk : **k, p, q, t**

Yên girtiya nerm : **b, d, g**

Yên girtiya difinî : **m, n**

Yên fîzeka hişk : **f, s, ş**

Yên fîzeka nerm : **j, v, z**

Ya herikiya lertzokî : **r**

Ya herikiya rexkî : **l**

Yên nîvdengdêr : **h, w, y**

Ya domdara hişk : **x**

• Ji aliyê ferhengê ve eger tîpên dengdar bi serê xwe bînin xwendin :
Ev tîp(**v, w, x**) bi alîkariya “ e ”yê û yên din bi alîkariya “ ê ”yê tîpên dengandin.

↓ **Hin taybatiyên tîp û dengan :**

Alfabeya kurdî ya kurmancî fonetîk e. Ango her tîp ji bo dengê bîngê hîni hatiye danîn. Bilî dengên bîngê hîni hin dengên din jî hene ku di bilêvkirina hin bêjeyan de ew tîpên din û bo wan tîpên nehatina nîşankirin.

Dema ku Celadet Bedirxan alfabeyê amade dike, wan dengên bêtîp, mîna rengedengên dengên bingehîn dipejirîne û divê ev taybetî di bilêvkirina peyvên têkildar de bîn sererastkirin.

Di wateya peyvê de rengedeng guhartinê pêk nayîne. Di bilêvkinê de awayê peyvê ya hilmî bi tîpa “h”yê tê nîşankirin.

• Dengên hilmî û nehilmî :

Dengên hilmî bi hilmê û yên nehilmî bê hilm tên bilêvkin.

★ Ev tîp di hin peyvên de bi dengên ji hev cuda dertên : ç, k, p, t

Mînak 1 : Bo bilêvkirina hilmî :

çh (çal, çel, çol)

kh (kar, ked, kel)

ph (paç, pêl, pûr)

th (tajî, tevde, tov)

Mînak 2 : Bo bilêvkirina nehilmî :

ç (çam, çinar, çend)

k (keç, kin, kum)

p (pembe, pêş, pîn)

t (tam, tek, tîp)

• Ev tîp dengên ji hev cuda dide : h

Ya ku di peyvên kurdî de nerm e :

Heval, hêlîn, hilm

Ya ku bi hin peyvên biyanî ve derbasî kurdî bûye, hişkîr e :

Hecî, Hesên, Heran

• Dengên lertzok û bişid : l, r

Di hin peyvên de nivîsandina wan tîpan bi gengeş in. Hin zimanzanê û nivîskar, bikaranîna cotetîp û hinek jî ya yeketîp guncan dibînin.

★ Tîpek an du tîp “ l ”

Mînak 3 : Peyv : gellek

Di peyva “gellek”ê de eger tîpek “l”, jê bê avêtin, ji aliyê wateyê ve tu cudatî nayê holê, lê ya ku di peyvê de dimîne, divê piçek bi şid bê bilêvkin : gellek → gelek

/Em in ên ku gelek caran dadikevin jêr û radibin jorê/
(Tavên Stêrîn, A. Karabax)

★ Tîpek û du tîp “r”

Mînak 4 : Her du şeweyên vê peyvê jî karîger in : pîrr, pîr :

Di hin peyvan de bikaranîna her du “rr”yan pêwîst in. Ji ber ku her yek bi serê xwe yekedeng e, ango her yek dengê raber dike. Di hin peyvan de jî “r”yek cih digire û piçek xurt tê xwendin.

Encam : Nivîsîna bi tîpa “ r ”yekê ya vê peyvê(pîr), her ku diçê bo her du şeweyên jorîn jî di zimanê nivîskî de rûdine.

Zilamekî pîrr kevneperest bû. (Cembelî, Îhsan Cûlemêrgî)

Li aliyê din jixwe dengê “o”yê ji kurdî re ne biyan e û rêjeya bikaranîna wê ya li dawiya peyvan jî pîr û pîr e. (Zana Farqînî)

• Dengên kelijandinê :

Di kurmanciyê de, di peyvekê de du dengdêr li piştî hev cih nagirin. Ger du dengdêr li pey hev bên, wê demê dengê alîkar dikeve navbera wan. Ji wan tîp an dangan re, *tîpên kelijandinê* yan jî *dengên kelijandinê* tên gotin.

★ Di kurmanciyê de tîp an dengên kelijandinê ev in : **h, w, y**

Mînak 5/1 : Di pêkhatina peyvan de : h, w, y
agahî, kurtahî, mirovahî, ronahî
dinyewî, duwemîn, ewrewî, gewrawî
badayî, bûyîn, dayîn, efbûyî, zanayî

Mînak 5/2 : Di ravekê(qedînek) de : y
deriyê malê, kaniya gund, xaniyên spî, piyên min

★ Bikaranînen dijî rêbeza jorîn hene, ango di kêşana lêkeran de du dengdêr li pey hev tên.

Mînak 6 : Di kurdiya kevn de hin peyvên ku bi tîpa “h”yê dest pê dikin, di wan de ev tîp ji holê rabûye.

★ Di hin lêkeran de :

Lêker : **hanîn** → **anîn**

▶ Rewşenê du berxik **dianîn**.

Lêker : **êşîn**

▶ Ew ê serê te **biêşîne**.

★ Ev tîp(**y**), li ber van tîpan(**i, î**) mîna nivdengdêrekê tê karandin :

✓ Li ber “ **i** ”yê : Bilêvkirina “ **i** ”yê, wekî ya “ **î** ”yê ye.

▶ Li çiyayê biçûk baran nedibariye.

✓ Li ber “ **î** ”yê :

Ev tîp mîna “ **i** ”yê tê nivîsandin, lê di bilêvkirinê de wekî ya berê ye :

gundî → **gundi**yên me, **xanî** → **xani**yê wan

★ Hin zimanzane û nivîskar, tîpa “ **î** ”yê, li ber tîpa “ **y** ”yê jî bi eynî dirûvê dinivîsîn :

gundî → **gundi**yên me, **xanî** → **xani**yê wan

Encam :

Ji wan her du bikaranînan dê kîjanê mayînde bibe, bersiv a pêşerojê ye.

• Dubarekirina tîpekê :

Hin dengdar li pişt hev tên û ji aliyê bilêvkirinê ve jî her yek fonem e.

Di payeya hevrûkirinê ya rengdêran de : **t**

sert + tîr : **serttîr**

kort + tîr : **korttîr**

Di peyvên hevedudanî de : **k, r**

yek + kîte : **yekkkîte**

ser + rût : **serrût**

• Di hin peyvên biyanî de hin dengdêr li peyv hev tên û di bilêvkirinê de jî her yek bi serê xwe fonem e.

Dengdêr : **a, e, i, î, o, u**

kakao, saet, şair, teorî, suîqest

• Kîte :

Ev ji aliyê dengzaniyê ve perçeya peyvê ye ku bi carekê re ji devê mirov derdikeve. Hin kîte bi xwe jî peyv û dengê dibin.

Dengdêr bi serê xwe kîte û kîtedeng in, lê dengdar bi serê xwe nabin.

Mînak 7 : Kîte û kîtandin :

★ Li gorî jimarên tîpên xwe kîte :

Dengdêr bi serê xwe yekkîte dibin : a, e, ê, i, î, o, u, û

- ▶ Ew saet **a** min e.
- ▶ Ew zilam **ê** wan e?
- ▶ Wî tu jin **û** mêr nedîtine.

Bi du tîpan kîteyek : ah, aj, ba, çê, dê, du

Bi sê tîpan kîteyek : ard, ast, bar, cot, çap

Bi çar tîpan kîteyek : bang, deng, merc, şert

Bi pênc tîpan kîteyek : stewr, stêrk, stran, strih

★ Di peyvan de kîte û kîtandin :

Bo peyvên yekkîteyî : ar, çam, dû, paş, tirs, zor

Bo yên dukîteyî : a-la, ma-se, kan-î, şa-hî, Roj-hat

Bo yên sêkîteyî : a-jal-nas, ber-de-wam, der-hê-ner

Bo yên çarkîteyî : a-bo-rî-nas, ber-nam-ze-dî, ce-ri-ban-din

Bo yên pêncîteyî : pir-zi-ma-nî-tî, we-lat-pa-rê-zî

Bo yên şeşkîteyî : ro-na-yî-pa-rê-zî, zer-ze-wat-fi-ro-şî

• Kirpandin :

Ji aliyê peyvîn û xwendinê ve di peyvan de hin kîte ji yên din xurttir tîpên bilêvkirin. Bi kurtasî ji vê rêbazê re *kirpandin* tê gotin.

Di peyvan de cihên kirpandinê cuda ne. Di yên xwerû de li ser kîteyên dawî ne, lê carinan derbasî ser yên berî wê jî dibin.

Kurt û dirêj, hemû dengdêr dikarin kirpandinê bidin ser xwe û digel vê xwezayên dengên xwe diparêzin. Ew nayê vê wateyê ku di kirpandinê de dengdar bê rol in.

Mînak 8 : Di peyvan de cihên kirpandinê :

★ Di peyvên yekkîteyî de kirpandin li ser dengdêran in :

av, der, têr, cil, dîk, hov, kurd, bûk

★ Di hin peyvên dukîteyî de ew li ser kîteyên pêşîn jî dibin :
îro, nîvro, êvar

★ Di yên pirkîteyî de ew bi gîştî li ser kîteyên dawî ne :
bajarî, bawermendî, kirpandin, mamostetî

★ Di hin yên pirkîteyî de ew li ser kîteyên din jî dibin :
jêbirîn, gerînek, serokkomar, têkîrin

★ Di navdêr û rengdêran de ew bi piranî li ser kîteyên paşî ne :
evîndarî, kulîlk, Riha, derbeder, mezin, zerîn

★ Hin qertaf di peyvan de kirpandinê digirin ser xwe.
Bo hin qertafên pirjimariyê, ya (-an)'ê : gul → gulan

★ Hin qertaf jî di peyvan de kirpandinê nagirin.

Ji yên nebinavkirî, ya (-ek)'ê nagire : kûr → kûrek
Lê hinek jî digirin, ya (-ekî)'yê : mirov → mirovekî

★ Di lêkeran de kirpandin :

Di raderên xwerû de kirpandin li ser kîteyên dawî ne :
hatin, ketin, kutan, xwarin, zanîn,

★ Di kêşana lêkeran de cihên kirpandinê cuda ne :

Li ser hin qertafên raweyî : (bi-, di-, na-, ne-, ni-) :

- ▶ Bimeşe!
- ▶ Rojda ji vir diçe.
- ▶ Em bi wê re naçin.
- ▶ Mem ji wir ne.
- ▶ Hûn nikarin wan bibînin.

Li ser qertafa dema bê : ê(dê) : ▶ Ez ê bixwînim.

Li ser pêşgirên lêkersaz : (da-, hil-, ra-, ve-, wer-) :
dadan, hildan, rakirin, vegotin, werdan

Li ser hin bêjeyên rawesaz : divê, heke, xwezî

Li ser rayeka dema borî : hat, ket, dît

Li ser hin rayekên hevedudanî : dikarîbû, ketibûye

• Lerze(ton) :

Ev di peyvîn û xwendinê de pêkanîneke bi hest û ahengî ye. Lerze û kirpandin ji hev cuda ne, lê ji hev re alîkar in.

Di xwendina helbestî û gerandina berhemên şanoyî de lerzekirin digihîjin asta hunerî.

Pîrê Defînegar :

- Muhebeta çûkan li qefesa çiyayên evîndar in!

Etarê Dilan :

- Dilo, baz in! Dîno, bahoz in! Dînê, bi awaz in!

(Dîmenên Digerin, şano, A. Karabax)

↓ Peyvsazî :

Peyvsazî(morfolojî) pekhatin, dariştin û kêşana peyvên vedikole. Em ê li vir bi hêsaniyê li ser hin mijarên peyvsaziyê rawestin.

• Peyv(bêje) :

Ev hêmanên watedar, dengî, devkî û nivîskî ne ku herî kêr bi yek an jî bi çend kîteyan pêk tên.

Ji aliyê pêkhatinê ve peyv li du beşên bingehîn tên senifandin :
Yên xweru û yên nexwerû.

★ Peyvên xwerû :

Ev yên sade ne û ji hev nabin. Eger bînin jihevkerin, bê wate dimînin.

Mînak 9 : Bav, baş, diyar, erd, Med, şîn, xew, zîv

★ Peyvên nexwerû :

Ev çend hêmanan di xwe de dihevin. Yên serbixwe û qertafan digirin.
Peyvên nexwerû jî du beş in : Yên hevedudanî û yên pêkhatî.

✓ Peyvên hevedudanî : Ev peyv herî kêr ji du peyvên serbixwe pêk tên.

Mînak 10 : Avhewa, bareş, bavkal, destsivik, dilêş

✓ Peyvên pêkhatî : Ev bi qertafên bêjesaz tên dariştin. Hin dariştin li ser hêmanên serbixwe jî çêdibin.

Mînak 11 : Alozdar, behrewer, carek, çireçir, deverî

✓ Peyvên kompleks : Hin peyvên nexwerû, hevedudanî û pêkhatî yan jî pêkhatî û hevedudanî dibin. Ew in ku dirûvên kompleks pêk tînin.

Mînak 12 : Bidestketî, bêdayikmayîn, jorejêr, serbixwetî

• **Qertaf :**

Ev hêmanên alîkar in ku di pêkhatina bêjeyan û tewangê de karîger in. Hin pêşgir, paşgir, navgir in û hinek jî di çêkirina hin raweyan de mîna peyvekê, bi serê xwe cih digirin.

Di tewangê de, tewandina bêjeyan û kêşana lêkeran tînin beşkirin ku ev her du beş jî bi alikariya hin qertafan pêk tînin.

Qertaf li du beşên sereke kom dibin : Yê kêşanê û yê bêjesaz. Ji bo destpêkê, em ê li vir wan bi kurtayî bidin nasandin. Ji ber ku gelek qertaf hene û ew di babetên tîkildar de bi berfirehî tîne dahûrandin.

➔ **Ji qertafên kêşanê hinek :**

Ev di kêşana lêkeran de dem, kes, rawe, mêjer û zayendan dinimînin. Ji wan hinek pêşgir, hinek paşgir in û hinek pêşgir jî dibin navgir.

★ **Di raweya fermanî de :**

Qertafa erênîyê : **bi-**

Lêker : **çûn** → **Biçe!**

Ya erênîyê di hin lêkeran de bi kar naye :

Lêker : **rabûn** → **Rabe!**

Qertafa neyîniyê : **me-**

Lêker : **çûn** → **Meçe!**

Hin nivîskar li şûna (**me-**)'yê, (**ne-**)'yê bi kar tînin :

Lêker : **çûn** → **Neçe!**

Paşgirên kesandinê yê raweya fermanî :

Yekjimar : **-e**

Lêker : **xwendin** → **Bixwîne!**

Pirjimar : **-in**

Lêker : **xwendin** → **Bixwînin!**

★ Di dema niha de :

Qertafa erênîyê : **di-**

Lêker : **xwarin** → Ez **dixwim**.

Ya neyînîyê : **na-**

Lêker : **xwarin** → Ez **naxwim**.

Bo hin lêkerên awerte ya neyînîyê : **ni-**

Lêker : **karîn** → Ez **nikarim**.

★ Di dema boriya têdeyî de :

Ji lêkerên negerguhêz : **hatin**

Awayê **erênî** : Ez **hatim**.

Awayê **neyînî** : Ez **nehatim**.

★ Ji qertafên kêşanê, paşgirên kesandinê :

Hin zimanzane ji wan re “cînavkên kesandinê” dibêjin.

Paşgirên kesandinê yên yekjimariyê : (-im, -(y)î, -e)

Paşgirên kesandinê yên pirjimariyê : (-in, -in, -in)

Mînak 13 : Di deman niha de bikaranîn.

Lêker : **nivîsîn**

Awayê **erênî** :

Ez **dinivîsim**/Tu **dinivîsî**/Ew **dinivîse**

Em **dinivîsin**/Hûn **dinivîsin**/Ew **dinivîsin**

Awayê **neyînî** :

Ez **nanivîsim**/Tu **nanivîsî**/Ew **nanivîse**

Em **nanivîsin**/Hûn **nanivîsin**/Ew **nanivîsin**

➔ Tewanga bêjeyan û qertaf

★ Ji qertafên tewangê :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, paşgir : **-ê**

▶ Serdar bi hevalên xwe ve çûn sazdêranê.

Bo navdêrên nêr, paşgir : **-î**
▶ Du sal in ku em wî endezyarî dinasin.

Pirjimar :
Bo navdêrên nêr û mê, paşgir : **-an**
▶ Çi mezin û çi biçûk, her kes li ser piyan bû.

★ Di banglêkirinê de qertaf :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, paşgir : **-ê**
▶ Lê keçê, li deştê binêre, ew çi berfa spî ye!

Bo navdêrên nêr, paşgir : **-o**
▶ Lawo, bike bilezinê, ji min re hekîmekî bibîne!

Pirjimar :
Bo navdêrên nêr û mê, paşgir : **-(i)no**
▶ Keçino, lawino, hûn ê di saet diduyan de biçin sazgehê.
▶ Keç û lawino, hûn ê di saet diduyan de biçin sazgehê.

★ Ji qertafên veqetandekê :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, veqetandek : **-a**
nêrgiz → nêrgiza gulistanê

Bo navdêrên nêr, veqetandek : **-ê**
pel → pelê defterê

Pirjimar :
Bo navdêrên nêr û mê, veqetandek : **(-an → -ên)**
nêrgizan → nêrgizên gulistanê
pelan → pelên defterê

★ Ji qertafên nebinavkirinê(nenasîyê) :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, paşgir : **-ek**

dar → darek

Bo navdêrên nêr : -ek

bar → barek

Pirjimar :

Bo navdêrên nêr û mê, paşgir : -in

dar → darin

bar → barin

→ Qertafên bêjesaz :

Hin peyv bi alîkariya hin qertafan tên holê û ew qertaf ên bêjesaz in. Ew di dariştina bêjeyan de pêşgir, paşgir, navgir û navbend in.

Qertafên bêjesaz di navdêran de yên navdêrsaz, di rengdêran de yên rengdêrsaz û di lêkeran de jî yên lêkersaz in. Di kurmanciyê de yên bêjesaz gelek in.

★ Ji qertafên bêjesaz :

✓ Pêşgir : Ev li ber hêmanên bingehîn cih digirin, şêwe û wateyên nû yên bêjeyî didin wan.

Di navdêran de : (bele-, make-, man-, kele-)

Mînak 14 : Beleguh, makeraman, manker, kelereq

Di rengdêran de : (bele-, ber-, bê-, çele-, şip-)

Mînak 15 : (beleder, berçewt, bêkes, çelevîçî, şipşîn)

Di lêkeran de : (da-, hil-, ve-, wer-)

Mînak 16 : dahûrandin, hilçandin, vekolîn, wergerîn

✓ Paşgir : Ev tên dawiyên hêmanên bingehîn, şêwe û wateyên nû yên bêjeyî didin wan. Li gorî qertafên din, ji aliyê paşgiran ve kurmancî hîn dewlemend e.

Di navdêran de : (-ak, -anî, -istan, -î, -ger)

Mînak 17 : ronak, apañî, gulistan, bedewî, avger

Di rengdêran de : (-ar, -bel, -dar, -ek, -în, -tir)

Mînak 18 : xewar, çavbel, famdar, jîrek, zêrîn, şîntir

Di lêkeran de : (-in, -în, -n, an, -andin)

Mînak 19 : hatin, anîn, dan, kutan, gerandin

✓ Navgir : Ev qertafa bêjesaz e ku di nava peyvê de cih digire û bi vî awayî peyvên nuh pêk tên : (-a-)

Mînak 20 : barîn → baran, gerîn → geran

Nîşe : Her qertafên navgir ne bêjesaz in. Hin qertafên din jî dibin navgir.

Mînak 21 : Ji qertafên kêşanê : (di-, -ne-) :

▶ Şîlanê çaya reş venedixwar.

Lê ez ji yekî ku derketibe devereke weha bilind û giyana wî ji laşê wî derneketibe, bêhtir jî dibînim. (Navê Min Sor e, O. Pamuk, werger : M. Aydogan)

✓ Navbend : Ev qertafên bêjesaz in ku dikevin navbera du peyvên û yê nû tên dariştin : (-e-, -o-, -an-)

Mînak 22 : tekedest, sarogermî, seranser

Nîşe : Di bêjesaziyê de hin daçek û gihaneka “û”yê jî bi erkên navbendî tên xebitandin : (-bi-, -li-)

Mînak 23 : berbiçav, çavlider, tarûmar

↓ **Peyv û wate** :

Peyv, bi dirûv û wateyên xwe peyv in. Di watenasiyê de li gorî wateyên xwe tên vekolandin. Bi yekwate yan pirwate dibin, bi wateyên bingehîn û yê alîkar tên nirxandin.

Ji aliyê pêwendiyên wateyê ve peyvên tîr ravekirin : Hemwate, diwate, hev deng, hev reng, cotepeyv.

• **Peyven hemwate** :

Ew peyv in ku dirûvên wan cuda, lê ji aliyê wateyê ve hemwate ne. Ligel vê di hemwatebûnê de her peyv wekî hev bi wateyan ranabin (li ferhengê binêrin).

Mînak 24 : hejmar/jimar, nîşe/têbinî, saet/demjimêr

- Peyven dijwate : Ev peyv ji aliyê wateyê ve dijî hev in.

Mînak 25 : çûn ↔hatin, mê ↔nêr, mirî ↔zindî, reş ↔spî

- Peyven hevdeng : Ev ji aliyê dirûv û bilêvkinê ve mîna hev in, lê wateyên wan cuda ne(li ferhengê binêrin).

Mînak 26 : fer ≠ fer, hûr ≠ hûr, şîn ≠ şîn

- Peyven hevrenge : Ev ji aliyê dirûvê ve wek hev in, lê bilêvkin û wateyên wan cuda ne(li ferhengê binêrin).

Mînak 27 : kar ≠ kar, ker ≠ ker, ter ≠ ter

- Cotepeyv :

Cotepeyv ji du peyvên têkildar û bi alîkariya gihanekê ya “û”yê pêk tên. Ev pêkhatinên bêjeyî ne ku bi xurtkirin, gelemperîkirin û ahengên fonetîk xwe dişidînin. Hin cotepeyv hemwate, hinek nêzwate û hinek jî dijwate ne.

- ✓ Yên hemwate : Ev bi du peyvên hemwate ne.

Mînak 28 : dê û dayik, pisap û pismam, şert û merc

- ✓ Yên nêzwate : Ev bi du peyvên nêzwate ne.

Mînak 29 : dem û dewran, gul û kulîlk, kurm û kêzik

- ✓ Yên dijwate : Ev bi du peyvên dijwate ne. Di nivîsaran de tên dîtî ku di hin peyvên dijwate de wekî gihaneka “û”yê, bendik(-) jî karîger e.

Mînak 30 : jêr û jor, kurt û dirêj, kê-m-zêde, şev-roj

Jimar : 2

Mijar : Navdêr

Nasîn : Ew peyvên ku candar û bêcandar, heyberan bi mirov didin nasîn re *navdêr(nav)* tê gotin.

Mînak 31 : Azad, Berîvan, çav, zarok, Riha, bajar, çem, deng

↓ **Li gorî hestpêkirina heyberan :** Navdêr li du beşan kom dibin.

→ **Yên şênber :**

Piraniya wan bi pênc lebatên sehekê yên mirov tî destnîşankirin.

Mînak 32 : Amed, Hewlêr, Rojhat, Zîlan, av, çav, ferheng

→ **Yên razber :**

Ev navdêr, bi pênc lebatên sehekê yên mirov nayên destnîşankirin. Ew bi rê û rêbazên bawerî, felsefî, civakî û zanîstî tî bidestxistin.

Mînak 33 : azadî, berxwedan, evîn, mêjî, ronahî, zarokatî

↓ **Li gorî taybetiya heyberan :** Navdêr li du beşan debaş dibin.

→ **Yên serenav :**

Ji aliyê hebûnê ve, ji wan her yek bi serê xwe yekta ne. Nivîsandina wan bi tîpên girdek dest pê dikan.

Mînak 34 : Ehmedê Xanî, Dîlan, Dîlok, Berlîn, Dicle, Firat

→ **Yên hevenav :**

Bilî yê serenav, hemû navdêr hevenav in û nivîsandina wan bi tîpên hûrdek dest pê dikan.

Mînak 35 : agir, hozan, mirov, zilam, war, netewe, xwandin

↓ **Ji aliyê peyvsaziyê ve navdêr :**

Peyvên navdêrîn; xwerû û nexwerû, li du beşên sereke dabeş dibin. Yê nexwerû jî di nava xwe de du beş in : hevedudanî û pêkhatî.

→ **Yên xwerû :** Ev navdêr sade ne û bêjeyên wan yek hêman in.

Ev hêman parçe nabin û eger bibin, tiştekî watedar li holê namîne.

Mînak 36 : Cizîr, kur, keç, zava, tilî, dezî, kevir, dar, rê, rû, sal

➔ **Yên nexwerû :**

Ev navdêr du beş in : Yen hevedudanî û yên pêkhatî. Ligel vê peyveke hevedudanî, pêkhatî û yeke pêkhatî jî hevedudanî dibin û dirûvên hîn kompleks jî hene.

➔ **Navdêrên hevedudanî :**

Ev herî kêr ji du hêmanên serbixwe pêk tên. Dema ku bên jihevkin, ji wan her yek bi serî xwe jî watedar in.

Mînak 37 : Ji navdêrên hevedudanî :

Ji bo yên ku herî kêr bi du hêmanên serbixwe : Çarçira, Çiyayê Nemrûd, çavkanî, nexweşxane

Ji bo yên hevedudanî û kompleks : serpêhatî, jinenîgarî, hehecik, gulberfîn

Mînak 38 : Pêkhatina navdêrên hevedudanî :

Ji bo yên bi du navdêran :

ademzade, avtav, jinap, kurxal, rojhilat, kevirşûşe

Ji bo raderên hevedudanî yên ku bi erkên navdêrîn :

avakirin, bêmalmayîn, dengdan, nîşegirtin

➔ **Navdêrên pêkhatî :**

Ev bi alikariya bêjeyên watedar û qertafên bêjesaz pêk tên. Qertafên bêjesaz; pêşgir, paşgir, navgir û navbend in.

Mînak 39 : Ji pêşgir û paşgirên ku navdêran pêk tînin :

★ **Pêşgir : Ev qertaf kêr in û piraniya wan jî navdêrîn in :**

(ber-, bi-, bin-, jê-, kele-, li-, ma-, mak-, make-, man-, mê-, nav-, ne-, nêr-, nîv-, zir-) :

berçile, bivîl, binax, jêderk, kelebest, ligam, maker, makder, makerê, manga, mêkew, navrêz, nebaşî, nêrkund, nîvdeng, zirberaz

★ **Paşgir : Ev qertaf pir in : (-ak, -al, -anî, -ar, -asî, -atî, -ahî, -awî, -ayî, -bat, -çe, dank, -de, -e, -ek, -ing, -geh, -ger, -ik, -inc, -ing, -istan, -î, -înî, -îfî, -tî, -kar, -ker, -ok, -mendî, -menî, -van, -yar, -xane) :**

✓ Ev, ji navdêrên şênber ên razber çêdikin : (-ahî, -atî, -awî, -ayî, -înî, -îtî, -tî) :

ronahî, zarokatî, gewrawî, sermayî, nermînî, kurdîtî, şervantî

✓ Ev, ji navdêran ên cihan pêk tînin : (-geh, -istan, -xane) :

stargeh, wargeh, Kurdistan, daristan, çayxane, dersxane

✓ Ev, ji rayekên lêkeran ên dema niha, navdêran tînin holê : (-ar, -er, -ek, -i(i/a)ng) :

kirin : kir

➔ kir + ar : kirar

hûrîn : hûr

➔ hûr + ek : hûrek

kuştin : kuj

➔ kuj + er : kujer

jimartin : jimêr

➔ jimêr + îng : jimêrîng

✓ Ev, ji navdêran navdêran çêdikin : (-dank, -emendî, -emenî) :

avdank, cegermendî, çapemendî, çapemenî, hunermendîtî

✓ Ev, ji rengdêran navdêran çêdikin : (-asî, -î) : kêmasî, rindî

✓ Ev, wateya biçûkiyê dide navdêran : (-çe) : baxçe, navçe

✓ Ev, wateya biçûkkirinê û delalokiyan didin navdêran : (-ik, -ok) :

bajarok, canik, canok, çavik, devik, devok, karik

✓ Ev di çêkirina navdêran de : (-ak, -al, -anî, -bat, -bend, -de, -e, -êr, ger, -inc, -ist, -î, -k, -kar, -ker, -or, -van, -yar) :

ronak, heval, kuranî, malbat, sazband, kirde, deste, kunêr, rojger, sarinc, zanist, diyarî, germavk, nivîskar, karker, gulor, şervan, zanyar

Mînak 40 : Bi alîkariya navgiran pêkhatina navdêran :
Ev rêbaz kêmbi kar tê.

★ Navgir : (-a-) : Navdêr çêkirina wê bi lêkeran ve têkildar in :
kêşîn → kêşan

★ Navgir : (-bi-, -li-) : Daçek dikeve navbera du navdêran :
derbiderî, çavliderî

Mînak 41 : Bi alîkariya navbendan çêkirina navdêran : (-e-, -o-, -an) :
keskesor, girodarî, beranberî

↓ Ji aliyê yekjimarî û pirjimariyê ve : Navdêr li du beşan parve dibin.

→ Yekjimar :

Eger di resenên xwe de navdêrên yekjimar nêr an jî mê nabin, nêtar in.

Mînak 42 : xal, met, mirov(mêr û jin)

★ Navdêrên nebinavkirî yê yekjimar bi paşgira (-ek)'ê tîndiyarkirin.

Mînak 43 :

nêr → mêrek

mê → jinek

nêtar → mirovek(mêr û jin)

→ Pirjimar :

Nêr, mê û nêtar hemû navdêr bi paşgira pirjimariyê (-an)'ê pêktîndin.

Mînak 44 : kuran, keçan, pelan, giravan

★ Navdêrên nebinavkirî bi paşgira (-in)'ê şanîndin.

Mînak 45 :

nêr → kurin

mê → keçin

nêtar → mirovin(mêr û jin)

→ Komenav :

Ev navdêr di wateyên xwe de him yekjimar û him pirjimar in û bi her du awayan jî bi kar tîndin.

Mînak 46/1 : Ji aliyê ferheng û mêjerê ve çend bêje :

Şûr : Ev bêje **nêr** e.

Di yekjimariyê de **şûrek** e û di pirjimariyê de **şûran** dinimîne.

Behr : Ev bêje **mê** ye.

Di yekjimariyê de **behrek** e û di pirjimariyê de **behran** dimêrîne.

Kurd : Ev bêje **nêtar** e.

Di yekjimariyê de **kesek** e û di pirjimariyê de **kurdan** an ji wan **çend kesan** an jî **komekê** dest nîşan dikin.

Mînak 46/2 : Yekjimari û pirjimariya komekê bi alîkariya kêşana lêkeran jî tên bidestxistin.

Yekjimar :

▶ **Bizin hat.**

▶ **Dar dişewite.**

Pirjimar :

▶ **Bizin hatin.**

▶ **Dar dişewitin.**

↓ **Zayendên navdêran :**

Di kurmacyê de du zayend hene : Ya xwezayî(biyolojîk) û ya rêzimanî.

Nêr û **mê** heyberên candar zayenda xwezayiyê pêk tînin.

Zayenda duyemîn a rêzimanî ye ku bi alîkariya tewangê û veqetandekê tê bidestxistin.

→ **Zayenda xwezayî :**

Ev heyber ger **nêr** û ger **mê** bin, zayendên wan berbiçav in :

Mînak 47/1 : Ji navdêrên nêr :

Ji yên mirovan ên serenav : Azad, Baran, Feqiyê Teyran, Memê Alan

Ji yên mirovan ên hevenav : ap, bav, bira, kalik, kur, mam, mêt, xal

Ji yên ajalan : beran, conge, dîk, ga, nêrî, nêreker, nêrekew

Mînak 47/2 : Ji navdêrên mê :

Ji yên mirovan ên serenav : Berîvan, Leyla, Şîlan, Xezal, Zerîn

Ji yên mirovan ên hevenav : dê, dotmam, jin, keç, met, pîrik

Ji yên ajalan : bizin, çêlek, maker, mih, mehîn, mêkew, mîrişk

Mînak 47/3 : **Ji navdêrên nêtar** : **Nêrzatî û mêzatiyên wan bi alîkariya tewang û veqetandekê tên zelalkirin.**

Kar : Bi serê xwe peyveke nêtar e.

Kar mê ye : **Kara** wan hatiye.

Kar nêr e : **Karê** me nehatiye.

Hesp : Bi serê xwe peyveke nêtar e.

Hesp mê ye : **Hespa** wan hatiye.

Hesp nêr e : **Hespê** me nehatiye.

➔ **Zayenda rêzimanî** :

Nêr û mê ev zayend, bi alîkariya tewangê û veqetandekê tên pêkanîn.

★ Bo navdêrên **mê**, veqetandek : **(-a)** ye.

Mînak 48 : **Bikaranîn, yekjimar** :

pênûs → (pênûs + **a**) : **pênûsa** min

mase → (mase + **y** + **a**) : **maseya** mezin

★ Bo navdêrên **nêr**, veqetandek : **(-ê)** ye.

Mînak 49 : **Bikaranîn, yekjimar** :

agir → (agir + **ê**) : **agirê** topan

derî → (derî + **y** + **ê**) : **deriyê** reş

Mînak 50 : **Bikaranîn, nêr û mê, pirjimar** : **(-an → -ên)** :

agir → (agir + **an**) : **agirên** topan

mase → (mase + **y** + **an**) : **maseyên** mezin

↓ **Tewanga navdêrîn** :

Ji cihekî, tişteki yan kesekî de ber bi cihekî, tişteki, kesekî ve çûyînekê yan bûyînekê yan jî li cihekî hatin dîtinekê wekat dike.

★ Paşgira tewangê (-ê) :

Ev paşgir tê dawîya navdêrên ku tên tewandin :

✓ Bi tîpên hûrdek :

Amed bajarekî dîrokî ye.

▶ Bavê min diçe Amedê.

✓ Bi tîpên girdek :

Amed bajarekî dîrokî ye.

▶ BAVÊ MIN DIÇE AMEDÊ.

✓ Yekjimar :

Bo navdêrên **mê**, paşgira tewangê (-ê) ye :

Hesp **mehîn** e.

▶ Ez li hespê siwar dibim.

✓ Yekjimar :

Bo navdêrên **nêr**, paşgira tewangê (-î) ye :

Hesp **nêr** e.

▶ Tu li hespî siwar dibî.

★ Pirjimar :

Nêr û **mê**, bo navdêran paşgira tewangê (-an) e :

Du hesp hene.

▶ Em li hespan siwar dibin.

★ Tewanga ku di peyvê de li ser tîpên dengdêr ên jêrîn pêk tê :

(-a → -ê)

(-e → -ê)

(-î → -î)

Mînak 51/1 : Tewang li ser tîpa dengdêr a dawiyê.

Yekjimar, **nêr** : çiya

▶ Rovî li çiyê jiyana xwe didomîne.

▶ Rovî li çiyayê jiyana xwe didomîne.

Yekjimar, **mê** : sehne

- ▶ Ew jin derneket ser sehnê.
- ▶ Ew jin derneket ser sehneyê.

Mînak 51/2 : Tewang li ser tîpa dengdêr a ku di kêteya dawî de ye.

Yekjimar, **nêr** : bajar

- ▶ Hevalek çû bajêr.

Yekjimar, **nêr** : Erzem

- ▶ Ez Erzêm dibînim.

Mînak 51/3 : Tewang li ser tîpa dengdêr a yekkîte ye.

Yekjimar, **nêr** : mar

- ▶ Ez mêr dibînim.

Mînak 51/4 : Tewang li ser tîpa dengdêr a dawiyê.

Yekjimar, **nêr** : cî(cih)

- ▶ Ew di cî de dimîne.
- ▶ Ew di ciyê de dimîne.

↓ **Di navdêran de biçûkkirin û tewang :**

Paşgirên biçûkker ên navdêran; ecibandin, jêhezkin û delaliyan raber dikin.

Mînak 52 : Ji paşgirên biçûkker : (-ik/uk, -ok, -o, -ê, -çe)

★ **Bo navdêran, nêr û mê : (-ik/uk) :**

keç + **ik** : keçik

kur + **uk** : kuruk

berx + **ik** : berxik

★ **Bo biçûkkirin û çêkirina navdêran : (-ok) :**

dev + **ok** : devok

ferheng + **ok** : ferhengok

zar + **ok** : zarok

★ Bo navdêrên nêr : (-ko) :

cîran + ko : cîranko
heval + ko : hevalko
Mem + ko : Memko

★ Bo navdêrên nêr : (-o) :

kalik + o : kaliko
kuruk + o : kuruko
reşik + o : reşiko(reşko)

★ Bo navdêrên mê : (-ê) :

hirçik + ê : hirçikê
karik + ê : karikê
pîrik + ê : pîrikê

★ Bo biçûkkirin û çêkirina navdêran, mê : (-çe) :

bax + çe : baxçe
nav + çe : navçe
nîv + çe : nîvçe

↓ Di navdêran de banglêkirin û tewang :

Mînak 53 : Pêkanîn :

★ Bo navdêrên nêr, yekjimar, paşgira banglêkirinê : (-o) :

Rêzan + o : Rêzako
law + o : lawo
kar + o : karo

★ Bo navdêrên mê, yekjimar, paşgira banglêkirinê : (-ê) :

Zîlan + ê : Zîlanê
keç + ê : keçê
kar + ê : karê

★ Bo yên nêr û mê, pirjimar, paşgira banglêkirinê : [-(i)no] :

nêr :

mêr + **ino** : mêtino

zîlam + (**i**)no : zîlamno

kar + **ino** : karino

mê :

xwişk + **ino** : xwişkino

jin + (**i**)no : jinno

kar + **ino** : karino

↓ **Ravek(qedînek) :**

Ev bi alîkariya paşgirên veqetandekê, herî kêmbi du hêmanan pêktê û navên wan du hêmanan *raveber* û *raveker* in.

Raveka navdêrîn(qedîneka navdêrîn) :

Bi alîkariya paşgirên veqetandekê û herî kêmbi du navdêran têne holê.

Mînak 54/1 : Ji aliyê raveberê ve ravekirina ravekê :

★ **Yekjimar :**

✓ **Bo navdêrên nêr, veqetandek : (-ê)**

▶ **Lawê Zînê hat.**

raveber : law(ev yek e)

raveker : Zîn

✓ **Bo navdêrên mê, veqetandek : (-a)**

▶ **Keça Zînê hat.**

raveber : keç(ev yek e)

raveker : Zîn

★ **Pirjimar :**

✓ **Bo navdêrên nêr û mê, veqetandek : (-an → -ên)**

▶ **Lawên Zînê hatin.**

raveber : law(ev ji yekî pirtir in)

raveker : Zîn

▶ Keçên Zînê hatin.

raveber : keç(ev ji yekê pirtir in)

raveker : Zîn

Mînak 54/2 : Ji aliyê ravekerê ve ravekirina ravekê :

★ **Yekjimar** :

➔ **Navderên raveker nêr in** :

✓ **Raveker bi tîpa “o”yê diqede, tewangê nagire, lê bi xwezayî erka wê bi cih tîne.**

▶ **Destê Ferho şikeştiye.**

✓ **Raveker bi tîpeke dengdar diqede, paşgira tewangê digire : (-ê)**

▶ **Destê Memê neşikeştiye.**

✓ **Di nivîsaran de ev dirûv jî tê dîtîn, ji bo pêyvên nêr :
Raveker bi tîpeke dengdar diqede, paşgira tewangê digire : (-î)**

▶ **Destê Memî neşikeştiye.**

✓ **Raveker peyveke dukîteyî û kîteya wê ya di dawî de tîpa “-a-”yê heye, tewang xwe diavêje ser wê tîpê : (-ê)**

▶ **Kê destê Barên badaye?**

✓ **Di nivîsaran de tîpê dîtîn, ji bo peyvên nêr : Paşgira tewangê tê dawiya ravekerê : (-î)**

▶ **Kê destê Baranî badaye?**

➔ **Navderên raveker mê ne** :

✓ **Raveker peyveke yekkîte ye, bi tîpeke dengdar diqede û paşgira tewangê tê dawiya wê : (-ê)**

▶ **Kê destê qîzê girê daye?**

✓ **Raveker peyveke dukîteyî ye, di kîte dawî tîpa “-a-”yê heye,**

lê tewang xwe navêje ser wê, diçe dawiya peyvê : (-ê)

▶ Kê destê Şîlanê hildaye?

★ Pirjimar :

➔ Ji bo navdêrên raveker, nêr û mê, paşgira tewangê : (-an)

Bo navdêrên raveker, nêr :

▶ Ma jin, di vê demê de bi destên mêran jin dibin?

Bo navdêrên raveker, mê :

▶ Evdelê Zeynikê bi zimanê çûkan jî dizaniye.

Mînak 54/3 : Di raveka zincîrîn(rêzilkî) de bikaranîn :

★ Yekjimar :

✓ Hêmanên ravekê : hesp, kal, mîr, eşîr

▶ Hespê kalê mîrê eşîrê hatibû xemilandin.

▶ Hespê kalê mîrê eşîrê hatibû xemilandin.

✓ Hêmanên ravekê : hesp, qîz, xatûn, eşîr

▶ Hespê qîza xatûna eşîrê hatibû revandin.

▶ Hespê qîza xatûnê ya eşîrê hatibû revandin.

★ Pirjimar :

✓ Hêmanên ravekê : hesp, kal, mîr, eşîr

▶ Hespên kalên mîrên eşîran hatibûn xemilandin.

▶ Hespên kalên mîran ên eşîran hatibûn xemilandin.

✓ Hêmanên ravekê : hesp, qîz, xatûn, eşîr

▶ Hespên qîzên xatûnên eşîran hatibûn jimartin.

▶ Hespên qîzên xatûnan ên eşîran hatibûn jimartin.

↓ Navdêrên jimarîn :

Cander û necander, eger tişt û heyîn bên jimartin an pîvandin an jî wezinandin; kirariyên wan ên mêjerî, bi hin hêmanên arîtmêtîkî tên diyarkirin ku ew hêman *jimar* in û ji aliyê rêzimanî ve jî *jimarnav* in.

Jimar bi serê xwe navdêr in, wek gelek navdêran bi erkên rengdêrîn û yên hokerîn bi kar tên, dibin jimarên rengdêrîn û yên hokerîn jî.

Jimarên navdêrîn li çar beşên sereke parve dibin :

- ➔ **Jimarên bingehîn**
- ➔ **Jimarên debaşiyê**
- ➔ **Jimarên rêzkirinê(rêzîn)**
- ➔ **Jimarên pareyî(şikestî)**

➔ **Jimarên bingehîn :**

Ev jimar ên tam in û bi erkên navdêrîn tiştî û heyînan didin nasîn.

Mînak 55/1 : Jimarên yekan : ji sifirê de heta nehan :

sifir, yek, du(didu, do, dido), sê(sisê), çar, pênc, şeş, heft, heşt, neh

Mînak 55/2 : Jimarên dehan :

Ji dehan de heta nod û nehan :

deh, yazdeh, dozdeh, sêzdeh, çardeh, pazdeh, şazdeh, hevdeh, hejdeh, nozdeh, bîst, sih, çil, pêncî, şeşt, heftê, heştê, nod

Ji bîstan şûn de bi yekê dest pê dikin :

bîst, bîst û yek, sih, sih û yek, çil, çil û yek, pêncî, pêncî û yek

Mînak 55/3 : Jimarên sedan :

Ji sedî de heta neh sed û nod û nehan :

sed, du sed, sê sed, çar sed, pênc sed, heft sed, heşt sed, neh sed

Ji sedî şûn de bi yekê dest pê dikin :

sed û yek, du sed û yek, sê sed û yek, çar sed û yek, pênc sed û yek, heft sed û yek, heşt sed û yek, neh sed û yek

Mînak 55/4 : Jimarên hezaran :

Ji hezarî de heta neh hezar û neh sed û nod û nehan :

hezar, du hezar, sê hezar, çar hezar, pênc hezar, şeş hezar, heft hezar, heşt hezar, neh hezar

Ji hezarî şûn de bi yekê dest pê dikin :

hezar û yek, du hezar û yek, sê hezar û yek, çar hezar û yek, pênc hezar û yek, heft hezar û yek, heşt hezar û yek, neh hezar û yek

Mînak 55/5 : Jimarên mêzin :

Yên milyonan :

milyon(milyonek), milyon û yek, milyon û yazdeh, çar milyon û çil

Yên milyar :

milyar(milyarek), milyar û yek, milyar û hevdeh, deh milyar û şêşt

Yên trîlyonan :

trîlyon(trîlyonek), trîlyon û yek, trîlyon û nozdeh, bîst trîlyon û nod

Yên katrilyonan :

katrilyon(katrilyon), katrîlyon û yek, du katrîlyon, sê katrîlyon û sed

«Ji deh hezarî re lek û ji pênc sed hezarî re jî kirûr tèn gotin.»

Mînak 56 : Bikaranînên wiha jî hene :

du → didu, do, dido

sê → sisê

yazdeh → yanzdeh

dozdeh → danzdeh

pazdeh → panzdeh

şazdeh → şanzdeh

sih → sîh, sî

çil → çel

pêncî → pênce

heftê → heftî

heştê → heştî

→ Tewang û bikaranîna jimarên bingehîn :

Mînak 57 : sifir û yek mê ne.

✓ **Yekjimar, ji bo jimarên mê paşgira tewangê : (-ê) :**

▶ **Gulê bi sifirê dest pê kiribû.**

▶ **Çar ji yekê pirtir in.**

✓ **Pirjimar, nêr û mê, ji bo jimarên paşgira tewangê : (-an) :**

▶ **Kar û xebat bi sifiran dest pê nakin.**

▶ Lê hin kar û xebat **bi yekan** dest pê dikin.

Mînak 58 : Di pirjimariyê de :

Jimarên bingehîn paşgira (-an)'ê digirin û di jimarên hevedudanî de ev paşgir, tê dawiya jimarê ya herî dawiyê.

▶ Di didu**yan** de çend **yek** hene?

▶ Sisê ji çar**an** kêmtir in.

▶ Gulçîn bi bîst**an** ve ketibûn ezmûnê.

▶ Memê, ji çil û ne**han** yek hilbijart.

▶ Gulê, ji sed û pêncî û heft**an** sê pel çirandibûn.

Mînak 59 : Ev jimar mîna navdêrên nêr, paşgira (-î)'yê digirin : sih, çil, pêncî, şeşt, heftê, heştê, nod, sed, hezar, pênc sed hezar...

▶ Ji sihî de heta **pencî** bijimêrin!

▶ Li ser **sedî** li hev nehatin.

▶ Wî, cil bi **hezarî** kirîbû.

▶ Min, ew xanî bi **pênc sed hezarî** xwast, lê nedan.

Mînak 60 : Ev jimar mê ne û wek navdêrên mê tên tewandin : milyon, milyar, trîlyon, katrilyon...

▶ Xaniyê bavê Gulçînê, bi **milyonekê** hatiye firotin.

▶ Xaniyên bavê Dîlanê, bi **du milyonan** hatine avakirin.

Mînak 61 : Ji jimarên : du(do), didu(dido), sê(sisê)

✓ **Didu yan dido** : Ev dirûv di forma jêr de bi kar nayên :

▶ Li wê bazerê **du sed** firoşger hene.

✓ **Sisê** : Ev dirûv di forma jêr de bi kar nayê :

▶ Li wê bazerê **sê sed** mirovî kar dikir.

➔ **Jimarên debaşiyê :**

Ev jimar bi parîkirinên yeksan ên jimarên pêk tên. Jimarên debaşiyê bi erkên hokerên hîntir karîger in.

Mînak 62 : Rêbazên pêkhatina jimarên debaşiyê :

★ **Bi ducarkirina sade ya jimarên bingehîn :**

yek → yek **yek**

du → du du

sê → sê sê

deh → deh deh

yazdeh → yazdeh yazdeh

bîst û du → bîst û du bîst û du

sed → sed sed

deh hezar → deh hezar deh hezar

★ Bi alîkariya daçeka (bi) û ducarkirina sade ya jimarên bingehîn :

yek → yek bi yek

du → du bi du

sê → sê bi sê

çar → çar bi çar

deh → deh bi deh

şêşt → şêşt bi şêşt

sed → sed bi sed

milyon → milyon bi milyon

★ Bi alîkariya gihaneka (û) û ducarkirina sade ya jimarên bingehîn :

yek → yek û yek

du → du û du

sê → sê û sê

neh → neh û neh

deh → deh û deh

çil → çil û çil

hezar → hezar û hezar

★ Bi alîkariyên navbendên (-e -o)'yê : Bi ducarkirina sade ya jimarên bingehîn :

yek → yekeyek, yeko yeko → yek bi yek, yek û yek

çar → çare çar(çareçar) → çar bi çar, çar û çar

şeş → şeşe şeş(şeşeşeş) → şeş bi şeş, şeş û şeş

deh → dehe deh(dehede) → deh bi deh, deh û deh

çil → çile çil(çileçil) → çil bi çil, çil û çil

sed → sede sed(sedese) → sed **bi** sed, sed **û** sed

★ **Hin jimarên pareyî, wek ên bingehîn bi awayê debaşiyê bi kar tên :**

nîv → nîv **nîv**, nîv **bi** nîv

sêyek → sêyek **sêyek**

çaryek → çaryek **çaryek**

yek **û** nîv → yek **û** nîv **yek û nîv**

★ **Hin bêje hene ku wek jimarên dabeşiyê bi kar tên :**

cot → cot cot, cotecot, cot **bi** cot, du **bi** du

zo → zo zo, cot **bi** cot, du **bi** du

fer → fer fer, fer **bi** fer, yekeyek, yek **bi** yek, tek **bi** tek

tek → tek tek, tek**etek**, fer **bi** fer, yekeyek, yek **bi** yek, tek **bi** tek

→ **Jimarên rêzkirinê** : Ev jimar bi payeyên jimarîn ên tiştî û heyînan didin nasîn.

Mînak 63 : Rêbazên pêkhatina jimarên rêzkirinê :

★ **Bi paşgira rêzkirinê (-em)'ê :**

yek**em**, duy**em**, sê**em**, heft**em**, de**em**, yazde**em**, bîst**em**
bîstî û yek**em** si**em**, si**em** û duy**em**, çil**em**, sed**em**, hezar**em**

★ **Bi paşgira rêzkirinê (-emîn)'ê :**

yek**emîn**, duy**emîn**, sê**emîn**, heft**emîn**, de**emîn**, yazde**emîn**
bîst**emîn**, bîstî û yek**emîn**, si**emîn** û duy**emîn**, çil**emîn**, pênc**emîn**
sê sed û nod û ne**emîn**, hezar û duy**emîn**, milyon û hezar**emîn**

★ **Bi paşgira tewangê ya pirjimariyê, nêr û mê : (-an) :**

yek**an**, duy**an**(diduy**an**), sê**an**(sisê**an**), pênc**an**, heft**an**, de**an**
yazde**an**, bîst**an**, bîst û yek**an**, si**an**, si**an** û duy**an**, çil û çar**an**
pênc**emîn**(pênce**emîn**), sed**an**, hezar û diduy**an**, şeş milyon**an**

★ **Bi paşgira tewangê ya yekjimariyê, nêr : (-î) :**

de**î**, bîst**î**, si**î**, çil**î**, pênc**î**, şeş**î**, heft**î**, heşt**î**, nod**î**, sed**î**, hezar**î**

deh hezarî, milyoni, sed milyoni, milyari, çar milyari

➔ Jimarên pareyî :

Ev jimar, ji parçeyên jimarên bingehîn pêk tên û bi bikaranîna xwe yên navdêrîn, parçeyên tişt û heyînan didin nasandin.

Mînak 64 : Rêbazên pêkhatina jimarên rêzkerinê :

★ Bi alîkariya paşgira (-ek, -yek)'ê û nîv :

nîv → nîvek

sê → sêyek

çar → çaryek

yek û nîv

- ▶ Memê nanek anî, jê nîvek da hevlekî min.
- ▶ Sê zarok bûn, zebeşek kirîn, sêyek parve kirin.

★ Bi alîkariya daçeka (ji) : yekjimar, mê : (-ê) :

ji yekê nîvek

ji yekê çaryek

- ▶ Ji hezarî sifirekê bikuje, çi dimîne?
- ▶ Ji sifirê çi bidim te!

★ Bi alîkariya daçeka (ji) : yekjimar, nêr : (-î) :

ji sihî sisê

ji çelî şeş

- ▶ Ji şeştî pazdehan dide dostekî xwe.
- ▶ Ji hezarî du sedî ji te re dinivîsînim.

★ Bi alîkariya daçeka (ji) : pirjimar, nêr û mê : (-an) :

ji diduyan yek

ji sisiyan du

- ▶ We ji bîst û çaran şeş ji bîr kirine.
- ▶ Dîlanê ji dehan sisê veşartine.

Mînak 65 : Jimarên pareyî, bêyî qertafên tewangê jî pêk tên :

şeş **û** çaryek
çaryek **kêm** heft

- ▶ Saet şeş **û** çaryek in.
- ▶ Saet çaryek **kêm** heft in.

↓ **Mêjer, navdêrên binavkirî û yên nebinavkirî :**

Bi gotineke giştî; hin navdêr bi serê xwe heyberekî(ê) û hin jî him xwe û him jî komekê didin nasîn û di wan danasînan de mêjarên wan jî tîn pêş mirov. Lê ev rewş ji bo her navdêrekê ne misegor e. Kêmasiyên ku tîn dîtin, bi hin rêgezên rêzimanî(zayend, veqetandek, tewang, kêşana lêkerîn) çareser dibin.

→ **Mêjera navdêrîn :**

Ev bi danasîneke sade, yekjimarî û pirjimariya navdêran dide derbirîn.

Mêjerên navdêran bi hin rêgezên bingehîn tîn bidestxistin :

- a) Bi veqetandekan
- b) Bi tewangê
- c) Bi kêşana lêkeran

a) **Bi alîkariya veqetandekan :**

1) **Di navdêrên binavkirî de mêjer :**

Mînak 66/1 : Veqetandeka binavkirî, yekjimar, nêr : (-ê) :

bajar → bajar**ê** gelan
çem → çem**ê** kul û kederan

Mînak 66/2 : Veqetandeka binavkirî, yekjimar, mê : (-a) :

kel → kela**a** avê
stran → strana**a** gelêrî

Mînak 66/3 : Veqetandeka binavkirî, pirjimar, nêr û mê : (an → -ên) :

kel → kel**ên** avê
bajar → bajar**ên** gelan

2) **Di navdêrên nebinavkirî de mêjer :**

Mînak 67/1 : Veqetandeka nebinavkirî, yekjimar, nêr : (-ekî) :

bajar → bajare**kî** gelan
çem → çeme**kî** kul û kederan

Mînak 67/2 : Veqetandeka nebinavkirî, yekjimar, mê : (-eke) :

kel → ke**ke** avê
stran → strane**ke** gelêrî

Mînak 67/3 : Veqetandeka nebinavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-ine) :

kel → kel**ine** avê
bajar → bajar**ine** gelan

b) Di navdêran de mêjer bi alîkariya tewangê :

Mînak 68/1 : Bo navdêrên binavkirî, yekjimar, nêr û mê : (-ê) :

Rizgar → Rizgar pelê jêdike.
qîz → Qîzê şîr vedixwar.

Mînak 68/2 : Bo navdêrên binavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-an) :

Rizgar → Rizgar pel**an** jêdike.
qîz → Qîz**an** şîr vedixwar.

Mînak 69/1 : Bo navdêrên nebinavkirî, yekjimar, nêr û mê : (-ek) :

nêr : kur + ek → kure**k**
mê : gul + ek → gule**k**

Mînak 69/2 : Bo navdêrên nebinavkirî, yekjimar, nêr : (-î) :

▶ Ez kure**kî** dibînim.

Mînak 69/3 : Bo navdêrên nebinavkirî, yekjimar, mê : (-ê) :

▶ Ez gule**kê** dibînim.

Mînak 70/1 : Bo navdêrên nebinavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-in) :

nêr : kur + in → kur**in**
mê : gul + in → gulin

Mînak 70/2 : Bo navdêrên nebinavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-inan) :

nêr : kur → kurin + an → kurinan

mê : gul → gulin + an → gulinan

Mînak 70/3.1 : Bo navdêrên nebinavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-inan) :

▶ **Ez kurinan** dibînim.

▶ **Hûn gulinan** dibînin.

Mînak 70/3.2 :

Bo navdêrên nebinavkirî, pirjimar, nêr û mê : (-inan → -inên) :

▶ **Ez kurinên** din dibînim.

▶ **Hûn gulinên** zer dibînin.

c) Bi alîkariya kêşana lêkerîn mêjara navdêran :

Mînak 71/1 : Bo mêjera navdêran, yekjimar, nêr, veqetandek : (-ê) :

Bi lêkera “**çûn**”ê → **Kurê wî diçe.**

Bi lêkera “**şuştin**”ê → **Kalê destê xwe şuşt.**

Mînak 71/2 : Bo mêjera navdêran, yekjimar, mê, veqetandek : (-a) :

Bi lêkera “**çûn**”ê → **Keça wî diçe.**

Bi lêkera “**şuştin**”ê → **Bûkê destmala xwe şuşt.**

Mînak 71/3 : Bo mêjera navdêran, pirjimar, nêr û mê : (-an → -ên) :

Bi lêkera “**çûn**”ê → **Kurên wî diçin.**

Bi lêkera “**şuştin**”ê → **Bûkê destmalên xwe şuştin.**

↓ **Lêşikandina navdêrîn(gelemperîkirina navdêran) :**

Peyvên navdêrîn dikevin forma lêşikandinê. Bi awayên gelemperî û nebinavkirî, yekjimar û pirjimar bi kar tên.

★ **Bi alîkariya gihaneka “û” bi tîpa “m”yê :**

Mînak 72 : Yekjimar û pirjimar, nêr û mê :

xanî → xanî û manî

pênûs → pênûs û mênûs

✓ **Bikaranîna yekjimar :**

- ▶ Wan xanî **û** manî ava nekiriye.
- ▶ Wî pênuş **û** mênûsek daye Dîlanê.

✓ **Bikaranîna pirjimar :**

- ▶ Wan xanî **û** manî **ava nekirine.**
- ▶ Wî pênuş **û** mênûs **dane** Dilanê.

✓ **Di zimanê gelêrî de tên dîtîn :**

Yekjimar :

- ▶ Wan xanî **manî** **ava nekiriye.**

Pirjimar :

- ▶ Wan xanî **manî** **ava nekirine.**

★ Bi alîkariya gihaneka “**û**” û bi tîpên dengdêr(**a, e, ê, i, o, u, û**) yên peyvên ku dikevin forma lêşikandinê :

Mînak 73/1 : Yekjimar û pirjimar, nêr û mê :

hez → hez **û** hûz

- ▶ Jiyan bê hez **û** hûz nabin.

kes → kes **û** kûs

- ▶ Min kes **û** kûs nedît.
- ▶ Wê rojê kes **û** kûsên xebatkar nehatibûn.

Mînak 73/2 : Yekjimar û pirjimar, nêr û mê :

kar → kar **û** mar

zer → zer **û** mer

kêr → kêr **û** mêr

dil → dil **û** mil

tîr → tîr **û** mîr

tor → tor **û** mor

kur → kur **û** mur

↓ **Bi tevayî navdêr :**

a) Navdêrên nêr :

★ **Yên heyberên candar ên mirov û ajalan :**

Mînak 74 : Ji yên mirovan : Alan, Şerko, kal, bav, law

Mînak 75 : Ji yên ajalan : Conge, ga, beran kavir, nêrî

★ **Yên dirametên sewalên kedî û şîr û yên ku ji şîr çêdibin :**

Mînak 76 : şîr, mast, dew, penêr, rûn, goşt, hestî, çerm, mû

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew mê ne :** Çolik, hirî, liva, lorik, xwîn

★ **Yên piraniya lebatên(organ) mirovan ên ku li der in :**

Mînak 77 : dev, çav, guh, poz, rû, serî, çenge, dest, ling, mil

★ **Yên robaran(çem û zêyan) :**

Mînak 78 : Aras, Avareş, Dicle, Ferat, Mûrad, Xebûr, Zêrinçem

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew mê ne :** coav, coge

★ **Yên rengan :**

Mînak 79 : kesk, reş, sor, spî, gewr, şîn, xemrî, zer

★ **Yên jimarên :**

Mînak 80 : du, sê, çar, deh, yazdeh, bîst, çil, sed, hezar

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew mê ne :** sifir, yek, milyon, milyar

Di zimanê gelêrî de :

Jimarên mezin(milyon, milyar...) him nêr û him mê tînan bikaranîn.

★ **Yên tişt û heyînan bi qozî yan jî yên bilind nêr in, lê gelek bêjeyên awerte jî hene :**

Mînak 81 : çakûç, çiya, gir, girik, hevraz, hors, kevir, mil, stirî, til

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew mê ne :** das, keleh, tîr, xardos

b) Navdêrên mê :

★ **Yên heyberên candar ên mirov û yên ajalan :**

Mînak 82 : Ji yên mirovan : Ajîn, Nazê, Perwîn, pîrik, jinap, jinxal

Mînak 83 : Ji yên ajalan : nogin, mî, dêl, dêlik, dêlesege, dêlegur

★ **Yên hêwirgehan, cihên ku têde tên rûniştin û yên derdanan :**

Mînak 84 : mal, ode, baregeh, dêr, birc, qul, tûnel, şikeft, hêlîn, pîn

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :** axur, kon, xanî

★ **Yên erdnîgarî :**

Mînak 85 : deşt, girav, gol, behr, kendav, komgirav, nexşe, zozan

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :**

✓ **Navdêrên çem û zêyan :** Avaşîn, Mûnzir, Zap

✓ **Ji yên din ên erdnîgarî :** Bajar, çiya, gund, welat

★ **Yên navgînên(wesîteyên) ragihandinê :**

Mînak 86 : balafir, erebe, gerdûm, keştî, metro, otobus, taksî, trê

★ **Yên nexweşiyên, êş û birînan :**

Mînak 87 : arsim, bêhtengî, çavêşî, çîk, peta, ta, tîfo, werem, zikêş

★ **Yên xwarinên ku hatine çêkirin û biraştin :**

Mînak 88 : girar, kebab, lepe, mehîr, savar, selete, şorbe, şîv, tirşik

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :** Goşt, kutilk, nan

★ **Yên tişt û heyînen asmanî û yên mehwayî :**

Mînak 89 : Roj, Dinya, Hîv, Merîh, avî, baran, berf, cemed, zîpik

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :** asîman, ezman, ba, ewr

★ **Yên tîpan, yên tîgînên rêzimanî, yên razber :**

a) **Ji bo yên tîpan :**

Mînak 90 : Hemû tîpên alfabeya kurdî yê kurmanciyê **mê ne.**

➔ **A** → **Aya** mezin

➔ **a** → **aya** biçûk

➔ **d** → **deya** kesk

b) Ji bo yê tîgînên rêzimanî :

Mînak 91 : alfabe, kîte, dengdar, hevok, navdêr, rengdêr, lêker, daçek

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :** nav

c) Ji bo yê razber :

Mînak 92 : aborî, aşitî, evîn, felsefe, xewn, xiyal, zanistî, zihîn

♦ **Bêjeyên awerte hene, ew nêr in :** cin, dîn, milyaket, rih, Xwedê

★ **Hemû rader bi serê xwe navdêr in û wek wan bi kar tên :**

Mînak 93 : anîn, avakirin, barandin, bûn, hatin, geşbûn, jêkirin

★ **Yên pêkhatî û ji yê ku paşgirên wan bi (-î, -dank, -geh, -xane, -istan) ê diqedin :**

Mînak 94 : aşitî, bajarîtî, guldank, stargeh, çayxane, daristan

★ **Yên pêkhatî û ji yê ku paşgirên wan bi (-ahî, -anî, -ayî, -î, -tî) 'yê bi dawî dibin :**

Mînak 95 : agahî, daxuyanî, mezinayî, bajarî, bajarvanîtî

Jimar : 3

Mijar : Cînavk

Nasîn : Peyvên ku di hevokan de şûna navdêran digirin û peywirên wan pêk tînin re *cînavk* tên gotin.

Peyvên ku di hevokên jêrîn de hatine reşkirin, cînavk in : Ew, wî, wê, çi, xwe, kê

Çima ew her di heşê wî de bû? Ji bo çi dihat ber çavên wê? Di xewn û xeyala wê de her ew hebû. Li çi dinêrî, Ehmed li ber çavên wê bû. Destên xwe dida kê û dida çi, digot qey berê destên xwe dide Ehmed. (Çiyayê Agirî, Y. Kemal)

A) Cînavk li deh beşên sereke kom dibin :

- ➔ Cînavkên kesane
- ➔ Cînavkên şanîdane
- ➔ Cînavka qertafî
- ➔ Cînavka veqerok
- ➔ Cînavkên berbihevîn
- ➔ Cînavkên lihevxiştî
- ➔ Cînavkên xwedîtiyê
- ➔ Cînavkên girêkî
- ➔ Cînavkên pirsyarî
- ➔ Cînavkên nebinavkirî

↓ **Cînavkên kesane(kesanî) :**

Li şûna navdêrên mirovan digirin. Digel vê yê kesên sêyemîn li şûna yê hemû heyberan jî bi kar tên.

Cînavkên kesane du beş in : Yê xwerû(netewandî) û yê tewandî.

➔ **Cînavkên kesane yê xwerû :**

Yekjimar, nêr û mê :

Ez : Li şûna kesê/a yekemîn, yê/a ku dipeyive.

Tu : Li şûna kesê/a duyemîn, yê/a ku pê re tê peyivîn.

Ew : Li şûna kesê/a sêyemîn, yê/a ku li ser peyivîn dibe.

Pirjimar, nêr û mê :

Em : Li şûna kesên yekemîn(**nêr, mê**), yê ku dipeyivin.

Hûn : Li şûna kesên duyemîn(**nêr, mê**), yê ku pê re tèn peyivîn.

Ew : Li şûna kesên sêyemîn(**nêr, mê**), yê ku li ser peyivîn dibin.

Mînak 96/1 : Cînavkên kesane yê xwerû, cihên kesan digirin :

- ▶ **Gulçm** hatibû, wê got : -**Ez** ji Hewlêrê hatim.
- ▶ Mem ji **hevalekî** dipirse : -**Tu** çima nehatî dibistanê?
- ▶ **Alan** heta malê beziya. **Ew** heta wir ranewestiya.

- ▶ **Diya Narê** hatibû, wê got : -**Em** bi balafirê çûn Stenbolê.
- ▶ **Narê** ji **hevalên** xwe pirsî : -**Hûn** li sînemayê bûn?

Mînak 96/2 : Ew : li cihên navdêrên din jî bi kar tê :

Yekjimar :

- ▶ **Çûkek** firiya, bilind bû û çû. **Ew** careke din neziviriya.

Pirjimar :

- ▶ **Du çûk** firiyan, bilind bûn û çûn. **Ew** careke din neziviriyan.

Mînak 96/3 : Ew di hevokê de kirde dibin :

- ▶ **Ez** ji Hewlêrê me. **Ez** ji wir çûm Wanê.
- ▶ **Tu** ne ji Hewlêrê yî. **Tu** ji wir nehatî Wanê.
- ▶ **Ew** ji Rihayê ye. **Ew** ji wir çûye Dîlokê.

- ▶ **Em** ji Hewlêrê ne. **Em** ji wir çûn Wanê.
- ▶ **Hûn** ne ji Hewlêrê ne. **Hûn** ji wir nehatin Wanê.
- ▶ **Ew** ji Rihayê ne. **Ew** ji wir çûne Dîlokê.

Mînak 96/4 : Ew di hevokê de bireser dibin :

- ▶ Gava ku ez diçûm bin darê, te **ez** dîtîm.
- ▶ Gava ku tu diçûyî bin darê, min **tu** dîtî.
- ▶ Gava ku em diçûn bin darê, wî **ew** dît.

- ▶ Gava ku em diçûn bin darê, wan **em** dîtîn.
- ▶ Gava ku hûn diçûn bin darê, me **hûn** dîtîn.
- ▶ Gava ku ez û tu diçûn bin darê, me **ew** dîtîn.

Mînak 96/5 : Di ravekê de bi formeke awerte raveber cih digirin :

Yekjimar

nêr :

Ezê brîndar

Tuyê bêkes

Ewê pîşikestî

mê :

Eza brîndar

Tuya bêkes

Ewa pîşikestî

Pirjimar, nêr û mê :

Emên brîndar

Hûnên bêkes

Ewên pîşikestî

➔ **Cînavkên kesane yên tewandî :**

Yekjimar :

Min : Li şûna kesê/a yekemîn(**nêr, mê**), yê/a ku dipeyive.

Te : Li şûna kesê/a duyemîn(**nêr, mê**) yê/a ku pê re tê peyivîn.

Wî : Li şûna kesê seyemîn(**nêr**), yê ku li ser peyivîn dibe.

Wê : Li şûna kesa seyemîn(**mê**), ya ku li ser peyivîn dibe.

Pirjimar, nêr, mê :

Me : Li şûna kesên yekemîn, yên ku dipeyivin.

We : Li şûna kesên duyemîn, yên ku pê re tên peyivîn.

Wan : Li şûna kesên seyemîn, yên ku li ser peyivîn dibin.

Mînak 97/1 : Cînavkên kesane yên tewandî, cihên kesan digirin :

► Ez Şiyar im, **min** kovara mehane kirî.

- ▶ Tu Dildar î, **te** jî ew xwend.
- ▶ **Şêro** nameya Narê girtibû. **Wî** name girtibû.
- ▶ **Rewşenê** xelat negirtibû. **Wê** xelat negirtibû.

- ▶ **Dilbirîn** û **Rojhat**, em sê heval in. **Me** peyam bihîstîn.
- ▶ **Rojda** û **tu**, hûn du heval in. **We** jî peyam bihîstine.
- ▶ **Gulçîn** û **Memê** kovar nekirîn. **Wan** tu kovar nekirîn.

Mînak 97/2 : Wî/wê, wan : li cihên navdêrên din jî bi kar tên :

Yekjimar :

- ▶ **Beranekî** av venexwar. **Wî** av venexwar.
- ▶ **Mihekê** av venexwar. **Wê** av venexwar.

Pirjimar :

- ▶ **Beran û mihê** av venexwarin. **Wan** av venexwarin.

Nîşe : Ev dirûv di nivîsaran de tên dîtin :

hûn → hun, hon

wan → ewan

Mînak 97/3 : Ew di hevokan de kirde dibin :

- ▶ **Min** li defterê nivîsand.
- ▶ **Te** li ya xwe nenivîsandiye.
- ▶ **Wî** nedizanî ku ew ê navê xwe bide min.
- ▶ **Wê** gotibû ku ez nikarim werim cem te.
- ▶ **Me** nivîsarên xwedekaran xwandin.
- ▶ **We** jî pirtûk xwandin.
- ▶ **Wan** ne li me û ne jî li we guhdarî kirin.

Mînak 97/4 : Ew di hevokan de bireser dibin :

- ▶ Ez **te** dibînim, çima tu **min** nabînî?
- ▶ Binêre, ew jî **wî** û **wê** baş dibîne!
- ▶ Wan li **me** xist, me li **wan** nexist.
- ▶ We nebihîstiye, ji **we** re negotîne.

Mînak 97/5 : Cînavkên tewandî di ravekê de raveker in û cihên navdêrên tewandî digirin :

- ▶ Porê **Alên**(Alan) reş e. Porê **wî** reş e.

- ▶ Porê **Nazê** dirêj e. Porê **wê** dirêj e.
- ▶ Cano pelên **darê** jê kirin. Cano pelên **wê** jê kirin.
- ▶ Pîrekê birîna **Memê** derman kir. Pîrekê birîna **wî** derman kir.
- ▶ Te wêneyên **zarokan** kişandin. Te wêneyên **wan** kişandin.

↓ **Cînavkên şanîdanê :**

Ev cihên heyberan digirin û wek bêjeyên bi zayend jî dikevin bandora tewangê. Di hevokan de bi erkên kirdeyî û bireserî radibin. Cînavka şanîdanê “**ha/han**” jî di beşa yên şanîdanê de de tê nimandin.

Mînak 98/1 : Cînavkên şanîdanê yên xwerû :

★ **Cihên wan nêzîk in : ev**

Yekjimar :

nêr : ev

- ▶ **Azad** xwendevan e. **Ev** xwendevan e.
- ▶ **Xanî** nû ye. **Ev** nû ye.

mê : ev

- ▶ **Avşîn** xwendevan e. **Ev** xwendevan e.
- ▶ **Behr** ji golê mezintir e. **Ev** ji golê mezintir e.

Pirjimar :

nêr û mê : ev

- ▶ **Azad** û **Avşîn** xwendevan in. **Ev** xwendevan in.
- ▶ **Xanî** nû ne. **Ev** nû ne.
- ▶ **Behr** ji golan mezintir in. **Ev** ji golan mezintir in.

Mînak 98/2 : Cînavkên şanîdanê yên xwerû :

★ **Cihên wan dûr in : ew**

Yekjimar :

nêr : ew

- ▶ **Kurê wan** ji malê derket. **Ew** ji malê derket.

‡ Kevirê reş şikestiye. **Ew** şikestiye.

mê : ew

‡ **Keça we** ji malê derket. **Ew** ji malê derket.

‡ **Kêra tûj** şikestiye. **Ew** şikestiye.

Pirjimar :

nêr û mê : ew

‡ **Kurê wan û keça we** ji malê derketin. **Ew** ji malê derketin.

‡ **Kevirên reş** şikestine. **Ew** şikestine.

Mînak 99/1 : Cînavkên şanîdanê yên tewandî :

★ **Cihên wan nêzîk in : vî, vê; van**

Yekjimar :

nêr : vî

‡ Ez **Memê** digirim. Ez **vî** digirim.

‡ Ez **kalê** digirim. Ez **vî** digirim.

mê : vê

‡ Ez **Arîne** dibim. Ez **vê** dibim.

‡ Ez **kulîlkên wê** jî dibim. Ez **vê** jî dibim.

Pirjimar :

nêr û mê : van

‡ Ez **Memê û kalê** digirim. Ez **van** digirim.

‡ Ez **Arîne û kulîlkên wê** jî dibim. Ez **van** dibim.

Mînak 99/2 : Cînavkên şanîdanê yên tewandî :

★ **Cihên wan dûr in : wî, wê; wan**

Yekjimar :

nêr : wî

‡ Tu **Bengîn** dinasî. Tu **wî** dinasî.

mê : wê

‡ Tu **Berfînê** dinasî. Tu **wê** dinasî.

Pirjimar :

nêr û mê : wan

▶ Tu **Bengîn** û **Berfînê** dinasî. Tu **wan** dinasî.

➔ **Cînavkên şanîdanê yê tewandî :**

Ev bi dirûvên jêrîn jî bi kar tên û bi yê jorîn ve hemwate ne.

Mînak 100/1 : Cihên wan nêzîk in : evî, evê; evan

Yekjimar :

nêr : ev → evî

▶ **Memê** helbestek xwand. **Evî** helbestek xwand.

mê : ev → evê

▶ **Arînê** helbestek xwand. **Evê** helbestek xwand.

Pirjimar :

nêr û mê : evan

▶ **Memê** û **Arînê** helbest xwandin. **Evan** helbest xwandin.

Mînak 100/2 : Cihên wan dûr in : ewî, ewê; ewan

Yekjimar :

nêr : ew → ewî

Bengîn helbestek xwand.

▶ **Ewî** helbestek xwand.

mê : ew → ewê

▶ **Berfînê** helbestek xwand. **Ewê** helbestek xwand.

Pirjimar :

nêr û mê : ewan

▶ **Bengîn** û **Berfînê** helbest xwandin. **Ewan** helbest xwandin.

Mînak 100/3 : Di zimanê gelêrî de ev bikaranîn jî hene :

Yekjimar : **Eve/eva, ewe/ewa**

Pirjimar : **Evane/evana, ewene/ewana**

Yekjimar :

nêr :

▶ **Eve** hat ku te bibe seyranê.

mê :

▶ **Ewa** çû ku li zarok binêre.

Pirjimar :

nêr :

▶ **Evene** hatin ku wan bibin seyranê.

mê :

▶ **Ewana** çûn ku li zarokan binêrin.

➔ **Ji cînavkên şanîdanê : Han/ha :**

Ev cînavk wateyên cînavkên şanîdanê yê bingehîn him xurt û him jî bi sînor dikin. Eger bi peywirên rengdêrîn bi kar bên, rengdêrên şanîdanê ne; erkên hokerîn jî di xwe de dihewînin.

★ Bikaranîna cînavka “**han(ha)**”yê :

Mînak 101 /1 : Ev cuda tê nivîsandin û di ravekê de raveker e :

Yekjimar û pirjimar : nêr û mê :

▶ **Kurê han** salnameya nû bi dîwêr ve kir.

▶ **Qîza han** salnameya nû bi dîwêr ve kir.

▶ **Kurên han** salnameya nû bi dîwêr ve kir.

▶ **Qîzên han** salnameya nû bi dîwêr ve kir.

▶ **Kevirê han** hat çêkirin.

▶ **Dara han** hat dapeşkandin.

▶ **Kevirên han** hatin çêkirin.

▶ **Darên han** hatin dapeşkandin.

Mînak 101 /2 : Ev dirûv hemwate ne û di yekjimarî û pirjimariyê de wek xwe dimînin : han û ha

Yekjimar, pirjimar : **nêr û mê** :

- ▶ Ew mastê **ha** dixwazim.
- ▶ Ez berçavka **ha** dixwazim.

- ▶ Ew mastên **ha** dixwaze.
- ▶ Ez berçavkên **ha** dixwazim.

Mînak 101/3 : Cînavka “han”ê bi ravekê re **kirde dibe** :

- ▶ Ew mêrê **han** li bin darê ye.
- ▶ Ew jina **han** li ber mala we ye.

Mînak 101/4 : Cînavka “han” ê bi ravekê re **bireser dibe** :

- ▶ Min ew mêrê **han** li bin darê dît.
- ▶ Min ew jina **han** li mala we dît.

Mînak 101/5 : **Han**, bi cînavkên şanîdanê yên bingehîn ve :

- ▶ Ev ê **han** kursiyekê çêdike.
- ▶ Ev ên **han** kursiyên çêdikin.

- ▶ Ew ê **han** maseyekê radike.
- ▶ Ew ên **han** maseyan radike.

- ▶ Vî **yê han** ji bo te kovar anîn.
- ▶ Vê **ya han** ji bo te kovar anîn.
- ▶ Van ên **han** ji bo te kovar anîn.

- ▶ Wî **yê han** ji bo kê mesref kiriye?
- ▶ Wê **ya han** ji bo kê mesref kiriye?
- ▶ Wan ên **han** ji bo kê mesref kirine?

Mînak 101/6 : Di nivîsaran de tîna dîtî : **hanî û hanê** :

- ▶ Ew şûrê **hanî**, kîjan mirovî aniye?
- ▶ Ew kêra **hanê**, kîşan keçê biriye?

Mînak 101/6.1 : Li hin deveran : Ev dirûvên hevedudanî, bi serê xwe kirde jî dibin : (evî/vî, **evê/vê**, evan/van; ewî/wî, **ewê/wê**, ewan/wan) û (**han/ha**) :

Yekjimar :

nêr : evî/vî

Evî han → vîna :

▶ **Vîna** em gerandin. **Yê ku** em gerandin, **vîna** bû.

mê : evê/vê

Evê han → vêna :

▶ **Vêna** erebe diajot. **Ya ku** erebe diajot, **vêna** bû.

Pirjimar :

nêr û mê : evan/van

Evên han → vana(vanan) :

▶ **Vana** em dîtin. **Yên ku** ew anîn, **vana** bûn.

Yekjimar :

nêr : ewî/wî

Ewî han → wiya(wînan) :

▶ **Wiya** navên we pêşkêşî me kiribûn.

mê : ewê/wê

Ewê han → wêya(wênan) :

▶ **Wêya** navnîşanên we ji me re şandibûn.

Pirjimar :

nêr û mê : ewan/wan

Ewên han → wana(wanan) :

▶ **Wana** em xapandin. **Yên ku** em xapandin, **wana** ne.

Mînak 101/6.2 : Li hin deveran zayend ji holê radibin :

(evî/vî, evê/vê, evan/van; ewî/wî, ewê/wê, ewan/wan) û (ha/han) :

Yekjimar :

nêr û mê : evî/vî, evê/vê; ewî/wî, ewê/wê

Vaya → Evî ha, evê ha :

▶ **Vaya** ji em re ferheng anîbûn.

Waya → Ewî ha, ewê ha :

▶ Yê(ya) ku bi trenê hatibû navçeyê, waya bû.

Pirjimar :

nêr û mê : evan/van, ewan/wan

Vana(n) → Evên ha :

▶ Vana(n) ne yên ku helbestan bixwînin.

Wana(n) → Ewên ha :

▶ Wana(n) ji zarokan re çîrokan dibêjin.

↓ Cînavka qertafî :

Cînavka qertafî (-ê) ji aliyê dirûve ve dişibe paşgira tewangê ya (-ê)'yê. Ev cînavk di hevokê de li şûna kes û tiştên sêyemîn bi kar tê û tu carî nabe kirde. Di kêşanê de tê dawiya lêkerê û bi hev ve tên nivîsandin.

Eger lêker bi tipa (-e)'yê biqede, ev tîp vediguheze (-ê)'ye, lê lêker bi dengdarekê biqede, cînavka qertafî tê dawiya wê.

Mînak 102 : Ji aliyê bireserê ve têkildariyên cînavka qertafî(-ê) :

Bi ya paşgira tewangê(-ê) ve, bi ya cînavka kesane(wî, wê) ve û bi yên cînavkên şanîdane(vî, vê; wî, wê) ve :

★ Paşgira tewangê, cînavka kesane(wî, wê) û ya qertafî :

Nazê jêbira te **daye Rojhêt**(Rojhat).

Nazê jêbira te **daye wî**.

▶ Nazê jêbira te **dayê**.

Narê kilamek ji **Nalînê** re **got**.

Narê kilamek ji **wê** re **got**.

▶ Narê kilamek **gotê**.

Rojda pênûsê **dixe berîkê**.

Rojda pênûsê **dixe wê**.

▶ Rojda pênûsê **dixê**.

★ Paşgira tewangê, cînavkên şanîdane (vî, vê; wî, wê) û cînavka qertafî :

Nazê jêbira te **daye Rojhêt**(Rojhat).

Nazê jêbira te **daye vî**.

▶ Nazê jêbira te **dayê**.

Narê kilamek ji **Nalînê** re **got**.

Narê kilamek ji **vê** re **got**.

▶ Narê kilamek **gotê**.

Rojda pênuşê **dixe tûrikê**.

Rojda pênuşê **dixe wî**.

▶ Rojda pênuşê **dixê**.

Rojda pênuşê **dixe berîkê**.

Rojda pênuşê **dixe wê**.

▶ Rojda pênuşê **dixê**.

↓ **Cînavka vegerok : Xwe :**

Ev peyveke neguherbar e, ango nakeve bandora tewangê û di yekjimarî û pirjimariyê de jî wek xwe dimîne.

★ Bikaranîna cînavka vegerok :

Mînak 103/1 : Li şûna hemû kesan : xwe

Ez xwe vedişêrim/**Tu xwe** vedişêrî/**Ew xwe** vedişêre

Em xwe vedişêrin/**Hûn xwe** vedişêrin/**Ew xwe** vedişêrin

Min xwe veşart/**Te xwe** veşart/**Wî(wê) xwe** veşart

Me xwe veşart/**We xwe** veşart/**Wan xwe** veşart

Mînak 103/2 : Cînvka xwe nêtar e : Li şûna herdu zayendan :

▶ Baran **pirtûka xwe** dixwîne.

▶ Dîlan jî **porê xwe** şe dike.

▶ Rovî **xwe** diavêje avê.

Mînak 103/3.1 : Li şûna bireserê, cînavka xwe yekjimar e :

▶ Berivanê **xwe** xemiland.

▶ Rewşenê jî **xwe** xemiland.

▶ Wan **xwe** xemiland.

Mînak 103/3.2 : Li şûna bireserê, cînavka xwe pirjimar e :

- ▶ Hesên û Alan **xwe** diparêzin.
- ▶ Ew **xwe** diparêzin.

- ▶ Berîvan û Rewşenê **xwe** hemilandin.
- ▶ Wan **xwe** xemilandin.

Mînak 102/4 : Di awayê xwedîtîyê : xwe

- ▶ Ew ê *pênûsa* **xwe** bide Rewşenê.
- ▶ Min navê Rewşenê li *deftera* **xwe** nivîsand.

Mînak 103/5 : Di pêkhatina lêkerên vegerok de :

xwe kuştin : Şîlanê **xwe** kuşt.
xwe şûştin : Bangîn **xwe** şûşt.

Mînak 103/6 : Di pêkhatina lêkerên biwêjî de : xwe

xwe pê firandin : Narê **xwe** pê firand.
xwe dan hev : Çawa ez hatim, wan **xwe** dan hev.

↓ **Cînavkên berbihevîn :**

Ji aliyê peywirê ve hemû cînavkên berbihevîn yek in û hemwate ne.
Pirjimar bi kar tên. Cînavkên berbihevîn ev in : **Hev, yek, êk**

★ **Ev dirûv di devokên hêremî de tên dîtin :**

Hev : hev û din, hevûdî, hevdi, hev û du, hevdu, hevdû

Yek : yek û din, yekûdî, yekdî, yek û du, yek û dû, yekdû

Êk : êk û din, êkûdî, êkdî, êk û du, êk û dû, êkdû

Mînak 104 : Bikaranîna cînavkên berbihevîn :

✓ **Li şûna navdêran :**

- ▶ Newîn û Perî hevalên **hev** in.
- ▶ Gulçîn û Perî **hevdu** nas dikin.

- ▶ Gulçîn û Rewşen, ew cîranên **yekdû** ne.
- ▶ Mem, Berîvan û Rojda, ew gundiyên **êk** in.

✓ **Li şûna cînavkên kesane :**

- ▶ **Ez, tu û ew, em dostên hev in.**
- ▶ **Ew, hûn û em, em merivên hev û din in.**
- ▶ **Tu û ew, hûn hevalên yek û din in.**
- ▶ **Min û wê, me êkdû agahdarî kiribûn.**

✓ **Li şûna bireseran :**

Divê ez **te** bibînim. Divê tu jî **min** bibînî.

- ▶ Divê em **hev** bibînin.

Hûn **me** şiyar dikin. Em jî **we** şiyar dikin.

- ▶ Em **hevdu** şiyar dikin.

Ew hevala **te** ye. Tu jî hevalê **wê** yî.

- ▶ Hûn hevalên **êkdû** ne.

✓ **Di pêkhatina lêkeran de :**

bi hev ketin : Xortan bi **hev** girtibûn.

hevdu dîtin : Narê û Nazê **hevdu** dîtin.

↓ **Cînavkên lihevxiştî :**

Cînavkên berbihevîn bi daçekan ve cînavkên lihevxiştî pêk tînin.

Daçek bi serê xwe wek bêjeyên bingehîn ne watedar in. Digel vê di hevokan de, di navbera peyv û hêmanan de alîkar in.

Yen ku di pêkanîna cînavkên lihevxiştî de cih digirin :

Bi pêşdaçekên bingehîn ve : **bi, di, ji, li**

Mînak 105/1 : Pêşdaçekên bingehîn û cînavka berbihevîn : hev :

bi + hev } pev :

Beran **bi hev** ketin.

- ▶ Beran **pev** ketin.

di + hev } tev :

Rojda tîrşîkê **di hev** dide.

- ▶ Rojda tîrşîkê **tev** dide.

ji + hev } jev :

Mem û Alan dê **ji hev** biçin.

▶ Mem û Alan dê **jev** biçin.

li + hev } lev :

Bareş û Aras **li hev** hatin.

▶ Bareş û Aras **lev** hatin.

Mînak 105/2 : Pêşdaçekên bingehîn û cînavka berbihevîn : -êk :

bi + êk } pêk :

▶ Xwendekaran spartek **pêk** anîn.

di + êk } têk :

▶ Di sporê de koma me **têk** neçû.

ji + êk } jêk :

▶ Ew du heval in, hûn çima **jêk** dikin?

li + êk } lêk :

▶ Dîlan û Zinar **lêk** çûn, lê ew **lêk** venegeriyan.

Mînak 105/3 : Daçekên bingehîn bi cînavka qertafiyê (-ê) ve cînavkên lihevxiştî pêk tînin :

bi + ê } pê :

▶ Xwendekaran spartek **pê** anîn.

di + ê } tê :

▶ Di sporê de koma me **tê** neçû.

ji + ê } jê :

▶ Ew du heval in, hûn çima **jê** dikin?

li + ê } lê :

▶ Dîlan û Zinar **lê** çûn, lê ew **lê** venegeriyan.

Mînak 105/4 : Cînavka kesane ya tewandî(wî, wê) û têkildariya cînavkên lihevxiştî :

ji + wî } jê :

Dema ku ez çûm min **ji** wî re gotibû.

▶ Dema ku ez çûm min **jê** re gotibû.

→ **ji + wê } jê :**

Dema ku em hatin me **ji wê** re gotibû.

▶ Dema ku em hatin me **jê** re gotibû.

li + wî } lê :

Rojda **li wî** dixist.

▶ Rojda **lê** dixist.

li + wê } lê :

Rojda derî **li wê** vedikir.

▶ Rojda derî **lê** vedikir.

di + wî } tê :

Kun li wir bû. Berîvanê av **di wî** werda.

▶ Berîvanê av **tê** werda.

di + wê } tê :

Tas li wir bû. Berîvanê av **di wê** werda.

▶ Berîvanê av **tê** werda.

Mînak 105/5 : Cînavkên şanîdanê(vî/vê; wî/wê) û têkildariya cînavkên lihevxiştî :

★ **Cîhên wan nêzîk in : vî, vê**

ji + vî } jê :

ji + vê } jê :

Dema ku ez hatim, min **ji vî(vê)** re xelat anîbû.

▶ Dema ku ez hatim, min **jê** re xelat anîbû.

li + vî } lê :

li + vê } lê :

Rojhat **li vî(vê)** dinêrî.

▶ Rojhat **lê** dinêrî.

di + vî } tê :

Kun li vir bû. Berîvanê av **di vî** werda.

▶ Berîvanê av **tê** werda.

di + vê } tê :

Tas li vir bû. Nazê av **di vê** werda.

▶ Nazê av **tê** werda.

★ **Cîhên wan dûr in : wî, wê :**

Ev cînavk jî bi yên lihevxiştî ve wek cînavka kesane ya tewandî (wî/wê) bi kar tên, ne pêwîst e ku em hemûyan ducar bikin :

ji + wî } jê :

Dema ku ez çûm, min **ji wî** re gotibû.

▶ Dema ku ez çûm, min **jê** re gotibû.

ji + wê } jê :

Dema ku em hatin, me **ji wê** re gotibû.

▶ Dema ku em hatin, me **jê** re gotibû.

Mînak 105 /6 : Di pêkhatina lêkeran de cînavkên lihevxiştî :

lê gerîn : Ez li sîwane digirim.

▶ Cano jî **lê** digeriya.

jê birin : Dîlanê sê pirtûk **ji Gulşenê** birine.

▶ Duh jî Zîlanê çar **jê** biribûn.

↓ **Cînavkên xwedîtiyê :**

Ew hêmanên bêjeyî ne ku bi serê xwe ne cînavk in, lê şûna navdêran digirin; navdêr, rengdêr, cînavk û bêjeyên din ên ku piştî wan tên ve û bi alîkariya veqatendeka binavkirî, cînavkên xwedîtiyê pêk tînin.

Hêmanên cînavkên xwedîtiyê yên bingehîn ev in : (**ê, a; -ên**)

Yekjimar :

nêr : ê

mê : a

Pirjimar :

nêr û mê : ên(an →-ên)

➔ **Cînavkên xwedîtiyê û rastnivîs :**

Peyvên ku berî cînavkên xwedîtiyê tên, eger bi dengderekê biqedin, ev cînavk tîpa (**y**)'ê digirin û bi hev ve tên nivîsandin.

Eger li piştî peyvên berî wan bêhnok û xalebêhnok hebin, bi piranî dirûvên bi tîpa (**y**)'ê tên tercihkirin. Eger hevok bi van cînavkan dest pê bikin, dirûvên bi tîpa (**y**)'ê bêhtir karîger in.

Hin nivîskar bo hemû xalan jorîn dirûvên bi tîpa (y)'ê bi kar tînin.

Yekjimar :

ner : ê → yê

▶ Rojînê pelê defterê yê çirî sor kir.

mê : a → ya

▶ Dîlanê pêla avê ya mezin dîtibû.

Pirjimar :

nêr û mê : ên → yê

▶ Rojînê pelên defterê yê çirî sor kirin.

▶ Zîlanê pêlên avê yê mezin dîtibûn.

Mînak 106 : Bikaranîna cînavkên xwedîtiyê :

★ **Li şûna navdêran :**

Yekjimar :

nêr : por, porê Şîlanê

→ ê Şîlanê, yê Şîlanê

▶ Porê Narê reş e, lê yê Şîlanê zer e.

mê : gul, gula darê

→ a darê, ya darê

▶ Ew gul a dara mezin e.

Pirjimar :

nêr : poran

Porên qîzan dirêj bûne.

▶ Ên(yên) qîzan dirêj bûne.

mê : gulan

Gulên darê weşiyana.

▶ Ên(yên) darê weşiyana.

★ **Bi cînavkên kesane yê tewandî ve : min, te, wî/wê;**

me, we, wan

Yekjimar :

nêr :

ê min, ê te, ê wî/wê

ê me, ê we, ê wan

▶ Destê min bi birîn e, yê te ne bi birîn e.

mê :

a min, a te, a wî/wê

a me, a we, a wan

▶ Kulîlka me teze ye, ya wan çilmisiye.

Pirjimar :

nêr û mê :

ên min, ên te, ên wî/wê

ên me, ên we, ên wan

▶ Destên me bi birîn in, yê we ne bi birîn in.

▶ Kulîlkên me teze ne, yê wan çilmisîne.

★ Bi cînavkên şanîdanê ve :

✓ Cihên van nêzik in : vî/vê, van

✓ Cihên wan dûr in : wî/wê, wan

Yekjimar :

nêr :

ê vî/vê, ê van

ê wî/wê, ê wan

▶ Destê vî bi birîn e, yê vê ne bi birîn e.

▶ Destê wî bi birîn e, yê wê ne bi birîn e.

mê :

a vî/vê, avan

a wî/wê, a wan

▶ Kulîlka van teze ye, ya wan çilmisiye.

Pirjimar :

nêr û mê :

ên vî/vê, ên van

ên wî/wê, ên wan

‣ Destên van bi birîn in, yên wan ne bi birîn in.

‣ Kulîlkên van teze ne, yên wan çilmisîne.

★ Bi cînavka xwe ve :

Min navê te li destê xwe nivîsand.

‣ Min navê te li yê xwe nivîsand.

Wan destên xwe dane me.

‣ Wan ên xwe dane me.

Ew ê navnîşana xwe bide Zîlanê.

‣ Ew ê ya xwe bide Zîlanê.

Hûn ê navnîşanên xwe bidin me.

‣ Hûn ê yên xwe bidin me.

★ Li şûna kirdeyan :

Kurê te li cem apê xwe maye.

‣ Yê te li cem apê xwe maye.

Qîza wî çûye cem pîrika xwe.

‣ Ya wî çûye cem pîrika xwe.

★ Li şûna bireserê :

Divê ez helbesta te bixwînim.

‣ Divê ez a te bixwînim.

Divê em çavên xwe bişon.

‣ Divê hûn jî yên xwe bişon.

★ Bi kêşana lêkerê û bi parenga dema niha ve :

‣ Kurê dixebite û yê nexebite ne wek hev in.

‣ Qîza bixwîne û ya nexwîne ne wek hev in.

▶ Kur û qîzên bixwînin û yên nexwînin ne wek hev in.

★ Bi raweya çêbiwar ve :

▶ Kurê xwendî û yê nexwendî wek hev nabin.

▶ Qîza xwendî û ya nexwendî wek hev nabin.

▶ Kur û qîzên xwendî û yên nexwendî wek hev nabin.

★ Bi veqetandeka nebinavkirî ve :

▶ Zerekî wan î(yekî) sultanî hebûye.

▶ Zerekî wan ê(yekî) sultanî hebûye.

▶ Zerine wan ên sultanî hebûne.

▶ Zerekî wî yî(yekî) spî hebûye.

▶ Zerekî wî yê (yekî) spî hebûye.

▶ Zerine wî yên spî hebûne.

▶ Pênûseke dirêj e(yeke) rengîn bide min!

▶ Pênûsine dirêj ên rengîn bidin wan!

▶ Pênûseke spî ye(yeke) rengîn bide min!

▶ Pênûsine spî yên rengîn bidin wan.

★ Bi raveka navdêrîn vê :

Yekjimar :

nêr :

Birayê Rewşenê diçe.

▶ Yê Rewşenê diçe.

mê :

Xwişka Memê hat.

▶ Ya Memê hat.

Pirjimar :

nêr :

Bireyên Rewşenê diçin.

▶ Yên Rewşenê diçin.

mê :

Xwişkên Barêş hatin.

▶ **Yên** Barêş hatin.

★ **Bi rengdêran vê :**

Yekjimar :

nêr :

▶ **Kevirê** min ê spî ye.

mê :

▶ **Sola** wî **ya** reş e.

Pirjimar :

nêr :

▶ **Kevirên** min **ên** spî ne.

mê :

▶ **Solên** wî **yên** reş in.

↓ **Cînavka girêkî : ku :**

“Ku” peyveke neguherbar e, bi serê xwe ne cînavk e. Lê carinan bandora tewangê digire û bi serê xwe jî wek cînavkekê bi kar tê.

Heger bi hin hêmanên din ve û bixwe bi erka cînavkî bê karandin, “cînavka **ku**” ye û di xwe de peywira girêkî jî dihewîne, ev peywendî jî cînavkî ye. Ango dibe cînavka **ku** ya peywendiyê. Cînavka **ku**, bi awayê pirsariyê jî şûna navdêran digire.

Taybetiya girêkî bêyî ya cînavkî peywira “gihaneka ku”yê pêk tîne.

Mînak 107 : Bikaranîna cînavka “ku”yê :

★ **Bi veqetandekê ve kirde dibe :**

Yekjimar :

nêr :

▶ **Mêrê** ku **erebeyê diajo**, li ber deriyê wan e.

mê :

‣ **Jina** ku qursê dide, em vexwandin.

Pirjimar :

nêr :

‣ **Mêrên** ku erebeyan diajon, li ber deriyê wan in.

mê :

‣ **Jinên** ku qursan didin, em vexwandin.

★ **Bi cînavkên xwedîtiyê ve di ravekê de raveker e :**

Yekjimar :

nêr :

Xortê ku erebeya xwe difiroşe, hat ba me.

‣ **Yê** ku erebeya xwe difiroşe, hat ba me.

mê :

Jina ku kulîlkan difiroşe, li taxê ye.

‣ **Ya** ku kulîlkan difiroşe, li taxê ye.

Pirjimar :

nêr :

Xortên ku erebeyên xwe difiroşin, hatin ba me.

‣ **Yên** ku erebeyên xwe difiroşin, hatin ba me.

mê :

Jinên ku kulîlkan difiroşin, li taxê ne.

‣ **Yên** ku kulîlkan difiroşin, li taxê ne.

★ **Him bi bireseran û him jî peyvên ku şûna wan digirin ve :**

Yekjimar :

nêr :

‣ **Navê** ku tu dibêjî, ji bîra min çûye.

‣ **Yê** ku tu dibêjî, ji bîra min çûye.

mê :

‣ **Pirtûka** ku Memê xwendî, Dîlanê jî xwendiyê.

‣ **Ya** ku Memê xwendî, Dîlanê jî xwendiyê.

Pirjimar :

nêr :

- ▶ **Navên ku** tu dibêjî, ji bîra min çûne.
- ▶ **Yên ku** tu dibêjî, ji bîra min çûne.

mê :

- ▶ **Pirtûkên ku** Memê xwendî, Dîlanê jî xwendine.
- ▶ **Yên ku** Memê xwendî, Dîlanê jî xwendine.

Mînak 108 : Derbarê peyva “ku”yê de :

★ **Di nivîsaran de tên dîtîn : ku, kû, ko, ki**

Ji bo rastnivîsê, “ku” tê tercîhkirin.

★ **Peyva ku** neguherbar e, digel vê yek caran bandora tewangê digire û bi serê xwe jî wek cînavkekê bi kar tê :

- ▶ **Ka kuyê wê** xezalê xweşik e?

★ **Peyva ku, rengdêr dibe :**

- ▶ **Ew diçe ku derê?**

★ **Peyva ku, bi serê xwe bes gihanek dibe :**

- ▶ **Ez bawer nakim ku** Nalîn bê cem Narê.

★ **Peyva ku, komepeyvên hokerî cih digire :**

- ▶ **Hespê bi ku ve** berdidî, berde, ez ê lê binêrim.

★ **Peyva ku, komepeyvên daçekî cih digire :**

- ▶ **Karê we zû qediyaye, ji ber ku** hûn baş xebitîne.

↓ **Cînavkên pirsyariyê :**

Ev cînavk bi erkên pirsyarî şûna navdêr û cînavkan digirin û wan nîşan dikin.

→ **Cînavkên pirsyariyê yê sereke ev in :**

1) **Cînavkên kî û kê :**

Ev cînavk şûna kesan digirin, yekjimar û pirjimar ji bo her du zayendan jî tên karandin. Di hevokê de kirde, bireser dibin.

a) **Cînavka kî :** Pirsra mirovan dike ku bersiva wê peyvên netewandî ne, ew; navdêr, cînavkên kesane û yê şanîdanê yê xwerû dibin.

Mînak 109 : Bikaranîna cînavka kî'yê :

★ Li şûna navên mirovan û kirde : kî

Yekjimar :

nêr :

Azad dilîze.

▶ **Kî dilize?**

- **Azad dilîze.**

mê :

Gulçîn dilîze.

▶ **Kî dilîze?**

- **Gulçîn dilîze.**

Pirjimar :

nêr û mê :

Azad û Gulçîn dilîzin.

▶ **Kî dilîzin?**

- **Azad û Gulçîn dilîzin.**

★ Li şûna cînavkên kesane yê xwerû û kirde : kî

Yekjimar :

▶ **Kî nivîsarê dixwîne?**

- **Ez nivîsarê dixwînim.**

- **Tu nivîsarê dixwînî.**

- **Ew nivîsarê dixwîne.**

Pirjimar :

▶ **Kî nivîsarê dixwînin?**

- **Em nivîsarê dixwînin.**

- **Hûn nivîsarê dixwînin.**

- **Ew nivîsarê dixwînin.**

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê xwerû û kirde : kî**

Yekjimar :

▶ **Kî** li ber malê digere?

- **Ev** li ber malê digere.

- **Ew** li ber malê digere.

Pirjimar :

▶ **Kî** li ber malê digerin?

- **Ev** li ber malê digerin.

- **Ew** li ber malê digerin.

Mînak 110 : Bo mirovan : kî :

Di demên borî de bi lêkêrên negerguhêz ve : lêker : çûn

★ **Li şûna navên mirovan û kirde : kî**

Yekjimar :

▶ **Kî çû** kargehê ku bixebite?

- **Azad çû** kargehê ku bixebite.

Pirjimar :

▶ **Kî çûn** kargehê ku bixebitin?

- **Karker çûn** kargehê ku bixebitin.

★ **Li şûna cînavkên kesane yê xwerû : kî**

Yekjimar :

▶ **Kî çû** kargehê ku bixebite?

- **Ew çû** kargehê ku bixebite.

Pirjimar :

▶ **Kî çûn** kargehê ku bixebitin?

- **Ew çûn** kargehê ku bixebitin.

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê xwerû û kirde : kî**

Yekjimar :

▶ **Kî çû** kargehê ku bixebite?

- **Ev çû** kargehê ku bixebite.

- Ew çû kargehê ku bixebite.

Pirjimar :

▶ Kî çûn kargehê ku bixebitin?

- Ev çûn kargehê ku bixebitin.

- Ew çûn kargehê ku bixebitin.

★ Li şûna bireserê : kî

Yekjimar :

bireser nêr e :

Gulçînê Azad dîtibû.

▶ Gulçînê kî dîtibû?

- Gulçînê Azad dîtibû.

- Gulçînê ev(ew) dîtibû.

▶ Yê ku Gulçînê dîtibû, kî bû?

-Yê ku Gulçînê dîtibû, Azad bû.

-Yê ku wê dîtibû, ev(ew) bû.

bireser mê ye :

Azêd Gulçîn dîtibû.

▶ Azêd kî dîtibû?

- Azêd Gulçîn dîtibû.

- Azêd ev(ew) dîtibû.

▶ Ya ku Azêd dîtibû, kî bû?

-Ya ku Azêd dîtibû, Gulçîn bû.

-Ya ku wî dîtibû, ev(ew) bû.

Pirjimar :

Birser ji navdêrên nebinavkirî ne.

bireser nêr e :

Gulçînê kurin anîbûn.

▶ Gulçînê kî anîbûn?

- Gulçînê kurin anîbûn.

- Gulçînê ev(ew) anîbûn.

- ▶ *Yên ku Gulçînê anîbûn, kî bûn?*
- *Yên ku Gulçînê anîbûn, kurin bûn.*
- *Yên ku wê anîbûn, ev(ew) bûn.*

bi reser mê ye :

Azêd **keçin** anîbûn.

- ▶ Azêd **kî** anîbûn?
- Azêd **keçin** anîbûn.
- Azêd **ev(ew)** anîbûn.

- ▶ *Yên ku Azêd anîbûn, kî bûn?*
- *Yên ku Azêd anîbûn, keçin bûn.*
- *Yên ku wî anîbûn, ev(ew) bûn.*

b) Cînavka kê : Pirsar mirovan dike ku bersiva wê, peyvên tewandî ne û ev navdêr, cînavkên kesane û yên şanîdanê dibin.

Mînak 111 : Bikaranîna cînavka kê'yê :

★ **Li şûna navên mirovan û kirde : kê**

Yekjimar :

nêr :

Memê hevokek nivîsand.

- ▶ **Kê** hevokek nivîsand?
- **Memê** hevokek nivîsand.
- **Vî(wî)** hevok nivîsand.

mê :

Narînê hevokek nivîsand.

- ▶ **Kê** hevokek nivîsand?
- **Narînê** hevokek nivîsand.
- **Vê(wê)** hevokek nivîsand.

Pirjimar :

nêr û mê :

Mem û Narînê yek hevok nivîsandin.

- ▶ **Kê** yek hevok nivîsandin?
- **Mem û Narînê** yek hevok nivîsandin.
- **Van(wan)** yek hevok nivîsandin.

★ **Li şûna cînavkên kesane yê tewandî û kirde : kê**

- ▶ **Kê** av vexwar?

- **Min** av vexwar.
- **Te** av vexwar.
- **Wî(wê)** av vexwar.

- **Me** av vexwar.
- **We** av vexwar.
- **Wan** av vexwar.

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê tewandî û kirde : kê**

- ▶ **Kê** ava sûsê çêkir?

- **Vî(vê)** ava sûsê çêkir.
- **Wî(wê)** ava sûsê çêkir.

- **Van** ava sûsê çêkir.
- **Wan** ava sûsê çêkir.

★ **Li şûna bireseran : kê**

Yekjimar :

bireser nêr e :

Gulçîn Azêd dibîne.

- ▶ **Kî kê** dibîne?

- **Gulçîn Azêd** dibîne.
- **Gulçîn vî(wî)** dibîne.

- ▶ **Yê ku Gulçîn** dibîne, **kî** ye?

- **Yê ku Gulçîn** dibîne, **Azad** e.
- **Yê ku ev(ew)** dibîne, **ev(ew)** e.

bireser mê ye :

Azad **Gulçînê** dibîne.

▶ **Kî kê** dibîne?

- Azad **Gulçînê** dibîne.

- Azad **vê(wê)** dibîne.

▶ *Ya ku Azad dibîne, kî ye?*

- *Ya ku Azad dibîne, Gulçîn e.*

- *Ya ku ev(ew) dibîne, ev(ew) e.*

Pirjimar :

bişer nêr e :

Gulçîn ji **kuran** re dibêje.

▶ **Kî ji kê** re dibêje?

- Gulçîn ji **kuran** re dibêje.

- Gulçîn ji **van(wan)** re dibêje.

▶ *Yên ku Gulçîn jê re dibêje, kî ne?*

- *Yên ku Gulçîn jê re dibêje, kur in.*

- *Yên ku ev(ew) jê re dibêje, ev(ew) in.*

bişer mê ye :

Azad ji **keçan** re dibêje.

▶ **Kî ji kê** re dibêje?

- Azad ji **keçan** re dibêje.

- Azad ji **van(wan)** re dibêje.

▶ *Yên ku Azad jê re dibêje, kî ne?*

- *Yên ku Azad jê re dibêje, keç in.*

- *Yên ku ev(ew) jê re dibêje, ev(ew) in.*

★ **Bi cînavkên xwedîtiyê ve : kê**

Yekjimar :

nêr :

Porê **Gulçînê** xweşik e.

Porê **kê** xweşik e?

▶ **Yê kê** xweşik e?

mê :

Pênûsa Azêd li ber dolabê ye.

Pênûsa kê li ber dolabê ye?

► **Ya kê** li ber dolabê ye?

Pirjimar :

nêr :

Porên qîzan xweşik in.

Porên kê xweşik in?

► **Yên kê** xweşik in?

mê :

Pênûsen Azêd li ber dolabê ne.

Pênûsên kê li ber dolabê ne?

► **Yên kê** li ber dolabê ne?

2) Cînavka çî :

Ev cînavk bêyî yên mirovan, li şûna navên heyberan û ji bo van li şûna cînavkên kesane û yên şanîdanê jî bi kar tê.

Cînavka **çî**, peyveka nêtar e, yekjimar û pirjimar tê bikaranîn û di hevokê de jî kirde û bireser dibe.

Hin nivîsaran de tîpên dîtî ku peyva “çî” yek caran bi xwe jî dikeve bandora tewangê.

Mînak 112 /1 : Bikaranîna cînavka çî'yê :

★ **Bêyî navên mirovan li şûna yên din : çî**

Yekjimar :

nêr :

Kewenêr firiya.

► **Çî** firiya?

mê :

Kewemê firiya.

► Çi firiya?

Pirjimar :

nêr û mê :

Kewenêr û kewemê firiyan.

► Çi firiyan?

nêr û mê :

Lê kewên Berîvanê nehatin firandin.

► Çi nehatin firandin?

★ Bes li şûna cînavkên kesane yê xwerû : ew, ew :

Yekjimar :

nêr :

Dîk li ser darê ye.

► Çi li ser darê ye?

- Ew li ser darê ye.

mê :

Mirîşk li ber koxikê ye.

► Çi li ber koxikê ye?

- Ew li ber koxikê ye.

Pirjimar :

nêr :

Du dîk li ser darê ne.

► Çi li ser darê ne?

- Ew li ser darê ne.

mê :

Sê mirîşk li ber koxikê ne.

► Çi li ber koxikê ne?

- Ew li ber koxikê ne.

nêr û mê :

Dîk û mirîşk hevdu dibînin.

► Çi hevdu dibînin?
- Ew hevdu dibînin.

★ Bes li şûna cînavkên kesane yê tewandî : wî/wê, wan

Yekjimar :

nêr :
Dîk li ser darê bang da.

► Çi li ser darê bang da?
- Wî li ser darê ye.

mê :
Mirîşkê li ber koxikê guhdarî kir.

► Çi li ber koxikê guhdarî kir?
- Wê li ber koxikê guhdarî kir.

➔ Pirjimar :

nêr :
Dîkan li ser darê bang dan.

► Çi li ser darê bang dan?
- Wan li ser darê bang dan.

mê :
Mirîşkan li ber koxikê guhdarî kirin.

► Çi li ber koxikê guhdarî kirin?
- Wan li ber koxikê guhdarî kirin.

nêr û mê :
Dîk û mirîşkê hevdu dîtin.
Dîk û mirîşkan hevdu dîtin.

► Çi hevdu dîtin?
- Wan hevdu dîtin.

★ Li şûna cînavkên şanîdanê yê xwerû : ev, ew; ev, ew

Yekjimar :

nêr :

Kevokê nêr li nêzî zinarê ye.

▶ **Çi** li nêzî zinarê ye?

- **Ev** li nêzî zinarê ye.

mê :

Kevoka mê li dûrî yê nêr e.

▶ **Çi** li dûrî yê nêr e?

- **Ew** li dûrî yê nêr e.

Pirjimar :

nêr :

Kevokên nêr li nêzî zinarê ne.

▶ **Çi** li nêzî zinarê ne?

- **Ev** li nêzî zinarê ne.

mê :

Kevokên mê li dûrî yên nêr in.

▶ **Çi** li dûrî yên nêr in?

- **Ew** li dûrî yên nêr in.

nêr û mê :

Kevok hevdu dibînin.

▶ **Çi** hevdu dibînin?

- **Ew** hevdu dibînin.

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê tewandî : çî**

✓ **Cihên wan nêzîk in : vî/vê, van**

Yekjimar :

nêr :

Berên giha xwar.

▶ **Çi** giha xwar?

- **Vî** giha xwar.

mê :

Mihê giha xwar.

▶ **Çi** giha xwar?

- **Vê** giha xwar.

Pirjimar :

nêr û mê :

Beran û **mihê** giha xwar (giha yekjimar e).

▶ **Çi** giha xwar?

- **Van** giha xwar.

✓ **Cihên wan dût in : wî/wê, wan**

Yekjimar :

nêr :

Nêrî xwê xwar û av vexwar.

▶ **Çi** xwê xwar û av vexwar?

- **Wî** xwê xwar û av vexwar.

mê :

Bizinê xwê xwar û av vexwar.

▶ **Çi** xwê xwar û av vexwar?

- **Wê** xwê xwar û av vexwar.

Pirjimar :

a) **nêr û mê :**

Nerî û **bizinê** xwê xwar û av vexwar.

▶ **Çi** xwê xwar û av vexwar?

- **Wan** xwê xwar û av vexwar.

b) **nêr û mê :**

Nerî û **bizinê** xwê xwar û av vexwarin.

▶ **Çi** xwê xwar û av vexwarin?

- **Wan** xwê xwar û av vexwarin.

★ Bêyî yê mirovan li şûna kirdeyên din : çî

Yekjimar :

Sêvek ji darê ket.

▶ Çî ji darê ket?

Pirjimar :

Şeş sêv ji darê ketin.

▶ Çî ji darê ketin?

★ Bêyî yê mirovan li şûna bireserên din : çî

Yekjimar :

Dîlanê karek kirî.

▶ Dîlanê çî kirî?

Pirjimar :

Narê du kar kirîn.

▶ Narê çî kirîn?

Mînak 112 /2 : Yek caran bi xwe jî bandora tewangê digire : çî

★ Bi cînavkên xweditiyê ve : -ê, -a; -ên

Yekjimar :

nêr : çî + yê } çiyê :

▶ Mem çiyê Gulçînê ye?

mê : çî + ya } çiya :

▶ Dîlan çiya Gulçînê ye?

Pirjimar :

nêr û mê : çî + yê } çiyên :

▶ Mem û Dîlan çiyên Gulçînê ne?

★ Çî û kê : Bi cînavkên xweditiyê ve : -ê, -a; -ên

Yekjimar :

nêr : çî + kê } çikê :

► **Rojhat çikê Nazê ye?**

mê : çî + ka } çika :

► **Şîlan çika Nazê ye?**

Pirjimar :

nêr û mê : çî + kên } çikên :

► **Rojhat û Şîlan çikên Nazê ne?**

Mînak 113 : Cînavka çî : Li hin deveran çî bi kar tê :

► **Çî Gulçînê heye?**

- Ew nexweş e.

► **Çî wan heye?**

- Ew dewlemend in, çî wan tune ku!

3) Cînavka kîjan(kîjik) :

Yekjimar û pirjimar, nêr û mê; şûna hemû navan, cînavkên kesane û yên şanîdanê digire û dikeve bandora tewangê jî.

Mînak 114 : Ev peyv ji aliyê peyvsaziyê ve hevedudanî ye :

Kîjan : kî + ji + van/wan

Kîjik : kî + ji + van/wan + yek

Yekjimar :

nêr :

Du **kur** hene.

Kî ji van(wan) hevalê te ye?

► **Kîjan hevalê te ye?**

► **Hevalê te kîjan e?**

mê :

Du **qîz** hene.

Kî ji van(wan) hevala te ye?

► **Kîjan hevala te ye?**

► **Hevala te kîjan e?**

Pirjimar :

nêr û mê :

Kî ji van(wan) havalên te nê?

▶ **Kîjan hevalên te ne?**

▶ **Hevalên te kîjan in?**

Mînak 115 /1 : Bikaranîna cînavka “kîjan”ê :

★ **Li şûna kirdeyan :**

Yekjimar :

nêr û mê :

Mêr û jin, du kes dîwarên dibistanê lê dikin.

- **Kîjan** hoste ye?

- **Kîjan** şagirt e?

Mem û Dîlan li ber destan wan dixebitin.

nêr :

- **Kîjanî** kevir dihanîn?

mê :

- **Kîjanê** av dihanî?

Pirjimar :

nêr û mê :

Keç û kur, çar ciwan hatin û ew jî dixebitin.

- **Kîjanan** kevir dihanîn?

- **Kîjanan** av dihanîn?

★ **Li şûna bireseran :**

Yekjimar :

nêr :

Bajarî û gundî, du mêr hene.

▶ **Hevalê te kîjanî** dinase?

- **Hevalê min yê bajarî** dinase.

mê :

Bajarî û gundî, du jin hene.

- ▶ Hevalê te **kîjanê** dinase?
- Hevalê min **ya gundî** dinase.

Pirjimar :

nêr û mê :

Bajarî û gundî, mêr û jin hene.

- ▶ Hevalê te **kîjanan** dinasin?

★ **Li şûna cînavkên kesane yê xwerû : ez, tu, ew; em, hûn, ew**

Yekjimar :

nêr :

Ji çar kuran yek nehatiye kursê.

- ▶ **Kîjan** nehatiye?
- **Ew ê** biçûk nehatiye.

mê :

Ji du qîzan yek nehatiye kursê.

- ▶ **Kîjan** nehatiye kursê?
- **Ew a** biçûk nehatiye.

Pirjimar :

nêr û mê :

Ji şeş zarokan didu nehatine kursê.

- ▶ **Kîjan** nehatinê kursê?
- **Ew ên** biçûk nehatine kursê.

★ **Li şûna cînavkên kesane yê tewandî : min, te, wî/wê; me, we, wan**

Yekjimar :

nêr :

Ji du hozanên mêr, yekî helbest nexwand.

- ▶ **Kîjanî** helbest nexwand?

- **Wî** helbest nexwand.

mê :

Ji du hozanên jin, yekê helbest nexwand.

▶ **Kîjanê** helbest nexwand?

- **Wê** helbest nexwand.

Pirjimar :

nêr û mê :

Du hozanan helbest nexwandin.

▶ **Kîjanan** helbest nexwandin?

- **Wan** helbest exwandin.

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê xwerû :** **ev, ew; ev, ew**

Yekjimar :

nêr :

Ji du zilaman, yek çû ber avê.

▶ **Kîjan** çû ber avê?

- **Ev** çû ber avê.

mê :

Ji du qîzan, yek çû ber avê.

▶ **Kîjan** çû ber avê?

- **Ev** çû ber avê.

Pirjimar :

nêr û mê :

Zilam û qîzek çûn ber avê.

▶ **Kîjan** çûn ber avê?

- **Ev** çûn ber avê.

★ **Li şûna cînavkên şanîdanê yê tewandî :** **vî/vê, van; wî/wê, wan**

Yekjimar :

nêr :

Ji du zilaman yekî çay venexwar.

▶ **Kîjanî** çay venexwar?

- **Vî** çay venexwar.

mê :

Ji du qîzan yekê çay venexwar.

▶ **Kîjanê** çay venexwar?

- **Vê** çay venexwar.

Pirjimar :

nêr û mê :

Zilam û qîzekê çay venexwarin.

▶ **Kîjanan** çay venexwarin?

- **Van** çay venexwarin.

Mînak 115 /2 : Kîjan(i)k/kîjik : Ev dirûv ên biçûkkirinê ne û mîna kîjan'ê dikevin bandora tewangê jî.

Yekjimar :

nêr :

Ji wan kurikan yekî silav da me.

▶ **Kîjankî(kîjikî)** silav da me?

mê :

Ji wan qîzikan yekê silav da me.

▶ **Kîjankê(kîjikê)** silav da me?

Pirjimar :

Kur û qîzekê silav dan me.

nêr û mê :

▶ **Kîjankan(kîjikan)** silav dan me?

4) Cînavka kengê(kengî) : Ev cînavk şûna navên deman digire.

Mînak 116 : Bikaranîn :

▶ **Rojhat kengê** dest bi xwendinê dike?

- Ew **roja duşemê** dest pê dike.

▶ Tu yê **kengî** kompîtureke bistinî?

- Ez ê di **vê mehê** de bistînim.

▶ Hûn ê **kengê** biçûna bazarê?

- Erebeyek **kengê** bihata, em ê pê biçûna.

5) Çend : Ev peyveke guherbar e, pirjimar bi kar tê, li gorî mêjere ditewe, lê li gorî zayendê natewe. Ev cînavk şûna navdêrên jimarîn digire, pirsar wan dike û di hevokê de jî kirde, bireser dibe.

Mînak 117 /1 : Ji aliyê peyvsaziyê ve çend :

★ **Ev peyv di binyata xwe de hevedudanî ye :**

Çend : çî + hend(hind)

↓ **Gelek mirov bi trêne çûn.**

Li vir rengdêr e :

▶ **Çend** mirov li wir man.

Li vir cînavka pirsyarî ye :

▶ **Çend** li wir man, tu dizanî?

★ **Peyvên nû jî jê tên dariştin : Çendek : çend + yek**

↓ **Meşvan bi rê ketin.**

Li vir cînavk e.

▶ **Ji wan çendek** navsal bûn.

Mînak 117 /2 : Bikaranîna cînavka “çend”ê :

★ **Ji aliyê zayend û mêjerê ve : çend**

Pirjimar : nêr û mê :

✓ **Ji aliyê zayendê ve natewe :**

↓ **Hin zarok di ezmûnê de bi ser neketin.**

▶ **Çend** di ezmûnê de bi ser neketin?

✓ Ji aliyê mêjerê ve ditewe :

↓ Ji mêvanan hinekan nan nexwar.

▶ Çendan nan nexwar?

★ Li şûna kirdeyan : çend

↓ Du xwendekar beşdarî wê ezmûnê nebûne.

▶ Çend beşdarî wê ezmûnê nebûne?

▶ Di wê ezmûnê de çend bi ser ketine?

★ Li şûna bireseran : çend

↓ Dîlanê li kolanê şanoger dîtine.

▶ Dîlanê li kolanê çend dîtine?

- Dîlanê li kolanê sisê dîtine.

↓ Mem bi şanogeran re peyiviye.

▶ Mem bi çendan re peyiviye?

- Mem bi yekî(ê) re peyiviye.

- Dîlan jî bi duduyan re peyiviye.

★ Di ravekê de raveker e : çend

↓ Bajarên me gelek in.

▶ Hûn dikarin navên çendan bijmêrin?

▶ Hûn dikarin yên çendan bijmêrin?

▶ Ev roja çendan e ku tu li otelê dimînî?

- Ev roja heftan e ku ez li wir dimînîm.

↓ Cînavkên nebinavkirî :

Ev cînavk şûna navan, bi awayên nenas digirin û wek cînavkên din dikevin bandora tewangê. Ji wan hinek ji aliyê zayendê, hinek ji yê mêjerê û hinek jî him ji yê zayendê û him jî yê mêjerê ve ditewin.

Piraniya wan peyvan, di bingaha xwe de ne cînavk in û eger bi erkên cînavkî bîn bikaranîn, wê demê bi rolên cînavkî radibin.

• **Cureyên cînavkên nebinavkirî :**

Ev cînavk ji aliyê peyvسازیê ve li du beşên sereke kom dibin :
Yên xwerû û yên hevedudanî/pêkhatî.

➔ **Ji yên xwerû :** Yek, hin, giş/gişk, kes, pir, tişt hemû/hemî, bêvan, falan/filan.

➔ **Ji Yên hevedudanî :** Gelek, çend, çendek, hinek, bêvan kes, bêvan tişt, filan kes, filan tişt, çiqas(çi qas), ewqas(ew qas), hemû kes, hemû tişt, herdu(her du), herçî, herkes(her kes), her tişt, tevde, tu kes, tu tişt.

Mînak 118 : Bikaranîna cînavkên nebinavkirî :

★ **Bikaranîn 1 :**

✓ **Ji wan cînavkan :**

yek, hin, hinek, kes, hin kes, tişt, hemû/hemî

- ▶ Çar mêvan çûn û yek hat.
- ▶ Yekî ji yekê re diyariyek şand.
- ▶ Hin dixwînin, hin guhdarî dikin.
- ▶ Hinek dest bi karekî dikin, hinek jî didomînin.
- ▶ Hinan wisa digot û hinan jî red dikir.
- ▶ Hinekan guh dida, hinekan jî guh nedida.
- ▶ Dema ku ez hatibûm, hin kes li wir bûn.
- ▶ Kesekî ji min re tişteke negot.
- ↓ Govenda zarokan geş bû.
- ▶ Dê û bavên wan, hemû li wir bûn.
- ▶ Hemûyan lê temaşe dikir.

✓ **Ji wan cînavkan :**

gelek, çend, çendek, herdu, her tişt, pirek

- ▶ Ji taxa jorîn gelek hatibûn cejnê.
- ▶ Gelekan ji me xwarin xwastin.
- ▶ Firoşger gelek bûn, çend diçûn û çend dihatin.
- ▶ Çendek jî li ber karê xwe bûn, qet nedigeriyan.

- ▶ Her du çûne dereke din, li wir jî şahî hebûye.
- ▶ Her duyan bi hev re nanê tenûre firotine.
- ▶ Li navendê her tişt buha bû, pirekan nedikarin bikirin.

✓ Ji wan cînavkan : filan, falan, bêvan, filan û bêvan

- ▶ Derdê wî min jî bihîst, filanî digot.
- ▶ Narê jî ji falan û bêvanan bihîstiye.
- ▶ Bêvanê jî ji bo wî ji filanê re xeber şandiye.

✓ Ji wan cînavkan : çiqas, ewqas, çi, gişk, tu/ti

↓ Çiqasan temaşe kirin, ewqasan jî nekirine.

▶ Ji temaşevanan çiqasî wan kêfxweş bûn, ewqasî wan jî ne kêfxweş bûne.

- ▶ Mixabin gişkan jî bilêt kirîne!
- ▶ Kê çi digot, kê çi nedigot, me nedizanî.
- ▶ Wî tu(ti) nedabû çêkirin.

★ Bikaranîn 2 : Ji cînavkên nebinavkirî :

✓ Li şûna kirdeyan :

- ▶ Giş ketibûn dîlanê û bi ços dilîstin.
- ▶ Yek li benda yekê mabû.
- ▶ Her tişt li gorî amadekariyê dimeşiya.

✓ Li şûna bireseran :

- ▶ Yekî ji duduyan re digot.
- ▶ Kesekî der barê filan kesê de tu tişt negot.
- ▶ Çendek jî tevî falan û bêvanan ketibûn giliyan.

✓ Di ravekê de raveker e :

- ▶ Çavên hinan li riya navçeyê bû.
- ▶ Solên yekê çiriyabûn.
- ▶ Destê filanî şikestiye.

• **Ji aliyê rastnivîsê ve cînavkên nebinavkirî :**

Cînavkên hevedudanî/pêkhatî, wek hin peyvên din, di ferheng û nivîsaran de bi du dirûvan tînin. Li gorî nêrîna min, heta zimanekî standard nayê holê, ew aloziyên wisa dê bidomin.

Mînak 119 : Ji wan hinek :

herkes : her kes

herdu : her du

çiqas : çiqas

ewqas : ew qas

B) Di beşên cînavkan de yê ku nîqaşên girîng li ser çêdibin :

✂ **“Cînavkên kesandinê” :**

Ew qertaf ji aliyê zimanzaneyan ve curbecur hatine navandin: ‘qertafên kesandine’, ‘cînavkên kesandinê’, ‘cînavkên kesane’, ‘parkîten kesandinê’, ‘cînavkên paşgînkirî’.

Ew qertaf di kêşana lêkeran de bi hev ve, lê bi peyvên din ve cuda tînin nivîsandin.

Ew qertaf bi bikaranîna navdêr, cînavk, rengdêr, hokeran ve cuda tînin nivîsandin : **im, (y)î, (y)e; in/ne, in/ne, in/ne**

Divê em bi kurtasî vê mijarê bi mînakên bidin vekolandin.

Mînak 120/1 : Ew qertaf bi cînavkên kesane yê xwerû ve :

Ez **im**/tu **yî**/ew **e**

Em **in**/hûn **in**/ew **in**

Mînak 120/2.1 : Bi navdêrê ve dirûvê yekemîn : Bêjeya berî qertafan bi dengdêrê dawî dibe :

Ez hoste **me**/tu hoste **yî**/ew hoste **ye**

Em hoste **ne**/hûn hoste **ne**/ew hoste **ne**

Mînak 120/2.2 : Bi navdêrê ve dirûvê duyemîn : Bêjeya berî qertafan bi dengdarê dawî dibe :

Ez hozan **im**/tu hozan **î**/ew hozan **e**

Em hozan **in**/hûn hozan **in**/ew hozan **in**

★ Ew qertaf di kêşanê de bi lêkeran ve tînin nivîsandin, digel ve li gorî

deman hin guhertin pêk tèn : **-im, -(y)î, -e(-) ; -in, -in, -in**

♦ Di berhemên wêjeyî de bikaranînên awerte tèn dîtin.

Nimûne : Kur**din** serbilind**in**, naxwazin bindestî(Cigerxwîn)

Mînak 120/3 : Ev qertaf bi lêkerê ve : **bûn**

Ez **bim**/tu **bî**/ew **be**

Em **bin**/hûn **bin**/ew **bin**

Mînak 120/4 : Ev qertaf bi lêkerê ve : **çûn**

Ez **diçim**/tu **diçî**/ew **diçe**

Em **diçin**/hûn **diçin**/ew **diçin**

Mînak 120/5 : Ev qertaf bi lêkerê ve : **hatin**

Ez **hatim**/tu **hatî**/ew **hat**

Em **hatin**/hûn **hatin**/ew **hatin**

Mînak 120/6 : Ev qertaf bi lêkerê ve : **girtin**

Cînavkên kesane yên xwerû bireser in :

Te **ez girtim**/min **tu girtî**/wî(**wê**) **ew girt**

Te **em girtin**/min **hûn girtin**/wî(**wê**) **ew girtin**

Encam : Ji van mînan şûn de em dikarin wisa vebêjin :

Ev qertaf bi serê xwe ne cînavk in. Eger em, bi cînavkên kesane ve wekî daçekên hevedudanî bifikirin, peywira cînavkî sereke tê xuyakirin.

Lê ev qertaf bi serê xwe **qertafên kesandinê** û ji wan jî **paşgirên kesandinê** ne, cihên kesan nagirin û di kêşana lêkeran de wan nîşan dikin.

Li gorî hin raweyan di van qertafan de hin guhertin têne holê. Ev qertaf li ser bingeha lêkera “**bûn**”ê pêk hatine.

✂ “**Cînavkên jimarîn**” :

Jimar bi serê xwe navdêr(nav) in, di hevokan de wek navdêrên din hin erkên rengdêrîn û hokerîn jî digirin.

Jimar li şûna navdêran bi kar tên û li wir jî navdêr in û erkên cînavkî jî di wan peywîrên xwe de dihevin, ligel vê çawaniya navdêrîn sereke ne.

Mînak 121 /1 : Jimar binyata xwe yê navdêrîn diparêzin :

Heşt mirov hatin.

▶ **Şeş** dixebitin, lê **didu** nexebitîn û vejeriyan.

Mînak 121 /2 : Di bikaranîna hevedudanî ya jimarê de jî çawaniya navdêrîn tê parastin :

Çar kevok firiyan.

▶ **Çar** firiyan.

▶ Ji **çaran sisê** yê kedi bûn.

✂ : Divê ev navandin jê bê avêtin.

Jimar : 4

Mijar : Rengdêr

Nasîn : Peyvên ku navdêran didin nasîn re rengdêr(hevalnav) tê gotin. Ev peywirên xwe; bi wesfandin, şanîdan, pirsan, jimaran, binavkirin, nebinavkirin û bi payedanan pêk tînin.

Piraniya rengdêran guherbar in. Têwandin, yekjimar û pirjimar bi kar tên, dikevin ravekan. Di hevokê de kirde, bireser, têrker û pareng dibin; erênî û neyînî, bi hoker û daçekan bandorên girîng digirin.

Peyvên ku di teksta jêrîn de hatine reşkirin, rengdêr in :

Di şevên **tarî** de, Agirî di nav tariya şevê de wenda nedibû û nediket rengê şevê. Di şevên **tarî** de, ew dibû cîhanê ji şevê hîn **tarîtir** û li ser cîhanê **sîdar** dibû. (Çiyayê Agirî, Y. Kemal)

A) Cureyên rengdêran

Rengdêr li pênc birên sereke kom dibin :

- ➔ Rengdêrên çawaniyê(wesfîn)
- ➔ Rengdêrên şanîdanê(îşarkî)
- ➔ Rengdêrên pirsyariyê
- ➔ Rengdêrên jimarîn
- ➔ Rengdêrên nebinavkirî(nenas)

↓ **Rengdêrên çawaniyê :** Ev rengdêr; dirûv, reng û rewşên heyberan diwesfînin.

Nimûne : bedew, rind, jîr, zîrek, biçûk, mezin, qiloz, sor

Pirs : Rengdêrên çawaniyê çawa tên kifşkirin?

Bersiv : Ev bi hêsaniyê, bi pirsên “**çawa**” û bi yê “**kîjan**”ê tên dîtin.

Nimûne : gula **sor**

- ▶ Gul **çawa** ye?
- Gul **sor** e.

✓ Di bersiva jorîn de **sor**, rengdêra çawaniyê ye.

Nimûne : Memê deftera **nû** daye Berfînê.

▶ Memê **kîjan** defter daye Berfînê?

- Memê deftera **nû** daye Berfînê.

- Memê **ya nû** daye Berfînê.

- Wî **ya nû** daye wê.

✓ Di bersivên jorîn de **nû**, rengdêra çawaniyê ye.

➔ **Dahûrandina rengdêrên çawaniyê :**

Mînak 122 : Bi vegotin û bikaranînan :

★ **Mîna navan bi kar tên :**

Yekjimar :

nêr :

Li vir **qiloz** rengdêr e.

▶ **Mêrê qiloz** direve.

Li vir **qiloz** nav e.

▶ **Qilozê** taxa we direve.

▶ Ew **qiloz** hatibû ba me jî.

mê :

Li vir **bedew** rengdêr e.

▶ **Qîza bedew** hêdî hêdî dimeşe.

Li vir **bedew** nav e.

▶ **Bedewa** wan hêdî hêdî dimeşe.

▶ Ew **bedew** hatibû ba me jî.

Pirjimar :

nêr :

Li vir **qiloz** rengdêr in.

▶ **Mêrên qiloz** direvin.

Li vir **qiloz** nav in.

▶ **Qilozên** taxa we direvin.

▶ Ew **qiloz** hatibûn ba me jî.

mê :

Li vir **bedew** rengdêr in.

▶ **Qîzên bedew** hêdî hêdî dimeşin.

Li vir **bedew** nav in.

▶ **Bedewên** wan hêdî hêdî dimeşin.

▶ Ew **bedew** hatibûn ba me jî.

★ **Li şûna kirdeyan :**

Hespê qemer **ê** me rewan e.

▶ **Qemerê** me rewan e.

Hespa we **ya** qemer ne rewan e.

▶ **Qemera** we ne rewan e.

★ **Li şûna bireseran :**

▶ Hûn **ê berxekî nêr** bidin Narê.

▶ Em jî **berxekê mê** didin Nazê.

➔ **Rengdêrên çawaniyê :**

Di piştî navên ku tên wesifandin de cih digirin û bi giştî ji aliyê zayend, mêjer û dirûvê ve di wan de cudatî pêk nayên :

Yekjimar û pirjimar :

nêr : ciwanê **mêrxas**

▶ Ciwanê **mêrxas** li ser hespê bû.

▶ Ciwanê**n** **mêrxas** li ser hespan bûn.

mê : jina **rind**

▶ Wî mirovî jina **rind** nedîtibû.

▶ Wî mirovî jin**ên** **rind** nedîtibûn.

★ **Di veqetandekê de :**

Yekjimar û pirjimar :

nêr : pelê **spî**

▶ Dîlanê pelê **spî** bi darê ve nekir.

▶ Dîlanê, pel**ên** **spî** bi darê ve nekirin.

mê : pirtûka **zer**

- ▶ Reşo, pirtûka zer xwast.
- ▶ Reşo, pirtûkên zer xwestin.

★ Di hevokê de bi peywira pêveberî ya rengdêrîn :

mezin

- ▶ Şîrmija wê mezin bûye.

rast

- ▶ Tu rast dibejî.

★ Di raveka rengdêrîn de bi hêmanên din ve :

Bi nav û rengdêrekê ve : dara mezin

raveber : dar

raveker : mezin

Bi nav û du rengdêran ve : bejna zirav û dirêj

raveber : bejn

raveker : zirav û dirêj

Bi nav, cînavk, sê rengdêran ve : qîza wan zîrek, zana û çeleng e.

raveber : qîz

raveker : wan

Ev rengdêr li vir ravekê diwesifînin : zîrek, zana û çeleng e.

Bi navdêrên nebinavkirî ve :

Yekjimar :

nêr : porekî reş

mê : tiliyêke dirêj

Pirjimar :

nêr : porine reş

mê : tilîne dirêj

Bi cînavkan ve :

- ▶ Min şîrîn û tirs, du hinar kirîn.
- ▶ Ya şîrîn a te ye û ya tirs a min e.

- ▶ Du xam û du jî sor, çar zebeş hene.
- ▶ Yên xam ên wî ne û yên sor jî yên wê ne.

↓ **Rengdêrên şanîdanê :**

Ev rengdêr li pêş navan cih digirin û wan bi şanîdanan didin nasîn. Peyvên cînavkên şanîdanê û yên rengdêrên şanîdanê wek hev in, lê peywîrên wan ji hev cuda ne.

Rengdera şanîdanê “**ha/han**” û yên şibandînanê jî di vê beşê de tên senifandin.

Rengdêrên şanîdanê du cure ne : Yên xwerû û yên tewandî.

→ **Rengdêrên şanîdanê yên xwerû :** Ev, ew :

Li ber hemû navan cih digirin û wan bi xwe re natewînin, yekjimar û pirjimar, nêr û mê bi kar tên.

Mînak 123 : Rengdêrên şanîdanê yên xwerû :

Yekjimar :

nêr :

Cihê kur nêzîk e : ev kur

▶ **Ev** kur ji bo kursa kurdî hatiye.

Cihê zilêm dûr e : ew zilam

▶ **Ew** zilam ji bo hevala xwe hatiye.

mê :

Cihê keçê nêzîk e : ev keç

▶ **Ev** keç ji bo kursa folklorê hewl dide.

Cihê bûkê dûr e : ew bûk

▶ **Ew** bûk di amadekariya firavûnê de ye.

Pirjimar :

nêr û mê :

Cihên kur(an) û keçan nêzîk in.

▶ **Ev** kur ji bo kursa kurdî hatine.

▶ **Ev** keç ji bo kursa folklorê hewl didine.

Cihên zîlam(an) û bûkan dûr in.

- ▶ **Ew** zîlam ji bo hevalên xwe hatine.
- ▶ **Ew** bûk di amadekariya firavîne de ne.

➔ **Rengdêrên şanîdanê yê tewandî : vî/vê, van; wî/wê, wan :**

Ev rengdêr qertafên tewangê(-î, -ê; -an) digirin. Li gorî zayend û mêjerê, li ber hemû navan bi kar tên û wan jî bi xwe re ditewînin.

Mînak 124/1 : Rengdêrên şanîdanê yê tewandî :

Yekjimar :

nêr :

Cihê lêw nêzîk e : vî lawî

- ▶ **Vî** lawî çîvanokek xwand.

Cihê kalê dûr e : wî kalî

- ▶ **Wî** kalî destanek nivîsandiye.

mê :

Cihê qîzê nêzîk e : vê qîzê

- ▶ **Vê** qîzê kovara heftane anî.

Cihê dayikê dûr e : wê dayikê

- ▶ **Wê** dayikê birîna qîzê derman kiriye.

Pirjimar :

nêr û mê :

Cihên law(an) û qîzan nêzîk in.

- ▶ **Van** lawan çîvanok xwandin.
- ▶ **Van** qîzan kovarên heftane anîn.

Cihên kal(an) û dayikan dûr in.

- ▶ **Wan** kalan çend destan nivîsandine.
- ▶ **Wan** dayikan birînen qîzan derman kirine.

Mînak 124/2 : Bikaranîna rengdêrên şanîdanê :

- Yên xwerû, yekjimar û pirjimar, nêr û mê : ev, ew
- Yên tewandî, yekjimar û pirjimar, nêr û mê : vî/vê, van; wî/wê, wan

★ Li şûna kirdeyan :

- ▶ Ev rêwî giran giran dipeyiviya.
- ▶ Lê ew firoşger ne wekî wî mirovî bû.
- ▶ Ew darên mezin tevde keskesîn bûn.
- ▶ Vî siwarî tu carî ew der nedizanîn.
- ▶ Vê xezalê her roj ji wê kaniyê av vedixwar.
- ▶ Van sedvanan du kew girtibûn.
- ▶ Wî marî xwe dabû benda çûkên avî.
- ▶ Wê hunermendê bi stran wisa dirist.
- ▶ Wan kesan li wê jinê guhdarî kiribûn.

★ Li şûna bireseran :

- ▶ Min ev diyarî pêşkêşî wê kiribû.
- ▶ Berîvanê ev xoxên xweşik kiriyabûn.
- ▶ Dîlanê ew şagirt şandiye.
- ▶ Jineke ew zarok dabûn dû xwe û diçûn.
- ▶ Kî yê vî şagirtî bibe ba yê din?
- ▶ Hûn ê vê xelatê ji bo sersala nû veşêrin.
- ▶ Helbet yekê van kesan bibe odeya mezin.
- ▶ Hinekan ji wî dengbêjî re alîkarî nekiriye.
- ▶ Me jî ji wê mêvanê re şûn amade kiriye.
- ▶ Yê ku wan biyaniyan bibe otelê, ka li ku ye?

★ Di ravekê de û bi cînavkên xwedîtiyê ve :

- ▶ Ev peyker ê vî helbestvanî ye.
- ▶ Ew dozîne ya wê lêkolînerê ye.
- ▶ Ew wêne yê wan wênekesên klasîk in.

Mînak 125 : Di bikaranîna rengdêrên şanîdanê de mêjerên navdêran bi veqetandekê jî tên bidestxistin :

- ▶ Di dibistanê de ev kur ê herî zîrek e.

- ▶ Ji qîzan ew qîz jî **ya** herî zîrek e.
- ▶ Lê di pola me de şagirtên biyanî **yên** herî baş in.

Mînak 126 : Rengdêrên şanîdanê yên tewandî, wekî yên cînavkên şanîdanê bi dirûvên cuda jî tên dîtin.

★ Ev herdu dirûv hemwate ne û wekî hev bi kar tên :

- Rengderên şanîdanê : vî/**vê**, van; wî/**wê**, wan
- Di zimanê gelêrî de : evî/**evê**, evan; ewî/**ewê**, ewan

✓ Yekjimar :

nêr : vî kurî → evî kurî

mê : **vê** keçê → **evê** keçê

Pirjimar :

nêr : van kuran → evan kuran

mê : van keçan → evan keçan

✓ Yekjimar :

nêr : wî kurî → ewî kurî

mê : **wê** keçê → **ewê** keçê

Pirjimar :

nêr : wan kuran → ewan kuran

mê : wan keçan → ewan keçan

Mînak 127 : Di zimanê gelêrî de navdêrên piştî rengdêrên şanîdanê yên xwerû hin paşgirên cuda digirin, mêjer û zayendên wan peyvan jî diyar dikin.

- Rengdêrên şanîdanê yên xwerû : **ev, ew**
- Di zimanê gelêrî de : Paşgirên ku piştî peyvên wan digirin :
-e, -a; -ene, -ana

★ Bi rengdêra şanîdanê : **ev**

Yekjimar :

Bo navên **nêr**, paşgir : **-e**

Ev pele → Ev pele weşiyaye.

Bo navên **mê**, paşgir : **-a**

Ev jina → Ev **jina** çûye.

Pirjimar :

Bo navên **nêr**, paşgir : **-ene**

Ev pelene → Ev **pelene** weşiyane.

Bo navên **mê**, paşgir : **-ana**

Ev jinana → Ev **jinana** çûne.

★ **Bi rengdêra şanîdanê : Ew**

Yekjimar :

Bo navên **nêr**, paşgir : **-e**

Ew pele → Ew **pele** weşiyaye.

Bo navên **mê**, paşgir : **-a**

Ew jina → Ew **jina** çûye.

Pirjimar :

Bo navên **nêr**, paşgir : **-ene**

Ew pelene → Ew **pelene** weşiyane.

Bo navên **mê**, paşgir : **-ana**

Ew jinana → Ew **jinana** çûne.

→ **Ji rengdêrên şanîdanê : Han/ha :**

Ev rengdêr wateyên rengdêrên şanîdanê yên bingehîn him xurt û him jî bi sînor dikan.

Eger bi peywirên cînavkî bi kar bînin, cînavkên şanîdanê ne. Di hin bikaranînan de erkên hokerî jî radikin ser xwe.

Ev rengdêr bi du erkan bi kar tên, bi ya şanîdanê û ya şibandane.

Mînak 128 : Di bikaranîna rengdêrin û çêkirina peyvan de :

★ **Bikaranîna rengdêrin a şanîdanê : han/ha**

Yekjimar :

nêr :

Biçûk û **mezin**, du **zêr hene**.

Ez zêrê mezin dixwazim.

▶ Ez zêrê han dixwazim.

mê :

Teze û ne teze, du gul hene.

Ez gula teze dixwazim.

▶ Ez gula han dixwazim.

Pirjimar :

nêr :

Du biçûk û du mezin, çar zêr hene.

Ez zêrên mezin dixwazim.

▶ Ez zêrên han dixwazim.

mê :

Du teze û du ne teze, çar gul hene.

Ez gulên teze dixwazim.

▶ Ez gulên han dixwazim.

★ **Di çêkirina peyvan de : Han/ha :**

Ev peyv bi hin cînavkên şanîdanê û hêmanên din ve peyvên nû pêk tînin. Ji wan peyvan hinek bi erkên rengdêrîn, hokerîn, daçekî û baneşanî jî bi kar tên.

Nimûne :

Ew ê ha → wiha

Ew î ha → wiha

➔ **Ji rengdêrên şanîdanê yên şibandinê :**

Ev rengdêrên şanîdanê yên şibandinê, watêyên navdêran xurt an jî bi sînor dikin. Ji wan peyvan hinek bi erkên cuda (cînavk, hoker, daçek, baneşan) jî tên karandin.

Ji wan çendek : **han/ha, hanî/hanê, wiha, wisan/wisa**

Mînak 129 : Bikaranîn :

Yekjimar :

nêr :

Evdalê Zeynikê dengbêjekî **navder** bû.

- ▶ Dengbêjekî **han** hîn nehatibû wî welatî.
- ▶ Gel, li dengbêjekî **hanî** guhdarî nekiribû.
- ▶ Her kes li dengbêjekî **wiha** digeriya.
- ▶ Gelek dengbêj jî li benda yekî **wisa** dibûn.

mê :

Evîna Mem û Zînê gelek **bi kul û keder** e.

- ▶ Evîneke **han**, gelo kê kişandiye?
- ▶ Evîneke **hanê**, wê mirov dîn bike!
- ▶ Êdî evîneke **wiha** nayê jiyandin.
- ▶ Belê, evîn hene, lê yeke **wiha** heye?
- ▶ Evîneke **wiha**, ji evînan wêdetir evînek e.

Pirjimar :

nêr :

Çend in evîndarên **wekî** Memê?

- ▶ Evîndarên **wiha**, pir hendik in.

mê :

Çend in evîndarên **weke** Zînê?

- ▶ Evîndarên **wiha**, pir hendik in.

↓ **Rengdêrên pirsyariyê :**

Ev peyvên rengdêr in ku tîn ber navdêran û bi pirsên xwe; rewş, cih û jimarên wan bi dest dixin.

Her cureyeke rengdêrên pirsyariyê, ji bo cureyeke rengdêran ê ku pê re tîkildar, karîger e.

Nimûne :

Rengdêra pirsyariyê ya “**çend**”ê, rengdêrên jimarîn nîşan dide.

Şeş zarok hatin.

- ▶ **Çend** zarok hatin?

→ **Rengdêrên pirsyariyê yê sereke ev in :**

1) Ji yê ku pirsên rengdêrên çawaniyê dikin :

Ev bêje ji aliyê mêjer û zayendê ve ne guherbar in : **çawa/çawan**

Mînak 130 : Bikaranîn :

★ Ji bo rewşên navan :

- ▶ Azad çawa ye?
- Azad nexweş e.
- ▶ Bejna Gulşahê çawa ye?
- Bejna Gulşahê dirêj e.
- ▶ Gulşah çawa ye?
- Gulşah bejnzirav e.
- ▶ Gulşah û Dilbirîn çawa ne?
- Gulşah û Dilbirîn baş in.

★ Ji bo rengên navan :

- ▶ Çawên Narê çawa ne?
- Çawên wê kesper in.

★ Ji bo dirûvên navan :

- ▶ Gopalê wî kalî çawa ye?
- Gopalê wî kalî xwar e.
- ▶ Çiya, ji çiyayan çawa dibin?
- Çiya, ji çiyayan bilindtir dibin.

Mînak 131 /1 : Peyvên ku wek çawa/çawan'ê bi kar tên, hene : çer, çilo, çito, çitol, çiton :

- ▶ Te guleke çer hilibijartibû?
- Min guleke sor hilibijartibû.
- ▶ Xwendekarê we çilo ye?
- Xwendekarê me jêhatî ye.
- ▶ Xwendekarên wan çito ne?
- Xwendekarên wan ne jêhatî ne.
- ▶ Şagirtên wî çitol in?
- Şagirtên wî zîrek in.

- ▶ Şagirtêkî te heye, ew **çiton** e?
- Ew ji gişkan **zîrektir** e.

Mînak 131 /2 : Peyvên ku bi nêzwateya çawa/çawan'ê bi kar tên, hene : çî

★ **Çend bikaranîn :**

✓ **Ji bo pişeyan :**

- ▶ Bavê te **çî** karî dike?
- Bavê min **wênesaz** e.

- ▶ Diya te **çî** karî dike?
- Diya min **paqîşiyê** dike.

✓ **Ji bo rewşan :**

Mirovek :

- Hoste, ev **çî** kar e?

Peykersaz :

- Ev karekî **mêjîxur** e!..

✓ **Ji bo diyarkirina çawaniyê :**

- ▶ Ew nanê **çî** ye?
- Ev nanê **genimî** ye.

- ▶ Ew nameya **çî** ye?
- Ev nameya **kesîde** ye.

2) Ji yên ku pirsê jimara navdêrên dikin : Çend :

Ev rengdêr pirjimar bi kar tê û bi pirsên xwe, jimarên navan diyar dike.

Mînak 132 : Bikaranîn :

★ **Li ber navan cih digire :**

- ▶ Wan **çend** ferheng kirîn?
- Wan **pênc** ferheng kirîn.

Xortan ji **heft** lepikan sê birin.

- ▶ Xortan **çend** lepik birin?
- Xortan **sê** lepik birin.

- ▶ Xortan **çend** lepik nebirin?
- Xortan **çar** lepik nebirin.

Du hezar bûk hatine xemilandin.

- ▶ **Çend** hezar bûk hatine xemilandin?

★ **Pirs pirjimar, lê bersiv yekjimar dibin :**

- ▶ **Çend** dilên te hene?

- **Dilekî** min heye.
- **Yekî** min heye.

★ **Di ravekê de :**

Piştî navê ku tê tewandin, cih digire û bi xwe jî ditewe.

Yekjimar :

nêr :

- ▶ Ev berxê **çendan** e?
- Ev berxê **pêncan** e.

mê :

- ▶ Ev berxa **çendan** e?
- Ev berxa **şeşan** e.

Pirjimar :

nêr : du berx

- ▶ Ev berx, ji **yên** koma **çendan** e?
- Ev berx, ji **yên** koma **heştan** e.

mê : du berx

- ▶ Ev berx ji **yên** koma **çendan** e?
- Ev berx ji **yên** koma **dehan** e.

3) Ji yên ku pirsra tebaba(mîqdar) navdêran dikin :

Ev rengdêr ji bo tebaba navdêrên nebinavkirî, hê karîger e :
çiqas/çi qas

Mînak 133 : Bikaranîn :

★ Li ber navan :

▶ Rewşenê **çiqas** av vexwar?
- Rewşenê **piçek** av vexwar.

▶ Wan **çiqas** erebe bi rê kirin?
- Wan **deh erebe** bi rê kirin.

★ Bo payeya rengdêran :

▶ Dîlan ji Narê **çiqas** bejntir e?
- Ew ji wê **piçek** bejntir e.

▶ Dîlan û Rewşen, ji Narê **çiqas** bejntir in?
- Ew ji Narê **piçek** bejntir in.

★ Ji aliyê tewangê ve di zimanê gelêrî de :

▶ Tu yê **çiqas** şekir binî?
- Ez ê **tûrek** şekir bînim.

▶ Tu yê **çiqas** şekirî binî?
- Ez ê **tûrekî** bînim.

▶ Ew ê **çiqas** helaw bişîne?
- Ew ê **du kîlo** helaw bişîne.

▶ Ew ê **çiqas** helawê bişîne?
- Ew ê **du kîloyan** bişînê.

4) Kîjan :

Ev rengdêr pirs a navdêrên ku bi şanîdanan tînan diyarkirin, dike.

Mînak 134 : Bikaranîn :

★ Li ber navan cih digire û wan natewîne :

Ji wan mirovan yek mamoste ye.

▶ **Kîjan** mirov mamoste ye?

- Ew mirovê ku diçe xwendegehê.

Hin jin çûne sînemayê.

► Kîjan jin çûne sînemayê?

- Ew jinên han çûne sînemayê.

★ Navên piştî xwe ditewîne :

► Sazbendê kal ji kîjan gundî hatiye?

- Ew ji gundekî dûr hatiye.

► Ev turîst diçe kîjan parkê?

- Ev turîst diçe parka kevn.

► Kîjan xortan cil û berg li xwe kirin?

- Wan xortan cil û berg li xwe kirin.

► Pênûsa reş a kîjan zilamî ye û ya şîn a kîjan keçê ye?

- Pênûsa reş a vî zilamî ye û ya zer jî ya wê keçê ye.

★ Ji aliyê mêjer û zayendê ve neguherbar e :

Yekjimar :

nêr :

► Ew kîjan pisîk e?

- Ew pisîkê kovî ye.

mê :

► Ew kîjan pisîk e?

- Ew pisîka kedî ye.

Pirjimar :

nêr û mê :

► Kîjan pisîk bejî û kedî ne?

- Ew pisîkên han kovî û kedî ne.

Mînak 135 : Kîjik/kîjan : Kîjik, bi qasî kîjan'ê ne karîger e.

Yekjimar :

nêr :

- ▶ Wê hevalê, ji **kîjik** hevalî re gotibû?
- Wê hevalê, ji hevalê **bajarî** re gotibû.

mê :

- ▶ Wî hevalî, ji **kîjik** hevalê re gotibû?
- Wî hevalî, ji hevala **bajarî** re gotibû.

Pirjimar, nêr û mê :

- ▶ Wan hevalan, ji **kîjik** hevalan re gotibûn?
- Wan hevalan, ji hevalên **bajarî** re gotibûn.
- Wan, ji hevalên **bajarî** re gotibûn.

↓ **Rengdêrên jimarîn :**

Jimar bi serê xwe navdêr in. Eger bi erkên rengdêrîn bên bikaranîn, wê demê rengdêr dibin.

Rengdêrên jimarîn ên sereke ev in :

- ➔ Yên jimarên bingehîn
- ➔ Yên jimarên rêzkerinê(rêzîn)
- ➔ Yên jimarên debaşiyê
- ➔ Yên jimarên pareyî(şikestî)

➔ **Rengdêrên jimarên bingehîn :** Ev rengdêr, bi jimarên bingehîn pêk tên.

Mînak 136 : Ev jimar xwerû û nexwerû li ber navan cih digirin :

★ Navên piştî wan dirûvên xwe diparêzin. digel vê ew nav, wateyên pirjimariyê ji jimaran digirin û pirjimar bi kar tên.

- ▶ **Heşt** xort rabûn dîlanê.
- ▶ **Heft** qîz jî hatin ku temaşe bikin.

- ▶ **Heşt** xort û **heft** qîz zehf kêfxweş bûn.

★ Navên piştî wan dirûvên xwe her tim neparêzin :

- ▶ **Şeş** xort û bi **şeş** qîzan ve ketin reqsê.
- ▶ Temaşevanekî **du** destmal dan **du** zilaman.

- ▶ **Çar** xortan şîranî dixwar.

▶ **Pênc qîzan** li wan meze dikirin.

★ **Di ravekê de : Him bi hêmanên raveber, him jî bi yên raveker ve cih digirin.**

▶ **Sê listikvanên** şanogehê jî li wir bûn.

▶ Li nik wan **deh** ciwan ên **du komên** din jî hebûn.

Mînak 137 : Ev jimar bi dirûvên cuda bi kar tên : yek, didu/dido(du, do), sisê(sê)

★ **Taybetiya wê : yek**

yek pel → pelek

▶ **Narê pelek** kaxiz da Nazê.

sih û yek pel → sih û pelek

▶ Rewşenê **sih û yek** pel dane wan.

▶ Rewşenê **sih û pelek** dane wan.

★ **Didu/dido, sisê : Ev dirûv di awayê jêrîn de bi kar nayên :**

▶ **Do** fatimok firriyan.

▶ Wan **du** fatimok dîtin.

▶ Me **sê** kevok kedî kirin.

▶ **Sê** kevokên kovî bi davikê ketine.

★ **Didu/dido, sisê : Ev dirûv di awayê jêrîn de karîger in :**

▶ Ev kevok **dido** ne.

▶ Ew kevok jî **didu** ne.

▶ Ew kewên han **sisê** ne.

Mînak 138 : Rengdêrên jimarên ên bingehîn û tewandina navên piştî wan.

★ **Bi alîkariya qertafa pirjimariyê(-an) :**

▶ Ew **deh sêvan** dikire.

▶ Em bi **bîst û yek** zilaman ve digerin.

★ **Nêr û mê**, bi alîkariya paşgira tewangê ya (-î)'yê :

- ▶ Hûn çil sêvî dikirin.
- ▶ Ew sed û heştî zilamî derdixin qada pêşbaziye.

★ **Ji bo jimara “yek” ê**, bi paşgira tewangê ya (-ê)'yê :

- ▶ Ez ê sêvekê(yek sêvê) bixwim.

★ **Ji bo jimarên mezin :**

- ▶ Em ê hezar ciwanî bidin xwendin.
- ▶ Ew ê ji milyon zêrî kêmtir nade xezîneyê.
- ▶ Bankayek bi du milyar û sê sed dolarî hatiye firotin.

➔ **Rengdêrên jimarên rêzkerinê :**

Ev rengdêr bi payeyên jimarên, navdêran didin nasîn û ji aliyê peyvsaziye ve jî paşgirên rêzkerinê digirin.

Mînak 139 : Bikaranîn :

★ **Bi paşgira rêzkerinê ya (-em)'é :**

- ▶ Dara yekem kulîlk weşandine.
- ▶ Mirovê sêyem bi erebe neçûye.

★ **Bi paşgira rêzkerinê ya (-emîn)'ê :**

- ▶ Pirtûka yekemîn nehatiye firotin.
- ▶ Mirovê sêyemîn çûye çayxaneyê.

★ **Bi paşgira tewangê ya rêzkerinê ya (-an)'ê :**

- ▶ Îro, roja çaran e ku ansîklopedî tê xwandin.
- ▶ Ew, ji berga yekê de heta ya sêzdehan hatiye weşandin.

↘ **Çar pakêt pel hene û her yek ji sed pelî pêk tê.**

- ▶ Berîvanê bi xwe pelên sedan derxistin.
- ▶ Berîvanê ji pakêtan pelên sedî derxistin.

★ **Bi paşgira tewangê ya rêzkerinê ya (-î)'yê : Ji bo jimarên dehanî û qatên wan :**

dehî, bîstî, sihî, çilî, pencî, şeştî, heftî, heştî, nodî, sedî, hezarî,
du hezarî, milyonî, sed milyonî, milyarî, çar milyarî...

- ▶ Memê deftera **a** heftî ji Narê re kiriye.
- ▶ Dîlanê jî pirtûka **a** nodî ji bo Nazê biriye.

➔ **Rengdêrên jimarên dabeşiyê :**

Ev rengdêr bi parîkirinên yeksan ên jimarên, navan didin nasîn û bi
piranî li piştî wan cih digin.

Mînak 140 : Bikaranîn :

★ **Bi jimarên bingehîn, bi yên ducarkirina xwerû :**

- ▶ Pênûs **yek yek** hatin jimartin.
- ▶ Wan morik **sê sê** veşartin.
- ▶ Dîlanê pel **çar çar** pê ve kirin.

★ **Bi jimarên bingehîn, bi alîkariya daçeka (bi)'yê :**

- ▶ Pirtûk **yek bi yek** hatin dayîn.
- ▶ Wî hin jimarnav **deh bi deh** jimartin.
- ▶ Memê darik **sed bi sed** rêz kirin.

★ **Bi jimarên bingehîn, bi alîkariya gihaneka (û)'yê :**

- ▶ Perde **sê û sê** hatin şuştin.
- ▶ Mase **çar û çar** hatin bicihkirin.
- ▶ Min masî **deh û deh** biraştin.

★ **Bi jimarên bingehîn, bi alîkariya qertafên (-e, -o)'yê :**

- ▶ Pirtûk **yekeyek** hatin xwendin.
- ▶ Ciwanên wan **şeşşeş** dilîztin.
- ▶ Zilam **yeko yeko** dibeziyan.

★ **Bi jimarên pareyî, sade û bi (bi, û)'yê :**

- ▶ Me zebeş **çaryek çaryek** birîn.
- ▶ Nan **nîv nîv** didan.

- ▶ Nan **nîv bi nîv** didan.
- ▶ Nan **nîv û nîv** didan.

★ **Bi jimarên dabeşiyê û bi alîkariya daçeka (ji)'yê :**

↓ **Sêv gelek in :**

- ▶ **Ji çaran yek** sêv hatine xwarin.
- ▶ **Ji çaran sêvek** hatiye xwarin.

↓ **Hêk gelek in :**

- ▶ **Ji pencî hêkî** şeş şikeştibûn.
- ▶ **Ji pencî,** şeş hêk hatine avêtin.

★ **Rengdêrên jimarên dabeşiyê di ravekê de :**

Mirovên çareçar, diçûn xebatê.
Keçên şeş bi şeş, ketin dibistana sereteyî.

Mînak 141 :

Hin bêje hene ku mîna rengdêrên jimarên dabeşiyê bi kar tên :

- ▶ Em li sûkê **tek tek** digeriyan.
- ▶ Gûz, **tek bi tek** hatin şikandin.
- ▶ Li bazarê, berx **cot cot** girê didan.
- ▶ Giraniyên wan, **ducar ducar** hatin nivîsandin.

→ **Rengdêrên jimarên pareyî :**

Jimarên pareyî, ji parçeyên jimarên bingehîn pêk tên û di peywirên xwe yên rengdêrên de, navdêran bi pareyî didin nasîn.

Mînak 142 : Bikaranîn :

★ **Ev rengdêr bi yên jimarên bingehîn ve zêde bi kar tê : nîv :**

- ▶ Ez **nîv sêvî** dixwazim.
- ▶ Ew **jî nîv nanî** dixwaze.
- ▶ Ew **yek û nîv kîlo(kîlo û nivek)** şekir jê kê re maye?
- ▶ Wan **deh û nîv ton** genim birin ambarê.

★ **Ji bo rengdêrên jimarên pareyî yên din.**

Sêv çar in :

▶ **Ji çaran yek** sêv hatiye xwarin.

Sêv komek in :

▶ **Ji çaran sêvek** hatine xwarin.

Qase qase hek hene :

▶ **Ji pencî hekî şeş** şikeştibûn.

▶ **Ji pencî, şeş** hêk hatine avêtin.

▶ **Ji tonekî, ji sedî neh** kîlo îsot hatibûn şikandin.

↓ **Rengdêrên nebinavkirî :**

Ji aliyê peyvسازیê ve ev bêje ji yên cînavkên nebinavkirî ne. Eger bi peywirên rengdêrî bi kar bên, rengdêr dibin.

Rengdêrên nebinavkirî gelek in : filan/falan, bêvan, çend, çendek, din, eynî, gelek, çendîn, çi, çiqas(çi qas), ewqas(ew qas) giş/gişk, hemû/hemî, tev, tevde, tu/ti/çu, her, herdu(her du), hin/hind, hinek, hindik, piçek

Mînak 143 : Bikaranîn :

★ **Ev bêje hemwate ne. Him bi hev re, him cuda bi kar tên û gelek jî karîger in : filan, falan, bêvan :**

▶ **Filan** keçê sê gulnesrîn birin.

▶ **Falan** bûkê çar gulasor anîn.

▶ **Filan û falan** kur û keç li wir bûn.

▶ **Bêvan** jin li ba zarokê xwe bû.

▶ **Filan bêvan** mirov nehatibûn.

▶ Sibehê nîşana qîza **filan** malê heye.

▶ **Defên falan** gundan şên dibin.

▶ **Zeviyên filan falan** erdî baş in.

▶ **Zeviyên filan falan** erdan bêav in.

▶ Aboriya **filan û bêvan** malan ne baş in.

★ Ev gelek karîger e : çend :

- ▶ Çend mase li vir bûn.
- ▶ Çend kursî li wir bûn.

- ▶ Çend kuran ew dîtin.
- ▶ Çend qîzan em dîtin.

- ▶ Çend kur û qîzan gulnesrîn ber hev kirin.
- ▶ Çend qîz û kuran gulnesrîn ber hev kirin.

- ▶ Wê pênuşên çend kuran ji ku rakirin?
- ▶ Wî pênuşên çend qîzan ji ku rakirin?

★ Çend û çendek nêzwate ne, lê çendek kê m bi kar te :

✓ Ev hevedudanî ye : çendek → çend + (y)ek

- ▶ Ji çendek nanî, nêvek nehatiye xwarin.
- ▶ Yê ku ez dibînim, çendek mirovên nenas in.

★ Ev di erka nebinavkirî de ne karîger e : çî

- ▶ Ew çî tişt be jî, tu yê bidî wî mirovî.
- ▶ Ev çî pênuşê ku heya niha bala tu kesî nekişandiye!

★ Ev li ber û piştî navan bi kar tê, wan ditewîne, lê bi xwe nakeve bandore tewangê : din

- ▶ Min careke din ji te re gotibû.

- ▶ Nalîne sîwana din bi xwe re biriye.
- ▶ Di destê wê yê din de tişteki din hebûye.

- ▶ Ew di maleke din de bi cih bûye.
- ▶ Yek çûye wir, lê çarên din li ku mane?

★ Ev eynîtiya navan nîşan dike : eynî

- ▶ Em bi eynî trêne çûn bajêr.
- ▶ Ya ku ew pê hatibûn jî eynî trêne bû.
- ▶ Te ew helbest li eynî pelî nenivîsiye.

★ Ev zehf tê xebitandin : gelek

- ▶ Wan **gelek** gulsosin danîbûn ber deriyê wê.
- ▶ Gulçînê **gelek** gizêr anîbûn sûkê.

- ▶ Ji **gelek** pelan hinek çirisiyane.
- ▶ Ev name yên **gelek** mirovan in.

★ Çendîn : Ev nêzwateya “gelek”ê ye, lê kê m bi kar tê :

- ▶ Çendîn mirov diçûn kolana nû.
- ▶ Çendîn ciwan jî ji wir dihatin.

★ Ev navan bi tevayî diyar dikin : gişk/gişt

- ▶ Zarok **gişt** hatibûn salonê.
- ▶ Dîlanê, şekir da **gişk** zarokan.

- ▶ Jin **gişk** li ber deriyê dibistanê bûn.
- ▶ Mêr **gî** ketibûn hewşa dibistanê.

★ Ev navan bi tevayî nîşan dîke : hemû/hemî

- ▶ Gulê **hemû** turîst vexwendibûn.
- ▶ Gulê diyarî dan **hemû** turîstan.

★ Ev navan bi tevayî nîşan dikin : tev, tevde

- ▶ **Tev** qîz hatin cem wê.
- ▶ Gulçînê, **tev** stran li wir hîlbijartin.
- ▶ Qîz **tevde** rabûn ser sehneyê.

★ Ev bi erkên hemwateyî bi kar tên : tu/ti/çu

- ▶ Me li wir **tu** erebe nedîtin.
- ▶ Memê **ti** şerab venexwariye.
- ▶ Tu çi dibêjî, wî **çu** şerab vexwariye ha!

★ Ev **gelek** karîger e : her

- ▶ Rewşen di **her** karî de qarok e.
- ▶ **Her** kes dizane ku ew pir jîr e.

★ Ev nêzwate û hemwate bi kar tên : hin/hind, hinek

- ▶ **Hin** gul xweş bêhn didin.
- ▶ **Hin** gulên wê ne teze bûn.

- ▶ **Hinek** mirov li ber dîwêr rûniştibûn.
- ▶ Yekî ji **hinek** gul^{an} yek rakir û çû.
- ▶ Gulê **hinek** gul li ba wan hiştin.

★ **Ev nêzwate û hemwate ne : hindik, hindek, piçek**

- ▶ Wê keçê **hindik** nan dixwest.
- ▶ Karê wê **hindik** û **rindik** bû.
- ▶ Berîvan hat û **hindek** nan dayê.
- ▶ Jê re **hindek** xwarina din jî anî.
- ▶ Rewşenê jî **piçek** şîranî da wê keçê.
- ▶ Ma ev keça çawa bi **piçek** xwarin bibe!

B) Di rengdêran de paye

Ji aliyê wateyê ve di rengdêran de payeyên xwerû hene. Wateyên ku ew bêje di binyatên xwe de dihewînin; jêkêmkirin, wekhevkirin an jî lêzêdekirin, bi alîkariya hinek daçek, hoker û qertafên bêjesaz çêdibin. Ji aliyê payeyê ve rengdêrên çawaniyê yên herî karîger in û ew bingeh tên hîlbijartin.

Payeyên rengdêrîn li sê beşên sereke kom dibin :

- ➔ Ya asayî(xwerû)
- ➔ Ya hevrûkirinê
- ➔ Ya berztirîn

↓ **Payeya asayî :**

Ev paye, di wateyên binyadî yên peyvên rengdêrên çawaniyê de hene.

Mînak 144 : Ji rengdêrên çawaniyê :

baş, bedew, bilind, çavşîn, dirêj, giran, hêsan, jîr, kesk, kinik, biçûk, mezin, porzer, qelew, rind, sivik, sor, tiral, şîrîn, vala, xweş, zivîn

★ **Di hevokên hêsan de :**

- ▶ Hewa **sar** e.
- ▶ Ew erebe **baş** e.
- ▶ Xaniyê wan **bilind** e.

★ Di hevokên ne hêsan de :

- ▶ Ji wan yekî kinik, qelew û mêrxas kete hundir.
- ▶ Bi awireke kûr dinêrî û bi zimanekî şîrîn dipeyiviya.
- ▶ Ji jinan a bedew, esmer, narîn û nazene li nik wî bû.

★ Di hevokan de neyînî, payeyan ji holê radikin an kêr dikin :

- ▶ Ew keç ne çavşîn e.
- ▶ Rewşa wê ne xweş e.
- ▶ Ew ne keçeke rind û rûken e jî.

↓ Payeya hevrûkirinê :

Ji bo pêkhatina wê, divê herî kêr du navdêr li holê hebin û bi wan ve ev paye, bi alîkariya hinek daçekan çêdibe.

Mînak 145 : Bikaranîn : bi qasî, bi qandî, bi çendî, wek/wekî/weke, mîna/mînanî/wanî/fena

★ Ev bo tiştêkî wekhevîyên navan diyar dikin :

- ▶ Azad bi qasî Memê bezok e.
- ▶ Tu bi qandî bavê xwe zana yî.
- ▶ Gul bi çendî Gulçînê dirêj e.

- ▶ Baran wekî Memê bezok e.
- ▶ Gul, Gulçîn û Dîlan mîna hev jîr in.

★ Neyînî, wekhevîyê ji holê radike :

- ▶ Azad bi qasî Memê ne bezok e.
- ▶ Gul, Gulçîn û Dîlan mîna hev ne wêrek in.

↓ Payeya berztirîn :

Ev ji aliyê payedan û hevrûkirina rengdêran ve payeya herî bilind e. Bi alîkariya paşgirên (-tir, -tirîn) û hinek daçek û hokeran pêk tên.

Mînak 146 : Paşgirên (-tir, -tirîn) bi rengdêran ve tên nivîsandin.

★ Bi alîkariya paşgira (-tir) û daçeka (ji)'yê :

- ▶ Qurnefila te sor e.

▶ Lê ya min **ji** ya te **sortir** e.

▶ Tiliyên te **dirêj** in.

▶ Tiliyên min **ji** yên tê **dirêjtir** in.

★ **Neyînî, berztirê ji holê radike :**

Gul **ji** Gulçînê **jîrtir** e.

Dîlan **jî** Gulê **jîrtir** e.

▶ Gul û Gulçîn **ji** Dîlanê **ne jîrtir** in.

★ **Di payeya berztirînê de radeya herî mezin :**

Bi alîkariya paşgira (-tirîn)'ê :

▶ Di pola me de Alan **baştirîn** e.

▶ Şagirtê **baştirîn**, Alan e.

▶ Dîno **ne baştirîn** e.

▶ Şagirtê **ne baştirîn**, Dîno ye.

▶ Ferho **ji** Dîno **baştir** e.

▶ Digel vê Dîno **jî baş** e.

▶ Ji sê şagirtan yek **baştirîn** e û ew **jî** Alan e.

▶ Yê **baştir** Ferho ye û yê **baş** **jî** Dîno ye.

★ **Neyînî, berztirînê ji holê radike :**

▶ Ew roj germ bû, lê **ne tavtirîna** demsalê bû.

▶ Ew şereşî, **ne reştirîna** şevên evîna wî bû.

Bi hevrûkirina du paşgiran : (-tir, -tirîn) :

▶ Ava kaniya me **ji** ya çemê we **zelaltir** e.

▶ Belê, ya wê **zelaltirîn** e.

▶ Ava çemê we **ji** ya kaniya me **ne zelaltir** e.

▶ Rast e, ya kaniya we **zelaltirîn** e.

★ **Payeya berztirîn û tewang :**

▶ Di vê parkê de **xweşiktira** daran, ya han e.

▶ Di vê parkê de **bikulîlktira** daran **jî** ew e.

- ▶ Di wê taxê de **çalaktirê** ciwanan, ew ê han e.
- ▶ Wî di şanogehê de **çelengtirîna** keçan dîtiye.
- ▶ Lê **çelengtirînên** wê deverê ne yek e, gelek in.

Mînak 147 : Bi alîkariya hokeran paye tèn xurtkirin an qelskirin :

★ Ji bo xurtkirinê :

- ▶ Ev zarok **mezin** e.
- ▶ Ew zarok **hîn mezin** e.

- ▶ Çavên wê **mîna** çavên te ne.
- ▶ Lê yên wî **gelek mîna** yên te ne.

- ▶ Nalîn ji Şîlanê **ziravtir** e.
- ▶ Lê Berfîn **hîn ziravtir** e.

- ▶ Cano ji Canê **leztirîn** e.
- ▶ Lê Hêjar **hîn leztirîn** e.

★ Ji bo qelskirinê :

- ▶ Belê, navçeya me **biçûk** e.
- ▶ Lê navçeya we **hîn biçûk** e.

- ▶ Hevalên min **kêm** in.
- ▶ Lê yên te ji yên min **kêmtir** in.

- ▶ Ev kevir ê **girantirîn** e.
- Na, ew kevir ji yên **piçek girantirîn** e.

Mînak 148 :

Payeya berztirînê bi alîkariya hin hoker û qertafan jî tèn holê.

✓ Di zimanê gelêrî de bi alîkariya van hokeran û ev peyv hemwate ne : **herî, tewrî**

- ▶ Di welatî me de çiyayê **herî bilind**, Agiriyê Mezin e.
- ▶ Di welatî me de çemê **tewrî dirêj**, Firad e.

✓ Ev qertaf pêşgir in, bêjeyên ku tèn berztirîn ve tèn nivîsandin.

Pêşgir : çîl-
bêje : spî

çîlspî → berxeke çîlspî
▶ Cano li bazarê berxeke çîlspî kiriye.

Pêşgir : qîl-
bêje : spî

qîlspî → hirçeke qîlspî
▶ Memê li çolê hirçeke qîlspî dîtiye.

Pêşgir : sip-
bêje : sor

sipsor → gula sipsor
▶ Min gula sipsor da Nalînê.

Pêşgir : şip-
bêje : şil

şipşil → cilên şipşil
▶ Rewşenê çend cilên şipşil anîn.

C) Ji aliyê peyvsaziyê ve rengdêr

Ji aliyê peyvsaziyê ve rengdêr li du beşên sereke parve dibin :
Yên xwerû û yên nexwerû

↓ Rengdêrên xwerû :

Ev rengdêr di teşeyên xwe de yek hêman in. Dirûvên wan parçe nabin û heger bibin, tiştekî watedar li holê namîne.

Mînak 149 : Ji rengdêrên xwerû :

baş, bedew, berz, ciwan, dirêj, gêj, geş, germ, jîr, kal, kesk, kin, pîr, rind, sar, sax, sor, spî, şor, tiral, tûj, xweş, zirav, zîrek, zer

↓ Rengdêrên nexwerû :

Ev rengdêr du bir in : Yen hevedudanî û yên pêkhatî. Lê hin rengdêrên nexwerû him di nava hevedudanî û him jî ya pêkhatî de cih digirin. Hin dirûvên kompleks jî hene.

➔ **Yên hevedudanî :**

Ev rengdêr herî kêr bi du hêmanên serbixwe pêk tên. Dema ku bêt jihevkerin, ji wan her yek bi serî xwe jî watedar in.

Mînak 150/1 : Rengdêrên hevedudanî :

★ **Ji bo yê ku herî kêr bi du hêmanên serbixwe :**

bargiran, berjin, çavreş, ciwanmerd, dilkoçer, dudilî, mêrxas, navsal, pordirêj, serbilind, serzer, stûxwar, şoreşger, zordest

Mînak 150/2 :

Rêbazên bingehîn ên pêkhatina rengdêrên hevedudanî :

★ **Bi navdêr û rengdêrekê :**

bejnzirav, cangiran, dilsar, guhdirêj, xwîngerm, zimantûj

★ **Bi rengdêr û navdêrekê :**

hûrker, kêmaqil, piraqil, xweşdil, ziravpaye, zirbar

★ **Bi du navdêran :**

aşitûhez, dilkeser, malwêran, nîvkoçer, serdest, zarşîrîn

★ **Daçekek dikeve navbera du navdêran :**

çavlixew, çavliwê, devjîdev, destliser, devliken, dilbikovan

➔ **Yên pêkhatî :**

Ev rengdêr bi alîkariya bêjeyên watedar û qertafên bêjesaz çêdibin. Qertafên bêjesaz; pêşgir, paşgir, navgir û navbend dibin.

Mînak 151 : Ji pêşgir û paşgirên ku rengdêran pêk tînin :

Pêşgir : Ev qertaf ne pir in : (bê-, bi-, ho-, ji-, çele-, kele-, li-, ne-, çîl-, qîl-, sip-, şip, zir-) :

Bênav, bidev, hozan, jixweser, çalexare, kelekor, lidar, nediyar, çîlspî, qîlreş, sipsar, şipşil, zirbira

Paşgir : Ev qertaf pir in : (-a, -avêj, -ak, -al, -ar, -asa, -awer, -bar, -bêj, -bir, -bîn, -dar, -e, -ek, -ele, -ezar, -êr, -firoş, -geh, -gir, -hez, -ik, -istan, -î, -în, -kar, -ker, -kêş, -kuj, -mend, -mêj, -nak, -ok, -oke, -ole, -olek, -onek, -oyî, -rêj, -tir, -tirîn, -van, -wer, -xenêk, -xwaz) :

Paşgir : -î

★ **Bi raveka lêkeran ên dema borî ve raweya çebîwar pêk tînin û ew, wek rengdêran jî bi kar tên :**

Lêker : çûn

➔ **erênî : çû + (y)î } çûyî**

▶ **Karkarê çûyî, neziviriya ser karê xwe.**

➔ **neyînî : ne + çû + (y)î } neçûyî**

▶ **Yê neçûyî, karê wî jî rakiribû ser xwe.**

Lêker : hatin

➔ **erênî : hat + î } hatî**

▶ **Mirovê hatî, dest bi firotina zebeşan kir.**

➔ **neyînî : ne + hat + î } nehatî**

▶ **Yê nehatî, ji bo karekî çûbû dereke dûr.**

★ **Hin rengdêrên pêk tên, mensûbiyetê jî şanî dikin :**

bajar : bajar + î } bajarî

▶ **Keça bajarî li gundê me nema.**

av : av + î } avî

▶ **Marê avî xuşiya, çû, kete coyê.**

★ **Bi rayekên lêkeran ên dema niha û bêjeyên din ve : Ji wan : (-avêj, -bêj, -bir, -bîn, -firoş, -gir, -kêş, -kuj, -mêj, -rêj, -xwaz) :**

avêtin : avêj

➔ **ber + avêj : beravêj**

gotin : bêj

➔ **gele + bêj : gelebêj**

birîn : bir

➔ **êş + bir : êşbir**

dîtin : bîn

➔ **kûr + bîn : kûrbîn**

firotin : firoş

➔ **xwe + firoş : xwefiroş**

girtin : gir

➔ **alî + gir : alîgir**

kêşandin : kêş

➔ **cefa + kêş : cefakêş**

kuştin : kuj

➔ **mêr + kuj : mêrkuj**

mêtin : mêj

➔ **şîr + mêj : şîrmêj**

rêtin : rêj

➔ **xwîn + rêj : xwînêj**

xwastin : xwaz

➔ **dil + xwaz : dilxwaz**

★ **Ji yên ku navdêran rengdêran çêdikin : (-ak, -ane, -asa, -awer, -e, -ek, -ser, -ele, -er, -çole, -hez, -în, -nak, -nas, -ok, -ole, -olek, -oleke, -onek, -oyî, -parêz, -perwer, perest, -van, -wer, -yar, -zar) :**

ron + ak : ronak

agir + nak : agirnak

şer + oyî : şeroyî

mirov + ane : mirovane

bîr + awer : bîrawer

hiş + yar : hişyar

dêw + asa : dêwasa

ser + eke : sereke

çeng + ele : çengele

xapîn + er : xapîner

reş + çole : reşçole

zîv + îin : zîvîn

xatir + nas : xatirnas

dil + o + van : dilovan

şerm + ok : şermok

şermend + e : şermende

şerm + e + zar : şermezar

vir + ek : virek

zirt + ole : zirtole

zirt + olek : zirtolek

şil + oke : şiloke

zirt + onek : zirtonek

zarok + hez : zarokhez

welat + parêz : welatparêz

gel + perwer : gelperwer

gel + perest : gelperest

★ Ji yên ku him navdêran, him jî rengdêran çêdikin : (-dar, -gîn, -kar, -ker) :

av + dar : avdar

xem + gîn : xemgîn

şerm + e + kar : şermekar

vir + ker : virker

★ Ji yên ku ji rayeka lêkeran, navdêr û rengdêran, rengdêran çêdikin : (-a, -ar, -e, -bar) :

zanîn : zan

➔ **zan + a : zana**

xwarin : xwar

➔ **xwar + e : xware**

firîn : fir

➔ **fir + ar : firar**

xew + ar : xewar

xwendin : xwend

➔ xwend + e : xwende

xwarin : xwar

➔ xwar + bar : xwarbar

★ Yên ku bi payeyên berztirînê, ji rengdêran rengdêran çêdikin : (-tir, -tirîn) :

sivik + tir : siviktir

navsal + tirîn : navsالتirîn

Mînak 152 : Ji navgirên ku rengdêran çêdikin : (-bi-, -lê-, -li-) :

berbihev, nebinavkirî, dorlêgirtî, devliken

▶ Ew dibêjin ku ciwanê dorlêgirtî xwe rizgar kiriye.

Mînak 153 : Ji rengdêrên kompleks : Ev rengdêr nexwerû ne, him hevedudanî û him pêkhatî dibin :

bejnlihev, bidardekirî, çavdiberde, hişnelihev, jibîrkirî, serjêkirî

Mînak 154 : Bi navbendên ku rengdêran çêdikin : (-a-, e, -o-) :

rengareng, girepeya, şermezar yekeyek, dilovan

↓ **Biçûkkirina rengdêran** :

Ev bi alîkariya paşgirên biçûkker pêk tên : Ecibandin, jêhezkin û delalokiyê nîşan didin.

Mînak 155 : Paşgirên biçûkker : (-ik, -o, -ok) :

sorik, şemo, xwaro, şermok, xwarok

↓ **Bi paşgirên banglêkirinê** :

Mînak 156 : Paşgirên banglêkirinê : -o, -ê; -(i)no

Yekjimar :

nêr : -o

sorik → Soriko!

mê : -ê

sorik → Sorikê!

Pirjimar, nêr û **mê : -(i)no**

sorik → Sorikno!

sorik → Sorikno!

↓ **Bi ducarkirina peyvan** : Bi ducarkirna hin bêjeyan jî rengdêr pêk tên, lê ev rêbaz ne karîger e :

hûr hûr : nanê **hûr hûr**

▶ Diya Nalînê, nanê **hûr hûr** dabû ber zarokan.

▶ Diya Nalînê, nanê **hûrehûr** dabû ber zarokan.

vîç vîç : çûka **vîç vîç**

▶ Çûka **vîç vîç**, di hêlînê xwe de bêdeng mabû.

▶ Çûka **vîçvîç**, di hêlîna xwe de bêdeng mabû.

▶ Çûka **vîçvîçî**, di hêlîna xwe de bêdeng mabû.

Ç) **Di rengdêran de di jwatedarî** : Ji aliyê wateyê ve di rengdêran de peyvên di jwate gelek in :

reş ↔ spî, mezin ↔ biçûk, dirêj ↔ kurt, jîr ↔ tiral, qelew ↔ lawaz,
ciwan ↔ kal, stûr ↔ zirav, erênî ↔ neyînî, jêr ↔ jor, pir ↔ hindik,
qert ↔ teze, sert ↔ nerm, hatî ↔ nehatî, birçî ↔ têr, bêkar ↔ zewicî

Mînak 157 : Çend bikaranîn :

▶ Porê Gulçînê **reş** e, yê pîrika wê **spî** ye.

▶ Tiliyên min **dirêj** in, lê yên te **kurt** in.

▶ Divê zikê **têr**, bi halê yê **birçî** bizane.

Jimar : 5

Mijar : Raweya fermanî

Nasîn : Peyvên ku karan, rewşan, bûyînan an jî qewimînan bi çalakiyan tînin ziman re *lêker* tê gotin.

Mînak 158 : Ev peyv lêker in :

anîn, bûn, çûn, çêkirin, dan, dîtin, girtin, hatin, hebûn, hîn bûn, hîştin, ketin, kirin, kirîn, nivîsîn, şuştin, vexwarin, xwandin.

Nasîn : Çalakiyên raweyê li gorî hin rêbazên rêzimanî bi fermanî çêdibin. Hevokên raweya fermanî bi giştî bi baneşanê diqedin.

↓ **Erêniya raweya fermaniyê**

a) Qertafa fermaniyê ya erêniyê (bi-) :

Di kêşanan de, pêşgir û navgir dibin û di hin lêkeran de jî tevde dikevin.

b) Paşgirên(qertafên) kesandinê(-e, -in) :

Di kêşana hin lêkeran de, her tim wek xwe namînin. Heke rayeka lêkerê ya raweya fermanî, bi dengderekê bi dawî bibe, di bikaranîna qertafên kesandinê de hin guherîn tên holê.

Paşgira kesandinê ya ji bo yekjimariyê : (-e) :

Paşgira kesandinê ya ji bo pirjimariyê : (-in) :

Hemû qertafên raweya fermanî bi lêkeran ve tên nivîsandin.

Di raweya fermanî ya erêniyê de :

1) Bi giştî, lêker li gorî vê formê (bi.....e) û (bi.....in) tên kişandin.

Mînak 159 : Kirin

kirin → (bi + k + e) → **Bike** } yekjimar

kirin → (bi + k + in) → **Bikin** } pirjimar

-k- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

kirin, rader : **kirin**, rayek : **kir-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 160 : Kirîn

kirîn → (bi + kir + e) → **Bikire** } yekjimar

kirîn → (bi + kir + in) → **Bikirin** } pirjimar

-kir- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

kirîn, rader : **kirîn**, rayek : **kirî-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 161 : Ketin/keftin

ketin → (bi + kev + e) → **Bikeve** } yekjimar

ketin → (bi + kev + in) → **Bikevin** } pirjimar

-kev- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

ketin, rader : **ketin**, rayek : **dît-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 162 : Dotin

dotin → (bi + doş + e) → **Bidoşe** } yekjimar

dotin → (bi + doş + in) → **Bidoşin** } pirjimar

-doş- } reyeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

dotin, rader : **dotin**, rayek : **dot-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 163 : Gotin

gotin → (bi + bêj + e) → **Bibêje** } yekjimar

gotin → (bi + bêj + in) → **Bibêjin** } pirjimar

-bêj- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

gotin, rader : **gotin**, rayek : **got-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 164 : Kuştin

kuştin → (bi + kuj + e) → **Bikuje** } yekjimar

kuştin → (bi + kuj + in) → **Bikujin** } pirjimar

-kuj- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha, [ş → j]

Lêker :

kuştin, rader : **kuştin**, rayek : **kuşt-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 165 : Lîstin

lîstin → (bi + lîz + e) → **Bilîze** } yekjimar

lîstin → (bi + lîz + in) → **Bilîzin** } pirjimar

-lîz- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha, [s → z]

Lêker :

lîstin, rader : **lîstin**, rayek : **lîst-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 166 : Dîtin

dîtin → (bi + **bîn** + e) → **Bibîne** } yekjimar

dîtin → (bi + **bîn** + in) → **Bibînin** } pirjimar

-bîn- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

dîtin, rader : **dîtin**, rayek : **dît-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 167 : Bûn/bûyîn

bûn → (bi + **b** + e) → **Bibe** } yekjimar

bûn → (bi + **b** + in) → **Bibin** } pirjimar

-b- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

bûn, rader : **bûn**, rayek : **bû-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 168 : Dan/dayîn

dan → (bi + **d** + e) → **Bide** } yekjimar

dan → (bi + **d** + in) → **Bidin** } pirjimar

-d- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

dan, rader : **dan**, rayek : **da-**, paşgira raderîn : **-n**

2) Hinek lêker li gorî vê formê [**bi.....e**(ê, î, o, û)] û [**bi.....n(in)**] tèn kişandin. Ji ber ku rayekên wan ên raweya fermanî, **bi van tîpan** (-ê, -î, -o, -û) bi dawî dibin.

Mînak 169 : Zan/zayîn

zan → (bi + **zê** + e) → **Bizê** } yekjimar

zan → (bi + **zê** + in) → **Bizên** } pirjimar

-zê- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

zan, rader : **zan**, rayek : **za-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 170 : Jîn/jiyan

jîn → (bi + **jî** + e) → **Bijî** } yekjimar

jîn → (bi + **jî** + in) → **Bijîn** } pirjimar

-jî- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

jîn, rader : **jîn**, rayek : **jî-**, paşgira raderîn : **-n**

Lêker :

jiyan, rader : **jiyan**, rayek : **jiya-**, paşgira raderîn : **-n**

Nîşe : Jîn/jiyan

Di raweya fermanî û ya dema niha de, her du lêker wekî hev tên kişandin.

Mînak 171 : Sûtin

sûtin → (bi + sût + e) → **Bisût** } yekjimar

sûtin → (bi + sût + in) → **Bisûn** } pirjimar

-sût- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

sûtin, rader : **sûtin**, rayek : **sût-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 172 : Hatin/werîn

hatin → (bi + hê + e) → **Bê** } yekjimar

hatin → (bi + hê + in) → **Bên** } pirjimar

-hê- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha, **-hê-** } **-h-** } dikeve

Lêker :

hatin, rader : **hatin**, rayek : **hat-**, paşgira raderîn : **-in**

3) Hin lêker qertaf(pêşgir)a (bi-)'yê nagirin :

Mînak 173 : Werîn/hatin

werîn → (bi + wer + e) → **Were** } yekjimar

werin → (bi + wer + in) → **Werin** } pirjimar

wer- } rayeka raweya fermanî, lê ji bo raweya dema niha bi kar nayê

Lêker :

werîn, rader : **werîn**, rayek : **werî-**, paşgira raderîn : **-n**

Nîşe :

Werîn : Di gelek rawayên lêkerî de bi kar nayê.

Mînak 174 : Vexwarin

vexwarin → (ve + bi + xw + e) → **Vexwe** } yekjimar

vexwarin → (ve + bi + xw + in) → **Vexwin** } pirjimar

vexw- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

vexwarin, rader : **vexwarin**, rayek : **vexwar-**, paşgira raderîn : **-in**

4) Eger lêker bi tîpeke dengdêr dest pê bike, di hin lêkeran de ew tîp,

bi qertafa (bi-)’yê ve tèn ser hev û (-i-) dikeve yan jî wek xwe dimîne :

Mînak 175 : Ajotin

ajotin → (bi + ajo + e) → **Bajo(biajo)** } yekjimar

ajotin → (bi + ajo + in) → **Bajo(biajon)** } pirjimar

-ajo- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

ajotin, rader : **ajotin**, rayek : **ajot-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 176 : Avêtin/avêjtin

avêtin → (bi + avê + e) → **Bavê(biavê)** } yekjimar

avêtin → (bi + avê + in) → **Bavên(biavên)** } pirjimar

-avê- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker

avêtin, rader : **avêtin**, rayek : **avêt-**, paşgira raderîn : **-in**

Nîşe : Avêjtin : Ev dirûv ê kevn e, li şûna wê, **avêtin** karîger e.

Mînak 177 : Axaftin

axaftin → (bi + axêv + e) → **Baxêve(biaxêve)** } yekjimar

axaftin → (bi + axêv + in) → **Baxêvin(biaxêvin)** } pirjimar

-axêv- } rayeka aweya fermanî û ya dem niha, [**f** → **v**]

Lêker :

axaftin, rader : **axaftin**, rayek : **axaft-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 178 : Anîn

anîn → (bi + hîn + e) → **Bîne** } yekjimar

anîn → (bi + hîn + in) → **Bînin** } pirjimar

-hîn- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha, **-hîn-** } **-h-** } dikeve

Lêker :

anîn, rader : **anîn**, rayek : **anî-**, paşgira raderîn : **-n**

Nîşe : Di hin devokan de tèn dîtin :

Weyne → **Bîne** } yekjimar

Weynin → **Bînin** } pirjimar

Mînak 179 : Êşîn

êşîn → (bi + êş + e) → **Biêşe** } yekjimar

êşîn → (bi + êş + in) → **Biêşin** } pirjimar

-êş- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker : êşîn, rader : êşîn, rayek : êşî-, paşgira raderîn : -n

Mînak 180 : Avjenî kirin

avjenî kirin → (avjenî + bi + k + e) → Avjenî bike } yekjimar

avjenî kirin → (avjenî + bi + k + in) → Avjenî bikin } pirjimar

avjenîk- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

avjenî kirin, rader : avjenî kirin, rayek : avjenî kir-, paşgira raderîn : -in

Nîşe : Di zimanê gelêrî de tên dîtîn :

Avjenî ke → Avjenî bike } yekjimar

Avjenî kin → Avjenî bikin } pirjimar

↓ Neyîniya raweya fermaniyê

Qertafa neyînî ya fermaniyê (me-) ye û li şûna qertafa raweya erênîyê ya raweya fermanî (bi-)’yê bi kar tê û di kêşana her lêkerê de cih digire.

Di hin kêşana lêkeran de, wekî bikaranîna (bi-)’yê, navgir jî dibe.

Qertafên fermaniyê, yekjimar û pirjimar ên kesandinê (-e, -in), çawa ku di awayê erênî ya fermaniyê de bi kar tên, di awayê neyîniyê ya fermaniyê de jî wisan bi rol in.

Hin zimanzane û nivîskar, qertafa neyîniyê ya (ne-)’yê jî di awayê fermaniyê de wekî qertafa (me-)’yê didin xebitandin.

Mînak 181 : Kirin

kirin → (me + k + e) → Meke } yekjimar

kirin → (me + k + in) → Mekin } pirjimar

Nîşe : Ji bo bikaranîna qertafa (ne-)’yê :

kirin → (ne + k + e) → Neke } yekjimar

kirin → (ne + k + in) → Nekin } pirjimar

Mînak 182 : Kirîn

kirîn → (me + kir + e) → Mekire } yekjimar

kirîn → (me + kir + in) → Mekirin } pirjimar

Mînak 183 : Ajotin

ajotin → (me + ajo + e) → Majo(meajo) } yekjimar

ajotin → (me + ajo + in) → Majo(meajon) } pirjimar

Mînak 184 : Birin

birin → (me + b + e) → **Mebe** } yekjimar

birin → (me + b + in) → **Mebin** } pirjimar

-b- } rayeka rewaya fermanî û ya dema niha

Lêker :

birin, rader : **birin**, rayek : **bir-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 185 : Bûn/bûyîn

bûn → (me + b + e) → **Mebe** } yekjimar

bûn → (me + b + in) → **Mebin** } pirjimar

-b- } rayeka rewaya fermanî û ya dema niha

Lêker :

bûn, rader : **bûn**, rayek : **bû-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 186/1 : Çûn(çûyîn)/herin

çûn → (me + ç + e) → **Meçe** } yekjimar

çûn → (me + ç + in) → **Meçin** } pirjimar,

Mînak 186/2 : Herin/çûn(çûyîn)

herin → (me + her + e) → **Mere** } yekjimar

herin → (me + her + in) → **Mere** } pirjimar

Nîşe : **Herin** :

Ev dirûv di gelek raweyan de bi kar nayê û li şûna wê, lêkera **çûn**'ê dikeve karîgeriyê.

Mînak 187 : Hildan

hildan → (hil + me + d + e) → **Hilmede** } yekjimar

hildan → (hil + me + d + in) → **Hilmedin** } pirjimar

hild- } rayeka rewaya fermanî û ya dema niha

Lêker :

hildan, rader : **hildan**, rayek : **hilda-**, paşgira raderîn : **-n**

Mînak 188 : Nivîsîn

nivîsîn → (me + nivîs + e) → **Menivîse** } yekjimar

nivîsîn → (me + nivîs + in) → **Menivîse** } pirjimar

-nivîs- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

nivîsin, rader : **nivîsin**, rayek : **nivîs-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 189 : Nivîsandin

nivîsandin → (me + nivîsîn + e) → **Menivîsîne** } yekjimar

nivîsandin → (me + nivîsîn + in) → **Menivîsîne** } pirjimar

-nivîsîn- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

nivîsandin, rader : **nivîsandin**, rayek : **nivîsand-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 190 : Anîn

anîn → (me + hîn + e) → **Mîne** } yekjimar

anîn → (me + hîn + in) → **Mînin** } pirjimar

Nîşe : Di zimanê gelêrî de tên dîtî :

Meyne → **Mîne** } yekjimar

Meynin → **Mînin** } pirjimar

Mînak 191 : Xwendin(xwandin)

xwendin → (me + xwîn + e) → **Mexwîne** } yekjimar

xwendin → (me + xwîn + in) → **Mexwînin** } pirjimar

-xwîn- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

xwendin, rader : **xwendin**, rayek : **xwend-**, paşgira raderîn : **-in**

Lêker :

xwandin, rader : **xwandin**, rayek : **xwand-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 192 : Vexwarin

vexwarin → (ve + me + xw + e) → **Vemexwe** } yekjimar

vexwarin → (ve + me + xw + in) → **Vemexwin** } pirjimar

vexw- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

vexwarin, rader : **vexwarin**, rayek : **vexwar-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 193 : Xwastin(xwestin)

xwastin → (me + xwaz + e) → **Mexwaze** } yekjimar

xwestin → (me + xwez + in) → **Mexwezînin** } pirjimar

-xwez- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha, [s → z]

Lêker :

xwastin, rader : **xwastin**, rayek : **xwast-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 194 : Xistin

xistin → (me + x + e) → **Mexe** } yekjimar
xistin → (me + x + in) → **Mexin** } pirjimar
-x- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

xistin, rader : **xistin**, rayek : **xist-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 195 : Gerîn

gerîn → (me + ger + e) → **Megere** } yekjimar
gerîn → (me + ger + in) → **Megerin** } pirjimar
-ger- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

gerîn, rader : **gerîn**, rayek : **gerî-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 196 : Girtin

girtin → (me + gir + e) → **Megire** } yekjimar
girtin → (me + gir + in) → **Megirin** } pirjimar
-gir- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

girtin, rader : **girtin**, rayek : **girt-**, paşgira raderîn : **-in**

Mînak 197 : Kelîn

kelîn → (me + kel + e) → **Mekele** } yekjimar
kelîn → (me + kel + in) → **Mekelin** } pirjimar
-kel- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Mînak 198 : Kelandin

kelandin → (me + kelîn + e) → **Mekelîne** } yekjimar
kelandin → (me + kelîn + in) → **Mekelînin** } pirjimar
-kelîn- } rayeka raweya fermanî û ya dema niha

Lêker :

kelandin, rader : **kelandin**, rayek : **keland-**, paşgira raderîn : **-in**

Jimar : 6

Mijar : Dema niha

Nasîn :

Çalakiyê dest pê kiriye, kar û xebatên ku dibin, didomin. Çalakiyên ku di demeke wiha de pêk tên re *dema niha* tê gotin.

➔ **Ev hevok li gorî dema niha pêk hatine :**

▶ Ez **diçim** û **têm**, gula xwe **nabînim**.

▶ Ew **diçe** û **tê**, bêyî dildarê xwe **dimîne**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :** Rayeka lêkerê ya dema niha tê dîtin.

b) **Qertafa(pêşgir) dema niha(di-) :**

Ev qertaf tê ber rayeka dema niha, lê di hin lêkerên nexwerû de wek navgirekê bi kar tê û di hinan de jî tevde dikeve.

c) **Qertafên(paşgir) kesandinê :**

➔ Yekjimar : (-**im**, -(**y**)î, -**e**)

➔ Pirjimar : (-**in**, -**in**, -**in**)

Ev tên dawiya rayeka dema niha. Di hin lêkeran de yên ku rayekên wan ên dema niha bi dengdêrekê diqedin û bi vê sedemê ye ku hin guherînên biçûk di qertafên kesandinê de têne holê û hinek jî têkde dikevin.

ç) **Awayê neyîniyê :**

Bi qertafa neyîniyê ya (**na-**)'yê pêk tê. Ev qertaf, cihê qertafa erênîyê(**di-**) digire û di hemû kêşana lêkeran de cihê xwe diparêze.

➔ Qertafa (**na-**), di çend kêşana lêkeran de bi dirûvê (**ni-**) bi kar tê.

Destpêk

1) **Di kêşanê de negerguhêzî û gerguhêzî :**

Nasîn :

Di kêşanê de lêker, bi hebûn û nebûna bireserê li du beşên bingehîn tên kom kirin :

➔ Lêkerên negerguhêz(têneper)

➔ Lêkerên gerguhêz(têper)

2) Bo destnîşankirina lêkerên negerguhêz û yên gerguhêz rêbazek :

Negerguhêzî û gerguhêzî, bi pirsên (**çi, kî, kê**) jî tîn bidestxistin. Ger pirsê ku li pêveberê dibe, bêbersiv li ser kirdeyê bimîne, ew lêker negerguhêz e. Lê bersiv ji wê cuda be, ew lêker gerguhêz e. Bi kurtasî, lêkerên negerguhêz bireserê nagirin, lê yên gerguhêz digirin.

a) Lêkerên negerguhêz :

Ev di kêşanê de bireserê nagirin û li gorî kirdeyên xwerû tîn kişandin. Dema kirde kar û barên xwe pêk tînin, çalakiyên wan xwe diavêjin ser tiştêkî yan jî kesekî/ê.

Mînak 199 : Lêker : Çûn

(**çû** + n), **çû-** } rayeka raderê, -n } paşgira raderîn
çûn } **ç-** } rayeka dema niha

► Ez diçim ber deriyê dibistanê.

- Tu diçî **çi**?
- Tu diçî **kî**?
- Tu diçî **kê**?

Ev pirs mîna yên jorîn bi sê awayan jî bê pirsê kirin, pirs bêbersiv li ser kirdeyê(**ez**) dimîne. Bi vê sedemê ye ku lêkera “**çûn**”ê negerguhêz e.

b) Lêkerên gerguhêz :

Di kêşana wan de bireser hene. Di dema niha, ya bê û raweya fermanî de li gorî kirdeyê, di demên borî û hin raweyên çîroki de li gorî bireserê tîn kêşandin. Dema kirde kar û barên xwe pêk tînin, çalakiyên wan xwe diavêjin ser tiştêkî yan jî kesekî/ê.

Mînak 200 : Lêker : Xwarin

(**xwar** + in), **xwar-** } rayeka raderê, -in } paşgira raderîn
xwarin } **xw-** } rayeka dema niha

► Ez sêvekê dixwim.

- Tu **çi** dixwî?
- Ez **sevekê** dixwim.

Di hevoka jorîn de sêv **bireser** e. Ji ber ku çalakiya kirdeyê(**ez**) li ser **sevekê** pêk tê. Ango lêkera “**xwarin**”ê gerguhêz e.

Mînak 201 : Lêker : Dîtin

(**dît** + in), **dît-** } rayeka raderê

dîtin } **bîn-** } rayeka dema niha

► Em keçekê dibînin.

- Hûn **kê** dibînin?

- Em **keçekê** dibînin.

► Keç **bireser** e, çalakiya kirdeyê(em) li ser **keçekê** pêk tê. Ango lêkera “**dîtin**”ê gerguhêz e.

B/1) Kêşana lêkeran, ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 202 : Revîn

(**revîn** + **n**), **revî-** } rayeka raderê

revîn } **-rev-** } rayeka dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **dirêvim**/Tu **dirêvî**/Ew **dirêve**

Em **dirêvin**/Hûn **dirêvin**/Ew **dirêvin**

Awayê **neyînî** :

Ez **narevim**/Tu **narevî**/Ew **nareve**

Em **narevin**/Hûn **narevin**/Ew **narevin**

B/2) Kêşana lêkeran, ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 203 : Parastin

(**parast** + **in**), **parast-** } rayeka raderê

parastin } **parêz-** } rayeka dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **diparêzim**/Tu **diparêzî**/Ew **diparêze**

Em **diparêzin**/Hûn **diparêzin**/Ew **diparêzin**

Awayên **neyînî** :

Ez **naparêzim**/Tu **naparêzî**/Ew **naparêze**

Em **naparêzin**/Hûn **naparêzin**/Ew **naparêzin**

B/3) Ji lêkerên ku di awayê neyîniyê de qertafa (**ni-**)’yê digirin :

Mînak 204 : Zanîn lêkereke gerguhêz e.

(**zanî** + **n**), **zanî-** } rayeka raderê

zanîn } **zan-** } rayeka dema niha

Awayê erênî :

Em **dizanin**/Hûn **dizanin**/Ew **dizanin**

Ez **dizanim**/Tu **dizani**ê/Ew **dizane**

Awayê neyînî :

Ez **nizanim**/Tu **nizani**ê/Ew **nizane**

Em **nizanin**/Hûn **nizanin**/Ew **nizanin**

Nîşe :

Lêker : “**karîn**” û “**kanîn**” jî li gorî vê formê tên kêşandin.

B/4) Di kêşana hin lêker û qertafan(pêşgir û paşgiran) de, hin guherînên girîng tên holê :

Mînak 205 /1 : Bi forma nûjen : Lêker : Hatin

(**hat** + **in**), **hat-** } rayeka raderê

hatin } **hê-** } rayeka dema niha

Awayê erênî :

Ez **têm**/Tu **têyî**/Ew **tê**

Em **tên**/Hûn **tên**/Ew **tên**

Awayên neyînî :

Ez **nayêm**/Tu **nayî**/Ew **nayê**

Em **nayên**/Hûn **nayên**/Ew **nayên**

Mînak 205 /2 : Bi forma kevn : Lêker : Hatin

(**hat** + **in**), **hat-** } rayeka raderê

hatin } **hê-** } rayeka dema niha

Awayê erênî :

Ez **dihêm**/Tu **dihêyî**/Ew **dihê**

Em **dihên**/Hûn **dihên**/Ew **dihên**

Awayên neyînî :

Ez **nahêm**/Tu **nahêyî**/Ew **nahê**

Em **nahên**/Hûn **nahên**/Ew **nahên**

Mînak 206 /1 : Bi forma nûjen : Lêker : Anîn/hanîn

(**anî** + **n**), **anî-** } rayeka raderê

anîn } **hîn-** } rayeka dema niha

Awayê erênî :

Ez **tînim**/Tu **tîni**ê/Ew **tîne**

Em **tînin**/Hûn **tînin**/Ew **tînin**

Awayê **neyînî** :

Ez **nayînim**/Tu **nayîni**/Ew **nayîne**

Em **nayînin**/Hûn **nayînin**/Ew **nayînin**

Mînak 206/2 : Bi forma kevn : Lêker : Hanîn/anîn

(**hanî** + **n**), **hanî-** } rayeka raderê

hanîn } **han-** } rayeka dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **dihanim**/Tu **dihanî**/Ew **dihane**

Em **dihanin**/Hûn **dihanin**/Ew **dihanin**

Awayê **neyînî** :

Ez **nahanim**/Tu **nahani**/Ew **nahane**

Em **nahandin**/Hûn **nahandin**/Ew **nahandin**

B/5) Di kêşana lêkerên hevedudanî yan pêkhatî de qertafa erênîyê(**di-**) û ya neyîniyê(**na-**) mîna navgirekê bi kar tên :

Mînak 207 : Vexwendin

(**vexwend** + **in**), **vexwend-** } rayeka raderê

vexwendin } **ve** + **xwîn-** } rayeka dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **vedixwînim**/Tu **vedixwîni**/Ew **vedixwîne**

Em **vedixwînin**/Hûn **vedixwînin**/Ew **vedixwînin**

Awayên **neyînî** :

Ez **venaxwînim**/Tu **venaxwîni**/Ew **venaxwîne**

Em **venaxwînin**/Hûn **venaxwînin**/Ew **venaxwînin**

C) Bikaranîna dema niha

Mînak 208/1 : Di wateya demeke bê ya nêzik de :

► A niha ez **radibim**, **têm** cem te.

Mînak 208/2 : Di wateya demeke tê de :

► Tu **dibîni** ku ez **dixebitim**.

Mînak 208/3 : Di wateya demeke fireh de :

► Her ku baran **dibare**, ew jin jî pê re **digîre**.

Mînak 208/4 : Li hin deveran di wateya demeke domdar de :

▶ **Ez her sal li wî bajarî dixebitme.**

Jimar : 7

Mijar : Dema boriya têdeyî

Nasîn :

Çalakî qediyaye, mirov rewşa wê dizane, bi çavên xwe dîtiye yan jî jiyaye. Çalakiyên ku wisa pêk tên, yên *dema boriya têdeyî* ne.

➔ **Ev hevok li gorî dema boriya têdeyî pêk hatine :**

▶ Dîlan **rabû** ser piyan û **ket**, ber xwe **da**, ji nû ve **rabû**.

▶ Wê pênuşek ji berika xwe **derxist** û **da** min.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :**

Eger paşgira raderîn ji lêkerê bê avêtin, parçeyê ku dimîne, rayeka dema borî ye û ew bo raweya dema boriya têdeyî jî rayek tê hilbijartin.

b) **Paşgirên kesandinê :**

1) **Bo lêkerên negerguhêz :**

➔ Yekjimar : (-**im**, -**î**, -)

➔ Pirjimar : (-**in**, -**in**, -**in**)

Ev paşgir tên dawîya rayeka raweyê. Di hin lêkeran de yên ku rayekên wan ên dema borî bi dengdêrekê diqedin, hin guherîn di paşgirên wan ên kesandinê de têne holê û hinek jî pêkde dikevin.

2) **Bo lêkerên gerguhêz :** Ev li gorî bireserê û mêjera wê tên kişandin.

c) **Awayê neyîniyê :**

Qertafa neyîniyê ya (**ne-**) tê ber rayeka lêkerê. Pêşgir û navgir, di hemû kêşana lêkeran de cihên xwe diparêze.

Hinek nivîskar, di kêşana çend lêkeran(**karîn/kanîn**, **zanîn**) de li şûna qertafa neyîniyê ya (**ne-**)'yê, ya (**ni-**)'yê jî bi erk dikin.

B) Dema boriya têdeyî û kêşana lêkeran

1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 209 : Çûn

{**çû** + **n**}, **çû-**} rayeka raderê ji bo raweya dema boriya têdeyî jî rayek e.

-n } paşgira raderîn

Awayê **erênî** :

Ez **çûm**/Tu **çûyî**/Ew **çû**

Em **çûn**/Hûn **çûn**/Ew **çûn**

Awayê **neyînî** :

Ez **neçûm**/Tu **neçûyî**/Ew **neçû**

Em **neçûn**/Hûn **neçûn**/Ew **neçûn**

Mînak 210 : Kuxîn

(**kuxî** +n), **kuxî-** } rayeka raderê û ya dema boriya têdeyî,

-n } paşgira raderîn

Awayê **erênî** :

Ez **kuxîm**/Tu **kuxî**/Ew **kuxî**

Em **kuxîn**/Hûn **kuxîn**/Ew **kuxîn**

Awayê **neyînî** :

Ez **nekuxîm**/Tu **nekuxî**/Ew **nekuxî**

Em **nekuxîn**/Hûn **nekuxîn**/Ew **nekuxîn**

2/1) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 211 : Dîtin

(**dît** + in), **dît-** } rayeka raderê û ya dema boriya têdeyî,

-in } paşgira raderîn

Awayê **erênî** :

Min **dît**/Te **dît**/Wî(**wê**) **dît**

Me **dît**/We **dît**/Wan **dît**

Awayê **neyînî** :

Min **nedît**/Te **nedît**/Wî(**wê**) **nedît**

Me **nedît**/We **nedît**/Wan **nedît**

2/2) Ji lêkerên gerguhêz :

Li vir **bireser cînavkên kesane ne** : Lêker li gorî cînavkên ku di erkên bireserî de tên kêşandin. Wekî ku tê zanîn, ev awayê kêşanê bi *forma ergatîviyê* tê nasandin.

Mînak 212 : Di forma ergatîviyê de :

Lêker : **Dîtin**

{**dît** + **in**}, **dît-**} rayeka dema boriya tèdeyî, **-in**} paşgira raderîn

A/1) Awayê **erênî** :

Te **ez dîtîm/Wî(wê)** **ez dîtîm**

We **ez dîtîm/Wan ez dîtîm**

A/2) Awayê **neyînî** :

Te **ez nedîtîm/Wî(wê)** **ez nedîtîm**

We **ez nedîtîm/Wan ez nedîtîm**

Nîşe :

Kirde : te, wî(**wê**), we, wan

Bireser : **ez**

Pêveber : **dîtîm, nedîtîm**

B/1) Awayê **erênî** :

Min **tu dîtî/Wî(wê)** **tu dîtî**

Me **tu dîtî/Wan tu dîtî**

B/2) Awayê **neyînî** :

Min **tu nedîtî/Wî(wê)** **tu nedîtî**

Me **tu nedîtî/Wan tu nedîtî**

Nîşe :

Kirde : min, wî(**wê**), me, wan

Bireser : **tu**

Pêveber : **dîtî, nedîtî**

C/1) Awayê **erênî** :

Min **ew dît/Te ew dît/Wî(wê)** **ew dît**

Me **ew dît/Wan ew dît**

C/2) Awayê **neyînî** :

Min **ew nedît/Te ew nedît/Wî(wê)** **ew nedît**

Me **ew nedît/Wan ew nedît**

Nîşe :

Kirde : min, te, wî(**wê**), me, wan

Bireser : **ew**

Pêveber : **dît, nedît**

Ç/1) Awayê **erênî** :

Te **em dîtî/Wî(wê)** **em dîtî**

We **em dîtî/Wan em dîtî**

Ç/2) Awayê neyînî
Te em nedîtin/Wî(wê) em nedîtin
We em nedîtin/Wan em nedîtin

Nîşe :

Kirde : te, wî(wê), we, wan

Bireser : em

Pêveber : dîtin, nedîtin

D/1) Awayê erênî :
Min hûn dîtin/Wî(wê) hûn dîtin
Me hûn dîtin/Wan hûn dîtin

D/2) Awayê neyînî :
Min hûn nedîtin/Wî(wê) hûn nedîtin
Me hûn nedîtin/Wan hûn nedîtin

Nîşe :

Kirde : min, wî(wê), we, me, wan

Bireser : hûn

Pêveber : dîtin, nedîtin

2/3) Ji lêkerên hevedudanî û gerguhêz :

Mînak 213 : Xwe pê xistin
(xwe + pê + xist + in), xwe + pê } ev pêşgirên raderê ne.
xwe pê xist- } rayeka dema boriya têdeyî, -in } paşgira raderîn

Awayê erênî :
Min xwe pê xist/Te xwe pê xist/Wî(wê) xwe pê xist
Me xwe pê xist/We xwe pê xist/Wan xwe pê xist

Awayê neyînî :
Min xwe pê nexist/Te xwe pê nexist/Wî(wê) xwe pê nexist
Me xwe pê nexist/We xwe pê nexist/Wan xwe pê nexist

Nîşe : Xwe pê xistin lêkereke vegerok e.

Jimar : 8

Mijar : Çîrokiya dema boriya têdeyî

Nasîn :

Ev li ser bingeha dema boriya têdeyî, lê ji aliyê rawe û demê ve ji wê cudatir û di demeke bihurî de çalakiyên ku bi raweyeke hevedudanî û bi awayê çîrokî tîne ziman.

➔ **Ev hevok li gorî çîrokiya dema boriya têdeyî pêk hatine :**

▶ Xezala te şandî, çi **gotibû** ku ez bi lez **vegeriyabûm**.

▶ Belê, ez dîsa **hatibûm**, li ber deriyê we **rawestibûm**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :**

1) **Rayeka bingehîn :** Rayeka lêkerê ya raweya dema boriya têdeyî, ji bo çîrokiya dema boriya têdeyî jî karîger e. Eger ew rayek bi dengarekê dawî bibe, (-i-)’yê digire û piştî vê tîpê jî rayeka lêkera alîkar tê.

2) **Rayeka alîkar :** Rayeka dema borî ya lêkera **bûn**’ê ye : (-bû-)

b) **Paşgirên kesandinê :**

1) **Bo lêkerên negerguhêz :**

➔ **Yekjimar :** (-im, -(y)î, -)

➔ **Pirjimar :** (-in, -in, -in)

2) **Bo lêkerên gerguhêz :** Ev li gorî bireserê û mêjera wê tîpê kişandin.

c) **Awayê neyîniyê :**

Qertafa neyîniyê ya (ne-), tê ber rayeka lêkerê ya bingehîn. Pêşgir û navgir, di hemû kêşana lêkeran de cihên xwe digire.

Hemû rayek û qertaf(paşgir, pêşgir, navgir) bi hev ve tîpê nivîsandin.

B) **Çîrokiya dema boriya têdeyî û kêşana lêkeran**

1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Ji bo **dema boriya têdeyî** û **çîrokiya dema boriya têdeyî :**

Mînak 214 : Lêkera bingehîn : **Ketin**

(**ket** + **in**), **ket-**} rayeka raderê ji bo her du raweyan jî rayek e.
-**in** } paşgira raderîn

Lêkera alîkar : Bûn

(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka raderê ji bo raweya çîrokiya dema boriya têdeyî alîkar e. -**n** } paşgira raderîn

a) **Dema boriya têdeyî**

Awayê **erênî** :

Ez **ketim**/Tu **ketî**/Ew **ket**

Em **ketin**/Hûn **ketin**/Ew **ketin**

Awayê **neyînî** :

Ez **neketim**/Tu **neketî**/Ew **neket**

Em **neketin**/Hûn **neketin**/Ew **neketin**

b) **Çîrokiya dema boriya têdeyî**

Awayê **erênî** :

Ez **ketibûm**/Tu **ketibûyî**/Ew **ketibû**

Em **ketibûn**/Hûn **ketibûn**/Ew **ketibûn**

Awayê **neyînî** :

Ez **neketibûm**/Tu **neketibûyî**/Ew **neketibû**

Em **neketibûn**/Hûn **neketibûn**/Ew **neketibûn**

2/1) Ji lêkerên gerguhêz :

Ji bo **dema boriya têdeyî** û **çîrokiya dema boriya têdeyî** :

Mînak 215 : Lêkera bingehîn : **Ristin**

(**rist** + **in**), **rist-**} rayeka raderê ji bo her du raweyan jî rayek e.
-**in** } paşgira raderîn

Lêkera alîkar : Bûn

(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka raderê ji bo raweya çîrokiya dema boriya têdeyî alîkar e. -**n** } paşgira raderîn, **bireser** yekjimar e.

a) **Dema boriya têdeyî**

Awayê **erênî** :

Min **rist**/Te **rist**/Wî(**wê**) **rist**

Me rist/We rist/Wan rist

Awayê neyînî :

Min nerist/Te nerist/Wî(wê) nerist

Me nerist/We nerist/Wan nerist

b) Çîrokiya dema boriya têdeyî

Awayê erênî :

Min ristibû/Te ristibû/Wî(wê) ristibû

Me ristibû/We ristibû/Wan ristibû

Awayê neyînî :

Min neristibû/Te neristibû/Wî(wê) neristibû

Me neristibû/We neristibû/Wan neristibû

Nîşe :

Bireser yekjimar e, tu paşgir nayên dawiya avaniya her du raweyan.

2/2) Ji lêkerên gerguhêz kêşanek ji bo dema boriya têdeyî û çîrokiya dema boriya têdeyî. Di kêşana jêrîn de **bireser yekjimar û pirjimar in** :

Mînak 216 : Lêkera bingehîn : Vekirin

(**ve** + **kir** + **in**), **vekir-** } rayeka raderê ji bo her du raweyan jî rayek e.
-in } paşgira raderîn

Lêkera alîkar : Bûn

(**bû** + **n**), **bû-** } rayeka raderê ji bo raweya çîrokiya dema boriya têdeyî alîkar e. **-n** } paşgira raderîn

a) Dema boriya têdeyî

Awayê erênî :

Min deriyek vekir/Te du derî vekirin/

Wî(wê) deriyê sor vekir

Me derînin vekirin/We deriyek vekir/

Wan çar derî vekirin

Awayê neyînî :

Min deriyek venekir/Te du derî venekirin/

Wî(wê) deriyê sor venekir

**Me derînin venekirin/We deriyek venekir/
Wan çar derî venekirin**

b) Çîrokiya dema boriya têdeyî

**Awayê erênî :
Min deriyek vekiribû/Te du derî vekiribûn/
Wî(wê) deriyê sor vekiribû**

**Me derînin vekiribûn/We deriyek vekiribû/
Wan çar derî vekiribûn**

**Awayê neyînî :
Min deriyek venekiribû/Te du derî venekiribûn/
Wî(wê) deriyê sor venekiribû**

**Me derînin venekiribûn/We deriyek venekiribû/
Wan çar derî venekiribûn**

Jimar : 9

Mijar : Dema boriya dûdar

Nasîn :

Çalakî di demeke nediyar a borî de diqewime. Pêkhatina wan tèn zanîn û bandora wan li ser dema ku mirov tê de ye.

➔ **Ev hevok li gorî dema boriya dûdar pêk hatine :**

- ▶ Dîlanê ji wî re çî **gotiye** ku ew li me **xeyîdiye**.
- ▶ Wê rojê **nehatiye** û peyameke nivîskî **şandiye**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :**

Eger paşgira raderîn ji lêkerê bê avêtin, parçeyê ku dimîne, rayeka dema borî ye û ew ji bo raweya dema boriya dûdar jî rayek e.

b) **Qertafa raweyê (-e) :** Ev li piştî paşgirên kesandinê cih digire.

1) **Bo lêkerên negerguhêz :**

- ➔ Yekjimar : (-ime, -iye, -iye)
- ➔ Pirjimar : (-ine, -ine, -ine)

Ev paşgir tèn dawiya rayeka raweyê. Di hin lêkeran de yên rayekên wan ên ku dema boriya dûdar bi dengdêrekê diqedin, hin guherîn di paşgirên kesandinê de têne holê û hin tîpên wan jî dikevin.

2) **Bo lêkerên gerguhêz :** Ev li gorî bireserê tèn kişandin.

- **Bireser** yekjimar e : (-iye, -iye, -iye)
- **Bireser** pirjimar e : (-ine, -ine, -ine)

c) **Awayê neyîniyê :**

Qertafa neyîniyê ya (ne-), tê ber rayeka lêkerê. Pêşgir û navgir di hemû kêşana lêkeran de cihên xwe digire.

Rayek û qertaf(paşgir, pêşgir, navgir) bi hev ve tèn nivîsandin.

B) Dema boriya dûdar û kêşana lêkeran

1/1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 217 : Ketin

(**ket** + **in**), **ket-** } rayeka dema boriya dûdar, **-in** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Ez **ketime**/Tu **ketiye**/Ew **ketiye**

Em **ketine**/Hûn **ketine**/Ew **ketine**

Awayê neyînî :

Ez **neketime**/Tu **neketiye**/Ew **neketiye**

Em **neketine**/Hûn **neketine**/Ew **neketine**

1/2) Ji lêkerên negerguhêz : Ji yên ku raderên wan bi paşgira (**-an**)'ê diqedin :

Mînak 218 : Meşiyane

(**meşiya** + **n**), **meşiya-** } rayeka dema boriya dûdar, **-n** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Ez **meşiyame**/Tu **meşiyaye**/Ew **meşiyaye**

Em **meşiyane**/Hûn **meşiyane**/Ew **meşiyane**

Awayê neyînî :

Ez **nemeşiyame**/Tu **nemeşiyaye**/Ew **nemeşiyaye**

Em **nemeşiyane**/Hûn **nemeşiyane**/Ew **nemeşiyane**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 219 : Dirûn

(**dirû** + **n**), **dirû-** } rayeka dema boriya dûdar, **-n** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Min **dirûye**/Te **dirûye**/Wî(**wê**) **dirûye**

Me **dirûye**/We **dirûye**/Wan **dirûye**

Awayê neyînî :

Min **nedirûye**/Te **nedirûye**/Wî(**wê**) **nedirûye**

Me **nedirûye**/We **nedirûye**/Wan **nedirûye**

Jimar : 10

Mijar : Çîrokiya dema boriya dûdar

Nasîn :

Ev demeke hevedudanî ye û li ser bingeha dema boriya dûdar pêk tê. Çalakiyên wê ne diyar in. Mirov wan dibihîze yan jî bêhay karekî dike û piştî demeke borî bi awayekî jibîrkirî tîne ziman.

➔ **Ev hevok li gorî çîrokiya dema boriya dûdar in :**

- ▶ Dîlanê ji wî re nameyê xweşik **nivîsandibûye**.
- ▶ Lê ew bi dest wê **neketibûye, hatibûye** çirandin.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :**

1) **Rayeka bingehîn :**

Rayeka lêkerê ya dema boriya dûdar, ji bo çîrokiya dema boriya dûdar jî bi kar tê. Eger ew rayek bi dengarekê dawî bibe, **(-i-)**'yê digire û piştî vê tîpê jî rayeka lêkera alîkar tê.

2) **Rayeka alîkar :** Rayeka lêkera "**bûn**"ê ya dema borî ye.

b) **Qertafa raweyê(-e) :** Ev li piştî paşgirên kesandinê cih digire.

c) **Paşgirên(yên kesandinê û ya raweyê) raweyê :** Ev paşgir tîna dawîya rayeka hevedudanî ya raweyê :

➔ **Yekjimar :** (-me, -ye, -ye)

➔ **Pirjimar :** (-ne, -ne, -ne)

ç) **Ji bo kêşanê :** Lêkerên negerguhêz li gorî kirdeyê û yê gerguhêz jî li gorî bireserê tîna kêşandin.

d) **Awayê neyîniyê :** Qertafa neyîniyê ya **(ne-)** : Pêşgir û navgir di hemû kêşana lêkeran de cihên xwe digire.

Hemû rayek û qertaf(paşgir, pêşgir, navgir) bi hev ve tîna nivîsandin.

B) Çîrokiya dema boriya dûdar û kêşana lêkeran

1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 220 : Lêkera bingehîn : Çûn

(çû + n), çû-} rayeka çîrokiya dema boriya dûdar, -n } paşgira raderîn

Lêkera alîkar : Bûn

(bû + n), bû-} rayeka alîkar, -n } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Ez çûbûme/Tu çûbûye/Ew çûbûye

Em çûbûne/Hûn çûbûne/Ew çûbûne

Awayê neyînî :

Ez neçûbûme/Tu neçûbûye/Ew neçûbûye

Em neçûbûne/Hûn neçûbûne/Ew neçûbûne

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 221 : Lêkera bingehîn : Ristin

(rist + in), rist-} rayeka çîrokiya dema boriya dûdar, -in } paşgira raderîn

Lêkera alîkar : Bûn

(bû + n), bû-} rayeka alîkar, -in } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Min ristibûye/Te ristibûye/Wî(wê) ristibûye

Me ristibûne/We ristibûne/Wan ristibûne

Awayê neyînî :

Min neristibûye/Te neristibûye/Wî(wê) neristibûye

Me neristibûne/We neristibûne/Wan neristibûne

Jimar : 11

Mijar : Dema boriya berdest

Nasîn :

Çalakî di demeke bihurî de bi awayekî berdam pêk tê. Ji dema boriya berdest re **çîroka dema niha** jî tê gotin.

➔ **Ev hevok li gorî dema boriya berdest pêk hatine :**

▶ Gava ku ew **dihat**, ez ji darê de **dadiketim**.

▶ Wî ji min re **digot** ku tu li wir **radiketî**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :** Rayeka lêkerê ya dema borî ji bo wê jî karîger e.

b) **Qertafa raweyê (di-)** : Di hemû lêkeran de pêşgir an navgir cih digire û eger bi serê xwe be, erênîya raweya pêk tîne.

c) **Kêşana lêkerê :**

1) **Bo lêkerên negerguhêz :**

Paşgirên kesandinê tên dawiya rayeka lêkerê ya dema borî. Eger rayeka lêkerê ya dema borî bi dengdêrekê biqede, di kêşanan de hin guherîn di paşgirên kesandinê de tên holê.

➔ **Yekjimar :** (-im, -î, -)

➔ **Pirjimar :** (-in, -in, -in)

2) **Bo lêkerên gerguhêz :** Li gorî bireserê û mêjara wê tên kêşandin.

ç) **Awayê neyîniyê :** Qertafa neyîniyê(ne-), tê ber qertafa awayê erênîyê (di-) û qertafên kesandinê, wekî berê di cihên xwe de dimînin.

Di hemû kêşanan de rayek û qertaf(pêşgir, navgir, paşgir) bi hev ve tên nivîsandin.

B) Dema boriya berdest û kêşana lêkeran

1/1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 222 : Ketin

{(ket + in), ket-} rayeka dema boriya berdest, -in} paşgira raderîn

Awayê erênî :

Ez **diketim**/Tu **diketî**/Ew **diket**

Em **diketin**/Hûn **diketin**/Ew **diketin**

Awayê neyînî :

Ez **nediketim**/Tu **nediketî**/Ew **nediket**

Em **nediketin**/Hûn **nediketin**/Ew **nediketin**

2/1) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 223 : Ristin

(**rist** + **in**), **rist-** } rayeka dema boriya berdest, **-in** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Min **dirist**/Te **dirist**/Wî(**wê**) **dirist**

Me **dirist**/We **dirist**/Wan **dirist**

Awayê neyînî :

Min **nedirist**/Te **nedirist**/Wî(**wê**) **nedirist**

Me **nedirist**/We **nedirist**/Wan **nedirist**

2/2) Ji lêkerên gerguhêz :

Kirde cînavkên tewandî, lê **bireser** cînavkên xwerû ne :

Mînak 224 : Kişandin

(**kişand** + **in**), **kişand-** } rayeka dema boriya berdest, **-in** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Min **tu dikişandî**/Te **ez dikişandim**/

Wî(wê) hûn dikişandin

Me **ew dikişandin**/We **ez dikişandim**/

Wan em dikişandin

Awayê neyînî :

Min **tu nedikişandî**/Te **ez nedikişandim**/

Wî(wê) hûn nedikişandin

Me **ew nedikişandin**/We **ez nedikişandim**/

Wan em nedikişandin

Jimar : 12

Mijar : Dema bê

Nasîn :

Çalakiyê dest pê nekiriye, lê di demeke ne dûr an jî pêşerojê de dê biqewime. Ji aliyê dem û raweyê ve çalakiyên ku wisa tên holê yên *dema bê* ne.

➔ **Ev hevok li gorî raweya dema bê pêk hatine :**

▶ Ez **ê biçim** parka mezin.

▶ Du kes jî bo karekî **dê** li kargehê **bimînin**.

▶ Em **ê** sibehê **biçin** seyranê, lê ew **ê** bo karekî girîng li kargehê **bixebite**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Qertafên dema bê(ê, dê) :**

Ev qertaf cuda tên nivîsandin û bi piranî, ji kirdeyê şûn de cih digirin.

Heke kirde bi dengderekê dawî bibe, tîpa kelijandinê (**y**) tê pêşiyê (**ê**)'yê û ev her du tîp bi hev ve tên nivîsandin.

Hin zimanzane di hevokên ku bi kirdeyên cînavkên kesane de, (**ê**)'yê mîna pêşgirekê bi cînavkên kirdeyî ve dinivîsîn.

Hin zimanzane qertafa (**wê**)'yê jî dixin nav ên dema bê(**ê, dê, wê**) û ew jî weke qertafa dema bê ya (**dê**)'yê, her tim cuda tê nivîsandin.

b) **Pêşgira dema bê(bi-) :**

Di cihê pêşgira dema niha (**di-**) de bi kar tê. Pêşgira dema bê jî wekî pêşgira dem niha di hin lêkeran(hevedudanî/pêkhatî) de nayê bikaranîn.

c) **Rayeka dema bê :** Rayeka dema niha ji bo dema bê jî rayek e.

ç) **Paşgirên kesandinê** tên dawiya lêkerê û bi hev ve tên nivîsandin :

➔ Yekjimar : (**-im, -(y)î, -e**)

➔ Pirjimar : (**-in, -in, -in**)

d) **Awayê neyîniyê :**

Bo dema bê qertafa neyîniyê (**ne**) ye û cihê qertafa awayê erênî (**bi-**)'yê digire û di hin kêşana lêkerên hevedudanî/pêkhatî de weke navgirekê jî bi kar tê.

Mînak 225 /1 : Bo destpêka mijarê :

Lêker : **Çûn** → **ç-** } ev ji bo sê raweyan jî rayek e :

ç- } ya raweya fermanî → **Biçe!**

ç- } ya raweya dema niha → **Ez diçim.**

ç- } ya **dema bê** → **Ez ê biçim.**

Mînak 225 /2 : Bo destpêka mijarê :

Lêker : **Kirîn** → **kir-** } ev ji bo sê raweyan jî rayek e :

kir- } ya raweya fermanî → **Bikire!**

kir- } ya dema dema niha → **Ez dikirim.**

kir- } ya **dema bê** → **Ez ê bikirim(ez dê bikirim).**

kir- } ya **dema bê** → **Ew, hûn û em wê hemû sêvan bikirin.**

B) Dema bê û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 226 : Bezîn → **bez-** } rayeka dema bê

Awayê erênî :

Ez ê bibezim/Tu yê bibezî/Ew ê bibeze

Em ê bibezin/Hûn ê bibezin/Ew ê bibezin

Awayê neyînî :

Ez ê nebezim/Tu yê nebezî/Ew ê nebeze

Em ê nebezin/Hûn ê nebezin/Ew ê nebezin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 227 : Kirin → **k-** } rayeka dema bê

Awayê erênî :

Ez ê bikim/Tu yê bikî/Ew ê bike

Em ê bikin/Hûn ê bikin/Ew ê bikin

Awayê neyînî :

Ez ê nekim/Tu yê nekî/Ew ê neke

Em ê nekin/Hûn ê nekin/Ew ê nekin

3/1) Ji lêkerên gerguhêz û pêkhatî :

Mînak 228 : Vexwarin

(**vexwar** + **in**), **vexwar-**} rayeka dema borî
vexwarin → **vexw-**} rayeka dema bê

Awayê erênî :

Ez ê **vexwim**/Tu **yê vexwî**/Ew ê **vexwe**
Em ê **vexwin**/Hûn ê **vexwin**/Ew ê **vexwin**

Awayê neyînî :

Ez ê **venexwim**/Tu **yê venexwî**/Ew ê **venexwe**
Em ê **venexwin**/Hûn ê **venexwin**/Ew ê **venexwin**

Nîşe : Lêker : Vexwarin

Di **erênîya dema bê** de qertafa kêşanê (**bi-**) nayê bikaranîn.

Nîşe : Di zimanê gelêrî de tê dîtin :

Mînak :

a) Tê **venexwî** → Tê(**Tu** + (y)ê), **-u** } dikeve

b) Ew ê **venexwe** → Wê **venexwe** → Wê(**Ew** + ê), **E-** } dikeve

3/2) Ji lêkerên gerguhêz û hevedudanî :

Mînak 229 : Çêkirin

çêkirin(**çê** + **kir** + **in**), **çêkir-**} rayeka dema borî
çêkirin → **çêk**(**çê** + **k-**), **çêk-**} rayeka dema bê

Awayê erênî :

Ez ê **çêkim**/Tu **yê çêkî**/Ew ê **çêke**
Em ê **çêkin**/Hûn ê **çêkin**/Ew ê **çêkin**

Awayê neyînî :

Ez ê **çênekim**/Tu **yê çênekî**/Ew ê **çêneke**
Em ê **çênekin**/Hûn ê **çênekin**/Ew ê **çênekin**

Nîşe :

Di **erênîya dema bê** ya lêkera **çêkirin**'ê de qertafa (**bi-**)'yê, bi kar nayê.

Mînak :

► Ez ê dersa xwe **çêkim**(**çêbikim**).

Jimar : 13

Mijar : Çîrokiya dema bê

Nasîn :

Çalakiyên çîrokiyên dema bê, di demên borî de bi awayên ji hevdu cuda bi dema bê ve têne girêdan.

Çîrokiyên dema bê, em dikarin bi sê raweyan beş bikin. Ji ber ku bi navê “çîrokiya dema bê”, sê raweyên ji hevdu cuda hene :

- ➔ Çîrokiya dema bê
- ➔ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî
- ➔ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dûr

↓ **Çîrokiya dema bê :**

Di raweyê wê de çalakiyên ku bên pêkanîn sereke xuya dikin.

➔ **Ev hevok li gorî çîrokiya dema bê'yê pêk hatine :**

- ▶ Hûn ê di meha borî de **biçûna** bajêr.
- ▶ We **yê** cil û berg jî **bikirana**.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê :**

Rayeka lêkerê ya dema borî ji bo vê raweyê jî rayek e.

b) **Qertafên çîrokiya dema bê(ê, dê) :**

Di *raweya dema bê* de çawa tên bikaranîn, di vê raweyê de jî wisan in. Hin zimanzane, qertafa (**wê**)'yê jî dixin nav ên dema bê(**ê, dê, wê**)'yê.

c) **Pêşgira raweyê(bi-) :**

Bi gelemperî ev pêşgir tê ber rayeka raweyê, di hin lêkerên hevedudanî yan pêkhatî de weke navgirekê cih digire, lê di hin lêkeran de hîç nayê bikaranîn.

ç) **Li gorî kesan paşgirên raweyê :**

- ➔ Ji bo lêkerên negerguhêz : (**-ama, -ayî, -ya ; -ana, -ana, -ana**)
- ➔ Ji bo lêkerên gerguhêz : (**-a, -a, -a ; -a, -a, -a**)
- ➔ Mêjera bireserê pirjimar e : (**-ana, -ana, -ana ; -ana, -ana, -ana**)

d) **Awayê neyîniyê :** Qertafa neyîniyê(**ne-**), wekî ya di *dema bê* de bi kar tê.

B) Çîrokiya dema bê û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 230 : **Ketin**

(**ket** + **in**), **ket-**} bo raweyê rayek e. **-in** } paşgira raderîn

Awayê erênî :

Ez ê **biketama**/Tu yê **biketayî**/Ew ê **biketa**

Em ê **biketana**/Hûn ê **biketana**/Ew ê **biketana**

Awayê neyînî :

Ez ê **neketama**/Tu yê **neketayî**/Ew ê **neketa**

Em ê **neketana**/Hûn ê **neketana**/Ew ê **neketana**

Nîşe : Ji bo qertafa dema bê ya (wê)'yê :

Mînak :

Awayê **erênî** : Mem, Alan û Rojînê **wê biketana**.

Awayê **neyînî** : Mem, Alan û Rojînê **wê neketana**.

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 231 : **Xwandin**

(**xwand** + **in**), **xwand-**} bo raweyê rayek e.

Awayê erênî :

Min ê **bixwanda**/Te yê **bixwanda**/Wî(wê) yê **bixwanda**

Me yê **bixwanda**/We yê **bixwanda**/Wan ê **bixwanda**

Awayê neyînî :

Min ê **nexwanda**/Te yê **nexwanda**/Wî(wê) yê **nexwanda**

Me yê **nexwanda**/We yê **nexwanda**/Wan ê **nexwanda**

Nîşe : Ji bo qertafa dema bê ya (wê)'yê :

Mînak :

Awayê **erênî** : Mem, Alan û Rojînê **wê bixwanda**.

Awayê **neyînî** : Mem, Alan û Rojînê **wê nexwanda**.

Mînak 232 : **Bireser pirjimar e : sê pirtûk in.**

xwandin(**xwand** + **in**), **xwand-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Min ê **ew bixwandana**/Te yê **ew bixwandana**

Wî(wê) yê ew bixwandana

Me yê ew bixwandana/We yê ew bixwandana
Wan ê ew bixwandana

Awayê neyînî :

Min ê ew nexwandana/Te yê ew nexwandana
Wî(wê) yê ew nexwandana

Me yê ew nexwandana/We yê ew nexwandana
Wan ê ew nexwandana

↓ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî

Ev rawe hevedudanî ye û çîrokiya dema bê ya ku li daxwaza dema borî ye. Di vê raweyê de çalakî yan jî sêwirandin, ji aliyê kirdeyê ve bi awayên guman têne ziman.

→ Ev hevok li gorî

çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî pêk hatine :

- ▶ Ew ê ji wir jî çûbe maleke din.
- ▶ Gelo wî yê ew dîtibe?

A) Çêkirina raweyê

a) Rayeka raweyê :

1) Ya lêkera bingehîn :

Rayeka lêkerê ya dema borî, ji bo raweya çîrokiya dema bê jî bi kar tê. Eger rayeka lêkera bingehîn bi dengdareke dawî bibe, tîpa (-i-)yê digire.

2) Ya lêkera alîkar : Rayeka dema niha ya lêkera bûn'ê ye : (-b-)

b) Qertafên dema bê(ê, dê) :

Çawa di dema bê de tê bikaranîn wisa jî di vê raweyê de bi kar tên. Hin zimanzane qertafa (wê)'yê jî dixin nav ên dema bê(ê, dê, wê).

c) Kêşana lêkerê :

1) Ji bo lêkerên negerguhêz :

Paşgirên kesandinê di raweya hevedudanî de tîpa dawî ya rayeka lêkera alîkar û bi hev ve tîpa nivîsandin.

→ Yekjimar : (-bim, -bî, -be)

➔ Pirjimar : (-bin, -bin, -bin)

2) Ji bo lêkerên gerguhêz, paşgirên kesandinê : Paşgirên kesandinê (-e, -in), tên dawiya lêkera raweyê ya alîkar û bi hev ve tên nivîsandin.

➔ Yekjimar : (-be, -be, -be)

➔ Pirjimar : (-bin, -bin, -bin)

ç) Awayê neyîniyê :

Qertafa neyîniyê(ne-), mîna ya di dema bê de tê karandin.

B) Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 233 : Çûn

(çû + n), çû- } rayeka raweyê, -n } paşgira raderîn

bûn } b- } rayeka dema niha alîkar e. -n } paşgira raderîn

Paşgirên kesandinê :

➔ yekjimar : (-im, -î, -e)

➔ pirjimar : (-in, -in, -in)

Awayê erênî :

Ez ê çûbim/Tu yê çûbî/Ew ê çûbe

Em ê çûbin/Hûn ê çûbin/Ew ê çûbin

Awayê neyîniyê :

Ez ê neçûbim/Tu yê neçûbî/Ew ê neçûbe

Em ê neçûbin/Hûn ê neçûbin/Ew ê neçûbin

Mînak 234 : Ketin

(ket + in), ket- } rayeka raweyê, ev rayek (-i-)'yê digire.

bûn } b- } rayeka dema niha alîkar e.

Awayê erênî :

Ez ê ketibim/Tu yê ketibî/Ew ê ketibe

Em ê ketibin/Hûn ê ketibin/Ew ê ketibin

Awayê neyîniyê :

Ez ê neketibim/Tu yê neketibî/Ew ê neketibe

Em ê neketibin/Hûn ê neketibin/Ew ê neketibin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 235 : Kirin

(**kir** + **in**), **kir-** } rayeka raweyê
bûn } **b-** } rayeka dema niha alîkar e.

Awayê erênî :

Min ê **kiribe**/Te **yê kiribe**/Wî(**wê**) **ye kiribe**
Me **yê kiribe**/We **yê kiribe**/Wan ê **kiribe**

Awayê neyînî :

Min ê **nekiribe**/Te **yê nekiribe**/Wî(**wê**) **yê nekiribe**
Me **yê nekiribe**/We **yê nekiribe**/Wan ê **nekiribe**

Mînak 236 : Bireser : du sêv in.

Lêker : Anîn

(**anî** + **n**), **anî-** } rayeka raweyê
bûn } **b-** } rayeka dema niha alîkar e.

Awayê erênî :

Min ê **sêv anîbin**/Te **yê sêv anîbin**/
Wî(**wê**) **ye sêv anîbin**

Me **yê sêv anîbin**/We **yê sêv anîbin**/
Wan ê **sêv anîbin**

Awayê neyînî :

Min ê **sêv neanîbin**/Te **yê sêv neanîbin**/
Wî(**wê**) **yê sêv neanîbin**

Me **yê sêv neanîbin**/We **yê sêv neanîbin**/
Wan ê **sêv neanîbin**

↓ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dût

Ev raweke hevedudanî ye û çîrokiya dema bê ya ku li daxwaza dema boriya dût e. Di vê raweyê de pêkanîn û pêkneanîn an jî sêwirandina çalakiyê sereke ne.

→ Ev hevok li gorî

çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dût **pêk hatine** :

- ▶ Ew ê ji wir jî **hatibûya** ser pira mezin.
- ▶ Gelo wî **yê** ji wê re **gotibûya**?

A) Çêkirina raweyê

a) Rayeka raweyê :

1) Ya lêkera bingehîn :

Rayeka lêkerê ya dema borî, ji bo raweya çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dût jî bi kar tê. Eger rayeka lêkerê bi dengdareke dawî bibe, tîpa (-i-)yê digire.

2) Ya lêkera alîkar : Rayeka dema borî ya lêkera **bûn**'ê ye : (**bû-**)

b) Qertafên dema bê(**ê, dê**) :

Çawa di dema bê de tê bikaranîn wisa jî di vê raweyê de karîger in. Hin zimanzane qertafa (**wê**)'yê jî dixin nav ên dema bê(**ê, dê, wê**).

c) Paşgira raweyê : (**-a**)

ç) Li gorî kesan paşgirên kesandinê û ya raweyê :

➔ Ji bo lêkerên negerguhêz : (**-ma, -yayî, -ya ; -na, -na, -na**)

➔ Ji bo lêkerên gerguhêz :

• **Bireser** yekjimar e : (**-ya, -ya, -ya ; -ya, -ya, -ya**)

• **Bireser** pirjimar e : (**-na, -na, -na ; -na, -na, -na**)

d) Awayê neyîniyê :

Qertafa neyîniyê (**ne-**), wekî ya di dema bê de bi kar tê.

B) Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dût û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 237 : Hatin

(**hat + in**), **hat-**} rayeka raweyê

Lêkera alîkar : **Bûn**

(**bû + n**), **bû-**} rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Ez ê **hatibûma**/Tu yê **hatibûyayî**/Ew ê **hatibûya**

Em ê **hatibûna**/Hûn ê **hatibûna**/Ew ê **hatibûna**

Awayê **neyînî** :

Ez ê **hatibûma**/Tu **yê hatibûyayî**/Ew ê **hatibûya**
Em ê **hatibûna**/Hûn ê **hatibûna**/Ew ê **hatibûna**

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 238 : Çandin

(**çand** + in), **çand-**} rayeka raweyê

Lêkera alîkar : **Bûn**

(**bû** + n), **bû-**} rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Min ê **çandibûya**/Te **yê çandibûya**/

Wî(**wê**) **yê çandibûya**

Me **yê çandibûya**/We **yê çandibûya**/

Wan ê **çandibûya**

Awayê **neyînî** :

Min ê **neçandibûya**/Te **yê neçandibûya**/

Wî(**wê**) **yê neçandibûya**

Me **yê neçandibûya**/We **yê neçandibûya**/

Wan ê **neçandibûya**

Mînak 239 : Bireser pirjimar e : gul in.

Firotin(**firo**t + in), **firo**t-} rayeka raweyê

Lêkera alîkar : **Bûn**

(**bû** + n), **bû-**} rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Min ê **gul firotibûna**/Tê **yê gul firotibûna**/

Wî(**wê**) **yê gul firotibûna**

Me **yê gul firotibûna**/We **yê gul firotibûna**/

Wan ê **gul firotibûna**

Awayê **neyînî** :

Min ê **gul nefirotibûna**/Tê **yê gul nefirotibûna**/

Wî(**wê**) **yê gul nefirotibûna**

Me **yê gul nefirotibûna**/We **yê gul nefirotibûna**/

Wan ê **gul nefirotibûna**

Jimar : 14

Mijar : Dema bê ya nêzîk

Nasîn : Ev dem û hemû raweyên wê bi alîkariya lêkera “kirin”ê pêk tên. Ev lêker him tê kişandin, him jî wateya “*dema bê*”yê dide raweyên xwe. Bêyî lêkera “kirin”ê, lêkereke duyemîn cih digire û ew jî dikeve kêşanê.

Bêyî lêkera “kirin”ê, dema bê ya nêzîk û tu raweyên wê pêk nayên. Di vê dema bê û raweyên wê yên din de qertafa dema bê bi kar nayê.

➔ **Ev hevok li gorî raweya dema bê ya nêzîk pêk hatine :**

- ▶ Ez **dikim biçim** pirtûkaxaneya kevn.
- ▶ Du kes ku **dikin** ji bo wê xebatê **bimînin**.

Birkirina raweyên dema bê ya nêzîk :

- ➔ Dema bê ya nêzîk
- ➔ Çîrokiya dema bê ya nêzîk

↓ **Dema bê ya nêzîk**

A) Çêkirina raweyê

a) Lêkera “**kirin**”ê : Ji bo çêkirina raweyê alîkar e. Kêşana wê mîna ya dema niha ye.

b) Lêkera duyemîn : Wekî ya di *dema bê* de tê kişandin û lêkerên din jî wek ya duyemîn bi kar tên.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa (**ne-**)’yê bi lêkera duyemîn çêdibe.

B) Dema bê ya nêzîk û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 240 :

Lêkera yekemîn û alîkar : **Kirin** → **k-**} rayeka raweyê ya alîkar

Lêkera duyemîn : **Bezîn** → **bez-**} rayeka awayê ya bingehîn

Awayê **erênî** :

Ez **dikim biçezim**/Tu **dikî biçezî**/Ew **dike biçeze**

Em **dikin biçezin**/Hûn **dikin biçezin**/Ew **dikin biçezin**

Awayê neyînî :

Ez dikim nebezim/Tu dikî nebezî/Ew dike nebeze

Em dikin nebezin/Hûn dikin nebezin/Ew dikin nebezin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 241 :

Lêkera yekemîn û alîkar : Kirin → k-} rayeka raweyê ya alîkar

Lêkera duyemîn : birîn → bir-} rayeka raweyê ya bingehîn

Awayê erênî :

Ez dikim bibirim/Tu dikî bibirî/Ew dike bibire

Em dikin bibirin/Hûn dikin bibirin/Ew dikin bibirin

Awayê neyînî :

Ez dikim nebirim/Tu dikî nebirî/Ew dike nebire

Em dikin nebirin/Hûn dikin nebirin/Ew dikin nebirin

Mînak : 242 /1 : Di hevokê de dema bê ya nêzîk :

- ▶ Dîlan dike biçê zanîgehê.
- ▶ Ez dikim niha biçim û li bajêr bigerim.
- ▶ Hûn dikin ji malê re gelek tişt nekirin.

Mînak : 242 /2 : Bireser : ferheng in.

Di kêşana lêkeran de tu cudatî pêk nayên :

- ▶ Ez dikim ferhengekê bibim.
- ▶ Ew dike du ferhengan bibe.
- ▶ Hûn dikin sê ferhengan bibin.

↓ Çîrokiya dema bê ya nêzîk

A) Çêkirina raweyê

a) Lêkera “kirin”ê : Ev lêker weke ya di dema boriya berdest de dikeve kêşanê û paşgira (-a)’yê digire.

b) Lêkera duyemîn : Ev lêker wekî ya çîrokiya dema bê, tê kişandin.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa (ne-)'yê bi lêkera duyemîn çêdibe.

B) Çîrokiya bê ya nêzîk û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz : Kirde cînavkên kesane yê xwerû ne.

Mînak 243 :

Lêkera yekemîn û alîkar : **Kirin** → **kir-**} rayeka raweyê ya alîkar

Lêkera duyemîn : **Hatin** → **hat-**} rayeka raweyê ya bingehîn

Awayê **erênî** :

Ez **dikira bihatama**/Tu **dikira bihatayî**/Ew **dikira bihata**

Em **dikira bihatana**/Hûn **dikira bihatana**/Ew **dikira bihatana**

Awayê **neyînî** :

Ez **dikira nehatama**/Tu **dikira nehatayî**/Ew **dikira nehata**

Em **dikira nehatana**/Hûn **dikira nehatana**/Ew **dikira nehatana**

2) Ji lêkerên gerguhêz : Kirde cînavkên kesane yê tewandî ne.

Mînak 244 :

Lêkera yekemîn û alîkar : **Kirin** → **kir-**} rayeka raweyê ya alîkar

Lêkera duyemîn : **Vexwarin** → **vexwar-**} rayeka raweyê ya bingehîn

Awayê **erênî** :

Min **dikira vexwara**/Te **dikira vexwara**/

Wî(wê) **dikira vexwara**

Me **dikira vexwara**/We **dikira vexwara**/

Wan **dikira vexwara**

Awayê **neyînî** :

Min **dikira venexwara**/Te **dikira venexwara**/

Wî(wê) **dikira venexwara**

Me **dikira venexwara**/We **dikira venexwara**/

Wan **dikira venexwara**

Mînak : 245 /1 : Di hevokê de çîrokiya dema bê ya nêzîk :

▶ Dîlanê **dikira biçûya** zanîngehê.

▶ Min **dikira** ji vir **biçûma** û li bajêr **bigeriyama**.

▶ We **dikira** ji malê re gelek tişt **nebira**.

Mînak 245 /2 : Bireser : ferheng in.

Lêkera duyemîn li gorî mêjera bireserê dikeve kêşana :

- ▶ **Min dikira ferhengekê bikira.**
- ▶ **Wî dikira du ferheng bikirana.**
- ▶ **Wan dikira sê ferheng nekirana.**

Mînak 245/3 : Bireser : ferheng in.

Di zimanê gelêrî de lêkera duyemîn di dema bê ya nêzîk de ye :

- ▶ **Min dikira ferhengekê bikirim.**
- ▶ **Wî dikira du ferhengan bikire.**
- ▶ **Wan dikira sê ferhengan nekirin.**

Jimar : 15

Mijar : Raweya daxwazî

Nasîn : Raweyên daxwazî; daxwazan, hêvîkirin, pêşniyaz, destûrdayîn, gazîkirin û tikakirinan vedibêjin.

Raweya daxwazî li çar beşan dabeş dibe :

- ➔ Daxwaziya dema niha
- ➔ Daxwaziya dema borî ya pêkhatî
- ➔ Daxwaziya dema borî ya pêknehatî
- ➔ Daxwaziya dema boriya dûr

↓ **Daxwaziya dema niha**

Ji bo çalakiyê daxwaz û pêşniyaz sereke ne. Kar û barên ku pêk bên li ber bûyîne ne, yan jî pêkanîna wan bi derfet in.

A) Çêkirina raweyê

a) **Rayeka raweyê** :

Rayeka lêkerê ya dema niha ji bo daxwaziya dema niha jî bi kar tê.

b) **Pêşgirên raweyê** :

1) **Ya erênîyê(bi-)** : Pêşgir an navgir cih digire, di hin kêşana lêkeran (hevedudanî, pêkhatî) de bi kar nayê.

2) **Ya neyînîyê(ne-)** : Pêşgir an navgir cih digire, di hemû kêşana lêkeran (hevedudanî, pêkhatî) de bi kar tê.

Di zimanê gelêrî de li şûna pêşgira neyînîyê(ne-), pêşgira neyînîyê ya dema niha(na-) jî tê bikaranîn.

c) **Paşgirên kesandinê** : Ev paşgir tîna dawîya rayeka lêkerê :

➔ **Yekjimar** : (-im, -(y)î, -e)

➔ **Pirjimar** : (-in, -in, -in)

Di hemû kêşanan de rayek û qertaf(pêşgir, navgir, paşgir) bi hev ve tîna nivîsandin.

B) **Daxwaziya dema niha û kêşana lêkeran**

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 246 : Ketin

(**ket** + **in**), **ket-**} rayeka raderê

ketin } **kev-**} rayeka daxwaziya dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **bikevim**/Tu **bikevî**/Ew **bikeve**

Em **bikevin**/Hûn **bikevin**/Ew **bikevin**

Awayê **neyînî** :

Ez **nekevim**/Tu **nekevî**/Ew **nekeve**

Em **nekevin**/Hûn **nekevin**/Ew **nekevin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 247 : Kirîn

(**kirî** + **n**), **kirî-**} rayeka raderê

kirîn } **kir-**} rayeka daxwaziya dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **bikirim**/Tu **bikirî**/Ew **bikire**

Em **bikirin**/Hûn **bikirin**/Ew **bikirin**

Awayê **neyînî** :

Ez **nekirim**/Tu **nekirî**/Ew **nekire**

Em **nekirin**/Hûn **nekirin**/Ew **nekirin**

3) Ji lêkerên nexwerû(pêkhatî) :

Mînak 248 : Vexwarin lêkereke gerguhêz e.

(**vexwar** + **in**), **vexwar-**} rayeka raderê

vexwarin → **vexw-**} rayeka daxwaziya dema niha

Awayê **erênî** :

Ez **vexwim**/Tu **vexwî**/Ew **vexwe**

Em **vexwin**/Hûn **vexwin**/Ew **vexwin**

Awayê **neyînî** :

Ez **venexwim**/Tu **venexwî**/Ew **venexwe**

Em **venexwin**/Hûn **venexwin**/Ew **venexwin**

↓ Daxwaziya dema borî ya pêkhatî

Ev rawe hevedudanî ye. Çalakiyên pêk tên, ji aliyê kiryarên xwe ve bi guman in. Di vegotinan de daxwaz û dibetiyên ku ne misegor hene.

A) Çêkirina raweyê

a) Rayekên raweyê :

1) Ya lêkera bingehîn : Rayeka lêkerê ya dema borî bi kar tê. Eger ev rayek bi dengdareke dawî bibe, tîpa (-i-)’yê digire.

2) Ya lêkera alîkar : Rayeka dema niha ya lêkera **bûn**’ê ye : (b-)

b) Kêşana lêkerê :

1) Bo lêkerên negerguhêz : Paşgirên kesandinê tên dawiya rayeka lêkera alîkar :

→ Yekjimar : (-bim, -bî, -be)

→ Pirjimar : (-bin, -bin, -bin)

2) Bo lêkerên gerguhêz, paşgirên kesandinê :

Paşgirên kesandinê(-e, -in), tên dawiya lêkera raweyê ya alîkar.

→ Yekjimar : (-be, -be, -be)

→ Pirjimar : (-bin, -bin, -bin)

c) Awayê neyînî : Qertafa neyîniyê(ne-) : Pêşgir û navgir di hemû kêşanan de cih digirin.

Di hemû kêşanan de rayek û qertaf(pêşgir, navgir, paşgir) bi hev ve tên nivîsandin.

B) Daxwaziya dema borî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 249 : Ketin

(ket + in), ket- } rayeka daxwaziya dema borî ya pêkhatî

Lêkera alîkar : Bûn } b- } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez ketibim/Tu ketibî/Ew ketibe

Em **ketibin**/Hûn **ketibin**/Ew **ketibin**

Awayê neyînî :

Ez **neketibim**/Tu **neketibî**/Ew **neketibe**

Em **neketibin**/Hûn **neketibin**/Ew **neketibin**

2/1) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 250/1 : Kirîn

(**kirî** + n), **kirî-**} rayeka daxwaziya dema borî ya pêkhatî

Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Min **kirîbe**/Te **kirîbe**/Wî(**wê**) **kirîbe**

Me **kirîbe**/We **kirîbe**/Wan **kirîbe**

Awayê neyînî :

Min **nekirîbe**/Te **nekirîbe**/Wî(**wê**) **nekirîbe**

Me **nekirîbe**/We **nekirîbe**/Wan **nekirîbe**

Mînak 250/2 : Birser pirjimar e : du gul

Lêker : **Kirîn** } (**kirî** + n), **kirî-**} rayeka raweyê

Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Min **du gul kirîbin**/Te **du gul kirîbin**/

Wî(**wê**) **du gul kirîbin**

Me **du gul kirîbin**/We **du gul kirîbin**/

Wan **du gul kirîbin**

Awayê neyînî :

Min **du gul nekirîbin**/Te **du gul nekirîbin**/

Wî(**wê**) **du gul nekirîbin**

Me **du gul nekirîbin**/We **du gul nekirîbin**/

Wan **du gul nekirîbin**

↓ **Daxwaziya dema borî ya pêknehatî**

Çalakî pêk nehatine, ji bo pêkhatina wan daxwaz tèn vegotin.

A) Çêkirina raweyê

a) Rayeka raweyê : Rayeka lêkerê ya dema borî bi kar tê.

b) Pêşgirên raweyê :

1) Ya erênîyê(**bi-**) : Pêşgir an navgir cih digire, di hin kêşana lêkeran (hevedudanî, pêkhatî) de bi kar nayê.

2) Ya neyîniyê(**ne-**) : Pêşgir an navgir cih digire, di hemû kêşana lêkeran (hevedudanî, pêkhatî) de bi kar tê.

c) Li gorî kesan paşgirên raweyê :

Bo lêkerên negerguhêz : (**-ama, -ayî, -ya ; -ana, -ana, -ana**)

Bo lêkerên gerguhêz :

• **Bireser** yekjimar e : (**-a, -a, -a ; -a, -a, -a**)

• **Bireser** pirjimar e : (**-ana, -ana, -ana ; -ana, -ana, -ana**)

Di hemû kêşanan de rayek û qertaf(pêşgir, navgir, paşgir) bi hev ve tèn nivîsandin.

B) Daxwaziya dema borî ya pêknehatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 251 : Ketin

(**ket** + in), **ket-**} rayeka daxwaziya dema borî ya pêknehatî

Awayê erênî :

Ez **biketama**/Tu **biketayî**/Ew **biketa**

Em **biketana**/Hûn **biketana**/Ew **biketana**

Awayê neyîni :

Ez **neketama**/Tu **neketayî**/Ew **neketa**

Em **neketana**/Hûn **neketana**/Ew **neketana**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 252/1 : Kirîn

(**kirî** + n), **kirî-**} rayeka daxwaziya dema borî ya pêknehatî

Awayê erênî :

Min **bikiriya**/Te **bikiriya**/Wî(**wê**) **bikiriya**

Me **bikiriya**/We **bikiriya**/Wan **bikiriya**

Awayê neyînî :

Min **nekiriya**/Te **nekiriya**/Wî(**wê**) **nekiriya**

Me **nekiriya**/We **nekiriya**/Wan **nekiriya**

Mînak 252/2 : Bireser pirjimar e : du gul

Lêker : **Kirin** } (**kirî** + n), **kirî-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Min **du gul bikiriyana**/Te **du gul bikiriyana**/

Wî(**wê**) **du gul bikiriyana**

Me **du gul bikiriyana**/We **du gul bikiriyana**/

Wan **du gul bikiriyana**

Awayê neyînî :

Min **du gul nekiriyanana**/Te **du gul nekiriyanana**/

Wî(**wê**) **du gul nekiriyanana**

Me **du gul nekiriyanana**/We **du gul nekiriyanana**/

Wan **du gul nekiriyanana**

↓ **Daxwaziya dema boriya dûr**

Ev rawe hevedudanî ye. Çalakî pêk nehatine, lê di demeke gelek borî de ji bo pêkhatina wan daxwaz tên vegotin.

A) Çêkirina raweyê

a) Rayeka raweyê :

1) Ya lêkera **bingehîn** : Rayeka lêkerê ya dema borî bi kar tê. Eger ev rayek bi dengdareke dawî bibe, tîpa (-i-)'yê digire.

2) Ya lêkera **alîkar** : Rayeka dema borî ya lêkera **bûn**'ê ye : (**bû-**)

b) Paşgira raweyê : (-a)

c) Li gorî kesan paşgirên kesandinê û ya raweyê :

Bo lêkerên negerguhêz : (-ma, -yayî, -ya ; -na, -na, -na)

Bo lêkerên gerguhêz :

- **Bireser** yekjimar e : (-ya, -ya, -ya ; -ya, -ya, -ya)
- **Bireser** pirjimar e : (-na, -na, -na ; -na, -na, -na)

ç) Awayê neyîniyê :

Qertafa neyîniyê ya (ne-), tê ber rayeka lêkerê ya bingehîn. Pêşgir û navgir di hemû kêşana lêkeran de cihên xwe digire.

Hemû rayek û qertaf(paşgir, pêşgir, navgir) bi hev ve tîn nivîsandin.

B) Daxwaziya dema boriya dûr û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 253 : **Hatin**

(**hat** + **in**), **hat-** } rayeka daxwaziya dema borî ya dûr
Lêkera alîkar : **Bûn** } (**bû** + **n**), **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez **hatibûma**/Tu **hatibûyayî**/Ew **hatibûya**
Em **hatibûna**/Hûn **hatibûna**/Ew **hatibûna**

Awayê neyînî :

Ez **nehatibûma**/Tu **nehatibûyayî**/Ew **nehatibûya**
Em **nehatibûna**/Hûn **nehatibûna**/Ew **nehatibûna**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 254 : **Çandin**

(**çand** + **in**), **çand-** } rayeka daxwaziya dema borî ya dûr
Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Min **çandibûya**/Te **çandibûya**/Wî(**wê**) **çandibûya**
Me **çandibûya**/We **çandibûya**/Wan **çandibûya**

Awayê neyînî :

Min **neçandibûya**/Te **neçandibûya**/Wî(**wê**) **neçandibûya**
Me **neçandibûya**/We **neçandibûya**/Wan **neçandibûya**

Jimar : 16

Mijar : Raweya xwestekî

Nasîn :

Raweyên xwestekî li ser bingeha raweya daxwazî û beşên wê, bi alîkariya bêjeyên rawesaz ên raweya xwestekî (**xwezî**, **xwezilka/xweziya**) pêk tên.

Raweyên xwestekî, peywir û wateyên daxwazî û mercî di xwe de dihewînin û birên raweyên daxwazî, bi xwezîkirinê watedar dikin. Di gel vê ew bi serê xwe, ne raweya daxwazî û ne jî ya mercî didin navandin.

Ev rawe û beşên wê ji aliyê rêzimanî ve bo hemû kesan karîger in.

Raweya xwestekî li çar beşan dabeş dibe :

- ➔ Xwestekî ya daxwaziya dema niha
- ➔ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî
- ➔ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî
- ➔ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dûr

↓ **Xwestekî ya daxwaziya dema niha**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(amraz) a (**xwezî**)'yê, li ser bingeha daxwaziya dema niha çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (xwezî) :** Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê :** Ya daxwaziya dema niha ye.

c) **Awayê neyîniyê :**

Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe û mîna ya daxwaziya dema niha ye.

B) Xwestekî ya daxwaziya dema niha û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 255 : Ketin

ketin } kev- } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema niha

Awayê **erênî :**

Xwezî ez **bikevim**/Xwezî tu **bikevî**/Xwezî ew **bikeve**
Xwezî em **bikevin**/Xwezî hûn **bikevin**/Xwezî ew **bikevin**

Awayê neyînî :

Xwezî ez **nekevim**/Xwezî tu **nekevî**/Xwezî ew **nekeve**
Xwezî em **nekevin**/Xwezî hûn **nekevin**/Xwezî ew **nekevin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 256 : Kirîn

kirîn } **kir-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema niha

Awayê erênî :

Xwezî ez **bikirim**/Xwezî tu **bikirî**/Xwezî ew **bikire**
Xwezî em **bikirin**/Xwezî hûn **bikirin**/Xwezî ew **bikirin**

Awayê neyînî :

Xwezî ez **nekirim**/Xwezî tu **nekirî**/Xwezî ew **nekire**
Xwezî em **nekirin**/Xwezî hûn **nekirin**/Xwezî ew **nekirin**

Mînak : 257 : Di hevokê de xwestekî ya daxwaziya dema niha :

- ▶ Xwezî ez **biçim** ba hevalên xwe yên dût.
- ▶ Xwezî Rojhat zû **bê**, Narê **bibe** û **bigerîne**.
- ▶ Xwezî hûn ji wan re tiştên nebaş **nebêjin**!

↓ **Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz a (**xwezî**)'yê, li ser bingeha daxwaziya dema borî ya pêkhatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (xwezî) :** Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê :** Ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî ye.

c) **Awayê neyîniyê :**

Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, mîna ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî ye.

B) **Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî û kêşana lêkeran**

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 258 : Ketin

ketin } **ket-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî

Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Xwezî ez **ketibim**/Xwezî tu **ketibî**/Xwezî ew **ketibe**

Xwezî em **ketibin**/Xwezî hûn **ketibin**/Xwezî ew **ketibin**

Awayê neyînî :

Xwezî ez **neketibim**/Xwezî tu **neketibî**/Xwezî ew **neketibe**

Xwezî em **neketibin**/Xwezî hûn **neketibin**/Xwezî ew **neketibin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 259 : Kirîn

kirîn } **kirî-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî

Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Xwezî min **kirîbe**/Xwezî te **kirîbe**/Xwezî wî(**wê**) **kirîbe**

Xwezî me **kirîbe**/Xwezî we **kirîbe**/Xwezî wan **kirîbe**

Awayê neyînî :

Xwezî min **nekirîbe**/Xwezî te **nekirîbe**/Xwezî wî(**wê**) **nekirîbe**

Xwezî me **nekirîbe**/Xwezî we **nekirîbe**/Xwezî wan **nekirîbe**

Mînak : 260 : Di hevokê de xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî :

- ▶ Xwezî tu jî **çûbî** pêşangeha wenêgeran.
- ▶ Xwezî Memê ji Nazê re ew kulîlk **şandibin**.
- ▶ Xwezî me nexweşiya wî ji Alên re **negotibe**.

↓ **Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz a (**xweziya**)'yê, li ser bingeha daxwaziya dema borî ya pêknehatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (xweziya)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe, mîna ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

B) **Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî û kêşana lêkeran**

1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 261 : Ketin

ketin } **ket-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Xweziya ez biketama/Xweziya tu biketayî/

Xweziya ew biketa

Xweziya em biketana/Xweziya hûn biketana/

Xweziya ew biketana

Awayê neyîni :

Xweziya ez neketama/Xweziya tu neketayî/

Xweziya ew neketa

Xweziya em neketana/Xweziya hûn neketana/

Xweziya ew neketana

2) **Ji lêkerên gerguhêz :**

Mînak 262 : Kirîn

kirîn } **kirî-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Xweziya min bikiriya/Xweziya te bikiriya/

Xweziya wî(wê) bikiriya

Xweziya me bikiriya/Xweziya we bikiriya/

Xweziya wan bikiriya

Awayê neyîni :

Xweziya min nekiriya/Xweziya te nekiriya/

Xweziya wî(wê) nekiriya

Xweziya me nekiriya/Xweziya we nekiriya/
Xweziya wan nekiriya

Mînak : 263 :

Di hevokê de xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî :

- ▶ Xweziya em biçûna semînera zimanzanan.
- ▶ Xweziya wan ji me re gelek pirtûk bişandana.
- ▶ Xweziya Şîlanê ev name ji min re nenivîsanda.

↓ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût

Ev rawe bi bêjeya rawesaz a (xweziya)'yê, li ser bingeha daxwaziya dema boriya dût çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) Bêjeya alîkar a rawesaz (xweziya) : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û weke hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) Bingeha raweyê : Ya daxwaziya dema boriya dût e.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe û mîna ya daxwaziya dema boriya dût e.

B) Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 264 : **Hatin**

Hatin } **hat-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût

Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Xweziya ez **hatibûma**/Xweziya tu **hatibûyayî**/

Xweziya ew **hatibûya**

Xweziya em **hatibûna**/Xweziya hûn **hatibûna**/

Xweziyaew **hatibûna**

Awayê **neyînî** :

Xweziya ez nehatibûma/Xweziya tu nehatibûyayî/
Xweziya ew nehatibûya

Xweziya em nehatibûna/Xweziya hûn nehatibûna/
Xweziyaew nehatibûna

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 265 : Çandin

çandin } **çand-** } rayeka xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût
Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Xweziya min çandibûya/Xweziya te çandibûya/
Xweziya wî(wê) çandibûya

Xweziya me çandibûya/Xweziya we çandibûya/
Xweziya wan çandibûya

Awayê neyînî :

Xweziya min neçandibûya/Xweziya te neçandibûya/
Xweziya wî(wê) neçandibûya

Xweziya me neçandibûya/Xweziya we neçandibûya/
Xweziya wan neçandibûya

Mînak : 266 : Di hevokê de xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût :

- ▶ Xweziya Berîvanê ji wan re mizgînek **anîbûya**.
- ▶ Xweziya zarokên we ji erebeyê **derketibûna**.
- ▶ Xweziya Ferho bi davikê du çûk **negirtibûna**.

Jimar : 17

Mijar : Raweya bilanî

Nasîn :

Raweyên bilanî jî wekî yên xwestekî, li ser bingeha raweya daxwazî û beşên wê bi alîkariya bêjeya rawesaz a (**bila**)'yê pêk tên.

Raweyên bilanî erk û wateyên daxwazî û fermanî di xwe de dihewînin û birên raweyên daxwazî bi bilanîkirinê watedar dikin.

Di gel vê ew bi serê xwe, ne raweya daxwazî û ne jî ya fermanî didin navandin.

Ev rawe û beşên wê, yekjimar û pirjimar bo kesên sêyemîn karîger in.

Raweya bilanî li çar beşan dabeş dibe :

- ➔ Bilaniya dema niha
- ➔ Bilaniya dema borî ya pêkhatî
- ➔ Bilaniya dema borî ya pêknehatî
- ➔ Bilaniya dema boriya dûr

↓ **Bilaniya dema niha**

Li gorî raweya xwestekî ya daxwaziya dema niha; li şûna bêjeya rawesaz a (**xwezî**)'yê, ya (**bila**) bi kar tê û bilaniya dema niha pêk tê.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(bila)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema niha ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe û bikaranîna wê mîna ya xwestekî ya daxwaziya dema niha ye.

B) Bilaniya dema niha û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 267 : Mirin

mirin } **mir-** } rayeka bilaniya dema niha

Awayê **erênî** :

Bila ez **bimirim**/**Bila** tu **bimirî**/**Bila** ew **bimire**

Bila em bimirin/Bila hûn bimirin/Bila ew bimirin

Awayê neyînî :

Bila ez nemirim/Bila tu nemirî/Bila ew nemire

Bila em nemirin/Bila hûn nemirin/Bila ew nemirin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 268 : Rijandin

rijandin } rijîn- } rayeka bilaniya dema niha

Awayê erênî :

Bila ez birijînim/Bila tu birijînî/Bila ew birijîne

Bila em birijînin/Bila hûn birijînin/Bila ew birijînin

Awayê neyînî :

Bila ez nerijînim/Bila tu nerijînî/Bila ew nerijîne

Bila em nerijînin/Bila hûn nerijînin/Bila ew nerijînin

Mînak 269/1 : Di hevokê de bilaniya dema niha :

- ▶ **Bila ew bimir** li şûna te, gelo ne wisan e?
- ▶ Ji Berîvanê re bibêje, **bila** wî şîrî **nerijîne**.
- ▶ **Bila** hûn tevde **bên**, **bila** çi dibe ma **bibe**!

Mînak 269/2 : Di zimanê gelêrî de li şûna “bila”yê, “ma” jî bi kar tê :

- ▶ **Ma** ew **bimir** li şûna te, gelo ne wisan e?
- ▶ Ji Berîvanê re bibêje, **ma** wî şîrî **nerijîne**.
- ▶ **Ma** hûn tevde **bên**, **bila** çi dibe **ma bibe**!

↓ **Bilaniya dema borî ya pêkhatî**

Li gorî raweya xwestekî ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî; li şûna bêjeya rawesaz a (**xweziya**)’yê, ya (**bila**) bi kar tê û bilaniya dema borî ya pêkhatî pêk tê.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(bila) : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.**

b) Bingeha raweyê : Ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî ye.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe, bikaranîna wê mîna ya xwestekî ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî ye.

B) Bilaniya dema borî ya pêkhatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 270 : Mirin

ketin } mir- } rayeka bilaniya dema borî ya pêkhatî
Lêkera alîkar : Bûn } b- } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Bila ez miribim/Bila tu miribî/Bila ew miribe
Bila em miribin/Bila hûn miribin/Bila ew miribin

Awayê neyîni :

Bila ez nemiribim/Bila tu nemiribî/Bila ew nemiribe
Bila em nemiribin/Bila hûn nemiribin/Bila ew nemiribin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 271 : Rijandin

rijandin } rijand- } rayeka bilaniya dema borî ya pêkhatî
Lêkera alîkar : Bûn } b- } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Bila min rijandibe/Bila te rijandibe/
Bila wî(wê) rijandibe

Bila me rijandibe/Bila we rijandibe/
Bila wan rijandibe

Awayê neyîni :

Bila min nerijandibe/Bila te nerijandibe/
Bila wî(wê) nerijandibe

Bila me nerijandibe/Bila we nerijandibe/
Bila wan nerijandibe

Mînak 272 : Di hevokê de bilaniya dema borî ya pêkhatî :

- ▶ Bila ew **nehatibe** li şûna te, ka hatiye fehmkirin?
- ▶ Ji Rewşenê re bibêje, **bila** goştê karê **nekelandibe**.
- ▶ Divê ji Narê re gotibe, **bila** ciwan pêkde **hatibin**.

↓ Bilaniya dema borî ya pêknehatî

Li gorî raweya xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî; li şûna bêjeya rawesaz a (**xweziya**)'yê, ya (**bila**) bi kar tê û bilaniya dema borî ya pêknehatî pêk tê.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (bila)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê mîna ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

B) Xwestekî ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 273 : Mirin

mirin } **mir-** } rayeka bilaniya dema borî ya pêknehatî

Awayê **erênî** :

Bila ez **bimirama**/**Bila** tu **bimirayî**/**Bila** ew **bimira**

Bila em **bimirana**/**Bila** hûn **bimirana**/**Bila** ew **bimirana**

Awayê **neyîni** :

Bila ez **nemirama**/**Bila** tu **nemirayî**/**Bila** ew **nemira**

Bila em **nemirana**/**Bila** hûn **nemirana**/**Bila** ew **nemirana**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 274 : Rijandin

rijandin } **rijand-** } rayeka bilaniya dema borî ya pêknehatî

Awayê **erênî** :

Bila min **birijanda**/**Bila** te **birijanda**/**Bila** wî(**wê**) **birijanda**

Bila me **birijanda**/**Bila** we **birijanda**/**Bila** wan **birijanda**

Awayê neyînî :

Bila min **nerijanda**/**Bila** te **nerijanda**/**Bila** wî(**wê**) **nerijanda**
Bila me **nerijanda**/**Bila** we **nerijanda**/**Bila** wan **nerijanda**

Mînak : 275 : Di hevokê de bilaniya dema borî ya pêknehatî :

- ▶ **Bila** Rewşenê cilên wan zarokan **bişûştana**.
- ▶ **Bila** Memê jî ji Dîlanê re xelatek **hilbijarta**.
- ▶ **Bila** Nûrcanê roj û şev bi tenê **nemeşiyaya**.

↓ **Bilaniya dema boriya dût**

Li gorî raweya xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût; li şûna bêjeya rawesaz a (**xweziya**)'yê, ya (**bila**) bi kar tê û bilaniya dema boriya dût pêk tê.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (bila)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema boriya dût e.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê mîna ya daxwaziya dema boriya dût e.

B) **Bilaniya dema borî ya pêknehatî û kêşana lêkeran**

1) **Ji lêkerên negerguhêz :**

Mînak 276 : Mirin

mirin } **mir-** } rayeka bilaniya dema borî ya dût

Lêkera alîkar : Bûn } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Bila ez **miribûma**/**Bila** tu **miribûyayî**/

Bila ew **miribûya**

Bila em **miribûna**/**Bila** hûn **miribûna**/

Bilaew miribûna

Awayê neyînî :

**Bila ez nemiribûma/Bila tu nemiribûayî/
Bila ew nemiribûya**

**Bila em nemiribûna/Bila hûn nemiribûna/
Bilaew nemiribûna**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 277 : Rijandin

rijandin } rijand-} rayeka bilaniya dema borî ya dût
Lêkera alîkar : **Bûn } bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

**Bila min rijandibûya/Bila te rijandibûya/
Bila wî(wê) rijandibûya**

**Bila me rijandibûya/Bila we rijandibûya/
Bila wan rijandibûya**

Awayê neyînî :

**Bila min nerijandibûya/Bila te nerijandibûya/
Bila wî(wê) nerijandibûya**

**Bila me nerijandibûya/Bila we nerijandibûya/
Bila wan nerijandibûya**

Mînak : 278 : Di hevokê de bilaniya dema boriya dût :

- ▶ **Bila** Mem û Alan jî di dersê de **serketibûna**.
- ▶ **Bila** Ferho jî **hatibûya** û beşdarî me **bûbûya**.
- ▶ **Bila** filan û bêvan kes derman **nexwaribûna!**

Jimar : 18

Mijar : Raweya hekanî

Nasîn : Raweyên hekanî(mercî), bi şertan tèn holê û di hevokên hevedudanî de bi kar tèn. Bêjeya rawesaz a raweyê, (**heke**) ye û ev bêje; wateya egeriyê, peywira raweyî û ya gihanekî di xwe de dihewîne.

Raweyên hekanî li ser du beşên raweyên bingehîn pêk tèn.

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên pêşkerî pêk tèn, pênc in :

- Ya dema niha
- Ya dema bê
- Ya dema boriya têdeyî
- Ya dema boriya dûdar
- Ya dema boriya berdest

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tèn, çar in :

- Ya daxwaziya dema niha
- Ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî
- Ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî
- Ya daxwaziya dema boriya dûr

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên pêşkerî pêk tèn :

→ Hekaniya dema niha

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha raweya dema niha çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya dema niha ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê ya (**ne-**)'yê çêdibe, bikaranîna wê wekî qertafa neyîniya dema niha(**na-**) ye.

B) Hekaniya dema niha û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 279 : Ketin

ketin } **kev-** } rayeka hekaniya dema niha

Awayê erênî :

Heke ez **dikevim**/**Heke** tu **dikevî**/**Heke** ew **dikeve**

Heke em **dikevin**/**Heke** hûn **bikevin**/**Heke** ew **dikevin**

Awayê neyînî :

Heke ez **nekevim**/**Heke** tu **nekevî**/**Heke** ew **nekeve**

Heke em **nekevin**/**Heke** hûn **nekevin**/**Heke** ew **nekevin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 280 : Girtin

girtin } **gir-** } rayeka hekaniya dema niha

Awayê erênî :

Heke ez **digirim**/**Heke** tu **digirî**/**Heke** ew **digire**

Heke em **digirin**/**Heke** hûn **digirin**/**Heke** ew **digirin**

Awayê neyînî :

Heke ez **negirim**/**Heke** tu **negirî**/**Heke** ew **negire**

Heke em **negirin**/**Heke** hûn **negirin**/**Heke** ew **negirin**

Mînak : 281 /1 : Di hevokê de hekaniya dema niha :

- ▶ **Heke** ew alîkariya te **dike**, tu jî ji wê re bikî.
- ▶ **Heke** Rojhat **diçe**, jê re bibêje ku Alan jî çû.
- ▶ **Heke** hûn **neçin**, hevalên din jî nikarin biçin.

Mînak : 281 /2 : Di zimanê gelêrî de peyvên ku wekî (heke)'yê bi kar tên, hene û ev hemwate ne : Heger/eger/ger, ku :

- ▶ **Heger** ew alîkariya te **dike**, tu jî ji wê re bikî.
- ▶ **Eger** Rojhat **diçe**, jê re bibêje ku Alan jî çû.
- ▶ **Ku** hûn **neçin**, hevalên din jî nikarin biçin.

➔ **Hekaniya dema bê**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha dema bê çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya dema bê ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya dema bê ye.

B) Hekaniya dema bê û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 282 : Ketin

ketin } **kev-** } rayeka hekaniya dema bê

Awayê erênî :

Heke ez ê **bikevim/Heke** tu yê **bikevî/Heke** ew ê **bikeve**

Heke em ê **bikevin/Heke** hûn ê **bikevin/Heke** ew ê **dikevin**

Awayê neyîni :

Heke ez ê **nekevim/Heke** tu yê **nekevî/Heke** ew ê **nekeve**

Heke em ê **nekevin/Heke** hûn ê **nekevin/Heke** ew ê **nekevin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 283 : Girtin

girtin } **gir-** } rayeka hekaniya dema bê

Awayê erênî :

Heke ez ê **bigirim/Heke** tu yê **bigirî/Heke** ew ê **bigire**

Heke em ê **bigirin/Heke** hûn ê **bigirin/Heke** ew ê **bigirin**

Awayê neyîni :

Heke ez ê **negirim/Heke** tu yê **negirî/Heke** ew ê **negire**

Heke em ê **negirin/Heke** hûn ê **negirin/Heke** ew ê **negirin**

Mînak : 284 : Di hevokê de hekaniya dema bê :

- ▶ **Heke** tu yê **bixebitî**, ez ê li karekî din bigerim.
- ▶ **Heke** Zîlan ê **bibînî**, ew dikare te bibe wê derê.
- ▶ **Heke** hûn ê li wir **nemînin**, bila Rizgar bimîne.

→ Hekaniya dema boriya têdeyî

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha dema boriya têdeyî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz (heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya dema boriya têdeyî ye.

c) **Awayê neyînîyê** : Bi qertafa neyînîyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya dema boriya têdeyî ye.

B) Hekaniya dema boriya têdeyî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 285 : Ketin

ketin } **ket-** } rayeka hekaniya dema boriya têdeyî

Awayê erênî :

Heke ez **ketim/Heke** tu **ketî/Heke** ew **ket**

Heke em **ketin/Heke** hûn **ketin/Heke** ew **ketin**

Awayê neyînî :

Heke ez **neketim/Heke** tu **neketî/Heke** ew **neket**

Heke em **neketin/Heke** hûn **neketin/Heke** ew **neketin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 286 : Girtin

girtin } **girt-** } rayeka hekaniya dema boriya têdeyî

Awayê erênî :

Heke min **girt/Heke** te **girt/Heke** wî(**wê**) **girt**

Heke me **girt/Heke** we **girt/Heke** wan **girt**

Awayê neyînî :

Heke min **negirt/Heke** te **negirt/Heke** wî(**wê**) **negirt**

Heke me **negirt/Heke** we **negirt/Heke** wan **negirt**

Mînak : 287 : Di hevokê de hekanî ya dema boriya têdeyî :

- ▶ **Heke** min diyarî **girt**, ez ê ji wan re bişînim.
- ▶ **Heke** me erebe **kirî**, em careke din nefiroşin.
- ▶ **Heke** wan nan **nexwar**, mesrefê te zêde nabê.

➔ **Hekaniya dema boriya dûdar**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha dema boriya têdeyî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya dema boriya dûdar e.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya dema boriya dûdar e.

B) Hekaniya dema boriya dûdar û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 288 : Ketin

ketin } **ket-** } rayeka hekaniya dema boriya dûdar

Awayê **erênî** :

Heke ez **ketime/Heke** tu **ketiye/Heke** ew **ketiye**
Heke em **ketine/Heke** hûn **ketine/Heke** ew **ketine**

Awayê **neyînî** :

Heke ez **neketime/Heke** tu **neketiye/Heke** ew **neketiye**
Heke em **neketine/Heke** hûn **neketine/Heke** ew **neketine**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 289 : Girtin

girtin } **girt-** } rayeka hekaniya dema boriya dûdar

Awayê **erênî** :

Heke min **girtiye/Heke** te **girtiye/Heke** wî(**wê**) **girtiye**

Heke me **girtiye**/Heke we **girtiye**/Heke wan **girtiye**

Awayê **neyînî** :

Heke min **negirtiye**/Heke te **negirtiye**/Heke wî(**wê**) **negirtiye**

Heke me **negirtiye**/Heke we **negirtiye**/Heke wan **negirtiye**

Mînak : 290 : Di hevokê de hekanî ya dema boriya dûdar :

- ▶ Heke ew **hatiye** ditîn, tu yê bi **teksiya** xwe bibî.
- ▶ Heke wan kevok **firandine**, em ê çawa bigirin?
- ▶ Heke berxê şîr **nemîtiye**, ev nikare avê jî vexwe.

➔ **Hekaniya dema boriya berdest**

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha dema boriya berdest çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya dema boriya berdest e.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya dema boriya berdest e.

B) Hekaniya dema boriya berdest û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 291 : Ketin

ketin } **ket-** } rayeka hekaniya dema boriya berdest

Awayê **erênî** :

Heke ez **diketim**/Heke tu **diketî**/Heke ew **diket**

Heke em **diketin**/Heke hûn **diketin**/Heke ew **diketin**

Awayê **neyînî** :

Heke ez **nediketim**/Heke tu **nediketî**/Heke ew **nediket**

Heke em **nediketin**/Heke hûn **nediketin**/Heke ew **nediketin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 292 : Girtin

girtin } **girt-** } rayeka hekaniya dema boriya berdest

Awayê erênî :

Heke min **digirt**/Heke te **digirt**/Heke wî(**wê**) **digirt**
Heke me **digirt**/Heke we **digirt**/Heke wan **digirt**

Awayê neyînî :

Heke min **nedigirt**/Heke te **nedigirt**/Heke wî(**wê**) **nedigirt**
Heke me **nedigirt**/Heke we **nedigirt**/Heke wan **nedigirt**

Mînak : 293 : Di hevokê de hekanî ya dema boriya berdest :

- ▶ Heke hûn li wir **rûdiniştin**, wî yê ji min re **bigota**.
- ▶ Heke pirtûk **dihatin** belavkirin, we jî **bixwastana**.
- ▶ Heke ew li te **nedigeriya**, çima ji kalê pirs kiriye?

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tên :

➔ Hekaniya daxwaziya dema niha

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha daxwaziya dema niha çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema niha ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya neyîniya daxwazî ya dema niha ye.

B) Hekaniya daxwaziya dema niha û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 294 : Çûn

(**çû** + n), **çû-** } rayeka raderê

çûn } **ç-** } rayeka hekaniya daxwaziya dema niha

Awayê erênî :

Heke ez biçim/Heke tu biçî/Heke ew biçe
Heke em biçin/Heke hûn biçin/Heke ew biçin

Awayê neyînî :

Heke ez neçim/Heke tu neçî/Heke ew neçe
Heke em neçin/Heke hûn neçin/Heke ew neçin

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 295 : Gotin

(gotin + in), got-} rayeka raderê

gotin } bêj-} rayeka hekaniya daxwazî ya dema niha

Awayê erênî :

Heke ez bibêjim/Heke tu bibêjî/Heke ew bibêje
Heke em bibêjin/Heke hûn bibêjin/Heke ew bibêjin

Awayê neyînî :

Heke ez nebêjim/Heke tu nebêjî/Heke ew nebêje
Heke em nebêjin/Heke hûn nebêjin/Heke ew nebêjin

Mînak : 296 : Di hevokê de hekanî ya daxwaziya dema niha :

- ▶ Heke Mem bixwîne û Rewşen jî binivîsîne.
- ▶ Heke Dîlan bixwîne, ew ê lê guhdarî bikin.
- ▶ Eger hûn bêin, ez ê karê xwe bidomînim.
- ▶ Ku hûn ranebin, em danekevin qata jêrîn.

➔ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(heke), li ser bingeha daxwaziya dema boriya pêkhatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) Bêjeya alîkar a rawesaz(heke) : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) Bingeha raweyê : Ya daxwaziya dema boriya pêkhatî ye.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya neyîniya daxwazî ya dema boriya pêkhatî ye.

B) Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 297 : Çûn

çûn } **çû-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya pêkhatî
Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Heke ez **çûbim/Heke** tu **çûbî/Heke** ew **çûbe**
Heke em **çûbin/Heke** hûn **çûbin/Heke** ew **çûbin**

Awayê neyînî :

Heke ez **neçûbim/Heke** tu **neçûbî/Heke** ew **neçûbe**
Heke em **neçûbin/Heke** hûn **neçûbin/Heke** ew **neçûbin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 298 : Gotin

gotin } **got-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya pêkhatî
Lêkera alîkar : **Bûn** } **b-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Heke min **gotibe/Heke** te **gotibe/Heke** wî(**wê**) **gotibe**
Heke me **gotibe/Heke** we **gotibe/Heke** wan **gotibe**

Awayê neyînî :

Heke min **negotibe/Heke** te **negotibe/Heke** wî(**wê**) **negotibe**
Heke me **negotibe/Heke** we **negotibe/Heke** wan **negotibe**

Mînak : 299 : Di hevokê de hekanî ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî :

- ▶ **Heke** tu **nehatibî** civînê, çima agahdarî nedane?
- ▶ **Heke** mamoste **xwastibe**, wan ê alîkarî bikira.
- ▶ **Heke** wî çî **gotibe**, ji te re çî ye, li karê xwe binêre!

➔ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha daxwaziya dema borî ya pêknehatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(ne-) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya neyîniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ye.

B) Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 300 : Çûn

çûn } **çû-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Heke ez **biçûma/Heke** tu **biçûyayî/Heke** ew **biçûya**
Heke em **biçûna/Heke** hûn **biçûna/Heke** ew **biçûna**

Awayê neyîniyê :

Heke ez **neçûma/Heke** tu **neçûyayî/Heke** ew **neçûya**
Heke em **neçûna/Heke** hûn **neçûna/Heke** ew **neçûna**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 301 : Gotin

gotin } **got-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Heke min **bigota/Heke** te **bigota/Heke** wî(**wê**) **bigota**
Heke me **bigota/Heke** we **bigota/Heke** wan **bigota**

Awayê neyîniyê :

Heke min **negota/Heke** te **negota/Heke** wî(**wê**) **negota**
Heke me **negota/Heke** we **negota/Heke** wan **negota**

Mînak : 302 : Di hevokê de hekaniya dema borî ya pêknehatî :

- ▶ **Heke** ciwan **bihatana** festivalê, wî yê **bigota**.
- ▶ **Heke** te ji min re **negota**, min jî nedizaniya.
- ▶ **Heke** Nûrcan **biçûya** û bi çavên xwe **bidîta**.

→ Hekaniya daxwaziya dema boriya dût

Ev rawe bi bêjeya rawesaz(**heke**), li ser bingeha daxwaziya dema borî ya dût çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Bêjeya alîkar a rawesaz(heke)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema boriya dût e.

c) **Awayê neyîniyê** : Bi qertafa neyîniyê(**ne-**) çêdibe, bikaranîna wê wekî ya neyîniya daxwaziya dema boriya dût e.

B) Hekaniya daxwaziya dema boriya dût û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 303 : Çûn

çûn } **çû-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya dût

Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Heke ez **çûbûma**/**Heke** tu **çûbûyayî**/

Heke ew **çûbûya**

Heke em **çûbûna**/**Heke** hûn **çûbûna**/

Heke ew **çûbûna**

Awayê **neyîni** :

Heke ez **neçûbûma**/**Heke** tu **neçûbûyayî**/

Heke ew **neçûbûya**

Heke em **neçûbûna**/**Heke** hûn **neçûbûna**/

Heke ew **neçûbûna**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 304 : Gotin

gotin } **got-** } rayeka hekaniya daxwazî ya dema boriya dût

Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Heke min gotibûya/Heke te gotibûyayî/

Heke wî(wê) gotibûya

Heke me gotibûya/Heke we gotibûya/

Heke wan gotibûya

Awayê neyînî :

Heke min negotibûya/Heke te negotibûya/

Heke wî(wê) negotibûya

Heke me negotibûya/Heke we negotibûya/

Heke wan negotibûya

Mînak : 305 : Di hevokê de hekaniya daxwazî ya dema boriya dût

- ▶ Heke Narê şerbet **anibûya**, wan ê vexwara.
- ▶ Heke Mîro jî li wir **bûbûya**, ew ê bikeniyana.
- ▶ Ku kar û mar **nebûbûna**, wî yê çawa bikira?

Jimar : 19

Mijar : Raweya divêtî

Nasîn :

Raweyên divêtî bi çalakiyên xwe; pêdivî, pêwîstbûn û daxwazan vedibêjin. Ew bi lêkera alîkar a “**viyan**”ê, li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tên.

Ev lêker bi çar dirûvan tê dîtîn : **Vîn/viyan/vêtin/vên**

Di çêkirina raweyê de lêkera “**viyan**”ê bi du forman bi kar tê :

- Ji kêşana wê ya dema niha : **Divê**
- Ji kêşana wê ya dema boriya berdest : **Diviya**

Her çiqas bikaranîna formên din jî bên dîtîn, ew ne karîger in. Bi giştî ev bêje(**divê/diviya**) tên ber hevokên raweyên divêtiyê.

Raweya divêtî li çar beşan dabeş dibe :

- ➔ Ya daxwaziya dema niha
- ➔ Ya daxwaziya dema boriya pêkhatî
- ➔ Ya daxwaziya dema boriya pêknehatî
- ➔ Ya daxwaziya dema boriya dûr

↓ **Divêtiya daxwazî ya dema niha**

Ev rawe bi kêşana dema niha ya lêkera (**viyan/vên**)’ê, li ser bingeha daxwaziya dema niha çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Ji kêşana lêkera alîkar a rawesaz(divê) :** Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê :** Ya daxwaziya dema niha ye.

c) **Awayê neyîniyê :** Bi qertafa (**ne-**)’yê û bi lêkera duyêmin çêdibe.

Destpêk

Mînak 306/1 : Bo navê raweyê : Vêtin
vêtin(vêt + in) } vêt-} rayeka raderîn

Ji kêşana dema boriya berdest : **Divêt**(di + vêt)
Ev form qertafa bêjesaz a (-î)'yê digire : **Divêtî**

Mînak 306/2 : Bo rawesaziyê : Vên
vên(vê + n), **vê-**} rayeka dema niha

Ji forma raweya dema niha :
Ji bo pêkhatina raweyên divêtî, ya daxwaziya dema niha û ya
daxwaziya dema boriya pêkhatî : **Divê**(di + vê)

Mînak 306/3 : Bo daxwaziya dema boriya dûr : Viyan
(**viya** + n), **viya-**} rayeka dema borî

Ji forma raweya dema boriya berdest : Ji bo pêkhatina divêtî
yên daxwaziya dema borî, ya pêkhatî û ya dûr : Diviya(di + viya)

Mînak 307 : Ev dirûv jî tê bikaranîn : Vîn
vîn(vî + n), **vî-**} rayeka dema niha

Bo forma dema niha û ya boriya pêkhatî : Pêdivî(pê + di + vî)
Bo forma dema boriya dûr : Pêdiviya(pê + di + viya)

B) Divetiya daxwazî ya dema niha û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 308 : Lîstin
(**lîst** + in), **lîst-**} rayeka raderê
lîstin } **lîz-**} rayeka divêtiya daxwazî ya dema niha

Awayê erênî :
Divê ez **bilîzim**/**Divê** tu **bilîzî**/**Divê** ew **bilîze**
Divê em **bilîzin**/**Divê** hûn **bilîzin**/**Divê** ew **bilîzin**

Awayê neyînî :
Divê ez **nelîzim**/**Divê** tu **nelîzî**/**Divê** ew **nelîze**
Divê em **nelîzin**/**Divê** hûn **nelîzin**/**Divê** ew **nelîzin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 309 : Xwarin
(**xwarin** + in), **xwar-**} rayeka raderê
xwarin } **xw-**} rayeka divêtiya daxwazî ya dema niha

Awayê erênî :

Divê ez **bixwim**/Divê tu **bixwî**/Divê ew **bixwe**

Divê em **bixwin**/Divê hûn **bixwin**/Divê ew **bixwin**

Awayê neyînî :

Divê ez **nexwim**/Divê tu **nexwî**/Divê ew **nexwe**

Divê em **nexwin**/Divê hûn **nexwin**/Divê ew **nexwin**

Mînak : 310 /1 : Di hevokê de divêtiya daxwazî ya dema niha :

- ▶ Divê Berîvan **bigere**, **bibîne** û Rewşenê **bîne**.
- ▶ Divê tu û ew **biçin**, kovarên wêjeyî **bikirin**.
- ▶ Hûn jî **bên**, **divê** em **dakevin** bazara masiyan.
- ▶ Divê em ji bo mêvanan xwarinê amade **bikin**.

Mînak : 310 /2 : Hin bêje di raweya divêtiyê de bi erka (divê/diviya)'yê bi kar tên : Pêdivî, pêwîst, hewce/gerek :

- ▶ Pêdivî bavê te **biçe**, ji we re erebeyeke nû **hilbijêre**.
- ▶ Pêwîst e, ez te bi hespa xwe **bibim** heta ser kaniyê.
- ▶ Hewce **nîn** e ku hûn ji wir de **bibezin** heta reza.
- ▶ Ne **pêwîst** e ku ew her roj **bê** salonê û wan **bibe**.

↓ **Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî**

Ev rawe bi kêşana dema niha ya lêkera alîkar a (**viyan/vên**)'ê, li ser bingeha daxwaziya dema borî ya pêkhatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) Ji kêşana lêkera alîkar a rawesaz(**divê**) : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) Bingeha raweyê : Ya daxwaziya dema boriya pêkhatî ye.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa (**ne-**)'yê û bi lêkera duyêmin çêdibe.

B) Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 311 : Lîstin

lîstin } lîst-} rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî
Lêkera alîkar : **Bûn } b-}** rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Divê ez **lîstibim/Divê tu lîstibî/Divê ew lîstibe**
Divê em **lîstibin/Divê hûn lîstibin/Divê ew lîstibin**

Awayê **neyînî** :

Divê ez **nelîstibim/Divê tu nelîstibî/Divê ew nelîstibe**
Divê em **nelîstibin/Divê hûn nelîstibin/Divê ew nelîstibin**

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 312 : Xwarin

xwarin } xwar-} rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî
Lêkera alîkar : **Bûn } b-}** rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Divê min **xwaribe/Divê te xwaribe/**
Divê wî(**wê**) **xwaribe**

Divê me **xwaribe/Divê we xwaribe/**
Divê wan **xwaribe**

Awayê **neyînî** :

Divê min **nexwaribe/Divê te nexwaribe/**
Divê wî(**wê**) **nexwaribe**

Divê me **nexwaribe/Divê we nexwaribe/**
Divê wan **nexwaribe**

Mînak : 313 : Di hevokê de divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî :

- ▶ **Divê Dîlanê nivîsarên Zîlanê xwandibin.**
- ▶ **Divê Nazê ew şîrmij li piştê xwe girê dabe.**
- ▶ **Divê Narê ji bo wî soleke folklorîk kirîbe.**
- ▶ **Divê hûn nehatibin, lê ew ên ha kî bûbin?**

↓ **Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî**

Ev rawe bi kêşana dema niha ya lêkera (**viyan**)'ê, li ser bingeha daxwaziya dema borî ya pêknehatî çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) **Ji kêşana lêkera alîkar a rawesaz(diviya)** : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) **Bingeha raweyê** : Ya daxwaziya dema boriya pêknehatî ye.

c) **Awayê neyînîyê** : Bi qertafa (ne-)'yê û bi lêkera duyêmin çêdibe.

B) Divetiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 314 : Lîstin

lîstin } **lîst-** } rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Diviya ez bilîstama/Diviya tu bilîstayî/

Diviya ew bilîsta

Diviya em bilîstana/Diviya hûn bilîstana/

Diviya ew bilîstana

Awayê neyînî :

Diviya ez nelîstama/Diviya tu nelîstayî/

Diviya ew nelîsta

Diviya em nelîstana/Diviya hûn nelîstana/

Diviya ew nelîstana

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 315 : Xwarin

xwarin } **xwar-** } rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî

Awayê erênî :

Diviya min bixwara/Diviya te bixwara/

Diviya wî(wê) bixwara

Diviya me bixwara/Diviya we bixwara/

Diviya wan bixwara

Awayê neyînî :

Diviya min nexwara/Diviya te nexwara/
Diviya wî(wê) nexwara

Diviya me nexwara/Diviya we nexwara/
Diviya wan nexwara

Mînak : 316 : Di hevokê de divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî :

- ▶ Diviya kirîger bi xwe bihata û li sêvan binêriya.
- ▶ Diviya firoşger zû biçûna û bigihîştana bazarê.
- ▶ Diviya di wê demê de danûstan zehf gêş nebûya.
- ▶ Diviya der barê wir de nûçeyek bihata pêşkêşkirin.

↓ **Divêtiya daxwazî ya dema boriya dût**

Ev rawe bi kêşana dema boriya berdest a lêkera (viyan)'ê, li ser bingeha daxwaziya dema boriya dût çêdibe.

A) Çêkirina raweyê

a) Ji kêşana lêkera alîkar a rawesaz(diviya) : Ev bêje tê ber hevokên raweyê û wek hêmaneke serbixwe cuda tê nivîsandin.

b) Bingeha raweyê : Ya daxwaziya dema boriya dût e.

c) Awayê neyîniyê : Bi qertafa (ne-)'yê û bi lêkera duyêmin çêdibe.

B) Divêtiya daxwazî ya dema boriya dût û kêşana lêkeran

1) Ji lêkerên negerguhêz :

Mînak 317 : Lîstin

lîstin } **lîst-** } rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya dût

Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Diviya ez **lîstibûma**/Diviya tu **lîstibûyayî**/

Diviya ew **lîstibûya**

Diviya em **lîstibûna**/Diviya hûn **lîstibûna**/

Diviya ew **lîstibûna**

Awayê **neyînî** :

Diviya ez nelîstibûma/Diviya tu nelîstibûyayî/
Diviya ew nelîstibûya

Diviya em nelîstibûna/Diviya hûn nelîstibûna/
Diviya ew nelîstibûna

2) Ji lêkerên gerguhêz :

Mînak 318 : Xwarin

xwarin } **xwar-** } rayeka divêtiya daxwazî ya dema boriya dûr
Lêkera alîkar : **Bûn** } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê **erênî** :

Diviya min **xwaribûya**/Diviya te **xwaribûya**/
Diviya wî(**wê**) **xwaribûya**

Diviya me **xwaribûya**/Diviya we **xwaribûya**/
Diviya wan **xwaribûya**

Awayê **neyînî** :

Diviya min **nexwaribûya**/Diviya te **nexwaribûya**/
Diviya wî(**wê**) **nexwaribûya**

Diviya me **nexwaribûya**/Diviya we **nexwaribûya**/
Diviya wan **nexwaribûya**

Mînak : 319 : Di hevokê de divêtiya daxwazî ya dema boriya dûr :

- ▶ Diviya baxçevan du ştil **dabûna** wî ji bo te.
- ▶ Diviya bilûrvan ji we re kilam jî **gotibûna**.
- ▶ Diviya ew mirov seydvane kewan **nebûbûya**.
- ▶ Diviya ez jî bi sebrekê **ketibûma** şopa wan.

Jimar : 20

Mijar : Lêkerên alîkar

Nasîn : Lêkerên alîkar him bi erkên bingehîn, him jî bi yên alîkar bi kar tên û ev lêker du cure ne.

↓ **Lêkerên alîkar ên ku pêkhatina raweyan de erkên girîng radikin :**

- **Bûn(bûyîn)**
- **Hatin/werîn**
- **Dan(dayîn)**
- **Kirin**
- **Viyan(vên/vêtin/vîn)**

↓ **Lêkerên alîkar ên ku bi erkên xwe yên bingehîn jî di hevokên hevedudanî de wek lêkerekê alîkar bi kar tên :**

- **Xwastin(xwestin)**
- **Karîn/kanîn(şiyar)**
- **Zanîn**
- **Wêrîn**

Ji lêkerên jorîn (**bûn, hatin, wêrîn**) negerguhêz, lê yên din gerguhêz in.

A) **Lêkerên alîkar ên ku pêkhatina raweyan de erkên girîng radikin :**

↓ **Bûn :**

Ez dixwazim ku berfirehî li ser kêşana vê lêkerê rawestim, ji ber ku di kêşana wê de hin tevliheviyên rêzimanî derdikevin pêşberî mirov. Ev lêker ji aliyê kêşana lêkerîn ve jî, jêderka qertafên kesandinê ye.

Mînak 320 : Kêşana lêkerê :

★ **Raweya fermanî :**

bûn(bû + n), bû- } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn
bûn } **b-** } rayeka raweya fermanî

Awayê **erênî :**

Yekjimar : **Bibe!**

Pirjimar : **Bibin!**

Awayê **neyînî :**

Yekjimar : **Mebe!**

Pirjimar : **Mebin!**

★ Dema niha :

bûn } **b-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **dîbim**/Tu **dîbî**/Ew **dibe**

Em **dîbin**/Hûn **dîbin**/Ew **dîbin**

Awayê neyînî :

Ez **nabim**/Tu **nabî**/Ew **nabe**

Em **nabin**/Hûn **nabin**/Ew **nabin**

★ Dema boriya têdeyî :

bûn(**bû** + **n**), **bû-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **bûm**/Tu **bûyî**/Ew **bû**

Em **bûn**/Hûn **bûn**/Ew **bûn**

Awayê neyînî :

Ez **nebûm**/Tu **nebûyî**/Ew **nebû**

Em **nebûn**/Hûn **nebûn**/Ew **nebûn**

★ Çîrokiya dema boriya têdeyî :

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

➔ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-** } rayeka bingehîn

➔ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez **bûbûm**/Tu **bûbûyî**/Ew **bûbû**

Em **bûbûn**/Hûn **bûbûn**/Ew **bûbûn**

Awayê neyînî :

Ez **nebûbûm**/Tu **nebûbûyî**/Ew **nebûbû**

Em **nebûbûn**/Hûn **nebûbûn**/Ew **nebûbûn**

★ Dema boriya dûdar :

bûn(**bû** + **n**), **bû-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **bûme**/Tu **bûye**/Ew **bûye**

Em **bûne**/Hûn **bûne**/Ew **bûne**

Awayê neyînî :

Ez **nebûme**/Tu **nebûye**/Ew **nebûye**

Em **nebûne**/Hûn **nebûne**/Ew **nebûne**

★ Çîrokiya dema boriya dûdar :

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

→ **bûn**(**bû** + n), **bû-**} rayeka bingehîn

→ **bûn**(**bû** + n), **bû-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez **bûbûme**/Tu **bûbûye**/Ew **bûbûye**

Em **bûbûne**/Hûn **bûbûne**/Ew **bûbûne**

Awayê neyînî :

Ez **nebûbûme**/Tu **nebûbûye**/Ew **nebûbûye**

Em **nebûbûne**/Hûn **nebûbûne**/Ew **nebûbûne**

★ Dema boriya berdest :

bûn(**bû** + n), **bû-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **dibûm**/Tu **dibûyî**/Ew **dibû**

Em **dibûn**/Hûn **dibûn**/Ew **dibûn**

Awayê neyînî :

Ez **nedibûm**/Tu **nedibûyî**/Ew **nedibû**

Em **nedibûn**/Hûn **nedibûn**/Ew **nedibûn**

★ Dema bê :

bûn } **b-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez ê **bibim**/Tu yê **bibî**/Ew ê **bibe**

Em ê **bibin**/Hûn ê **bibin**/Ew ê **bibin**

Awayê neyînî :

Ez ê **nebin**/Tu yê **nebî**/Ew ê **nebe**

Em ê **nebin**/Hûn ê **nebin**/Ew ê **nebin**

★ Çîrokiya dema bê :

bûn(**bû** + n), **bû-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez ê **bibûma**/Tu yê **bibûyayî**/Ew ê **bibûya**

Em ê **bibûna**/Hûn ê **bibûna**/Ew ê **bibûna**

Awayê neyînî :

Ez ê **nebûma**/Tu yê **nebûyayî**/Ew ê **nebûya**

Em ê **nebûna**/Hûn ê **nebûna**/Ew ê **nebûna**

★ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî :
Lêkera (**bûn**)'ê di vê raweyê de kêma bi kar tê.

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

➔ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka bingehîn

➔ **bûn** } **b-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez ê **bûbim**/Tu yê **bûbî**/Ew ê **bûbe**

Em ê **bûbin**/Hûn ê **bûbin**/Ew ê **bûbin**

Awayê neyînî :

Ez ê **nebûbim**/Tu yê **nebûbî**/Ew ê **nebûbe**

Em ê **nebûbin**/Hûn ê **nebûbin**/Ew ê **nebûbin**

★ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dûr :

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

➔ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka bingehîn

➔ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez ê **bûbûma**/Tu yê **bûbûya**/Ew ê **bûbûya**

Em ê **bûbûna**/Hûn ê **bûbûna**/Ew ê **bûbûna**

Awayê neyînî :

Ez ê **nebûbûma**/Tu yê **nebûbûya**/Ew ê **nebûbûya**

Em ê **nebûbûna**/Hûn ê **nebûbûna**/Ew ê **nebûbûna**

★ Dema bê ya nêzîk :

➔ **kirin** } **k-**} rayeka alîkar a raweyê

➔ **bûn** } **b-**} rayeka bingehîn a raweyê

Awayê erênî :

Ez **dikim bibim**/Tu **dikî bibî**/Ew **dike bibe**
Em **dikin bibin**/Hûn **dikin bibin**/Ew **dikin bibin**

Awayê neyînî :

Ez **dikim nebim**/Tu **dikî nebî**/Ew **dike nebe**
Em **dikin nebin**/Hûn **dikin nebin**/Ew **dikin nebin**

★ Çîrokiya dema bê ya nêzîk :

→ **kirin** } **kir-**} rayeka alîkar a raweyê

→ **bûn** } **bû-**} rayeka bingehîn a raweyê

Awayê erênî :

Ez **dikira bibûma**/Tu **dikira bibûyayî**/Ew **dikira bibûya**
Em **dikira bibûna**/Hûn **dikira bibûna**/Ew **dikira bibûna**

Awayê neyînî :

Ez **dikira nebûma**/Tu **dikira nebûyayî**/Ew **dikira nebûya**
Em **dikira nebûna**/Hûn **dikira nebûna**/Ew **dikira nebûna**

Nîşe :

Ev kêşan bi cînavkên tewandî û yên şanîdanê(ev, ew; van, wan) jî pêk tên.

★ Daxwaziya dema niha :

bûn } **b-**} rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **bibim**/Tu **bibî**/Ew **bibe**
Em **bibin**/Hûn **bibin**/Ew **bibin**

Awayê neyînî :

Ez **nebim**/Tu **nebî**/Ew **nebe**
Em **nebin**/Hûn **nebin**/Ew **nebin**

★ Daxwaziya dema borî ya pêkhatî :

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

→ **bûn**(**bû** + **n**), **bû-**} rayeka bingehîn

→ **bûn** } **b-**} rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez **bûbim**/Tu **bûbî**/Ew **bûbe**
Em **bûbin**/Hûn **bûbin**/Ew **bûbin**

Awayê neyînî :

Ez **nebûbim**/Tu **nebûbî**/Ew **nebûbe**

Em **nebûbin**/Hûn **nebûbin**/Ew **nebûbin**

★ Daxwaziya dema borî ya pêknehatî :

bûn(**bû** + n), **bû-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez **bibûma**/Tu **bibûyayî**/Ew **bibûya**

Em **bibûna**/Hûn **bibûna**/Ew **bibûna**

Awayê neyînî :

Ez **nebûma**/Tu **nebûyayî**/Ew **nebûya**

Em **nebûna**/Hûn **nebûna**/Ew **nebûna**

★ Daxwaziya dema boriya dûr :

Lêker ji aliyê rayekê ve bingehîn û alîkar e :

➔ **bûn**(**bû** + n), **bû-** } rayeka bingehîn

➔ **bûn**(**bû** + n), **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Ez **bûbûma**/Tu **bûbûya**/Ew **bûbûya**

Em **bûbûna**/Hûn **bûbûna**/Ew **bûbûna**

Awayê neyînî :

Ez **nebûbûma**/Tu **nebûbûya**/Ew **nebûbûya**

Em **nebûbûna**/Hûn **nebûbûna**/Ew **nebûbûna**

★ Raweya xwestekî li ser bingeha daxwaziyê pêk tê û ji aliyê kêşana lêkera (**bûn**)'ê ve jî tu cudatî nîn e. Em ê bi yek hevokên nimûnedar mijarê derbas bikin.

✓ Xwestekî ya daxwaziya dema niha :

▶ **Xwezî** ew **bibe** nivîskarekî navder.

✓ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî :

▶ **Xwezî** tu kes ji aliyê mejiyê ve **nebûbe** belengaz.

✓ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî :

▶ **Xwezî** hûn mamosteyên zanîngehê **bibûna**.

✓ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dûr :

▶ **Xweziya** tu xebatkarê wê kargehê **nebûbûya**.

★ **Raweya bilanî mîna ya xwestekî li ser bingeha daxwaziyê pêk tê û ji aliyê kêşana lêkera (bûn)'ê ve jî ti cudatî nîn e.**

✓ **Bilaniya dema niha :**

▶ Bila ew **bibe** çayger ku hûn çaya baş vexwin.

✓ **Bilaniya dema borî ya pêkhatî :**

▶ Dîlanê xeber şandiye ku **bila** jê re xem **nebûbe**.

✓ **Bilaniya dema borî ya pêknehatî :**

▶ Bila amrazên ragihandinê nûjen **bibûna**.

✓ **Bilaniya dema borî ya dûr :**

▶ Bila Zîlan di folklorê de serwer **bûbûya**.

★ **Raweya hekanî û beşên wê, li ser raweyên pêşkêrî yên bingehîn û li ser ên daxwaziyê yên bingehîn pêk tên. Ji aliyê kêşana lêkera (bûn)'ê ve tu cudatî nayên holê.**

A) Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên pêşkerî pêk tên

✓ **Hekaniya dema niha :**

▶ Heke Berîvan **nebe**, Rewşen nikare bixebite.

✓ **Hekaniya dema bê :**

▶ Heke hûn ê beşdar **nebin**, dê çawa alîkar **bibin**?

✓ **Hekaniya dema boriya têdeyî :**

▶ Heke ew dêndar **bû**, diviya dest bi xebatê bikira.

✓ **Hekaniya dema boriya dûdar :**

▶ Heke zarok mezin **bûya** û li ser piyan **bûbûya**.

✓ **Hekaniya dema boriya berdest :**

▶ Heke Pîro parsok **dibû**, te yê ji wan re **negota**.

B) Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tên

✓ **Hekaniya daxwaziya dema niha :**

▶ Heke ew şanoger **bibin** û hûn jî lê temaşe bikin.

✓ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî :
‣ Heke projeyek **bûbe**, ew ê hatibûya ser maseyê.

✓ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî :
‣ Heke ew nexweş **nebûya** û di taziye de hebûya.

✓ Hekaniya daxwaziya dema boriya dûr :
‣ Heke ava me sar **bûbûya** û we jî vexwaribûya.

★ Raweya divêtî û beşên wê li ser raweya daxwazî yê bingehîn pêk tên û ji aliyê kêşana lêkera (**bûn**)'ê ve cudatî nayên dîtin.

✓ Divêtiya daxwazî ya dema niha :
‣ Divê tu xebathez **bibî** ku di pêşbaziye de bi ser kevî.

✓ Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî :
‣ Divê ew zane **bûbe** û malbat jî pê serbilind **bûbe**.

✓ Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî :
‣ Diviya roj germ **biûya**, lê ew jî pê sergêj **nebûya**.

✓ Divêtiya daxwazî ya dema boriya dûr :
‣ Diviya yara wî li wir **bûbûya** û bi serê xwe **bûbûna**.

Mînak 321 : Eger raderek di hevokê de wek navdêrekê bi kar bê û qertafeke kesandinê jî, ji wê raderê şûn de bê, ew qertaf cuda tê nivîsandin :

Çi avakirin û wêrankirin **in**, çî binketin û serketin **in**!
(Tavên Stêrîn, A. Karabax)

Mînak 322 : Lêkera (**bûn**)'ê û qertafên kesandinê :

★ Ev lêker jêderka qertafên kesandinê ye :

✓ Bêje bi dengdarekê dawî dibe : Bêyî bikaranîna bi kêşana lêkeran, ew qertaf cuda tên nivîsandin :

➔ Yekjimar : (-**im**, -(**y**)î, -**e**)

➔ Pirjimar : (-**in**, -**in**, -**in**)

‣ Ez xwendekar **im** û ew jî xwendevan **in**.
‣ Ez diçim dibistanê, lê diçin pirtûkxaneyê.

✓ **Bêje bi dengderekê dawî dibe : Ew qertaf cuda tèn nivîsandin :**

➔ **Yekjimar : (-me, -yî, -ye)**

➔ **Pirjimar : (-ne, -ne, -ne)**

▶ **Tu xwende yî, lê yên ha nexwende ne.**

▶ **Ez hoste me, xebatkarên me jêhatî ne.**

Mînak 323 : Lêkera (bûn)'ê û (hebûn û tune bûn, nîn) :

★ **Ji aliyê peyvsaziyê ve lêkera (bûn)'ê, di (hebûn) û (tune bûn)'ê de cih digire û kêşana van dirûvên darîştî, bo her dem û raweyan ne karîger in.**

(Hebûn) erênîyê û (tune bûn) neyînîyê şanî didin. Bêjeya (nîn)'ê jî wek (tune bûn)'ê, neyînîyê radigihîne.

Em ê vê xalê bi hin kêşan û hevokên nimûnedar derbas bikin :

✓ **Raweya fermanî :**

hebûn } heb- } rayeka raweyê

tune bin } tune b- } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Yekjimar : **Hebe!**

Pirjimar : **Hebin!**

Awayê neyînî 1 :

Yekjimar : **Mebe!**

Pirjimar : **Mebin!**

Awayê neyînî 2 :

Yekjimar : **Tune be!**

Pirjimar : **Tune bin!**

✓ **Dema niha :**

Hebûn :

Ez **heme**/Tu **heyî**/Ew **heye**

Em **hene**/Hûn **hene**/Ew **hene**

Tune bûn :

Ez **tune me**/Tu **tune yî**/Ew **tune ye**

Em **tune ne**/Hûn **tune ne**/Ew **tune ne**

★ Di hevokê de : (**hebûn**, **tune bûn**, **nîn bûn**) :

✓ Dema niha :

- ▶ Berîvan li dibistanê **ye**, lê Rojda **nîn e**.
- ▶ Em li mal **in**, lê ew li vir **nîn in**.

✓ Dema boriya têdeyî :

- ▶ Dema ku ew hat, Mem li wir **hebû**.
- ▶ Dema ku Alan diçû, Mem **ne** li wir **bû**.
- ▶ Dema ku Alan diçû, Mem li wir **tune bû**.

✓ Daxwaziya dema niha :

- ▶ Ew **hebe** ku hûn bi hev re bimeşin.
- ▶ Ew **nebe**, hûn nikarin ji vir derkevin.

Mînak 324 : Forma dibetî : Ev **ne** rawe **ye**, lê formek **e**.
Bingeh û navandina wê ji lêkera (**bûn**)'ê tê.

★ Pêkhatina navê formê :

✓ Dema niha :

bûn } **b-** } rayeka dema niha
Yekjimar, ji bo kesê sêyemîn : Ew **dibe**

✓ Ji qertafên bêjesaz, paşgir : **-tî**

✓ Navê formê : **Dibe** + **tî** } **Dibetî**

✓ Di formê de dirûvê ku tê bikaranîn : **Dibe** : Ev dirûv bi (**ku**)'yê ve cih digire û li şûna (**dibe**)'yê, (**belkî**, **mimkun...**) jî tê xebitandin.

★ Forma dibetî, bi kêşana lêkerê ya daxwaziya dema niha û ya daxwaziya dema boriya pêkhatî ve çêdibe. Ev form, ji bo her du raweyên daxwaziyê jî gelek karîger e.

✓ Bi daxwaziya dema niha :

- ▶ **Dibe** ku ew wê nameyê **bixwîne**.
- ▶ **Dibe** ku hûn bi lez ji wir **neçin**.
- ▶ **Belkî** ew sibehê zû **bên** û me **bibin**.
- ▶ **Mimkun e** ku ew nîvro **biçe** danûstanê.

▶ **Bi derfet e ku** ew te bi balafirê jî **bişîne**.

✓ **Bi daxwaziya dema borî ya pêkhatî :**

▶ **Dibe ku** Memê ji Dîlanê pere **girtibin**.

▶ **Dibe ku** Ferho evîndarê Rojdayê **nebûbe**.

▶ **Heye ku** ew xwendekar **nehatibin** festivalê.

▶ **Belkî** Alan bi Cano re **çûbe** bajarekî din.

▶ **Ne mimkun e ku** hûn bêbêndan **meşiyabin**.

↓ **Hatin :**

Avaniya tebatî bi vê lêkerê pêk tê û lêkerên lebatî jî bi alîkariya wê dikevin rewşa tebatiyê.

Lêkera (**hatin**)'ê bi (**werîn**)'ê ve hemwate ne, lê lêkera (**werîn**)'ê mîna wê ne karîger e û di her raweyê de jî nayê bikaranîn ku cihê xwe dide lêkera (**hatin**)'ê.

Em ê bi giranî li ser *avaniya tebatî* rawestin, ji ber ku ji aliyê erka bingehîn ve lêkera (**hatin**)'ê di gelek raweyan de hatibû kêşandin.

Mînak 325 : Hatûn û werîn

★ **Raweya fermanî : Lêker : Hatin**

hatin(**hat** + **in**), **hat-** } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn
hatin } **hê-** } rayeka raweya fermanî

✓ **Bikaranîna nûjen :**

Awayê **erênî :**

Yekjimar : (**bi** + **hê** + e) → **Bê!**

Pirjimar : (**bi** + **hê** + in) → **Bên!**

Awayê **neyînî :**

Yekjimar : **Mê**(meyê)!

Pirjimar : **Mên**(meyin)!

✓ **Bikaranîna dirûvê kevn :**

Awayê **erênî :**

Yekjimar : (**bi** + **hê** + e) → **Bihê!**

Pirjimar : (bi + hê + in) → **Bihên!**

Awayê **neyînî** :

Yekjimar : **Mehê!**

Pirjimar : **Mehên!**

★ **Raweya fermanî** : Lêker : **Werîn**

wer- } rayeka raweya fermanî,

pêşgira raweya fermanî bi kar nayê : (bi-)

Awayê **erênî** :

Yekjimar : (**wer** + e) → **Were!**

Pirjimar : (**wer** + in) → **Werin!**

Awayê **neyînî, ji lêkera (hatin)'ê** :

Yekjimar : **Mê(meyê)!**

Pirjimar : **Mên(meyin)!**

★ **Di dema niha de lêkera (werîn)'ê bi kar nayê, li şûna wê ya (hatin)'ê karîger e.**

✓ **hatin } hê-** } rayeka fermaniye,
h- } ev di bikaranîna nûjen de dikeve.

-ê- } **Ev ji bo raweyên jêrîn jî rayek e :**

➔ dema niha

➔ dema bê ya nêzîk

➔ dema bê

➔ daxwaziya dema niha

➔ xwestekî ya daxwaziya dema niha

➔ bilaniya dema niha

➔ hekaniya dema niha

➔ dîvêtiya dema niha

➔ forma dibetî ya dema niha

★ **Dema bê** : Lêker : **Hatin**

Pêşgira raweyê : **bi-**

Ji bo avaniya dema bê : (bi + hê-) → **bê**

✓ **Dirûvê nûjen** :

Awayê **erênî** :

Ez ê **bêm**/Tu yê **bêyî**/ Ew ê **bê**
Em ê **bên**/Hûn ê **bên**/Ew ê **bên**

Awayê **neyînî** :

Ez ê **neyêm**/Tu yê **n(e)yî**/ Ew ê **neyê**
Em ê **neyên**/Hûn ê **neyên**/Ew ê **neyên**

✓ **Dirûvê kevn** :

Awayê **erênî** :

Ez ê **bihêm**/Tu yê **bihêyî**/ Ew ê **bihê**
Em ê **bihên**/Hûn ê **bihên**/Ew ê **bihên**

Awayê **neyînî** :

Ez ê **nehêm**/Tu yê **nehêyî**/ Ew ê **nehê**
Em ê **nehên**/Hûn ê **nehên**/Ew ê **nehên**

★ **Lêkera (werîn)**'ê di raweyên jêrîn de bi kar tê û di awayê neyîniyê de cihê xwe dide neyîniya lêkera (**hatin**)'ê :

✓ **Dema bê ya nêzîk** :

- ▶ Ez **dikim werim**, te bibim kursê.
- ▶ Ez **dikim neyêm** û te nebim kursê.

✓ **Dema bê** :

- ▶ Ew ê **were**, hûn ê jê re pêşniyaz bikin.
- ▶ Ew ê **neyê** û hûn jî jê re pêşniyaz nakin.

✓ **Daxwaziya dema niha** :

- ▶ Em guh **bidin** wî mirovî, ka çi dibêje?

✓ **Xwestekiya dema niha** :

- ▶ **Xwezî** ew **were**, ji min re vê mijarê vebêje.

✓ **Bilaniya dema niha** :

- ▶ **Bila** Dîlan **were**, porê Rewşenê bişo.

✓ **Hekaniya dema niha** :

- ▶ **Heke** ew **were** şahiyê, tu jî pê re **werî**.

✓ **Hekaniya dema bê** :

- ▶ **Heke** hûn ê **werin** cejnê, qîzan jî bînin.

✓ Hekaniya daxwazî ya dema niha :

▶ Heke tu **werî**, wê dîsa ji bîr meke.

✓ Divêtiya daxwazî ya dema niha :

▶ Divê em **werin** û careke din jî **neyên**.

★ Di forma dibetiyê de lêkera (**werîn**)'ê :

▶ Dibe ku ew **were** û li şûna min jî tu biçî.

★ Lêkera (**werîn**)'ê li hin deveran bi dirûvê (**warin**)'ê bi cih bûye :

▶ Ez ê **warim** ku te bibim ba koma piyanojen.

Mînak 326 : Lebatî û tebatî :

Avaniya lebatî :

Di vê avaniyê de kirde çalakiyê pêk tîne û ev **kirde** berbiçav e.

Di vê avaniyê de nerguhêz û gerguhêz hemû lêker bi kar tên.

✓ Ji lêkerên nerguhêz : **rabûn, lîstin, mirin :**

▶ **Ciwan** radibûn û dilîstin.

▶ Di bahoza par de **gelek sewal** mirin.

✓ Ji lêkerên gerguhêz : **Anîn, dan, birîn :**

▶ **Min** çar heste anîn û dan wî.

▶ **Darbir** darek nebiriye.

Pêkhatina avaniya tebatî :

Di vê avaniyê de kirde ne kiryar e, yan nayê xuyakirin an jî bi awayeke veşarî di bandora çalakiyê de dimîne.

Avaniya tebatî bi alîkariya lêkera (**hatin**)'ê pêk tê û lêkera bingehîn jî di dawiya hevokê de bi dirûvê raderîn cih digire. Di hevokê de lêkerên bingehîn çendek jî dibin.

Avaniya tebatî bi lêkerên nerguhêz pêk nayê. Lê li ser bingeha hin lêkerên nerguhêz, dirûvên gerguhêz tên dariştin ku ew jî dibin lêkerên tebatî.

Avaniya tebatî, bêyî raweya fermanî di hemû raweyan de bi kar tê. Lêkera (**werîn**)'ê jî di hin dem û raweyan de tê xebitandin.

Mînak 327 : Bikaranîna avaniya tebatî :

★ **Dema niha :**

Lêkera alîkar : **hatin**

Lêkera bingehîn : **kirîn**

Yekjimar, **bireser** : pirtûkek e.

▶ Pirtûk **tê kirîn**.

Pirjimar, **bireser** : pirtûk gelek in.

Pirtûk **tên kirîn**.

✓ **Di hevokê de :**

▶ Hin mirov **tên hevandin** û hinek jî **tên birêkirin**.

▶ Em pirs dikin, lê xaniyekî nebiha **nayê dîtin**.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Romaneke şahkar **hat nivîsandin**.

▶ Lê berhemeke şanoyî **nehat afirandin**.

★ **Çîrokiya dema boriya têdeyî :**

▶ Bedenek li nêzî keleyê **hatibû lêkirin**.

▶ Xanên dîrokî ji nû ve **nehatibûn avakirin**.

★ **Dema boriya dûdar :**

▶ Li ser wî çemî pirek **hatiye çêkirin**.

▶ Koçber di ser wê re **nehatine derbaskirin**.

★ **Dema boriya berdest :**

▶ Xaliyên biha jî **dihatîn standin**.

▶ Ewqas kulav hebûn, yek **nedihat kirîn**.

★ **Dema bê ya nêzîk :**

▶ Ew dike ku pirtûka wê **bê weşandin**.

★ **Dema bê :**

▶ Ew dizane ku peyama dê ji kê re **neyên şandin**.

▶ Ji wan kesan hinek dê **werin xebitandin**.

★ **Çîrokiya dema bê :**

▶ Ew ê ji bo axaftinê **bihata hîlbijartin**.

▶ Hûn ê bo semînerê **nehatana nasandin**.

★ **Daxwaziya dema niha :**

▶ Nivîsarên te ji aliyê wî ve **bên sererastkirin**.

▶ Wêneyê wî bi destê wêneger **were** **kişandin**.

★ **Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî :**

▶ Xwezî her afetzade **hatibe** bi war û mal **kirin**.

★ **Bilaniya dema boriya dûr :**

▶ Bila ew qesr û konax **nehatibûna** hilweşandin.

▶ **Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî :**

▶ Heke navê te **bihata** **xwandin**, tu yê biçûya.

★ **Divêtiya daxwazî ya dema boriya dûr :**

▶ Diviya hin berhem **hatibûna** **berhevkin**.

★ **Di forma dibetiyê de :**

Bi daxwaziya dema borî ya pêkhatî ve :

▶ Dibe ku hemû zevî **hatibin** **demankirin**.

↓ **Dan :**

Alîkariya vê lêkerê di avaniya dançêker de derdikeve pêşberî mirov. Ev avanî jî bi lêkerên gerguhêz tê holê.

Pêkhatina avaniya dançêker :

Dema ku karek bi destî hinan bê **kirin**, ji aliyê rêzimanî ve ew kar li gorî vê avaniyê pêk tên.

Di avaniya dançêker de lêkera alîkar (**dan**), li gorî mêjera **bireserê** dikeve kêşanê û lêkera bingehîn jî bi dirûvê raderê di dawiya hevokê de cih digire. Di hevokê de lêkerên bingehîn çendek jî dibin.

Di vê avaniyê de kirde ji yekê pirtir in û di kar û barê çalakiyê de hevpar in, lê di vê hevpariyê de rolên wan ne wek hev in. Yek dide çêkirin û yek pêk tîne. Yan hin didin çêkirin û hin jî pêk tînin.

Ne pêwîst e ku kêşana lêkera (**dan**)'ê bê ducarkirin. Em ê li gorî raweyan, avaniya dançêker bi hevokên nimûnedar bidin kolandin. Ev avanî di hemû dem û raweyan de karîger e.

Mînak 328 : Ji bo destpêkê :

✓ **Heger mirov karekî bi xwe bike, wisa tê gotin :**

▶ Ez peykerekî **çêdikim**.

▶ Wî du şelûl **nefirandin**.

✓ Heger mirov karekî bi hinan bide kirin, wisa tê gotin ku ev li gorî avaniya dançêker e :

▶ Ez peykerekî **didim** çêkirin.

▶ Wî du şelûl **nedan** firandin.

✓ Di avaniya dançêker de bikaranîna daçeka (bi)'yê :

▶ Ew danasîna kursê, **bi** wî jî **dide** meşandin.

▶ Hûn afîşên xwe **bi** destê kê **didin** çapkirin?

Mînak 329 : Bikaranîna avaniya dançêker :

★ **Raweya fermanî :**

▶ **Bide** bezandin!

▶ **Mede** bezandin!

★ **Dema niha :**

▶ Kevir û dar **dan** berhevkin.

▶ Edîtor lêkolîna te **neda** weşandin.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Dîlanê ferhenga kurdî **da** bergkin.

★ **Çîrokiya dema boriya têdeyî :**

▶ Wê kompîtura xwe **nedabû** veherandin.

★ **Dema boriya dûdar :**

▶ Nanpêj makîneya hevîr **daye** şuştin.

★ **Çîrokiya dema boriya dûdar :**

▶ Hevîrker gogên hevîr **nedabûne** razandin.

★ **Dema boriya berdest :**

▶ Zêrkerên wê kolanê zêr **didan** razandin.

★ **Dema bê ya nêzîk :**

▶ Ez dikim berçavka xwe **bidim** nûyandin.

★ **Çîrokiya dema bê ya nêzîk :**

▶ Narê **dikira** salnameyê **bida** çirandin.

★ **Dema bê :**

- ▶ Ew ê wê berhemê **nede** dikirandin.
- ★ Çîrokiya dema bê :
 - ▶ Wî yê dikan tevde **bidana** kirêkirin.
- ★ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî :
 - ▶ Berîvanê dê kulîlkên çilmisî **dabin** çinandin.
- ★ Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dûr :
 - ▶ Wî yê ji bo wan tu tişt **nedabûya** ragihandin.
- ★ Daxwaziya dema niha :
 - ▶ Em dîkekî ser jêkin û **bidin** qewirandin.
- ★ Daxwaziya dema borî ya pêkhatî :
 - ▶ Wî kavirên wan **nedabin** qusandin.
- ★ Daxwaziya dema borî ya pêknehatî :
 - ▶ Gundiyan daristan **bidaya** birandin.
- ★ Daxwaziya dema boriya dûr :
 - ▶ Darbiran dar **nedabûna** nijandin.
- ★ Xwestekî ya daxwaziya dema niha :
 - ▶ **Xwezî** hûn porên zarokan **bidin** tiraşkirin.
- ★ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî :
 - ▶ **Xwezî** nasnameyên wan **nedabin** mêrandin.
- ★ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî :
 - ▶ **Xweziya** wan ji we re zargotin **bidana** vegoitin.
- ★ Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dûr :
 - ▶ **Xweziya** Nalînê ew **nedabûya** vexwendin.
- ★ Bilaniya dema niha :
 - ▶ Ji Narê re bibêje, **bila** wî mastî **bide** firotin.
- ★ Bilaniya dema borî ya pêkhatî :
 - ▶ Jê re bibêje, **bila** nexweş **nedabe** gerandin.
- ★ Bilaniya dema borî ya pêknehatî :
 - ▶ **Bila** te gûzên wan **bidana** jimartin.

- ★ Bilaniya dema boriya dūr :
‣ Bila cîranan genim **dabûna** hêrandin.

- ★ Hekaniya dema niha :
‣ Heke tu diranan **didî** çêkirin, bila ew jî bên.

- ★ Hekaniya dema bê :
‣ Heke ew ê **bide** xapandin, em ê çawa bizanin?

- ★ Hekaniya dema boriya têdeyî :
‣ Heke wan hesp **dan** bezandin, me nebihîstiye.

- ★ Hekaniya dema boriya dûdar :
‣ Heke mal **dane** parkirin, kesek pê nehisiyaye.

- ★ Hekaniya dema boriya berdest :
‣ Heke ew **didan** rûniştandin, dê jê re bigotana.

- ★ Hekaniya daxwaziya dema niha :
‣ Heke tu wî barî **nedî** rakirin, ez ji wan re nabim.

- ★ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî :
‣ Heke wî **dabe** niyazkirin, wan ê piştgirî bikira.

- ★ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî :
‣ Heke ew **bidana** darizandin, diya me nedigiriya.

- ★ Hekaniya daxwaziya dema boriya dūr :
‣ Heke zêr **dabûna** wezinandin, min ê bidîta.

- ★ Divêtiya daxwazî ya dema niha :
‣ Wê jî got, **divê** tu derguşê **bidî** hejandin.

- ★ Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî :
‣ Divê wan bi hêza wî mal **dabin** raguhastin.

- ★ Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêknehatî :
‣ Diviya wî demjimêr **bidaya** raguherandin.

- ★ Divêtiya daxwazî ya dema boriya dūr :
‣ Diviya te çavên lîstivanan **nedana** girêdan.

- ★ Di forma dibetiyê de :

Bi daxwaziya dema niha ve :

▶ Dibe ku dîroknas xirbeyê **bide** kolandin.

Bi daxwaziya dema borî ya pêkhatî ve :

▶ Dibe ku rêk û mêk jî **dabin** vekirin.

↓ **Kirin :**

Bi alîkariya lêkera (**kirin**)'ê *raweyên dema bê ya nêzîk* pêk tên.

Di gelek raweyan de ev lêker hatibû kêşandin û ne hewce ye ku em li vir jî wan ducar bikin.

Em ê bi hêsanî li ser hin taybetiyên vê lêkerê yên din rawestin :

★ **Forma erênî-neyînî :** Ev form hema bi hemû lêkeran çêdibe.

Lêker bi kêşana erênî û neyînî cih digire. Ev bikaranîn pêkolî,

bergerî û lavayan tûnîn ziman. Li gorî lêkerên xwe bi wateyên

din jî bar dibin.

✓ **Di dema niha de :**

▶ Ez **dikim nakim**, zarok naçe dibistanê.

✓ **Di dema boriya têdeyî de :**

▶ Wê **kir nekir**, wî destên xwe neşûştin.

✓ **Di dema boriya berdest de :**

▶ Narê **dikir nedikir**, wê çavên xwe venedikir.

✓ **Bi avaniya tebatî ve :**

▶ Wî **dikir nedikir**, derî **nedihat** vekirin.

✓ **Bi avaniya dançêker ve :**

▶ Me **dikir nedikir**, wî erd **neda** ajotin.

• **Bi lêkerên din ve forma erênî-neyîniyê :**

▶ Ez xwe **dizanim nizanim** ew mirov wiha ye.

▶ Wî **dixwand nedixwand** û tê nedigihîşt.

↓ **Viyan : xwastin/xwestin, vên/vêtin/vîn :**

Ev lêker û dirûvên wê, ji aliyê wateya ferhengî ve hemwate tên diyarkirin. Lê di bikaranînên xwe de wate û erkên cuda digirin.

Ev dirûv him bi erkên bingehîn û him bi yên alîkar bi kar tên.

Lêkera (**xwastin**)'ê wek lêkerekê alîkar bi erk e, lê bi vê dirûvê, ji bo raweya divêtiyê ne karîger e.

Dirûvên (**vên, vêtin, vîn**)'ê, wek (**viyan**)'ê pêdivî û pêwîstiyê tînin ziman û wek wê jî, bi giranî bi van wateyan tên xebitandin ku di raweya divêtiyê de jî bi erk in.

Di raweya divêtiyê de, em li ser erka alîkar a (**viyan**)'ê rawestibûn. Em ê li vir jî erka wê ya bingehîn vekolînin. Lê ew, bi vê erkê kêmtê karandin.

Mînak 330 : Ev lêker bi wateya xwe ya ferhengî gerguhêz e, digel vê bikaranînên negerguhêz jî tên dîtin.

★ **Bo kêşana lêkerê û dirûvên wê : Viyan(vên/vîn/vêtin) :**

Lêker : Viyan

(**viya + n**), **viya-** } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

✓ **Dirûvê lêkerê : Vên**

(**vê + n**), **vê-** } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

✓ **Dirûvê lêkerê : Vîn**

(**vî + n**), **vî-** } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

✓ **Dirûvê lêkerê : Vêtin**

(**vêt + in**), **vêt-** } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

★ **Raweya fermanî :**

➔ **Ev di raweya fermanî de bo dirûvê (viyan)'ê jî bi kar tên :**

Awayê erênî :

Yekjimar : **Bivê!**

(**bi + vî + e**), **-î + e** } **-ê** } dibe, yan jî (**-vê**)'yê ji (**vên**)'ê digire.

Pirjimar : **Bivên!**

(**bi + vî + en**), **-î + e** } **-ê** } dibe, yan jî (**-vê**)'yê ji (**vên**)'ê digire.

Awayê neyînî :

Yekjimar : **Mevê!**

Pirjimar : **Mevên!**

✓ **Dirûvê lêkerê : vêtin**

Awayê erênî :
Yekjimar : **Bivête!**
Pirjimar : **Bivêtin!**

Awayê neyînî :
Yekjimar : **Mevête!**
Pirjimar : **Mevêtin!**

★ Dema niha :

➔ Bikaranîna negerguhêz :

Awayê erênî :
Ez **divêm**/Tu **divêyî**/Ew/**divê**
Em **divên**/Hûn **divên**/Ew **divên**

Awayê neyînî :
Ez **navêm**/Tu **navêyî**/Ew **navê**
Em **navên**/Hûn **navên**/Ew **navên**

➔ Bikaranîna gerguhêz :

Awayê erênî :
Min **divê**/Te **divê**/Wî(**wê**) **divê**
Me **divê**/We **divê**/Wan **divê**

Awayê neyînî :
Min **navê**/Te **navê**/Wî(**wê**) **navê**
Me **navê**/We **navê**/Wan **navê**

➔ Di hevokê de :

- ▶ Min lepikê **divê**, lê te du sol **divên**.
- ▶ Lepikê min **divê**, lê du sol te **divên**.

- ▶ Me hevaleyê **divê** û bo we jî sisê **divên**.
- ▶ Hevaleyê me **divê** û sisê jî bo we **divên**.

- ▶ Ez te **divê** û tu min **divê** ku wisa tê evîn.
- ▶ Em we **divên** û hûn me **divên**, wisa tê jîn.

✓ Dirûvê lêkerê : **vêtin**

→ **Bikaranîna negerguhêz :**

Awayê erênî :

Ez **divêtim**/Tu **divêtî**/Ew/**divête**

Em **divêtin**/Hûn **divêtin**/Ew **divêtin**

Awayê neyînî :

Ez **navêtim**/Tu **navêtî**/Ew **navête**

Em **navêtin**/Hûn **navêtin**/Ew **navêtin**

→ **Bikaranîna gerguhêz :**

Awayê erênî :

Min **divêt**/Te **divêt**/Wê(**wê**) **divêt**

Me **divêt**/We **divêt**/Wan **divêt**

Awayê neyînî :

Min **navêt**/Te **navêt**/Wî(**wê**) **navêt**

Me **navêt**/We **navêt**/Wan **navêt**

→ **Di hevokê de :**

▶ Wî pênûs **navêt**, lê defter **divêtin**.

▶ Wê pirtûk **divêtin**, lê jêbir **navêt**.

★ **Dema boriya berdest :**

▶ Wan erebeyek **diviya** ku pê biçûna.

▶ Min hêzek **diviya** ku lez bimeşiyama.

B) Lêkerên alîkar ên ku bi erkên xwe yên bingehîn jî mîna lêkereke alîkar bi kar tên :

↓ **Xwastin :**

Ev lêker jî xwediye erkên bingehîn û alîkar e. Lê ew erk, ji yên (**viyan**)'ê û dirûvên wê yên din gelek cudatir in. Wateya pêdivî û pêwîstiyê di xwe de nehewîne. Weke lêkereke serbixwe ye û bi (**xwestin**)'ê ve hemwate ne.

Em ê li vir li ser erkên wê ya bingehîn û ya alîkar rawestin.

Ev lêker di hemû dem û raweyan de karîger e.

Mînak 331 : Xwastin(xwestin) :

(**xwast** + in), **xwast-** } rayeka raderê û ya dema borî

(**xwest** + **in**), **xwest-** } rayeka raderê û ya dema borî

Mînak 332/1 : Bo erka lêkerê ya bingehîn :

★ **Raweya fermanî :**

xwastin } **xwaz-** } rayeka raweyê

xwestin } **xwez-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê **erênî :**

Bixwaze! / Bixweze!

Awayê **neyînî :**

Mexwaze! / Mexweze!

Pirjimar :

Awayê **erênî :**

Bixwazin! / Bixwezin!

Awayê **neyînî :**

Mexwazin! / Mexwezin!

★ **Dema niha :**

▶ Ez ji te alîkariyê **dixwazim**.

▶ Ew ji wan piştgiriya **naxwaze**.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Diya wî jê re şarek **xwast**.

▶ Wê pel û post **nexwastin**.

★ **Dema boriya dûdar :**

▶ Alan û Nazê ji wî pereyên xwe **xwastine**.

▶ Lê Memê yên xwe **nexwastine**.

★ **Dema boriya berdest :**

▶ Wan ji wî gundî qîzek **dixwast**.

▶ Mal û mexel **nedixwastin**, zêr **dixwastin**.

★ **Dema bê :**

▶ Em ê ji wan hevalbendiyê **bixwazin**.

▶ Hûn ê jê belge û melgeyan **nexwazin**.

Mînak 332/2 : Bo erka lêkerê ya alîkar :

Di vê bikaranînê de lêkera (**xwastîn**)'ê alîkar e, lê ya bingehîn lêkerekê din e. Di hevokê de lêkerên bingehîn çendek jî dibin.

★ **Dema niha :**

▶ Ez **dixwazim biçim**, wî **bînim** cem xwe.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Wî **xwast** ku bi Nazê re **bipeyive**.

★ **Çîrokiya dema boriya têdeyî :**

▶ Min **nexwastibû** ku ew pêre **biçûya**.

★ **Dema boriya dûdar :**

▶ Cano **xwastiye** ku şîv ewqas sar **nebûya**.

★ **Çîrokiya dema boriya dûdar :**

▶ Wî **nexwastibûye** ku ew **bûbûya** dozger.

★ **Dema boriya berdest :**

▶ Wê **dixwast** ku ew ê **nebe** bermalî.

★ **Dema bê :**

▶ Ew ê **bixwaze** ku tu zanyar **bibî**.

★ **Çîrokiya dema bê :**

▶ Wan ê **bixwastana** ku, dê li cih **nehiştana**.

★ **Daxwaziya dema niha :**

▶ Gava ku tu çekê **bixwazî**, ew bi xwe **dide**.

★ **Xwestekiya dema niha :**

▶ Xwezî tu **bixwazî** û ez gulan **biçirpînim**.

★ **Bilaniya dema niha :**

▶ Bila ew **bixwaze** ku hûn **biçin rûyên hev**.

★ **Hekaniya dema niha :**

▶ Heke ew **bixwaze**, tu yê çêlekê **bidoşî**.

★ **Divêtiya dema niha :**

▶ Divê tu **bixwazî** û ew jî wî karî **pêk bîne**.

★ Di forma dibetiyê de :

Bi daxwaziya dema niha ve :

▶ Dibe ku ew **bixwaze** û **dev jê berde**.

★ Di forma erênî-neyînîyê de :

Dema niha :

▶ Ew **dixwaze naxwaze**, ma ji te re derd **e?**

↓ **Karîn/kanîn(şiyan)** :

Ev lêker hemwate ne û pêkanîna karekî yan jî bûyînekê, ji aliyê hêz û şeyê ve diyar dikin. Li gorî lêkera (**karîn**)'ê, (**şiyan**) kêm bi kar tê. Lêkera (**kanîn**)'ê di hin devokan de karîger e.

Lêkera (**şe kirin**)'ê, bi wan lêkerên jorîn ve hemwate ne û digel vê di bikaranîna (**şe kirin**)'ê de, bo karekî jêhatin û huner sereke ne.

Mînak 333 : Karîn(kanîn) :

Ev lêker bi erka bingehîn û ya alîkar di hemû dem û raweyan de karîger in. Ji aliyê kêşanê ve jî wekî hev tînen kêşandin.

Di neyînîya dema niha de li şûna qertafa (**na-**), ya (**ni-**)'yê digirin.

(**karî** + n), **karî-** } rayeka raderê û ya dema borî

(**kanî** + n), **kanî-** } rayeka raderê û ya dema borî

Mînak 334/1 : Di hin raweyan de kêşana lêkerê :

★ **Raweya fermanî :**

karîn } **kar-** } rayeka raweyê

kanîn } **kan-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê erênî :

Bikare!/Bikane!

Awayê neyînî :

Mekare!/Mekane!

Pirjimar :

Awayê erênî :
Bikarin!/Bikanin!

Awayê neyînî :
Mekarin!/Mekanin!

★ Dema niha :
karîn } kar- } rayeka raweyê

Awayê erênî :
Ez **dikarim**/Tu **dikarî**/Ew **dikare**
Em **dikarin**(Hûn **dikarin**/Ew **dikarin**

Awayê neyînî :
Ez **nikarim**/Tu **nikarî**/Ew **nikare**
Em **nikarin**/Hûn **nikarin**/Ew **nikarin**

★ Dema boriya têdeyî :
karîn } karî- } rayeka raweyê

Awayê erênî :
Min **karî**/Tê **karî**/Wî(**wê**) **karî**
Me **karî**/We **karî**/Wan **karî**

Awayê neyînî :
Min **nekarî**/Tê **nekarî**/Wî(**wê**) **nekarî**
Me **nekarî**/We **nekarî**/Wan **nekarî**

★ Çirokiya dema boriya têdeyî :
karîn } karî- } rayeka raweyê
bûn } bû- } rayeka alîkar

Awayê erênî :
Min **karîbû**/Tê **karîbû**/Wî(**wê**) **karîbû**
Me **karîbû**/We **karîbû**/Wan **karîbû**

Awayê neyînî :
Min **nekarîbû**/Tê **nekarîbû**/Wî(**wê**) **nekarîbû**
Me **nekarîbû**/We **nekarîbû**/Wan **nekarîbû**

✓ Di zimanê gelêrî de li şûna (**-î-**)'yê, (**-i-**) :
▶ Wan **karîbû**, lê wî **nekarîbû**.

★ Dema boriya dûdar :

karîn } **karî-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Min **kariye**/Tê **kariye**/Wî(**wê**) **kariye**

Me **kariye**/We **kariye**/Wan **kariye**

Awayê neyînî :

Min **nekariye**/Tê **nekariye**/Wî(**wê**) **nekariye**

Me **nekariye**/We **nekariye**/Wan **nekariye**

★ Çîrokiya dema boriya dûdar :

karîn } **kar-** } rayeka raweyê

bûn } **bû-** } rayeka alîkar

Awayê erênî :

Min **karîbûye**/Tê **karîbûye**/Wî(**wê**) **karîbûye**

Me **karîbûye**/We **karîbûye**/Wan **karîbûye**

Awayê neyînî :

Min **nekarîbûye**/Tê **nekarîbûye**/Wî(**wê**) **nekarîbûye**

Me **nekarîbûye**/We **nekarîbûye**/Wan **nekarîbûye**

✓ Di zimanê gelêrî de li şûna (**-î-**)'yê, (**-i-**) :

▶ Min **karîbûye**, lê te **nekarîbûye**.

★ Dema boriya berdest :

karîn } **kar-** } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Min **dikarî**/Tê **dikarî**/Wî(**wê**) **dikarî**

Me **dikarî**/We **dikarî**/Wan **dikarî**

Awayê neyînî :

Min **nedikarî**/Tê **nedikarî**/Wî(**wê**) **nedikarî**

Me **nedikarî**/We **nedikarî**/Wan **nedikarî**

✓ Dema boriya berdest : **Karîn(kanîn)** :

Ev lêker bi dirûvê jêrîn jî tèn kêşandin :

Awayê erênî :

Min **dikariya**/Tê **dikariya**/Wî(**wê**) **dikariya**

Me **dikaniya**/We **dikaniya**/Wan **dikaniya**

Awayê neyînî :

Min nedikariya/Tê nedikariya/Wî(wê) nedikariya

Me nedikaniya/We nedikaniya/Wan nedikaniya

★ Dema bê :

karîn } kar- } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez ê bikarim/Tu yê bikarî/Ew ê bikare

Em ê bikarin/Hûn ê bikarin/Ew ê bikarin

Awayê neyînî :

Ez ê nekarim/Tu yê nekarî/Ew ê nekare

Em ê nekarin/Hûn ê nekarin/Ew ê nekarin

★ Çîrokiya dema bê :

karîn } karî- } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Min ê bikariya/Te yê bikariya/Wî(wê) yê bikariya

Me yê bikariya/We yê bikariya/Wan ê bikariya

Awayê neyînî :

Min ê nekariya/Te yê nekariya/Wî(wê) yê nekariya

Me yê nekariya/We yê nekariya/Wan ê nekariya

Mînak 334/2 :

Di hin raweyan de bikaranîna lêkerê ya alîkar :

★ Dema niha :

► Dîlan dixwaze ku bibe civaknas.

★ Dema boriya têdeyî :

► Min nexwast ku ew sêvê spî bike.

★ Dema boriya dûdar :

► Wî xwastiye ku me agir vemiranda.

★ Dema boriya berdest :

► Berîvanê dixwast ku em pêre nepeyîvin.

★ Dema bê :

▶ Tu yê **bixwazî** ku ew jî te **bipirsin**.

★ Dema bê ya nêzîk :

▶ Ez **dikim** pêşnûmayê jê **nexwazim**.

★ Daxwaziya dema borî ya pêkhatî :

▶ Narê mayo **xwastibe** ku wî jî **kirîbe**.

★ Hekaniya dema niha :

▶ Heke ew **bixwaze**, em ê biryarekê **bidin**.

★ Divêtiya dema niha :

▶ Divê Zîlan **bixwaze** û ew jî **pêk bîne**.

★ Di avaniya lebatiyê de :

Bi dema niha :

▶ Ez **dixwazim** ku ew **bê xemilandin**.

★ Di avaniya dançêker de :

Bi dema niha :

▶ Ew **naxwaze** ku em malê **bidin şêlkin**.

★ Di forma dibetiyê de :

Bi daxwaziya dema niha ve :

Dibe ku ew **bixwaze** û Nalîn jî **birêse**.

★ Di forma erênî-neyîniyê de :

Bi daxwaziya dema niha :

▶ Tu **bixwazî nexwazî**, ew ê bi xwe **bê**.

➔ **Şiyan** : Ev ne lêkereke tekûz û karîger e. Digel vê di hin raweyan de karîgeriya wê bala mirov dikişîne. Em ê bi kurtasî li ser rawestin.

Mînak 335/1 : Bo kêşana lêkerê :

(**şiya** + **n**), **şiya-** } rayeka raderê û ya dema borî

★ Raweya fermanî :

şiyan } **şê-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê erênî : (bi + şê + e) : Bişê!
Awayê neyînî : (me + şê + e) : Meşê!

Pirjimar :

Awayê erênî : (bi + şê + in) : Bişên!
Awayê neyînî : (me + şê + in) : Meşên!

★ Dema niha :

şiyana } şê- } rayeka raweyê

Awayê erênî :

Ez dişêm/Tu dişeyî/Ew dişê
Em dişên(Hûn dişên/Ew dişên

Awayê neyînî :

Ez naşêm/Tu naşeyî/Ew naşê
Em naşên/Hûn naşên/Ew naşên

Mînak 335/2 : Bo bikaranînê lêkerê :

★ Dema niha :

▶ Ez dişêm ku filmê wî rexne bikim.

★ Dema boriya têdeyî :

▶ Wî projeya xwe şiya û me jî pejirand.

★ Çirokiya dema boriya têdeyî :

▶ Wî neşiyabû ku ji wan re rûpoşan jî bistîne.

★ Dema boriya dûdar :

▶ Wê şiyaye ku bi wan re saleke din bixebitiya.

★ Dema bê :

▶ Hûn ê bişên ku em encameke erênî bigirin.

➡ Şe kirin : Ev lêker hevedudanî û gerguhêz e. Dibe ku ji rayeka (şiyana)'ê ya dema niha hatibe dariştin û (şê), vediguhere (şe)'yê. Ji aliyê kêşanê ve mîna lêkera (kirin)'ê tê kişandin.

Ev her du lêker hev reng in, lê wate û erkên wan cuda ne :

✓ Şe kirin : şiyana, karîn, kanîn.

✓ **Şe kirin** : por, rî... kevir an tişteki din şe kirin.

Mînak 336/1 : Bo kêşana lêkerê : şe kirin(şiyar, karîn, kanîn) :
(şe + kir + in), **şekir-** } rayeka raderê û ya dema borî

★ **Raweya fermanî :**
şe kirin } **şek-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê **erênî** : (şe + bi + k + e) : **Şeke!**
Awayê **neyînî** : (şe + me + k + e) : **Şemeke!**

Pirjimar :

Awayê **erênî** : (şe + bi + k + in) : **Şekin!**
Awayê **neyînî** : (şe + me + k + in) : **Şemekin!**

Mînak 336/2 : Bo bikaranînê lêkerê :

★ **Dema niha :**
▶ Nalîn **şe dike** ku bi serê xwe li bajêr **bigere**.
▶ Cano **şe nake** ku ew bi tenê li wir **bije**.

★ **Dema boriya têdeyî :**
▶ Wan **şe kir**, dê avahiya şaredariyê **pêk bihata**.
▶ Wî **şe nekir** ku ew ê zane û şixulhez **bibe**.

Mînak 336/3 : Şe kirin : Li hin deveran bi wateya (bawerî kirin, bawerî pê anîn)'ê jî bi kar tê :

✓ **Di hevokê de :**
▶ Ew **şe nake** ku tu him **bixebitî** û him jî **bixwînî**.
▶ Min **şe dikir** ku ew ê bikare kamyonê **biajo**.

↓ **Zanîn :**

Ev lêker di wateya xwe ya ferhengî de (fêmkirin, hînbûn, nasîn û pêkanîn)'ê vedihewîne.

Ji aliyê kêşanê ve mîna lêkera (**karîn**)'ê tê kêşandin û di neyîniya dema niha de jî wekî wê li şûna qertafa (**na-**), ya (**ni-**)'yê digire.

Mînak 337/1 : Zanîn
(**zanî** + n), **zanî-** } rayeka raderê û ya dema borî

★ **Raweya fermanî :**

zanîn } **zan-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê **erênî** : **Bizane!**

Awayê **neyînî** : **Mezane!**

Pirjimar :

Awayê **erênî** : **Bizandin!**

Awayê **neyînî** : **Mezandin!**

Mînak 337/2 : Bo bikaranîna lêkerê :

★ **Dema niha :**

▶ Ez **dizanim** ku helbest çawa **tên xwandin**.

▶ Ew **nizane** bi zimanê Çînî agahdariyê **bide**.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Wî zanî ku bi rûniştinê kar **nameşin**.

★ **Dema boriya dûdar :**

▶ Wan **nezaniye** ku ew ê bi mal û malbat **bibe**.

★ **Dema bê :**

▶ Ew ê **bizane** xwarinê, lê **nizane** ku **çêke**.

↓ **Wêrîn :**

Ev bi wateya xwe ya ferhengî, ji bo pêkanîna karekî wêrîtiyê nîşan dide. Lêkera gerguhêz (**wêrandin**), ji wê hatiye dariştin. Lêkera (**wêrîn**)'ê bi erka xwe ya alîkar hîntir karîger e.

Mînak 338/1 : Wêrîn

(**wêrî** + **n**), **wêrî-** } rayeka raderê û ya dema borî

★ **Raweya fermanî :**

wêrîn } **wêr-** } rayeka raweyê

Yekjimar :

Awayê **erênî** : **Biwêre!**

Awayê **neyînî** : **Mewêre!**

Pirjimar :

Awayê erênî : Biwêrin!

Awayê neyînî : Mewêrin!

Mînak 338/2 : Bo bikaranînê lêkerê :

★ **Raweya fermanî :**

▶ **Biwêre** biçê û wî marî **bigire.**

★ **Dema niha :**

▶ Mem **diwêre** bi şev jî **derkeve** rêwîtiyê.

★ **Dema boriya têdeyî :**

▶ Wî **newêriya** ku bi parşûtê **dakeve** jêr.

★ **Dema bê :**

▶ Ew ê **newêre**, ji pîreyê de xwe berde avê?

★ **Daxwaziya niha :**

▶ Em **biwêrin**, em ê hêzên xwe xurttir **bikin.**

★ **Daxwaziya dema boriya dûr :**

▶ Wan **wêrîbûya**, dê bi dest xwe **bixistana.**

★ **Hekaniya dema niha :**

▶ Heke ew **biwêre**, dê **bibe** qeşmerê şanoyî.

Jimar : 21

Mijar : Rawe û avanî

Rawe :

Rawe ji aliyê rawesaziyê ve li ser çar hêmanên bingehîn pêk tên : Dem, kes, mêjer û kêşana lêkerê. Li gorî raweyên xwe di pêkhatina wan de hin bêjeyên alîkar(*xwezî, bila, heke, divê...*) jî xwedîerk in.

Ji aliyê senifandinê ve rawe, li ser du beşên sereke tên komkirin : Yên pêşkerî û yên daxwazî.

A) Raweyên pêşkerî :

Ji aliyê navandinê ve ev rawe, bi navên demên xwe tên ragihandin :

1) Dema niha

2) Demên borî :

a) Dema boriya têdeyî

- Çîrokiya dema boriya têdeyî

b) Dema boriya dûdar

- Çîrokiya dema boriya dûdar

c) Dema boriya berdest

3) Dema bê

- Çîrokiya dema bê
- Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema borî
- Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dûr

4) Dema bê ya nêzîk

- Çîrokiya dema bê ya nêzîk

B) Raweyên daxwazî :

Ji aliyê navandinê ve ev rawe, bi navên raweyên xwe tên diyarkirin :

1) Raweya daxwazî :

- Daxwaziya dema niha
- Daxwaziya dema borî ya pêkhatî
- Daxwaziya dema borî ya pêknehatî
- Daxwaziya dema boriya dûr

2) Raweya fermanî

3) Raweya xwestekî :

- Xwestekî ya daxwaziya dema niha
- Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêkhatî
- Xwestekî ya daxwaziya dema boriya pêknehatî
- Xwestekî ya daxwaziya dema boriya dût

4) Raweya bilanî :

- Bilaniya dema niha
- Bilaniya dema borî ya pêkhatî
- Bilaniya dema borî ya pêknehatî
- Bilaniya dema boriya dût

5) Raweya hekanî :

Raweyên hekanî li ser du beşên raweyên bingehîn pêk tên.

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên pêşkerî pêk tên, pênc in :

- Ya dema niha
- Ya dema bê
- Ya dema boriya têdeyî
- Ya dema boriya dûtard
- Ya dema boriya berdest

↓ Hekaniyên ku li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tên, çar in :

- Ya daxwaziya dema niha
- Ya daxwaziya dema borî ya pêkhatî
- Ya daxwaziya dema borî ya pêknehatî
- Ya daxwaziya dema boriya dût

6) Raweya divêtî :

- Ya daxwaziya dema niha
- Ya daxwaziya dema boriya pêkhatî
- Ya daxwaziya dema boriya pêknehatî
- Ya daxwaziya dema boriya dût

Piştî wan rêzandinên jorîn, em ê (**çêbiwar** û **pareng**)'ê jî li jêr bi kurtayî bidin dahûrandin.

→ Çêbiwar :

Wek tê zanîn jê re *raweya çêbiwar* jî tê gotin. Lê ev navlêkirin ne di cih de ye. Ji ber ku bêtî rayeka lêkerê ya dema borî, tu daneyên din ên ku

raweyî di xwe de nehewîne.

Dirûvê çêbiwar bi rayeka dema borî pêk tê û formeke parengî ye.

Di forma neyîniyê de qertafa (**ne-**)'yê, di çêbiwariyê de pêşgir an navgir cih digirin û her du jî bi rayeka çêbiwar ve tîn nivîsandin.

Bêjeyên çêbiwar pêkhatî ne û mîna rengdêrên çawaniyê bi kar tîn.

Mînak 339 : Pêkhatina dirûvê çêbiwar :

★ Rayeka lêkerê ya dema borî eger bi tîpeke dengdar dawî bibe, paşgira çêbiwar (**-î**) lê tê zêdekirin :

Lêker : **Ketin**(**ket** + **in**)

(**ket** + **î**), **ketî** } ji bo dirûvê yê **erênîya çêbiwar** a lêkerê
neketî } ji bo dirûvê yê **neyîniya çêbiwar** a lêkerê

Di hevokê de :

- ▶ Mirovê **ketî**, rabû ser xwe û li asoyên rengîn nêriya.
- ▶ Mirovê **neketî**, dibezîya ku di pêşbaziya de bibe yê yekemîn.

★ Rayeka lêkerê ya dema borî eger bi tîpa (**-î**)'yê dawî bibe, ev tîp li şûna paşgira çêbiwar digire :

Lêker : **Anîn**(**anî** + **n**)

anî } çêbiwar
neanî } neyîniya çêbiwar

Di hevokê de :

- ▶ Ava ku **anî** hendik bû, bi wan nekir.

★ Rayeka lêkerê ya dema borî eger bi tîpa (**û**)'yê dawî bibe, berî paşgira çêbiwar, tîpa kelijandinê (**y**)'ê cih digire :

Lêker : **Çûn**(**çû** + **n**)

çûyî } çêbiwar
neçûyî } neyîniya çêbiwar

Di hevokê de :

► Şivanê **çûyî** careke din venegeriyabû.

★ Ji bo hin lêkerên hemwate û dirûvên cuda :

Lêker : **Revîn**(revî + n)

revî } çêbiwar

nerevî } neyîniya çêbiwar

Lêker : **Reviyan**(reviya + n)

reviyayî } çêbiwar

nereviyayî } neyîniya çêbiwar

Di hevokê de :

► Hespera **nereviyayî** dihat nalkirin.

★ Bo lêkerên pêkhatî :

Lêker : **Vexwarin**(vexwar + in)

vexwarî } çêbiwar

venexwarî } neyîniya çêbiwar

★ Di zimanê gelêrî de :

nevexwarî } neyîniya çêbiwar

Di hevokê de :

► Rêwiyê ku av **venexwarî** nan jî nexwar.

★ Bo lêkerên hevedudanî :

Lêker : **Çêkirin**(çêkir + in)

çêkirî } çêbiwar

çênekirî } neyîniya çêbiwar

Di hevokê de :

► Kevirên **çêkirî** baş dihatin lêkirin.

★ Di zimanê gelêrî de :

neçêkirî } neyîniya çêbiwar

➔ **Pareng :**

Ev ji aliyê wesfandinê ve bi rengdêrê û ji aliyê kêşanê ve jî bi lêkerê ve peywendîdar in.

Mînak 340/1 : Çend mînak ji bo parengê :

★ **Dema niha :**

Lêker : Ketin

kev } rayeka raweyê

Yekjimar :

▶ **Dîlanê gula dikeve**, girt û dirêjî Alên kir.

Pirjimar :

▶ **Dîlanê gulên dikevin**, girtin û dirêjî Alên kirin.

★ **Daxwaziya dema niha :**

Lêker : Birîn

bir } rayeka raweyê

Yekjimar :

▶ **Dara ku bibire**, ne mezin bû û min birî.

Pirjimar :

▶ **Darên ku bibirin**, ne mezin bûn û min birîn.

★ **Dema boriya têdeyî :**

Lêker : Çêkirin

çêkir } rayeka raweyê

Yekjimar :

▶ **Dîmenê çêkirî**, wî kiriye û te jî ji min re aniye.

Pirjimar :

▶ **Dîmenên çêkirî**, wî kirine û te jî ji min re anîne.

Mînak 340/2 : Bo parengê çend mînakên din, ji yên cuda :

★ **Dema niha :**

Keça ku **di** xewê **de digîre** :

▶ Keça ku **di** xewê **de digîre**, evîndar bûye.

★ Dema boriya têdeyî :

Ciwanê ku **di** xewê **de negirî(negiriya)** :

▶ Ciwanê ku **di** xewê **de negiriya**, ne evîndar bû.

★ Çîrokiya dema boriya têdeyî :

Keça ku **di** xewê **de giryabû** :

▶ Keça ku **di** xewê **de giryabû**, helbestvan bûye.

★ Dema boriya berdest :

Jina ku **di** xewê **de digiriya** :

▶ Jina ku **di** xewê **de digiriya**, bêkes û bêmal bû.

★ Dema bê :

Bûka ku wê **di** xewê **de bigîre** :

▶ Bûka ku wê **di** xewê **de bigîre**, bê xew mabû.

★ Çîrokiya dema bê :

Pîra ku wê **di** xewê **de negiriya** :

▶ Pîra ku wê **di** xewê **de negiriya**, mixabin bi roj digiriya.

★ Daxwaziya dema niha :

Kalê ku **di** xewê **de bigîre** :

▶ Kalê ku **di** xewê **de bigîre**, li ber êgir rûdinişt.

↓ Ahenga dem û raweyan :

Di bikaranîna dem û raweyan de aheng hene ku her dem û rawe bi hev re bi kar nayên. Em ê ji bo wan, hevokên nimûnedar bidin.

Mînak 341 : Dema niha bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yê bingehîn ên dema niha ne û ev reş in :

✓ Dema niha

Dema niha :

▶ Ez dibînim **ku** ew li çî dinêre.

Dema bê :

▶ Ez dizanim **ku** ew ê ji wir biçe.

Dema boriya têdeyî :

▶ Ez dizanim **ku** wî çî anî.

Dema boriya dûdar :

▶ Ez dizanim **ku** wê çî aniye.

Daxwaziya dema niha :

▶ Ez tîm **ku** te bibînim.

Daxwaziya dema niha :

▶ Ez bi şik im **ku** ew neçe ba wî.

Mînak 342 : Dema boriya têdeyî bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yê bingehîn ên dema boriya têdeyî ne û ev reş in :

✓ Dema boriya têdeyî

Dema boriya têdeyî :

▶ Ew kesê **ku** we dît, mamosteyê me bû.

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

▶ Roja **ku** ew çûn, ez ziviriyabûm.

Dema boriya dûdar :

▶ Wî ji min re got **ku** ew mirov hatiye dîtin.

Dema boriya berdest :

▶ Dema **ku** ew bi rê ket, tu jî dihatî.

Dema bê :

▶ Min zanî **ku** ew ê biçe cem wan.

Çîrokiya dema bê :

▶ Narê ji Nazê re got : “Min ê çay çêkira.”

Daxwaziya dema niha :

- ▶ Ew bawer dike **ku ez wî bibînim.**

Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya pêknehatî :

- ▶ Min ji te re got **ku wî ew vexwara, ew ê sergêj bûbûya.**

Mînak 343 : Çîrokiya dema boriya têdeyî bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên çîrokiya dema boriya têdeyî ne û ev reş in :

- ✓ Çîrokiya dema boriya têdeyî

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

- ▶ Wî civanî kevîrek dabû ser milê xwe **û anîbû ber malê.**

Çîrokiya dema bê :

- ▶ Wan jê re nivîsand **ku wî yê tu bişandaya xebatê.**

Daxwaziya dema niha :

- ▶ Ew hatibû **ku min bibe zanîngehê.**

Mînak 344 : Dema boriya dûdar bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên dema boriya dûdar in û ev reş in :

- ✓ Dema boriya dûdar

Dema boriya dûdar :

- ▶ Ew wê salê, bi roj xebitîne **û bi şev jî çûne kursa muzîkê.**

Çîrokiya dema boriya dûdar :

- ▶ Narê ji Nazê re gotiye **ku wan li wir kilamek gotibûye.**

Dema boriya têdeyî :

- ▶ Narê ji Nazê re gotiye **ku wan li wir kilamek got.**

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

- ▶ Narê ji Nazê re gotiye **ku wan li wir kilamek gotibû.**

Dema bê :

▶ Narê ji Nazê re gotiye **ku ew ê li wir kilamekê bibêjin.**

Daxwaziya dema niha :

▶ Narê ji Nazê re gotiye **ku ew li wir kilamekê bibêjin.**

Daxwaziya dema borî ya pêknehatî :

▶ Memê ji Zînê re gotiye **ku wan li wir kilamek bigota.**

Daxwaziya dema boriya dûr :

▶ Memê ji Zînê re gotiye **ku wan li wir kilamek gotibûya.**

Mînak 345 : Çîrokiya dema boriya dûdar bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên çîrokiya dema boriya dûdar in û ev reş in :

✓ Çîrokiya dema boriya dûdar

Çîrokiya dema boriya dûdar :

▶ We salê berfek daketibûye **ku piştî wê gelek dar hişk bûbûne.**

Mînak 346 : Dema boriya berdest bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên dema boriya berdest in û ev reş in :

✓ Dema boriya berdest

Dema boriya berdest :

▶ Em di meha gulanê de diçûn zozanê **û hol ava dikirin.**

Dema bê :

▶ Min hêvî dikir **ku ew ê min bi tenê nehêlî.**

Çîrokiya dema bê :

▶ Li şûna ku we savar dixwar, **we yê goşt bixwara.**

Dema boriya têdeyî :

▶ Dema ku ez derbas dibûn, **ew ji dîwêr de ket.**

Dema boriya dûdar :

▶ Dema ku hûn dihatin, **ew ji mizgeftê derketiye.**

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

▶ **Min dizanî ku wî di civînê de çî pêşniyaz kiribû.**

Mînak 347 : Dema bê bi raweyên din ve :

★ **Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên dema bê ne û ev reş in :**

✓ **Dema bê**

Dema bê :

▶ **Pereyên ku dê bên berhevkerin, ew ê têxin bankayê.**

Dema niha :

▶ **Dîlan û Berîvan dê ji vir biçin û îro jî Alan diçe.**

Daxwaziya dema niha :

▶ **Ew ê biçê dibistanê ku mamoste bibe ba bapîra xwe.**

Mînak 348 : Çîrokiya dema bê bi raweyên din ve :

★ **Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên çîrokiya dema bê ne û ev reş in :**

✓ **Çîrokiya dema bê**

Çîrokiya dema bê :

▶ **Wî yê têr bixwara ku heta êvarê dê birçî nebûya.**

Dema boriya berdest :

▶ **We yê balon bidana ku ew çawa pê kêfxweş dibûn.**

Daxwaziya dema niha :

▶ **We yê balafirok bikirana ku zarok pê şa bibin.**

Mînak 349 : Daxwaziya dema niha bi raweyên din ve :

★ **Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên daxwaziya dema niha ne û ev reş in :**

✓ **Daxwaziya dema niha**

Daxwaziya dema niha :

▶ Heta ku baran nesequine, em neçin.

Dema bê :

▶ Çawa ku baran bisequine, em ê bibeziin.

Dema boriya têdeyî :

▶ Dema ku ew hevdu bibînin, ez ji wir çûm.

Dema boriya dûdar :

▶ Gava ku ew bê, hûn ji otelê derketine.

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

▶ Ji bo ku pûroyan bifiroşe, li otogarê mabû.

Mînak 350 :

Daxwaziya dema borî ya pêknehatî bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên daxwaziya dema boriya pêknehatî ne û ev reş in :

✓ Daxwaziya dema borî ya pêknehatî

Çîrokiya dema boriya têdeyî :

▶ Ji bo ku Memê bixwanda, wan koçî bajêr kiribû.

Dema boriya berdest :

▶ Ji bo ku wî baş bixwanda, ew bêpere nedihîştin.

Çîrokiya dema bê :

Heta ku wan ez nedîtama, dê li wir bimana.

Mînak 351 :

Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî bi raweyên din ve :

★ Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî ne û ev reş in :

✓ Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêkhatî

Dema bê :

▶ Heke wan ji wî re gotibe, ew ê ji min re bibêje.

Divêtiya daxwazî ya dema boriya pêkhatî :

▶ Heke ew hatibe, **divê baytar jî bi xwe re anîbe.**

Mînak 352 :

Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî bi raweyên din ve :

★ **Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî ne û ev reş in :**

✓ **Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî**

Çîrokiya dema bê :

▶ **Ku hûn biçûna pêşangehê, we yê pirtûk bikirana.**

Dema boriya berdest :

▶ **Eger em bigihiştana balafirê, em diçûn Hewlêrê.**

Mînak 353 :

Hekaniya daxwaziya dema borî ya dûr bi raweyên din ve :

★ **Li jêr, di hevokên hevedudanî de yên bingehîn ên hekaniya daxwaziya dema borî ya dûr in û ev reş in :**

✓ **Hekaniya daxwaziya dema borî ya pêknehatî**

Çîrokiya dema bê ya daxwaza dema boriya dûr :

▶ **Ku ew li otelê rûniştibûya, dê nivîskarê navder dîtibûya.**

Çîrokiya dema bê :

▶ **Eger te ew nebiribûya malê, dê li wir şeveder bimaya.**

↓ **Domdariya deman :**

Ev bikaranîn ji bo hin deman karîger e ku wateyeke domdar dide demên xwe. Di kêşanê de avaniya lêkerê ya demê, qertafa (**di-**) û paşgira (**-e**)'yê digire, di neyîniyê de jî qertafa (**ne-**) lê tê zêdekirin.

★ **Domdariya dema niha : Paşgira domdariyê(-e), tê dawiya kêşana lêkerê ya dema niha :**

▶ **Ez her roj di ber wî dîwarî re derbas dibime.**

▶ **Ez her roj di ber wî dîwarî re derbas nedibime.**

★ **Domdariya dema borî ya têdeyî : Li ser kêşanê lêkerê ya dema boriya têdeyî, bi her du qertafên domdariyê pêk tê :**

- ▶ Wî gelek pirtûkên dîrokî **dixwandine**.
- ▶ Wî gelek pirtûkên dîrokî **nedixwandine**.

★ **Domdariya dema borî ya dûdar : Qertafa domdaryê (di-), tê ber kêşana lêkerê ya dema boriya dûdar û paşgira dema boriya dûdar cihê xwe diparêze :**

- ▶ Wan li zanîgehê dersên zimanê Kurdî **didane**.
- ▶ Wan li zanîgehê dersên zimanê Kurdî **nedidane**.

★ **Domdariya dema borî ya berdest : Paşgira domdaryê(-e), tê dawîya kêşana lêkerê ya dema boriya berdest :**

- ▶ Ew her havîn **diçûne** ber gola Wanê.
- ▶ Ew her havîn **nediçûne** ber gola Wanê.

↓ **Avanî :**

Ji aliyê kêşanê ve têkildariya lêkerê ya ku bi dem, kes û mêjerê re tê holê, vedibêje. Rawe bê avaniya lêkerê pêk nayê, avaniya hinan serbixwe û ya hinan jî hevpar in.

Mînak 354 : Çend mînak ji bo avaniya lêkerê ya deman :

★ **Dema niha :**

Lêker : Çûn

- ▶ Ew **diçe**.

✓ **diçe** } Ev, avaniya lêkerê ya dema niha û lebat e; kirde kesê duyemîn, nêr û mê, yekjimar e.

- ▶ Em **diçin**.

✓ **diçin** } Ev, avaniya lêkerê ya dema niha û lebat e; kirde kesê yekemîn, nêr û mê, pirjimar e.

- ▶ Em **naçin**.

✓ **naçin** } Ev, avaniya lêkerê ya neyîniya dema niha û lebat e; kirde kesê yekemîn, nêr û mê, pirjimar e.

★ **Dema boriya têdeyî :**

Lêker : **Xwarin**

▶ **Wî xwar.**

✓ **xwar** } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya têdeyî û lebat e; kirde kesê sêyemîn, nêr û yekjimar e.

▶ **Me xwar.**

✓ **xwar** } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya têdeyî û lebat e, kirde kesê yekemîn, nêr û mê, pirjimar in.

▶ **Me nexwar.**

✓ **xwar** } Ev avaniya lêkerê ya neyîniya dema boriya têdeyî û lebat e; kirde kesê yekemîn, nêr û mê, pirjimar in.

Lêker : **Dîtin**

▶ **Wan ez dîtim.**

✓ **dîtim** } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya têdeyî û lebat e, ji aliyê bireser û cînavkê ve jî ergatîvî ye. Kêşana lêkerê li gor bireserê(**ez**) ye û kirde kesê sêyemîn, nêr û mê, pirjimar in.

Lêker : **Hev maç kirin**

▶ **Berîvan û Berfînê hev maç kirin.**

hev maç kirin } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya têdeyî û lebat e, ji aliyê bireser û cînavkê ve jî berbihevîn e. Kirde kesê sêyemîn, mê û pirjimar e.

★ **Dema boriya berdest :**

Lêker : **Xwe şûştin**

▶ **Te xwe şûşt.**

✓ **xwe şûşt** } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya berdest û lebat e, ji aliyê bireser û cînavkê ve jî vegerok e. Kirde kesê duyemîn, nêr û mê, yekjimar e.

▶ **We xwe şûştin.**

✓ **xwe şuştin** } Ev, avaniya lêkerê ya dema boriya berdest û lebat e, ji aliyê bireser û cînavkê ve jî vegerok e. Kirde kesê duyemîn, nêr û mê, pirjimar in.

↓ **Ji aliyê lebatî û tebatiyê ve avanî :**

Ev di beşên xwe de hatibûn dahûrandin. Ji aliyê lebatî û tebatiyê ve lêker, li ser du beşên bingehîn kom dibin : Ya lebatî û ya tebatî.

Em ê li vir ji bo her beşekê yek mînakên bidin û derbas bibin.

→ **Avaniya lebatî :**

Di vê avaniyê de kirde çalakiyê pêk tîne û ev kirde berbiçav e.

▶ **Nalîn** li ber eynikê **rawestî** û pore xwe **şe kir**.

→ **Avaniya tebatî :**

Ev avanî bi alîkariya lêkera (**hatin**)'ê pêk te. Kirde di bandora çalakiyê de xuya dike yan jî di hevokê de veşarî dimîne.

▶ Formayên werzîşkaran **hatin dirûtin**.

★ **Bêyî alîkariya lêkera (hatin)'ê jî bikaranînen tebatî tîn dîtin.**

✓ **Di binyata hin lêkeran de tebatî hene : Hejîn, rijîn, şikestin :**

▶ **Darên baxçeyên wan dihejiyan.**

▶ **Dema ku em hatibûn, av rijiyabû.**

▶ **Nifte ya deriyê malê şikestibû.**

↓ **Ji aliyê dançêkeriyê ve avanî :**

Ji aliyê dançêkeriyê ve avanî li ser du beşên sereke kom dibin :
Ya dançêker û yê nedançêker.

Avaniya dançêker di beşa xwe de hatibû vegotin. Bi dîtineke giştî, em dikarin bibêjin ku hemû avaniyên din, ne dançêker in û ew jî di gelek mijaran de hatibû lêkolandin.

Jimar : 22

Mijar : Lêker

Nasîn : Peyvên ku karekî, rewşekê, bûyînekê yan jî çalakiyan vedibêjîn lêker in. Ew kar, kirin û bûyîn; di demekê de ji aliyê kesekî/ê, tiştêkî ve pêk tên an jî kiryar bi xwe dibin mijara çalakiyên xwe.

Kêşana lêkerê li gorî kirdê, bireser, dem, rawe, avanî û rewşê tên holê. Em ê di vê mijara lêkeran de bi giranî, ji aliyê peyvsaziyê ve li ser wan rawestin.

Mînak 355 : Ev lêker in :

Anîn, bûn, jiyandin, malastin, nêrîn, pan, rêzandin, vegotin, zanîn

A) Destpêka mijarê

➔ **Rader**

➔ **Cureyên lêkeran : Yên xwerû û yên nexwerû**

• **Lêkerên nexwerû : Yên pekhatî û yên hevedudanî**

➔ **Di pêkhatina lêkeran de :**

• **Hêmanên bingehîn**

• **Qertafên lêkersaz : Paşgir, navgir, pêşgir**

• **Hêmanên alîkar ên serbixwe û hevedudanî**

➔ **Di lêkeran de negerguhêzî û gerguhêzî**

➔ **Di kêşanê de rayekên lêkeran :**

• **Di pêkhatina bêjeyên din de rayekên karîger**

• **Di kêşanê de rêzikî û nerêzikiya lêkeran**

• **Di rayekên hin lêkeran ên dema niha de hin guhartina dengên :**

B) Dahûrandina mijarê

↓ **Rader**

Nasîn : Ji lêkerên ku nehatine kêşandin re *rader* tê gotin. Ev dirûv bi serê xwe wek navdêran bi kar tên û di vê bikaranînê de navdêr dibin, ji aliyê zayendê ve jî hemû lêkerên navderîn mê ne.

Radereke xwerû ji du hêmanên bingehîn pêk te : Rayek û qertaf. Rayek bingeha raderê ye û qertaf jî paşgir û pêşgirên lêkersaz in. Ev her du hêman bi hev re dirûvê raderê dirêsin.

Ji rayekê re (rayeka raderê, rayeka lêkerê) û ji qertafa raderê re (paşgira raderê, qertafa raderîn, paşgira raderîn) jî tên gotin.

Em ê li vir (*rayeka raderê*) û (*paşgira raderîn*) bi kar bînin. Ji ber ku ev têngin, ji aliyê rêzimanê ve hîn bêhtir nûjen û karîger in.

Mînak 356 : Di raderê de rayek û qertaf :

★ Bo lêkerên ku bi (-in)'ê diqedin :

Lêker : **Kirin**(kir + in) :
kir- } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

★ Bo lêkerên ku bi (-în)'ê diqedin :

Lêker : **Anîn**(anî + n) :
anî- } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

★ Bo lêkerên ku bi (-an)'ê diqedin :

Lêker : **Kutan**(kuta + n) :
kuta- } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

★ Bo lêkerên ku bi (-ûn)'ê diqedin :

Lêker : **Bûn**(bû + n) :
bû- } rayeka raderê, **-n** } paşgira raderîn

★ Bo lêkerên ku bi (-and + in)'ê diqedin :

Ceribandin, hêrandin, karandin, mêzandin, senifandin, weşandin

Lêker : **Ceribandin**(ceriband + in) :
ceriband- } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

Mînak 357/1 : Di raderên nexwerû de rayek û qertaf :

➔ **Ji bo raderên nexwerû(pêkhatî/hevedudanî) :**

★ **Pêşgirên lêkersaz ên wan raderên pêkhatî û hevedudanî, bi serê xwe ne xwediyê wateyên girîng in. Ev pêşgir cuda nayên nivîsandin.**

Mînak 357/2 : Daketin, hildan, rakirin, vekirin, vexwarin, wergirtin

Lêker : daketin(da + ket + in) :

da- } pêşgira lêkersaz

ket- } hêmana watedar û bingeha raderê

daket- } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

★ **Pêşgirên lêkersaz ên van raderên hevedudanî ku ew bi serê xwe jî watedar in û piraniya wan cuda tên nivîsandin.**

Mînak 357/3 : Ava kirin, xwe kuştin, çêkirin, jê kirin, lê dan pê xistin

Lêker : Ava kirin(ava + kir + in) :

ava } hêmana serbixwe û alîkar a raderê ya dirûvê hevedudanî

kir- } hêmana bingehîn a raderê

ava kir- } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

★ **Ji raderên ku çend pêşgirên lêkersaz digirin û piraniya wan pêşgiran cuda tên nivîsandin. Bi gelemperî ev rader biwêjî ne.**

Mînak 357/4 : Bi hev xistin, serê hev xwarin, ji hev kirin, li hev anîn

Lêker : Bi hev xistin(bi + hev + xist + in) :

bi- } hêmana lêkersaz a yekemîn û alîkar a raderê ya dirûvê hevedudanî

hev- } hêmana lêkersaz a duyemîn û alîkar a raderê ya dirûvê hevedudanî

xist- } hêmana bingehîn a raderê

bi hev xist- } rayeka raderê, **-in** } paşgira raderîn

↓ **Cureyên lêkeran**

Ji aliyê peyvسازیê ve lêker li du beşên bingehîn kom dibin :
Yên xwerû û yên nexwerû.

➔ **Lêkerên xwerû :**

Ev lêker ji yek peyvan pêk tên. Taybetiyên wan ên herî girîng, rayekên xwerû û paşgirên raderîn in. Rayekên wan bi gelemperî hêmanên(morfem) lêkerîn in.

Mînak 359 : Anîn, birin, çûn, dan, hatin, ketin, kirin, man, xistin

➔ **Lêkerên nexwerû :**

Ev li du beşên sereke parve dibin : Yên pêkhatî û yên hevedudanî.

★ **Lêkerên pêkhatî :**

Rayekên wan; hêmanên(morfem) navdêrîn, rengdêrîn û lêkerîn in ku ev morfem, rayekên lêkeran ên dema niha jî şanî didin. Ji aliyê dirûvê ve ji van lêkeran gelek dişibin lêkerên xwerû.

Mînak 360 /1 : Barîn, êşîn, firîn, gerîn, jimartin, kelîn, mijîn, şewitîn

Mînak 360 /2 : Êşandin, firandin, gerandin, kelandin, mijandin

★ **Lêkerên hevedudanî :** Ev li sê beşên sereke parve dibin :

✓ Ji yên ku herî kêr bi du hêmanên serbixwe û watedar pêk tên.

Mînak 361 : Bar kirin, dirêj kirin, siwar bûn, sererast kirin, tûj kirin

✓ Ji yên ku bi du hêmanan pêk tên û her hêmanên wan ne serbixwe û watedar dibin.

Mînak 362 : Hildan, rakirin, vexwendin, çêkirin, jê kirin, lê kirin

✓ Ji yên ku bi çend hêmanan pêk tên, ji wan hin hêman serbixwe û watedar in û hinek jî ne serbixwe û watedar in. Ev lêker kompleks in û piraniya wan biwêjî ne.

Mînak 363 : Bi dar ve kirin, bi ser de girtin, çav lê sor bûn, pê ve anîn

↓ **Di pêkhatina lêkeran de :**

Bêjeyên lêkeran bi hin morfem û qertafên lêkersaz pêk tên.

➔ **Hêmanên bingehîn :**

Di bêjeya lêkerê de hêmana bingehîn morfem e ku ev bingeha rayeka raderê jî destnîşan dike.

Mînak 364/1 : Di lêkeran de bo hêmanên bingehîn :

Lêker : **Revîn**(rev + **în**), **rev-**} hêmana bingehîn

Lêker : **Revandin**(rev + **and** + **in**), **rev-**} hêmana bingehîn

Lêker : **Wergirt**(wer + **girt** + **in**), **girt-**} hêmana bingehîn

Mînak 364/2 : Piraniya lêkerên pêkhatî yên ku bi (paşgira (-în))'ê diqedin û raderên wan, bingeha lêkerên gerguhêz ên ku bi paşgira (-andin))'ê dawî dibin re dibin morfem. Di vê pêkhatinê de (-î-)'ya (-în)'ê, cihê xwe dide (-a-)'ya (-andin)'ê :

Lêker : **Kenîn** → **kenandin**

Lêker : **Kirpîn** → **kirpandin**

Lêker : **Kolîn** → **kolandin**

Lêker : **Tirsîn** → **tirsandin**

♦ Lêkerên awerte hene : **Jîn** → **jiyandin**

→ **Qertafên lêkersaz :**

Di lêkeran de hêmanên bingehîn(morfem), bi alîkariya paşgir, navgir û pêşgirên lêkersaz dirûv û wateyan digirin.

★ **Paşgir** : Paşgirên lêkersaz tîr dawiyên rayekên raderan.

Mînak 365/1 : Paşgirên lêkersaz ên sereke : -in, îin, -n, an :

Lêker : **Girtin**(girt + **in**)

Lêker : **Nasîn**(nas + **în**)

Lêker : **Çûn**(çû + **n**)

Lêker : **Pêçan**(pêç + **an**)

Mînak 365/2 : Di hin dirûvên lêkeran ên dariştî de berî paşgirên lêkersaz, tîpeke kelijandinê (y, w) cih digire. Ev dirûvên dariştî, di hevokan de bi piranî bi awayên raderîn karîger in :

Lêker : **Bûn** → **bûyîn, bûwîn**

Lêker : **Dan** → **dayîn**

Lêker : **Jîn** → **jiyîn**

Lêker : **Man** → **mayîn**

Mînak 365/3 : Di hin dirûvên lêkeran ên dariştî de berî paşgirên lêkersaz, tîpa kelijandinê(y) digirin û ev dirûvên dariştî jî di hin kêşanên raweyên borî de bi kar tên :

Lêker : **Bezîn** → **beziya(n)**

Lêker : **Gerîn** → **geriya(n)**

Lêker : **Meşîn** → **meşiya(n)**

Lêker : **Teqîn** → **teqiya(n)**

★ **Navgir** : Ev di lêkerên ku bi (-**andin**)'ê diqedin de cih digire û navgireke lêkersaz û hevedudanî ye.

Mînak 366 : Bo navgira lêkersaz : (-and-**) :**

Lêker : **Hûrandin**(hûr + **and** + **in**)

Lêker : **Kêşandin**(kêş + **and** + **in**)

Lêker : **Nivîsandin**(nivîs + **and** + **in**)

Lêker : **Qelişandin**(qeliş + **and** + **in**)

★ **Pêşgir** :

Wek paşgiran, pêşgirên lêkersaz jî di pêkhatin û dariştina lêkeran de cihên girîng digirin. Ev gelek in û her yek, wateyên nû didin lêkerên xwe. Piraniya wan tên ber rayeka raderê û bi hev ve tên nivîsandin û hinek jî cuda tên nivîsandin.

✓ Ji yên ku bi rayekê ve tên nivîsandin û ji wan bêyî (**ro-**)'yê, yên din gelek karîger in : (**da-**, **hil-**, **ra-**, **ro-**, **ve-**, **wer-**)

(**da-**) :

Lêker : **Dabeşîn**(**da** + **beşîn**)

Lêker : **Dabitîn**(**da** + **bitîn**)

Lêker : **Dadan**(**da** + **dan**)

Lêker : **Daketin**(**da** + **ketin**)

(**hil-**) :

Lêker : **Hilavêtin**(**hil** + **avêtin**)

Lêker : **Hilberadin**(**hil** + **berandin**)

Lêker : **Hilbûn**(**hil** + **bûn**)

Lêker : **Hildan**(**hil** + **dan**)

(**ra-**) :

Lêker : **Rabezîn**(**ra** + **bezîn**)

Lêker : **Radan**(**ra** + **dan**)

Lêker : **Raborîn**(ra + borîn)

Lêker : **Rakirin**(ra + kirin)

(ro-) :

Lêker : **Rokirin**(ro + kirin)

(ve-) :

Lêker : **Vebirîn**(ve + birîn)

Lêker : **Vebûn**(ve + bûn)

Lêker : **Veçirandin**(ve + çirandin)

Lêker : **Vexwarin**(ve + vexwarin)

(wer-) :

Lêker : **Werbûn**(wer + bûn)

Lêker : **Werdan**(wer + dan)

Lêker : **Werkutandin**(wer + kutandin)

Lêker : **Werpêçîn**(wer + pêçîn)

✓ Ji yên ku li gorî wateyên lêkerên xwe, him bi rayekan ve û him jî cuda tên nivîsandin. Eger raderîn bi kar bên, ew bi hev ve tên nivîsandin : (ba-, çê-, der-, rû-)

(ba-) :

Lêker : **Badan**(ba + dan)

Lêker : **Ba dan**(ba + dan)

(çê-) : Her ku diçe bi rayekê ve nivîsandina wê bi ser dikeve :

Lêker : **Çêbûn**(çê + bûn)

Lêker : **Çêkirin**(çê + kirin)

(der-) :

Lêker : **Deranîn**(der + anîn)

Lêker : **Derbûn**(der + bûn)

Lêker : **Derketin**(der + ketin)

Lêker : **Der kirin**(der + kirin)

(rî-) :

Lêker : **Rîxandin**(rî + xandin)

Lêker : **Rî berdan**(rî + berdan)

(rû-) :

Lêker : **Rûnişin**(rû + niştin)

Lêker : **Rûçikandin**(rû + çikandin)

Lêker : **Rûdan**(rû + dan)

Lêker : **Rû dan**(rû + dan)

➔ **Hêmanên alîkar ên serbixwe û hevedudanî :**

Hin hêmanên serbixwe bi raderan ve formên hevedudanî pêk tînin û di kêşanê de piraniya wan hêmanan cuda tên nivîsandin. Eger raderîn bi kar bên, hemû hêman bi hev ve tên nivîsandin.

★ Ji bo hêmanên navdêrîn : (**bar, deng, fêr**) :

Lêker : **Bar kirin**

Lêker : **Deng dan**

Lêker : **Fêr bûn**

★ Ji bo hêmanên rengdêrîn : (**kûr, sar, xweş**) :

Lêker : **Kûr kolan**

Lêker : **Sar bûn**

Lêker : **Xweş dîtîn**

★ Ji bo hêmanên cînavkî :

✓ Bi cînavka vegerok ve : (**xwe**) :

Lêker : **Xwe kuştin**

Lêker : **Xwe parastin**

Lêker : **Xwe şidandin**

✓ Bi cînavka berbihevîn a (**hev**)'ê ve :

Lêker : **Hev berdan**

Lêker : **Hev birîn**

Lêker : **Hev girtin**

✓ Bi cînavkên lihevxitî ve :

(**jev, lev, pev, tev, jêk, lêk, pêk, têk, jê, lê, pê, tê**) :

Lêker : **Jev ketin**

Lêker : **Lev anîn**

Lêker : **Pev çûn**

Lêker : **Tev dan**

Lêker : **Jêk ve bûn**

Lêker : **Lêk hatin**

Lêker : **Pêk guhartin**

Lêker : **Têk şikestin**

Lêker : **Jê axaftin**
Lêker : **Lê dan**
Lêker : **Pê selmandin**
Lêker : **Tê hêwirîn**

★ Ji lêkerên hevedudanî yên kompleks : Ev bi çend hêmanên alîkar ên serbixwe yan jî hevedudanî, bi raderan ve cih digirin. Ji yên ku alîkar, hinek cuda û hinek jî bi hev ve tên nivîsandin.

✓ Di pêkhatina wan de daçek rolên girîng radikin ser xwe û piraniya wan lêkeran biwêjî ne :

Lêker : **Bi bal de çûn**
Lêker : **Bi hev de revîn**
Lêker : **Bi hêstên xwe tev gerîn**
Lêker : **Berbiçav bûn**

↓ **Di lêkeran de negerguhêzî û gerguhêzî**

Em li ser vê behsê rawestiyabûn û di herikîna hin mijaran de jî vegotînen nimûnedar hatibûn dayîn. Bo bibîrxistinê, em ê li vir bi kurtahiyeke nazarî jê çel bikin.

Kurmancî zaravayeke nîvergatîvî ye û ji vê taybetiyê dertê ku Lêkerên negerguhêz û yên gerguhêz cuda tên kêşandin. Yên gerguhêz di demên bê û niha de li gorî kirde ye, lê di demên borî de li gorî bireserê tên kişandin.

Di kêşana lêkerên gerguhêz ên demên bê û niha de, kirde xwerû û bireser tewandî ne, lê di demên borî de kirde tewandî û bireser xwerû ne.

Ji bo bidestxistina gerguhêzî û negerguhêziya lêkeran : Di hevokê de ji pêveberê, ji bo **tiştan** pirsar (çî) û ji bo **kesan** jî pirsar (**kî/kê**)'yê tên pirsîn. Eger bersiv ji kirde cudatir be, ew lêker gerguhêz e; lê bersiv, bêbersiv li ser kirdeyê bimîne, ew lêker negerguhêz e.

Ji aliyê bireserê ve lêker li du beşan kom dibin :
Yên negerguhêz û yên gerguhêz.

➔ **Lêkerên negerguhêz** : Ev lêker bireserê nagirin.

✓ **Ji lêkerên negerguhêz** : **Bûn, bezîn, çûn, firîn, hatin, meşîn**

→ **Lêkerên gerguhêz** : Ev lêker bireserê digirin.

✓ **Ji lêkerên gerguhêz** : **Bihêstin, cûtin, danîn, meşandin, stran**

↓ **Di kêşanê de rayekên lêkeran**

Wekî ku di mijarên xwe de jî hatibûn vekolandin rayekên lêkeran, di hin dem û raweyan de hevpar, di hinan de jî cuda bi kar tên. Di kurdî de du rayekên bingehîn hene, ya dema niha û ya borî; hemû rawe li ser wan, li gorî raweyên xwe tên ristin.

Mînak 367 : Di kêşanê de rayekên lêkeran : Bi gelemperî li du beşên sereke kom dibin :

★ **Di raweyên jêrîn de rayekên hemû lêkeran hevpar bi kar tên :**

Dema niha, dema bê, dema bê ya nêzîk, daxwaziya dema niha û ya dema bê, raweya fermanî, xwestekî ya daxwaziya dema niha, bilaniya dema niha, hekaniya dema niha û ya dema bê, hekaniya daxwaziya dema niha, divêtiya daxwazî ya dema niha.

Mînak 368 :

Ji lêkerên negerguhêz : **Çûn** → **(-ç-)**

Ji lêkerên gerguhêz : **Kirin** → **(-k-)**

★ **Ji aliyê rayeka bingehîn ve di raweyên din de, rayeka dema borî ya hemû lêkeran hevpar bi kar tê.**

Mînak 369 :

Ji lêkerên negerguhêz : **Çûn** → **(çû-)**

Ji lêkerên gerguhêz : **Kirin** → **(kir-)**

★ **Di rayeka hin lêkeran ên dema borî de paşgira (-iya)'ê :**

Di rayeka hin lêkeran ên dema borî de, digel rayekên bingehîn hin dirûven cuda jî bi kar tên ku ji aliyê rayeka raderê ve ew kêşan nerêzikî ne :

✓ **Eger dirûveke kevnare ya lêkerê hebe û ew bi paşgira (-iyan)'ê biqede, tê vê wateyê ku ew kêşan li gorî rayeka wê ya dema borî pêk hatiye.**

✓ Ew guhartin bi piranî, di lêkerên negerguhêz de tîn holê. Dibe ku di dema borî de taybetiyêke kêşana lêkerê ya ku raderên wan bi (-în)'ê diqedin e.

Mînak 370 : Lêker : Teqîn

Rayeka dema borî : (teqî-) :

Yekjimar : Balonek **teqî**.

Pirjimar : Ji deh balonan şeş **teqîn**.

Rayek dema borî ya paşgira (-iya) digire : (teqî/iya) → (teqiya) :

Yekjimar : Balonek **teqiya**.

Pirjimar : Ji deh balonan şeş **teqiyên**.

➔ **Di pêkhatina bêjeyên din de rayekên karîger :**

Rayekên hin lêkeran ên dema niha, wek morfemên bêjesaz di pêkhatina bêjeyan de bi kar tînin.

Mînak 371 : Wek pêşgir û paşgiran bikaranîna morfemên bêjesaz :

★ **Bo morfemên bêjesaz ên ku wek hêmanên bingehîn cih digirin :**

Lêker : Gotin → bêjeya pêkhatî : Bêjer

bêj-} rayeka dema niha û hêmana bingehîn, **-er** } paşgira bêjesaz

Lêker : Firotin → bêjeya pêkhatî : Firoşgeh

firoş-} rayeka dema niha û hêmana bingehîn, **-geh** } paşgira bêjesaz

Lêker : Pêçîn → bêjeya pêkhatî : Pêçang

pêç-} rayeka dema niha û hêmana bingehîn, **-ang** } paşgira bêjesaz

★ **Bo morfemên bêjesaz ên ku wek paşgirên bêjesaz cih digirin :**

Lêker : Gerîn → bêjeya pêkhatî : Rojger

roj-} hêmana bingehîn a bêjesaz, **ger-** } rayeka dema niha ya lêkerê

Lêker : Girtin → bêjeya pêkhatî : Rêgir

rê-} hêmana bingehîn a bêjesaz, **gir-** } rayeka dema niha ya lêkerê

Lêker : Firîn → bêjeya pêkhatî : Bala fir

bala-} hêmana bingehîn a bêjesaz, **fir-** } rayeka dema niha ya lêkerê

★ **Carinan rayekên hin lêkeran ên dema niha, wek pêşgir û paşgirên**

bêjesaz bêjeyên nû pêk tînin :

Lêker : **Êşîn** → rayeka dema niha : **êş-**

Lêker : **Birîn** → rayeka dema niha : **bir-**

Bêjeya ku pêkhatî : **Êşbir**

★ **Carinan jî rayekan hin lêkeran, pêşgir û paşgir bi kar tên û hin bêjeyên nû tên holê :**

Lêker : **Firîn** → rayeka dema niha : **fir-**

Bêjeya ku pêkhatî : **Firfir**

→ **Di kêşanê de rêzikî û nerêzikiya lêkeran :**

Di kêşanê de rayekên hin lêkeran ên dema niha û yên dema borî ji hev ne dûr in, ev lêker ên rêzikî ne. Lê yên hinekan ji hevdu gelek dûr in. Ev lêker jî yên nerêzikî ne.

Mînak 372/1 : Bo lêkerên rêzikî :

Lêker : **Cûtin**

Rayeka dema niha : **cû**

Rayeka dema borî : **cût**

Lêker : **Firandin**

Rayeka dema niha : **firîn**

Rayeka dema borî : **firand**

Lêker : **Hêrîn**

Rayeka dema niha : **hêr**

Rayeka dema borî : **hêrî**

Lêker : **Kirin**

Rayeka dema niha : **k**

Rayeka dema borî : **kir**

Lêker : **Revîn**

Rayeka dema niha : **rev**

Rayeka dema borî : **revî/reviya**

Mînak 372/2 : Bo lêkerên nerêzikî :

Lêker : **Dîtin**

Rayeka dema niha : **bîn**

Rayeka dema borî : **dît**

Lêker : **Gotin**

Rayeka dema niha : **bêj**

Rayeka dema borî : **got**

Lêker : **Hiştin**

Rayeka dema niha : **hêl**

Rayeka dema borî : **hişt**

Mînak 372/3 : Di kêşana hin lêkeran de him dirûvên nûjen û him ên kevn tên dîtin. Piraniya yên nûjen rêzikî û yên kevnare nerêzikî ne.

Lêker : **Anîn/hanîn**

Dirûvê nûjen : **Anîn**

Rayeka dema niha : **în**

Rayeka dema borî : **anî**

Dirûvê kevn : **Hanîn**

Rayeka dema niha : **hîn**

Rayeka dema borî : **hanî**

Lêker : **Ketin/keftin**

Rayeka dema niha : **kev**

Rayeka dema borî : **ket**

➔ Di rayekên hin lêkeran ên dema niha de hin guhartina **dengan** :

Di rayekên hin lêkeran ên dema niha de hin guhartina **tîpan tên holê** ku ev, bi gelemperî li gorî hin rêbazan pêk tên.

Mînak 373/1 : Lêkerên ku bi **(-aftin, -artin, -astin, -aştin, -axtin)**’ê diqedin, tîpa **(-a-)**’yê, li ya **(-ê-)**’yê dadigere.

★ Di wan lêkeran de rayekên dema niha :

Aşkaftin → **aşkêv**

Bijartin → **bijêr**

Alastin → **alês**

Biraştin → **birêj**

Axaftin → **axêv**

Mînak 373/2 : Di hin lêkeran de hin dengdaran nefîzekî li yên fîzekî dadigerin.

Nefîzekî : Fîzekî :

Tîpa (-f-) → li ya (-v-)'ê

Tîpa (-p-) → li ya (-b-)'ê

Tîpa (-s-) → li ya (-z-)'ê

Tîpa (-ş-) → li ya (-j-)'ê

★ Ji wan lêkeran ên ku di van dengên wan de guhartin pêk tên :

Pişkaftin → pişkêv

Qulaptin → qulêb

Xwastin → xwaz

Gihaştin → gihêj

★ Ji wan lêkeran ên ku di van dengên wan de guhartin pêk nayên :

Qurifîn → qurif

Xapîn → xap

Nivîstin → nivîs

Guvaştin → guvêş

Mînak 373/3 : Lêkerên ku bi (-andin)'ê diqedin, tîpa vê paşgirê ya (-a-)'yê, li ya (-î-)'yê dadigere :

Çirandin → çirîn

Honandin → honîn

Mijandin → mijîn

Rijandin → rijîn

Agahdarî : Ji bo kêşana lêkeran pirtûkçe : **Veser a Rêzimana Kurdî ya Kurmancî -bi hîndarî-**, A. Karabax

Jimar : 23

Mijar : Hoker

Nasîn :

Ew peyvên ku di hevokê de wateya lêker, rengdêr û hêmanên ku wekî yên xwe tamam dikin re *hoker(hevalkar)* tê gotin.

Hoker ji bo lêker, rengdêr û peyvên wekî yên xwe; ji aliyê çawanî, dem, cih, bergeh, rêje, mêjer, sedem, şanîdan, guman û misogerî, pirs, erênî û neyîniyê ve alîkar in.

Hêmanên navdêrîn, rengdêrîn, lêkerî û daçekî bi serê xwe yan komikî wek hokeran bikar tên, bi van erkên xwe dibin hoker. Lê her hoker; ne navdêr, rengdêr, lêker û daçek in.

Bi gelemperî peyvên ku di binyatên xwe de hoker in, ew neguherbar in.

Pirs: Di teksta jêrîn de beyî yên hatine reşkirin, *hoker hene?*

Siltanên filan **bi canfedayî** bixebitin, **bixebitin** û **dîsa** bixebitin û ji bo Fîlistanê, canê xwe fedayî birayên xwe yên gêrîk bikin. Wan, ji tiştên ku gêrîkan ji bo filan û Siltên dikirin, **bê rawestan** her nimûne didan. **Belê**, gêrîk dê bûbûna fil jî, ji xwe ew filên lanetlêhatî bûn. Her gêrîk ji **berê** de fîlek bû, lê lanet li wan hatiye û **wiha** wek gêrîkan hatine piçûkkirin. Her gêrîk **bi xebatê** û bi destûra Siltên dikare bibe fîlek. **Belê**, bi destûra Siltên... Siltan dikare fîlîtiyê bide her gêrîkê jêhatî. Gêrîk dikarin bi destûra Siltên bibin fîl. Lê ew dikarin **bi tenê**, **bi qasî** gêrîkan bibin fîl. (Siltanê Fîlan, Y. Kemal)

Peyvên ku reşkirî, bikaranînên xwe *hoker in* : bi canfedayî, dîsa, bê, belê, berê, wiha, bi xebatê, bi tenê, bi qasî

A) Li gorî erkên xwe cureyên hokeran

Hoker li gorî erkên xwe li şeş beşên sereke kom dibin :

- ➔ **Yên çawaniyê**
- ➔ **Yên demê**
- ➔ **Yên cih û berekê**
- ➔ **Yên şanîdanê**
- ➔ **Yên çendaniyê**
- ➔ **Yên pirsyariyê**

↓ **Hokerên çawaniyê :**

Piraniya peyvên hokerên çawaniyê, yên rengdêrên çawaniyê ne. Ji aliyê peyvsaziyê ve bigiştî ew, bêguhartin bikar tên û çawaniya çalakiyê diyar dikin.

Bo bidestxistina peyvên wan, pirsên bi (çawa/çawan, çilo/çiton) li lêkerên pêveberî tên kirin.

Mînak 374 : Hokerên çawaniyê û bikaranîn :

★ Ji yên xwerû : biçûk, bilind, dereng, tenê, lez, mezin, tavi, xweşik, zû

- ▶ Di gengeşiyê de mirovê ku bilind difiriya, biçûk ketibû.
- ▶ Koma cîwana zû hatin festîvalê, lê dereng çûn.
- ▶ Darên tûyê zû mezin dibin.

★ Ji yên nexwerû (pêkhatî/hevedudanî) : bi lez, bi tenê, bi misogerî, bêguman, bêşik, çarmêrkî, edîbane, hêdîka, kêmtir, rasterast

- ▶ Rojda û Nalîn bi lez diçûn û dihatin.
- ▶ Niha ev keç bi tenê dixebite.
- ▶ Di şevbihêrkê de her kes çarmêrkî rûniştibûn.

↓ Hokerên demê :

Ev hoker ji aliyê demê ve ji bo çalakiyê karîger in. Ji bo bidestxistina wan, pirsên ku bi (kengî, çi demê, çi wext) li lêkerên pêveberî tên kirin.

Dem, li sê beşên sereke dabeş dibin : Dema niha, dema borî û dema bê. Peyvên demîn, bi van beşan ve têkildar in.

Mînak 375 : Hokerên demê û bikaranîn :

★ Hokerên demê ji yên xwerû : îro, duh, pêr, sibehê, roj, rojekê, nîvro, gav, wext, saet, meh, îsal, par, biharê, havînê, payîzê, zivistanê

- ▶ Ew duh ji wir derketin û îro li ber golê bi cih dibin.
- ▶ Baran par kêrî barîbû, lê îsal şilayî bê hemd e.
- ▶ Dibistanên me havînê tên girtin û payîzê vedibin.

★ Ji hokerên demê ji yên nexwerû : berê êvarê, berî bîskekê, bi saetan, êvarkî, piştî nîvro, roj bi roj, sibeh û êvar, sibehê zû

- ▶ Delal her roj êvarê dixebite û bi roj jî diçe kursa Dimilkî.
- ▶ Nalîn berî bîskekê li vir bû.
- ▶ Rojhat, wê havînê li ba nasekî malbata wan maye.

↓ Hokerên cih û berekê :

Ev hoker ji aliyê cih û bergehê ve çalakiyê didin nasîn. Bo bidestxistina wan, pirsên ku bi (li ku, li ku derê, ji ku, ji ku derê, di ku de, bi ku ve, ji ku ve) li lêkerên pêveberî tên kirin.

Mînak 376 : Hokerên cih û berekê, bikaranîn :

★ Ji hokerên cihê : derdor, dereke din, dûr, jêr, jor, paş, pêş, li paş, li pêş, nêz, her derê, li çepê, li her derê, li rastê, li vir, li wir, vir, wir

- ▶ Du çiyager bûn, ji hevalên xwe **dûr** ketibûn.
- ▶ Wan xwe avêtin ber zinarekî, nan **li wir** xwarin.
- ▶ Dakatina berfê bi hêz dibû, **li her derê** dibariya.

★ Ji hokerên berekê : ber bi, ber ve, ber bi ve, ber bi jêr ve, ber bi jor ve, bi vir de, bi wir de, ji vê hêlê ve, ji wê hêlê de, ji vê alî ve, ji vî alî ve, ji wê alî ve, ji wî alî ve, serejêr, serejor

- ▶ Xamika xezal a navterhîn **serejêr** direwiya.
- ▶ Nêçîrvan ji kemîne derket û ji **wî alî ve** beziya.
- ▶ Piştî demekê xezal bûn sisê, **ber bi jor ve** çûn.

↓ Hokerên şanîdanê :

Ev hoker ji aliyê şanîdanê ve pêkhatina çalakiyan şanî didin. Ji bo bidestxistina peyvên wan, pirsên ku bo hokerên çawaniyê tên kirin (**çawa/çawan, çilo/çiton**) bi kar tên. Digel vê yekê bersivên wan, ne hokerên çawaniyê ne. Hokerên şanîdanê di nav hev de hemwate û nêzwate ne, şibandin û nediyariyê jî di xwe de dihewînin.

Mînak 377 : Hokerên şanîdanê, bikaranîn :

★ Ji hokerên şanîdanê : wiha, wilo, wisa/wisan, wanî, hanî, halo

- ▶ Kalê çîrokbêj **wiha** got û min jî **wanî** nivîsand.
- ▶ Min çiqas jê re got, ew dîsa **wilo** dike.
- ▶ Ew li wî dinêre û **hanî** radibe û rûdine.

↓ Hokerên çendaniyê :

Ev hoker ji aliyê mêjer, rêje û radeyê ve çalakiyê didin nasîn. Ji bo bidestxistina peyvên wan, pirsên ku bi (**çiqas, qasî çi, wekî çi**) li lêkerên pêveberî tên kirin.

Mînak 378 : Hokerên çendaniyê û bikaranîn :

★ Ji hokerên çendaniyê : bêhtir/bêtir, bi qasî, bi çendî, çar bi çar, ewqas, gelek, herî, hin, hinek, keliyekê, kêr, kêmtir, kêr û zêde, pir, yek bi yek, zehf, zêde, zêdetir

- ▶ Xebatkarên me ne tiral in, nexasim **bêhtir** dixebitin.
- ▶ Li wir ez jî **kêr û zêde** dixebitim.
- ▶ Firoşger sêv **du bi du** jimartin û dan hemûyan.

↓ **Hokerên pirsyariyê :**

Ev hoker ji aliyê pirsyariyê ve ji bo çalakiyê tên xebitandin. Ev hêman ji peyvên pirsînê yên ku bi erkên hokerî bikar tînin, pêk tînin.

Mînak 379 : Hokerên pirsyariyê û bikaranîn :

★ Ji hokerên pirsyariyê : çawa, çend, çilo, çiqas, çi demê, çi wext, kengî, li ku, li ku derê, ji ku, ji ku derê, di ku de, bi ku ve, ji ku ve, qasî çi, wekî çi

- ▶ Xamika xezal **çawa** bû?
- ▶ Nêçîrvan **bi ku ve** beziya?
- ▶ Xezal **çend** bûn?

B) Di hin bikaranînan taybet de hoker :

Mînak 380 : Ji bo wan bikaranînan mînakên hilbijartî :

★ **Bo rewş û çawaniyê :**

- ▶ Ew **ji dil de** dikeliya û bi dengê nermikî dirêsiya.

★ **Bo şibandin, çawanî û şanîdanê :**

- ▶ Çawa bikim, Gul jî **wisa** dixwîne!

★ **Bo payedariyê :**

- ▶ Em ji we **pirtir** razîyan û ew jî ji me **pirtirîn** razîyane.

★ **Bo daxwaziyê :**

- ▶ **Bila** hûn ê ji me re bişînin.

★ **Bo gumaniyê :**

- ▶ **Belkî** îro Berîvan nikare bê perwerdehiya pîşeyî.

★ **Bo misogeriyê :**

- ▶ **Helbet** ew nikare bê, ji ber ku nexweş e.

★ Bo nediyariyê :

▶ Şevêk ji şevan bû, leşker li pey hev dimeşyan.

★ Bo sedemê :

▶ Ew çima dixebitî, karê wî xebat bû, ne encam bû.

★ Bo erênîyê :

▶ Belê, min dîtina we pejirand.

★ Bo neyîniyê :

▶ Ew bajar ne nêzîk e, te ew hîç nedîtiye.

★ Hoker wateya rengdêrekê tamam dike :

▶ Ev gul û kulîlk gelek xweşik in.

★ Hoker peyveke wekî ya xwe dişidîne :

▶ Şekir xelas bûye, Dîlanê pir hindik aniye.

C) Ji aliyê peyvsaziyê ve hoker

Piraniya hêmanên hokerên bi binyadî navdêr, rengdêr, daçek in.

Ji aliyê peyvsaziyê ve hoker du beşên sereke ne : Xwerû û nexwerû.

↓ Hokerên xwerû : Ev ji yek bêjeyan pêk tên.

Mînak 381 : Ji hokerên xwerû :

Ji nav û navdêran : îro, duh, îşev, lez, nîvro, par, pêr, sibeh, zane

Ji nav û rengdêran : baş, bilind, kesk, mezin, rind, sax, xweş, zer

Ji peyvên hokeran : bê, bêyî, bilî, hêdî, na, ne, par, pêr, zû

↓ Hokerên nexwerû :

Ev hokerên pêkhatî û yên hevedudanî ne. Hokerên nexwerû herî kêr, bi du hêmanan pêk tên.

Mînak 382 : Pêkhatina hokerên nexwerû :

★ Ji yên ku bi ducarkirina bêjeyekê çêdibin û bi hev ve tên nivîsandin :
hûrhûr, saxsax, xirxir, xîzxîz, xulxul, zûzû

★ Ji yên ku bi ducarkirina bêjeyekê çêdibin û cuda tên nivîsandin :
cot cot, deh deh, giran giran, hêdî hêdî, sar sar, teze teze

★ Ji yên ku bi awayên tewandinê pêk tên :
piştî nîvro, berê êvarê, sibehê zû, berî sê mehan

★ Ji yê ku bi bêjeyê dijwate û bi alîkariya gihaneka (û)'yê ve :
biçûk û mezin, jor û jêr, kêr û zêde, sar û germ, şev û roj

★ Ji yê ku bi alîkariya qertafa neyînî ya (bê)'yê :

- ✓ bê pêrûs, bê pirtûk, bê pere, bê hevî, bê gotin, bê xebat, bê destûr
- ✓ bêpêrûs, bêpirtûk, bêpere, bêhevî, bêgotin, bêxebat, bêdestûr

★ Ji yê ku bi alîkariya daçeka (bi), peyv û paşgira (î)'yê ve :

bi heybet, bi lez, bi dilxweşî, bi çavreşî, bi çavsorî, bi destgiranî

★ Ji yê ku bi alîkariya daçekên (bi, di, li, ji, de, re, ve)'yan ve :

bi vir ve, bi wir de, li ku, ji ber ku, ji ku, di ku re, ber bi, ber bi ve

★ Ji yê ku bi awayê komika bêjeyî bi kar tên :

çawa hatin wisa çûn, hatin nehatin, gotin negotin

★ Ji yê ku bi awayê biwêjî bi kar tên : ava yekî serberjor çûn

★ Bi navbend, pêşgir û paşgiran pêkhatina hokerên nexwerû :

✓ Navbend : (-e-) : çeperast, keskeşîn, rasterast, xurexur

✓ Pêşgir : (î-) : îşev, îro, îsal, îcar

✓ Paşgir : (-ane) :

edîbane(edîb + ane) → Mem edîbane dipeyive.

torane(tor + ane) → Birayê wî torane digeriya.

→ Paşgir : (-anî) :

wekanî(wek + anî) → Diya Rewşenê hirî wekanî radixist.

zûkanî(zûka + anî) → Dema ku ew dihat, zûkanî dimeşiya.

→ Paşgir : (-ka) :

hêdîka(hêdî + ka) → Destê xwe hêdîka bilind kir.

zûka(zû + ka) → Dema ku ew dihat, zûka dimeşiya.

→ Paşgir : (-kî) :

êvarkî(êvar + kî) → Azad êvarkî hat cem wan.

mêvankî(mêvan + kî) → Ew li cem wan mêvankî rûnişt.

→ Paşgir : (-tir, -tirîn) :

pirtir(**pir** + **tir**) → Îşev ciwan **pirtir** hatin şanogehê.
zûtirîn(**zû** + **tirîn**) → Hûn ê sibehê **zûtirîn** biçin bajêr.

★ **Bi paşgira tewangê : (-ê) :**

biharê(**bihar** + **ê**) → Em **biharê** diçin zozanê.

rojekê(**rojek** + **ê**) → Ew ê **rojekê** bê mala we.

Ç) Ji aliyê hevoksaziyê ve hoker

Ev peyv di hevokê de ji bo hêmanên bingehîn alîkar in. Ev alîkarî ji bo lêker, rengdêr û peyvên ku wekî yên xwe ne.

Mînak 383 : Di hevokê de hoker :

★ **Di hevokê de dibin têrker :**

▶ Em **danê êvarê** diçin dîlanê.

▶ Masî **teze teze** hatin biraştin.

★ **Di hevokê de bi lêkerê ve dikevin awayê pêveberiyê :**

▶ Azad ji Memê **leztir** e.

▶ Wan qîzan şîr **bi germî** venexwarin.

Jimar : 24

Mijar : Daçek

Nasîn :

Ev hêmanên bêjeyî ne ku bi serê xwe wekî bêjeyên bingehîn ne xwediyê wateyên girîng in. Digel vê di hevokan de bi cihgirtinên xwe, di navbera hêmanên bingehîn û alîkar de pêwendiyên pêk tînin.

Daçek bi peyvên din an jî bi hêmanên xwe ve di hin bikaranînan de dibin hoker, gihanek jî.

Ev hêman cuda tînin nivîsandin. Daçek û komedaçek peyvên ditewînîn û tewang li ser peyvên guherbar pêk tê. Di hevokê de paşdaçek pêşdaçekan temam dikin.

Di rêza hêmanên bêjeyî yê hevokê de karên daçekan ên ku herî balkêş, di pêkhatina tîrkeran de alîkarbûn in û tîkiliyên wan ên herî sereke bi navdêr, cînavk û bi hêmanên wekî yê xwe re ne.

Ji aliyê peyvsaziyê ve daçek di çêkirina peyv û biwêjan de cih digirin.

Pirs : Di teksta jêrîn de bêyî yê hatine reşkirin, daçek hene?

Rê pir hene û rêwî jî gelek in. Çi dema rêwiyek bi riyeke nenas ve diçe û li dûriyaneke yan li sêriyaneke rast tê, jî xwe re şaş dimîne ka dê bi kîjan riye ve here. Ha wisa ew rêwî dudil dibe û jî rêwîtiya xwe disilike. Lê pirê caran kîjan riya ku pir zêde hatiye şixulandin, jî mirov re bê teşqele tê xuyakirin û hêsantir dixuyê. (Siyabend û Xecê, Zeynelabidîn Zinar)

Ev peyv daçek in : bi, ve, li, ji, re

A) Bi tevayî daçek

Em ê daçekan ji aliyê peyvsazî, wate û erkên wan ve di zik hev de bikolin. Ji aliyê peyvsaziyê ve daçek li du beşên bingehîn dabeş dibin : Yê xwerû û yê nexwerû.

↓ Daçekên xwerû :

Daçekên xwerû, ji yek hêmanan pêk tînin. Pêşdaçek û paşdaçekên bingehîn dikevin vê beşê.

Mînak 384 : Daçekên xwerû û bikaranîn :

★ Pêşdaçekên bingehîn : bi, di, ji, li

- ▶ Gulçîn bi trêne çu bajêr.
- ▶ Gulê sola xwe di mirîşkê werkir.
- ▶ Gulçînê, helbest ji deftera Cano kopya kir.
- ▶ Cano li Amedê diçe zanîngehê.

★ Paşdaçekên bîngehîn : de, re, ve

- ▶ Di gurçikên Dîlanê de kevir hebûne.
- ▶ Rizgar di parkê re çûye sûkê.
- ▶ Singê tûjik di erdê ve hêsantir çûbû.

✓ Di hin nivîsaran de tên dîtîn ku paşdaçekên bîngehîn bi awayekî awerte, ango bi serê xwe jî tên karandîn :

- ▶ Gurçikên wê de kevir hebûne.
- ▶ Rizgar parkê re çûye.
- ▶ Singê ne tûjik erdê ve baş neçû.

Mînak 385 : Pêşdaçekên bêjeyî û nebingehîn :

➔ Ji pêşdaçekên bêjeyî û nebingehîn : bo/bona, gor/gorî, heta/heyâ, wek/weke/wekî, mîna/fena, nola/nolî

Ev bêje, di binyatên xwe de daçek in. Piraniya wan bi serê xwe bi kar tînin û ev jî pêşdaçekên nebingehîn ên ku herî nêzî yê xwerû ne.

- ▶ Rojhat bo xwendinê hat.
- ▶ Gorî Memê ew bi bezê ketiye.
- ▶ Dîlan heta dibistanê bi tenê çûye.
- ▶ Wî wekî te bi hevalan ve şano negerandiye.
- ▶ Gulçîn mîna Rojhêt naxwîne.
- ▶ Ew nolî Dîlanê dixwîne.

➔ Ji pêşdaçekên bêjeyî û nebingehîn : ba, bê, bêyî, ber, bilî, bin, cem, dor, gel, jêr, jor, nav, nik/rex, paş, pêş, qasî, ser

Piraniya van bêjeyan bi binyadî ne daçek in, lê di hin erkên xwe de mîna daçekan bi kar tînin. Eger ew, di van erkan de bi serê xwe bînan bikaranînin, dibin pêşdaçekên nebingehîn ên ku nêzî daçekên xwerû.

- ▶ Ew bê pere neçû.
- ▶ Ev bêyî min hatiye.

- ▶ Wî, **bilî** Rewşenê tu kes nedîtiye.
- ▶ Ew turîst, **gel** Memê çûye mizgeftê.

- ▶ **Ba** min mêvanek heye.
- ▶ Tu kes **ber** derî nîn e.
- ▶ Gulçîn hat **bin** dara mezin.
- ▶ Ew nikare bê **cem** min.
- ▶ **Dor** min agir bû.

- ▶ Em hemî daketin **jêr**.
- ▶ Hûn jî derketin **jor**.
- ▶ Ev ketin **nav** avê.

- ▶ Gulê xwe da **nik** me.
- ▶ Rewşen çû **paş** dibistanê.
- ▶ Wî, xwe da **pêş** xwendekaran.
- ▶ Wê, ferheng danî **ser** maseyê.

- ▶ **Qasî** wan, Nalînê jî pirtûk kirîne.

↓ **Daçekên nexwerû** : Ev herî kêr bi du hêmanan pêk tên.

Mînak 386 : Daçekên hevedudanî û bikaranîn :

★ **Ev ji pêşdaçek û paşdaçekên bingehîn pêk tên :**

Bi ... de → Şîr **bi** çiçikan **de** hatibû.

Bi ... re → Gulçîn **bi** Gulê **re** dilîst.

Bi ... ve → Rewşen **bi** hevalên xwe **ve** digeriyan.

Di ... de → Di wê gulistanê **de** kaniyek hebû.

Di ... re → Mem, **di** taxa nû **re** çûye navenda bajêr.

Di ... ve → Nalînê, pêşgîr **bi** deriyê serşokê **ve** kir.

Ji ... de → Zarokekî wan **ji** darê **de** ketiye.

Ji ... re → Memê, ew pirtûk **ji** Gulçînê **re** biriye.

Ji ... ve → Rewşa wî, **ji** aliyê me **ve** hîn zelal nebûye.

★ **Ji yên bi pêşdaçek û yek peyvan pêk tên :**

Ji ba → Rizgar **ji** ba kalikê xwe çûbû.

Ji ber → Wî, **ji** ber min ansîklopedî kişand ber xwe.

Ji bin → Ew **ji bin** darê rabû ser piyan.
Ji bo → Hûn, **ji bo** kê van dersan amade dikine?
Ji cem → Ew ciwan **ji cem** me rabû, çû cem hevalên xwe.
Ji nav → Zilamê me, **ji nav** xwendekaran çûye ba wan.
Ji ser → Du kevok **ji ser** wî zinarî firiyane.

Li ba → Mamoste **li ba** bavê te çay vedixwar.
Li ber → Rojda **li ber** baranê şil bûbû.
Li bin → Çend xebatkar **li bin** holê raziyan.
Li cem → Rewşenê, **li cem** kê ev kilam gotiye?
Li hember → Dibistana navîn **li hember** mala me ye.
Li jêr → **Li jêr** dibistana me parka zarokan çêdibe.
Li jor → **Li jor** dibistana me pirtûkxaneya taxê heye.
Li nav → Rojhat, wê rojê **li nav** zarokên taxa jêr bû.
Li paş → Wê xezalê, îcar jî nêçîrvan gelek **li paş** xwe hiştibû.
Li pêş → Azad li ser rêkê, **li pêş** texsiyê rawestiya.
Li nik/rex → Di vî gundî de xanî **li rex** hev hatine avakirin.
Li ser → Vê sibehê bilbil **li ser** zinarekî, li gorî dilê min dixwend.

★ **Ji yên bi pêşdaçek, peyv û paşdaçekan ve pêk tên :**

Bi ser de → Di wî karî de sê rojên te, **bi ser** ên me **de** hatine.
Bi hev re → Zarokên me, li mal **bi hev re** xwarinê dixwin.
Bi bin ve → Rewşenê, kêra bi benik **bi bin** holê **ve** kiribû.
Bi hev ve → Memê, dar dane ser hev û **bi hev ve** girê dan.
Bi ser ve → **Bi ser** rezê wan **ve** keriyek pez hatibû.

Di bin de → Baran barî, zeviyên me **di bin** avê **de** man.
Di ber de → **Di ber** dîwarekî hewşê **de** çar darên xoxê hebûn.
Di nav de → Nalîn, **di nav** xwendekarên taxa jor **de** rûniştibû.
Di serî de → Rê, **di serî de** li col û cobalên wan hatibû girtin.

Di bin re → **Di bin** du çiyayan **re** hûn bi trêne bihurîn.
Di ber re → **Di ber** çiyayên bilind **re** em bi trêne bihurîn.
Di nav re → Trêna me, li deştê **di nav** rezan **re** bihurî.
Di ser re → Tê gotin ku baz **di ser** deştan **re** bêxem difirin.

Ji ber ve → Gulçîn, **ji ber** birayê xwe **ve** çû berxan bîne.
Ji bin ve → Wî, **ji bin ve** gef û gur li kê xwendine?
Ji ser ve → Kula pišta wî, **ji ser ve** hate dermankirin.
Ji jêr ve → Wê kir nekir, **ji jêr ve** tu kesî guhdarî lê nekir.
Ji jor ve → Ew li ser pireyê bû, **ji jor ve** li avê dinêriya.
Ji der ve → Apê Nalînê, **ji der ve** erebeyek anîbû navçeyê.

★ Ji yên daçekên hevedudanî yan komedaçekên din :

Ber bi → Diya Gulê ji avê dihat, Gul **ber bi** wê beziya.

Ber bi... ve → Komek turîst **ber bi** jor **ve** dimeşyan.

Digel... ve → Gul û Gulçîn, **digel** Dîlanê **ve** çûn şanogehê.

Ligel... ve → Nalîn û Rewşen, **ligel** Memê **ve** çûn ber golê.

Digel hev → Xwendekaran **digel hev** li piyesê temaşe kirin.

Ligel hev → Nalîn, Rewşen û Mem **ligel hev** çûn ber golê.

Li ber hev → Xwendekar, di cih de **li ber hev** rûniştin.

Li hember hev → Mêvanên me **li hember hev** rûniştibûn.

Li pê/pey hev → Xwendekarên taxa me **li pey hev** hatin.

Li dû hev → Çar zarok **li dû hev** ketin hundirê malê.

Li paş hev → Ew, **li paş hev** çûn ber deriyê nexweşxaneyê.

Li pêş hev → Xwendekarên me **li pêş hev** rawestibûn.

Li pişt hev → Gul û Gulçîn, **li pişt hev** hatin ber maseyê.

Li nik hev → **Li nik hev**, sê kesan li binê bîrê dinêriyan.

B) Di pêkhatina peyv û komepeyv û raweyan de daçek

Mînak 387/1 : Di pêkhatina peyv û komepeyv de hêmanên daçekî cih digirin, ji wan çendek :

★ Di navdêrê de : **bi** + aqiltî → **biaqiltî**

★ Di rengdêrê de : **ji** + bergirî → **jibergirî**

★ Di lêkera biwêjî de : **bi** ser de hatin → **bi** + **ser** + **de** + **hatin**

★ Bi radera navdêrîn de : **biserdehatin**

★ Bi cînavka tewandî ve : **bi** + **wî/wê** → **pê**

★ Di hokerê de : **ji** berê de → **ji** berê **de**

★ Daçek bi daçekê ve : **ji** bo → **ji** bo

★ Bi gihanekan ve : **ji** ber ku → **ji** ber **ku**

Mînak 387/2 : Di raweyên lêkerê de qertafên daçekî : **bi-**, **di-**

★ Qertafa kêşanê : **bi-**

✓ Raweya fermanî : **Bixwîne!**

✓ Dema bê : Ez ê **bixwînim**.

- ★ Qertafa kêşanê : di-
- ✓ Dema niha : Ez dixwînim.
- ✓ Dema boriya berdest : Min nedixwand.

C) Di hin bikaranînên kompleks de daçek

Mînak 388 : Di hevokê de bikaranîn :

- ★ Bi terkêrekê ve :
 - ▶ Gulçînê ji du xwendekaran re pêûs kirîn.
- ★ Bi pêveberê ve :
 - ▶ Xalîvan xaliyê salonê ji nû ve bir.
- ★ Bo cihekî :
 - ▶ Gul bi Gulçînê ve di eywanê de rûniştine.
- ★ Bo berekê :
 - ▶ Hêzên leşkerî ber bi başûrê ve bihurîn.
- ★ Bo demekê :
 - ▶ Em duh, ber bi êvarê ji pirtûkxaneyê hatin.
- ★ Bo rewşekê :
 - ▶ Memê bi zarokan ve şerbet vexwarin.
- ★ Bo sedemekê :
 - ▶ Birayê Memê ji ber derdê dilê xwe heliyabû.
- ★ Bo mabestekê :
 - ▶ Nalînê, ji bo Gulê xwarin nebiribû seyrangê.
- ★ Bo bisînorkirinekê :
 - ▶ Turîst heta kemera dîrokî ya avê çûn.
- ★ Bo şibandinekê :
 - ▶ Bejna Nalînê bi qasî ya Şîlanê ne zirav e.
- ★ Di komepeyva biwêjî de :
 - ▶ Evîndar bû, ew di agirê xwe de dişewitiya.

Jimar : 25

Mijar : Gihanek

Nasîn :

Ev peyvên ku bêje, komek, hevokên sereke û yên pêreyî bi hev ve girê didin re *gihanek* tê gotin.

Hêmanên gihanekî neguherbar in û bi serê xwe ne xwediyê wateyên girîng in, lê di hevokê de rolên alîkar ên girîng dilîzin.

Hin daçek, hoker, lêker, cînavk, rengdêr û navdêr; bi erkên gihanekî bi kar tên û di yên xwerû û nexwerû de cih digirin û bi vî awayî dibin gihanek.

Pirs : Di teksta jêrîn de beyî yên hatine reşkirin, gihanek hene?

Pîvok û Zexmo man li serê meydanê, firîna firnikê hespên wan diçûn asîmanê. Ji heyecan û heylandê temaşevanan bêhna xwe nedida û nedistend, serekê heyeta hemberiyê li tûtikê da. Bi wî dengê tûtikê re, mij û moran derket ser meydanê. Pîvokê, bi zanabûn firsenda pêşî da kurmam, lê kemenda Zexmo vala çû. Bihurîn û par re zivirîn, li nivê meydanê, cara diduyan Pîvokê mecal da Zexmo. **Fena ku** Pîvok tinazên xwe pê bike, dîsa kemenda Zexmo tewş çû û damara nava eniya wî çilmisî. Libaketina sisiyan Zexmo nedît, tenê dît **ku** li nivê meydanê girêdayî ye. (Ristemê Zal, Xurşîd Mîrzengî)

Ev peyv gihanek in : û, lê, fena ku, ku.

A) Bi tevayî gihanek

Em ê gihanekan ji aliyê peyvsazî, wate û erkên wan ve di nav hev de vekolin. Ji aliyê peyvsaziyê ve gihanek du beş in : Xwerû û nexwerû.

↓ Gihanekên xwerû : Gihanekên xwerû, ji yek hêmanan pêk tên.

Mînak 389 : Ji gihanekên xwerû : an/yan, ano/ango/yanî, bes, ca, de, gel, heger/eger, hek/heke, heta/heya, jî, ka, ku, lema/loma, lew/lewre, lê, ema/lakîn, ma, ne, û

★ Bikaranîna gihanekên xwerû :

✓ **an/yan**

▶ Pênûsa sor **an** a zer bide min!

▶ Pelê çirî **yan** ê neçirî, ev tevde yên we ne.

✓ **ango/yanî**

- ▶ Ew bi arsimê ketiye **ango** zehf serma xwariye.
- ▶ Ew bi arsimeke giran ketiye **yanî** hîn nexweş e.

✓ **bes**

- ▶ **Bes** bimeşin, hûn ê piştî nîvro bigihêjin wî gundî.
- ▶ Hûn ê ber bi nîvro li ser kaniyê bin, **bes** bimeşin.

✓ **ca**

- ▶ **Ca** ew mirov bê ku hûn ê çawa jê re nebêjin!
- ▶ **Ca** sibehê bibe, ez ê biçim serlêdana wê pîrê.

✓ **de**

- ▶ **De** çi dibe dibe, em ê nameyekê jê re binivîsin.
- ▶ **De** kê gotiye gotiye, hûn ê ji xwe re nekin xem.

✓ **gel**

- ▶ Gul û Gulçîn, ew **gel** Memê hatine salonê.
- ▶ Ez û tu, em **gel** turîstan çûn şaredariyê.

✓ **heger/eger, hek/heke**

- ▶ **Heger** ew îro bêm, em ê ji vir biçin.
- ▶ **Hek** ne wisa be, ew ê çawa bike?
- ▶ **Heke** wisa be, ez ê wî bişînim ba te.

✓ **heta/heya**

- ▶ **Heta** ku ez bêm, kalê derman xwaribû.
- ▶ **Heya** mirinê, ew ê ji wan re bixebite.

✓ **jî**

- ▶ Min ji wê re lînûskek anî, lê te **jî** jê re aniyê.
- ▶ Wan **jî** du pênûs dabûn wê.

✓ **ka**

- ▶ Bila hoste were, **ka** em pê re çi peymanê çêdikin.
- ▶ Ma ew rojekê neçe karê xwe, **ka** em jê re çi dibêjin.

✓ **ku**

- ▶ **Ku** erebeya wî hebûye, hûn ê bibirana bendava mezin.
- ▶ Em diçin sînemayê **ku** li filmeke belgewartî temaşe bikin.

✓ **lema/loma, lew/lewre**

- ▶ Hûn nehatine alîkariya wê, **lema** ew ji we xeyîdiye.
- ▶ Wî ji Gulê re negotiye, **lew** vê neçûye sînemayê.

▶ Em ji wir derketin, **lewre** wî axaftina xwe biriye.

✓ **lê, ema/lakîn**

▶ Gulê, çay çêkiribû, **lê** wan venexwar.

▶ Hûn hatin **ema** ew bi we re nehatibû.

▶ Ew dixebitîn, **lakîn** bê pere bûn.

✓ **ma**

▶ **Ma** wî alîkarî nexwest ku em jî bidin.

▶ **Ma** min çî got ku tu hema dibêjî : “Na!”

✓ **û**

▶ Gul **û** Gulçîn çûn bajêr.

▶ Wan bilêt kirîn **û** berê xwe dan lûnaparkê.

↓ **Gihanekên nexwerû** : Gihanekên nexwerû gelek in, Ev herî kêr bi du hêmanan pêk tên.

Mînak 390 : Gihanekên nexwerû(pêkhatî/hevedudanî) :

★ **Ji yên nexwerû :**

✓ **an ... an...**

▶ Ew nehat **an** li ba Azêd **an** li ba Memê ma.

✓ **an na/heke na...**

▶ Ev zîlam, birayê te **an na**, hevalê te ye?

✓ **an ... an jî...**

An Memê Alan an jî Ristemê Zal dê bê pêşkêşkirin.

✓ **ca ka**

▶ **Ca ka** wî bide min!

✓ **çawa ku**

▶ **Çawa ku** tu bêyî, em ê dest bi kişikê bikin.

✓ **çer ku**

▶ **Çer ku** îşev bigihêjim otelê, ez ê razê.

✓ **çî ... çî...**

▶ **Çî** ji aliyê dê û **çî** ji aliyê bavê ve hebû, li wan parî kirin.

✓ **çima ku**

▶ **Rojhat** xwe tawanbar dike, **çima ku** nekariye ezmûnê bide.

✓ **da ku**

▶ Ez ê jê re helbestan bişînim **da ku** bide televîzyonê.

✓ **dibe ku**

▶ Min pirtûkê Gulê da Gulçînê, **dibe ku** îro here mala wan.

✓ **geh ... geh...**

▶ Hûn **geh** diçûn **geh** dihatin, lê em tim li wir bûn.

✓ **ger**

▶ **Ger** ew xwarinê nexin, îro ez wan bernadim.

✓ **ger ger ...**

▶ **Ger** bi destê wê **ger** bi yê wî be, tu xelat ji we re nayên.

✓ **heta ku**

▶ **Heta ku** ez sax bîm, ez ê li te binêrim.

✓ **ha ... ha...**

▶ **Ha** tu têtî **ha** ew, em ê li mala me dersan çêkin.

✓ **heye ku**

▶ **Rizgar** nehatibû, **heye ku** riya xwe guherandibû.

✓ **him ... him...**

▶ Wan **him** rez dibirîn **him** bar dikirin.

✓ **him ... him jî...**

▶ Ew vegotin **him** bo te **him jî** bo wî ye.

✓ **ji ber ku**

▶ Me karê xwe qedand, **ji ber ku** em şev û roj xebitîn.

✓ **lêbelê**

▶ Ez ê herim, **lêbelê** nikarim heya êvarê bimînim.

✓ **ka bila**

▶ **Ka bila** **Rojda** bê, çi kiriye nekiriye, hûn ê bibînin.

✓ **ne ... ne**

▶ Ne ez dibêjim ne tu, kî yê bibêje, ka em di çi rewşê de ne!

✓ wekî ku

▶ Min dît ku ew bêhiş radiket, wekî ku bi rojan bêxewmayî.

B) Ji aliyê wate û erkên xwe ve di hevokê de gihanek :

Mînak 391 : Di hevokên hevedudanî de gihanek bi rolên alîkar ên girîng radibin :

★ Di navbera du hêmanên hevokê de cih digire :

▶ Gulçînê dît ku min ew negirt û nebir ber deriyê.

★ Sedemê nîşan dike :

▶ Ji ber ku pênuş ne baş bû, wî nikarî xweşik binivîse.

★ Demê diyar dike :

▶ Çawa ku ez bi şev dixwînim, hûn jî dikarin bixwînin.

★ Encamê şanî dide :

▶ Li gorî ku wî digot, Cano xwastiye ku xwe biavêje ava mezin.

★ Rûberîkirin û wekhevîyê watedar dimîne :

▶ Ha danê sibehê ha danê êvarê dibe, ew jî bên kursa Soranî.

★ Merc û bisînorkirinê destnîşan dike :

▶ Heta ku hînî vî zimanî nebin, hûn ê çawa ezmûnê bidin?

★ Di navbera hêmanên hevokê de dijberiyê bi dest dixin :

▶ Dikir ku bi balafir biçe, lakîn bilêt gelekî biha bûn.

★ Di komepeyvên biwêjî de :

▶ Evîndar bûye, agir wisa pê ketiye ku tu çare nedîtine.

★ Di verastkirina hevokên hevedudanî de :

▶ Ew xwe tawanbar dike, çima ku nekare bisîkletê biajo.

★ Di ahenga hevokên hevedudanî de :

▶ Li yekşemê, yan hûn an jî em ê li qada futbolê bin.

Jimar : 26

Mijar : Baneşan

Nasîn :

Peyv û dengên ku hêstan; bi kovan, nayîrîn, tirs, şayîş, şaşwazî, eciban, hejmetkarî, şahî, dilxweşî, şiyarkirin, ferman, gazîkirin, mixab, nifir û nazaketan şanî dikin re *baneşan* tên gotin.

Hêmanên ku bi binyadî baneşan in, ew neguherbar in. Gelek peyvên din jî bi erkên baneşanî bi kar tînin û di formên hevedudanî de cih digirin.

Di her hevokên baneşanî de peyv an deng ne baneşan in. Ji ber ku hin hevok, bilî hêmanên baneşanî jî awayên baneşanî radibin.

Mînak 392 : Destpêk : Bo bikaranîna nîşandeka baneşanê(!) :

★ **Nîşandeka baneşanê tê dawiyê hevoka baneşanî :**

▶ **Ax** serê min diêşe!

★ **Nîşandeka baneşanê li ber hêmana baneşanê û li dawiya hevoka sereke ye :**

▶ **Ax!** Serê min çawa diêşe!

★ **Peyv an peyvên baneşanî, bi bêhnokê tînin veqatandin û nîşandeka baneşanê diçe dawiya hevokê :**

▶ **Ax,** êşa serê min her şev giran dibe!

A) Bi tevayî baneşan

Gelek baneşan hene û ew bi wate û erkên xwe cuda cuda karîger in. Mirov dikare wan bi awayekî beşkirî wiha vekolîne :

Mînak 393/1 : Bo kovan û nayîrînan :

★ **Ji yê peyv û dengên baneşanî : Ax! Ay! Hey lê/lo! Of! Oy! Wî! Wex/Wax! Wey/Way! Wey lê/lo!**

▶ **Ax** kurê min nexweş bûye!

▶ **Ay!** Êşa serê min rabû!

- ▶ **Hey lê**, dîsa dilê min ketiye kela havînê!
- ▶ **Hey lo**, were ber deriyê dilê min!

- ▶ **Of** ev çi êş e!
- ▶ **Oy** derdê bê derman!

- ▶ Dengbêj li her dawiya bendê digot : “**Wî! Wî! Wî!..**”

- ▶ **Wex!** Agir bi mala min ketiye!

- ▶ **Wey** zarokek di avê de fetisiye!
- ▶ Zarokek di avê de fetisiye, **wey!**

- ▶ **Wey lê**, ev çi kul e ku kes pê nizane!
- ▶ Ev çi kul e ku kes pê nizane, **wey lê!**

- ▶ **Wey lo**, hişkesaliyê gundê me wêran kiriye!
- ▶ Hişkesaliyê gundê me wêran kiriye, **wey lo!**

- ★ **Ji yên peyvên navdêrîn : Hawar! Lorî!**

- ▶ **Hawar** Xwedêyo, vê nexweşiyê zarok nehîştin!
- ▶ Min xwedî kir, xaka reş bir... **lorî** berxê min **lorî!**

- ★ **Ji yên biwêjî : De lorî! Ax li min ezê/ezo! Wey li minê/mino!**

- ▶ Diya te mir, **de lorî** qîza min **lorî!..**

- ▶ Ez ê çawa bikim vê şîrmijê, **ax li min ezo!**

- ▶ **Wey li minê!** Ji kê re hatiyê danîn kirasê bêkesiyê!

Mînak 393/2 : Bo tirs û şayîşan :

- ★ **Ji yên peyv û dengên baneşanî : Him! Pix! Wex! Wey! Wiş!**

- ▶ **Him...** te ew ji min re negotibû!

- ▶ **Pix!** Kurino, sinetker têye!

- ▶ **Wex** ji warê wan re, tu malbat lê nemane!

- ▶ **Wey** pergala me qediyaye!

▶ **Wiş** zarokino! Baş guhdarî bikin, a niha şano dest pê dike!

★ **Ji yên peyv û dengên baneşanî, bo şibandina ajalan : Hoşt!**

▶ **Hoşt** kûçikê şîrheram! **Hoşt** be, ha!

★ **Ji yên peyvên navdêrîn : Hawar!**

▶ **Hawar!** Şerê birekujiyê dest pê kiriye!

★ **Ji yên biwêjî : Hawar li min/me!**

▶ Mar ketine warên me, **hawar li me!**

▶ De bêje, **hawar li min!**

▶ **Hawar li me!** Kulîlkên dar û berên me şewitîne!

▶ Lehiyê ez bêmal kirim, **hawar li min!**

Mînak 393/3 : Bo şaşwaziyan :

★ **Ji yên peyv û dengên baneşanî : A! Aha! Erik/Herik! He!Tew! Wiş! Wî!**

▶ **A!** Ew qîz çi xweşik dilîze!

▶ **Aha!** Havalê Nalînê jî lîstikvan bûye!

▶ **Erik,** hemû ciwanên wê taxê lîstikvan bûne!

▶ Wêneyên dîwarên şaredariyê, we çêkiribûn, **he?!**

▶ **Tew!** Stranbêjê me jî dibêje : “Ez îşev nikarim bistrêm!”

▶ **Wiş,** qîza wan reviyê ha!

▶ **Wî!** Di gundekî de tu kesî nan nedaye parsekê!

▶ **Wî,** min navê te ji bîr kiriye!

★ **Ji yên peyvên navdêrîn : Hawar!**

▶ **Hawar,** zilamên we, navê welatî xwe nizanîne!

Mînak 393/4 : Bo eciban û hejmetkariyan :

★ Ji yê peyv û dengên baneşanî : **Bijî/Bijîn! Çi! Eh! Ha ho! O! Peh/Pehe!**

▶ Gulê got : “Dayê, min xelata yekemîn girt!”

▶ Dayê : “**Bijî** qiza min!”

▶ Memê got : “Bavo, pola me di basketbolê de bi ser ket!”

▶ Bavê : “**Bijîn!**”

▶ Memê : “Bavo, di koma basketbolê de ez jî hebûm!”

▶ Bavê : “Her **bijî**, lawê min!”

▶ **Çi** bajarekî dîrokî ye!

▶ **Eh** baş e, we ji zarokan re şekir aniye!

▶ **Ha ho** hevalno bibezin, ev çî masî ne!

▶ **O!** Tu mezin bûyî, emrê te dirêj be!

▶ **Peh!** Ew çî aveke xweşik bûye!

★ Ji yê biwêjî : **Çi zehmet e!/Çi zehmet in! Serkeftin!**

▶ Mêvan : “Çemekî har e, pireya wî sê caran hatiye çêkirin!”

▶ Kalo : “**Çi zehmet** e lo!”

Lîstikvan derdiketin qada futbolê.

▶ Temaşevan diqîriyan : “**Serkeftin! Serkeftin!..**”

Mînak 393/5 : Bo şahî û dilxweşiyên :

★ Ji yê peyv û dengên baneşanî : **Aferîn! Ay! Gidî! Hah! Hey gidî! Ox!**

Gulçînê got : “Dayê, ez ê xwendina xwe bidomînim.”

▶ Dayikê : “**Aferîn** delala min!”

▶ Evîndar dibêje : “Min îro yara xwe dîtiye, **ay** dilê min!”

▶ Nalîn lê vedigere û dibêje : “**Gidî**, wiha mebêje!”

▶ **Hah**, ew jî bi hatina we gelekî serbilind bûye!

▶ **Hey gidî** dilo, bi baranê ve bi ser kê de dibarî..!

▶ **Ox!** Ev çi dîlan e, ha bireqisin keçino!

★ **Ji yên peyvên navdêrîn : Tîlîlî!**

▶ Govend şên dibû û tilîlî dikişandin : “**Tîlîlîlîlî!**..”

Mînak 393/6 : Bo îkaz û şiyarkirinan :

★ **Ji yên peyv û dengên baneşanî : Biv! Çûçê! Viş/Vişt! De! Dê! Cece! Geli! Hey!**

Şîrmijekî destê xwe dirêjî êgir kir.

▶ **Xwişkê got : “Biv! Çeçê te bişewite!”**

Zarokek ji cihê xwe rabû.

▶ **Dayikê got : “Çûçê, kurê bavê xwe!”**

Zarok digiriya, dayê :

- **Wiş, got, kurê min megirî!**

▶ **De,** ev xebat wisa tê meşandin!

▶ **Dê** bixebitin, em vî karî biqedînin!

Pêlevan destê xwe li singê xwe xist û pê re :

- **Ceceeee, got!**

▶ **Geli** hevalan, em sibehê jî li ber kaniyê dixebitin!

▶ **Hey** qîzikê, divê ku tu biçî mala we!

★ **Ji yên peyv û dengên baneşanî, bo şibandina ajalan : Ço! Çûş! Hoşt!**

➔ **Ço! Çûş!**

✓ **Bo ajalan(ker) :**

Apê Dildar li kera xwe siwar bû û got : “**Ço!**”

Apê Dildar, kera xwe li ber deriyê hewşê rawestand û got : “**Çûş!**”

✓ **Bo mirovan(argo) :**

Apê Dildar :

- Kuro, heta ku ez ji te re nabêjim **ço**, tu nameşî!

Serdar dibişirî û Apê Dildar bi ser de çû :

- Tu rawestîne jî nizanî, da ku ez nabêjim **çûş!**

➔ **Hoşt!**

✓ **Bo ajalan(kûçik) :**

▶ **Kûçikê malê diewitiya. Xalê Nezan got : “Hoşt! Hoşt!”**

✓ **Bo mirovan(argo) :**

Gundî civiyabûn. Xortekî tasek av ji mezinekî dixwast.

▶ **Mirovek qarî û got : “Hoşt! De rabe ji vir...”**

★ **Ji yê peyvên navdêrîn : Tîlî!**

Qîrewîrek rabû, deh kes hatibûn binçavkirin.

▶ **Lê jinan dewam dikir : “Tîlîlîlîlî..!”**

Mînak 393/7 : Bo fermanan : Ev bi lêkeran pêk tên :

★ **Ji yê erênîyê :**

- **Bike/Bikin! Bîne/Bînin! Vexe/Vexin!**

★ **Ji yê neyînîyê :**

- **Meke/Mekin! Meyne/Meynin! Vemexe/Vemexin!**

Mînak 393/8 : Bo gazîkirinan(banglêkirin) :

★ **Ji yê peyv û dengên baneşanî : Ey! Hê/Ho! Hey! Hey gidî!**

Hey lê/Hey lo! Lê/Lo!

▶ **Ey zîlam(i)no, bibezin!**

▶ **Hê Gulê, binêre, Dilşad tê!**

▶ **Ho Dilşado, raweste, ez têm!**

▶ **Hey porzerê, te mala min xera kir!**

▶ **Hey gidî çavreşê, ez li benda kê me!**

▶ **Hey lê dilnarînê, bê cem yarê xwe!**

▶ **Hey lo lawo, ez bang dikim, tu çima deng nakî!**

▶ **Lê devbikenê, hêdî hêdî bibêje!**

▶ **Lo**, de bilezîne, em dereng man!

★ **Ev baneşan pirjimar bi kar tê : Gelfî!**

▶ **Gelfî mirovan**, hûn bi xêr hatin!

▶ **Gelfî mirovino**, hûn bi xêr hatin!

★ **Ji yê peyvên navdêrîn, yekjimar, nêr(-o), mêt(-ê) :**
Cano/Canê! Kuro/Keçê! Bavo/Dayê! Havallo/Hevalê!

★ **Ji yê baneşan û bi navdêran ve, yekjimar, nêr(-o), mêt(-ê) :**
Hey cano/Hey canê! Lo hevalo/Lê hevalê! Ey bavo/Ey dayê!

★ **Ji yê baneşan û bi navdêran ve, pirjimar, nêr/mêt(-(i)no) :**
Hey canino! Lo hevalino/Lê hevalino! Ey bavino/Ey dayikino!

★ **Ji yê peyvên navdêrîn ên nenas, pirjimar, nêr/mêt(-(i)no) :**
Kurino/Keçino! Mêrikino/Jinikino! Zafan(i)no/Bûkino!

★ **Ji baneşanên ku bi dirêjxwendina tîpên peyvên bi kar tên :**
Baran → Baraaan! Zîm → Zîneêêê! Çiya → Çiyayooooo..!

Mînak 393/9 : Bo mixaban û nifiran :

★ **Ji yê peyvên baneşanî : Ê! Heyf!**

▶ **Ê** bes e lê, te em ji guhan de kirin!

▶ **Heyf** ji we re! We nikariye bi ser kevin!

★ **Ji yê biwêjî : Nelet lê bê/bên! Bi derdê giran biketê/biketo! Heyf e!**
Çi heyf! Heyfa te/we! Malxerabê(o)! Malik wêranê/wêrano!

Mînak 393/10 : Baneşanên nazaketan(silavî, xweşbêşî, xweşmerî) :

★ **Ji yê silavdayînan û ev peyv bi binyadî ne baneşan in :**
Beyanî baş! Rojbaş! Roja te/we xweş! Êverbaş! Şevbaş!

★ **Ji yê xweşbêşiyê û ev peyv bi biyadî ne baneşan in :**
Tu bi xêr hatî/Hûn bi xêr hatin! Ser çavan! Bimîne xweşiyê de!
Bimînin xweşiyê de! Oxir be! Mala te/we ava be!

★ **Ji yê nazaketan ên din û ev peyv bi binyadî ne baneşan in :**

Bibore/Biborin! Bibexşîne/Bibexşînin! Derbasî be! Serê we sax be!

Ez benî! Lebê! Norş û can be! Malava! Xwedê ji te/we razî be! Emrê te/we dirêj be! Cejna te/we pîroz be! Sersala te/we pîroz be!

**★ Ji bo mezinan nazaket û ev peyv bi binyadî ne baneşan in :
Bi giştî beyî yên rewşên malbatî û yên cancigerî; kesê(a) duyemîn
ên pirjimar, li şûna kesê(a) duyemîn ê/a yekjimar tên bikaranîn :**

**Biborin! Bibexşînin! Derbasî be! Serê we sax be! Ez benî! Lebê!
Norş û can be! Mala we ava be! Xwedê ji we razî be! Emrê we
dirêj be! Cejna we pîroz be! Sersala we pîroz be!**

B) Ji aliyê peyvsaziyê ve baneşan

Ji aliyê peysaziyê ve baneşan li du beşên sereke parve dibin :

↓ Yên xwerû : Piraniya wan di binyatên xwe de baneşan in û bi yek hêmanan pêk tên.

↓ Yên nexwerû : Mirov dikare wan wisa jêrebeş bike û bihûrîne :

- ➔ Yên bi du hêmanan
- ➔ Yên dubare
- ➔ Yên komebaneşanî
- ➔ Yên biwêjî

Mînak 394 : Baneşanên xwerû :

**★ Ji peyv û dengên banêşanî : A! Ax! Ay! Biv! Eh! Ê! Gelî! Gidî! Ey!
Hey! Heyf! Hoşt! Lê! Lo! Of! Oy! Pix! Tew! Wax! Way! Wey! Wiş! Wî!**

Mînak 395 : Baneşanên nexwerû(pêkhatî/hevedudanî) :

**★ Ji yên bi du hêmanan : Ax lê! Ey lê! Ey lo! Hey gidî! Hey lê! Hey lo!
Lebê! Lêlê! Lolo! Wey lê! Wey lo!**

✓ Mê : lê + lê → lêlê :

Rewşanê li qîzê gazî kir :

- Lêlê, tu çi bûyî dîna çolan!”

✓ Nêr : lo + lo → lolo :

Dîno rabû ser xwe û ji lawê xwe re got :

- Lolo, tu çi dibezî wekî hespên beriyar!

★ Ji yên bo ajalan an ji yên argo : Çûş lo! Çûş lê! Hoşt lo!

★ Ji yê bi peyvên baneşanî û yê din ve : **De lorî! De hawar!**
De biçe/biçin! Ax yadê/yabo! Lê vexwe/vexwin! Lo vexwe/vexwin!

★ Ji yê dubare : **Ay! Ay! Ey! Ey! Hey! Hey! Lê! Lê! Lo! Lo!**

★ Ji yê bo ajalan an ji yê argo : **Ço! Ço! Hoşt! Hoşt!**

★ Ji yê komebaneşanî : **De wî! wî! Hey gidî lêlê! Wey lolo!**

★ Ji yê biwêjî : **Ax li min ezê! Ax li min ezo! Hawar li me!**

Jimar : 27

Mijar : Hevoksazî

Hevoksazî, pêkhatina hevokan û di wan de rêzbûna hêmanên bêjeyî û têkildariyên wan ên hevokî vedikole. Ev vekolîn, li gorî rê û rêzikên rêzimanî çêdibin.

Hevok û cureyên wê û hevok û hêmanên wê bingeha hevoksaziyê ne.

↓ Hevok

Li gorî rêgezên rêzimanî û têkildariya wate û peywirên hêmanên xwe hevok; raman, hest, daxwaz, dîtî, hikm û rûdanan tînin ziman.

Bi gotineke gelemperî; hevokek bi tîpa girdek dest pê dike û bi xal an pirsnişan an bangnişan an jî bi sêxalê dawî dibe. Ew nayê vê wateyê ku her hevok bi van xalbendiyên diqedin.

Di kurmanciyê de ji bo pêkhatina hevokeke hêsan pêwîst e ku lêkerê bê kêşandin. Wek tê zanîn ev kêşan li gorî dem, kes û mêjerê dibin.

Mînak 396 : Lêker : Çûn

- ▶ Biçe!
- ▶ Diçe.
- ▶ Çû.

→ Hêmanên hevokê :

Di hevokê de çar hêmanên girîng hene : Yên bingehîn kirde û pêveber û yên alîkar jî bireser û têker in.

• Kirde :

Di hevokê de çalakî ji aliyê kirdeyan ve pêk tên ku ew kirde, yekjimar û pirjimar kes an jî tişt in. Di kurmanciyê de kirde, bi piranî di destpêka hevokê de cih digire. Ji kirdeyê re *kiryar* jî tê gotin.

Bo bidestxistina kirdeyan; ji bo **mirovan** pirsên bi (kî/kê) û ji bo **tiştan** jî pirsên ku bi (çi) yê, ji lêkerên pêveber tene kirin.

Mînak 397/1 : Di hevokê de kirde û bikaranîn :

★ Kirde yekjimar e :

✓ **Bo mirovan : Kirde mirovek e yan jî jinek e :** Zelal

▶ **Zelalê** av vexwar.

✓ **Bo tişt û heyberên din : Kirde tişteke e yan jî ajalek e :** berx

▶ **Berxê** av vexwar.

★ **Kirde pirjimar e :**

✓ **Bo mirovan : Kirde jin û mêt, du kes in :** Mem, Zelal

▶ **Mem û Zelalê** av vexwarin.

✓ **Bo tişt û heyberên din : Kirde tişt in an jî ajal in :** berxan

▶ **Berxan** av vexwarin.

Mînak 397/2 : Di hevokê de hêmanên kirdeyî gelek in :

★ **Bo cînavkên kesane : Kirde ew û ez, du kes in :** ew, ez

▶ **Ew hat û ez jî çûm.**

★ **Bo cînavkên şanîdane :**

✓ **Kirde pirjimar e û tişt an ajal in, cihên wan nêzîk in :** van

▶ **Van** ava ku bi derman venexwarin.

✓ **Kirde pirjimar e û mirov in, cihên wan dûr in :** wan

▶ **Wan** ji me re hirmî kirîn.

★ **Bo hêmanên ravekî :**

✓ **Bo raveka navderîn : Kirde :** çavên Zelalê

▶ **Çavên Zelalê** zer in.

✓ **Bo raveka rengderîn : Kirde :** zilamê evîndar

▶ **Zilamê evîndar** dimeşiya.

✓ **Bo raveka cînavkî : Kirde :** seriyê min

▶ **Seriyê min** diêşiya.

✓ **Bo raveka zincîrîn : Kirde :** şanogerên şaredariya bajarê mezin

▶ **Şanogerên şaredariya bajarê mezin** li ber deriyê şanogehê ne.

★ **Hêmanên kirdeyî yên ku hîn kompleks jî hene :**

▶ **Yê ku li gundê me çar salan mamostetî kiribû, ketibû pêşbaziye.**

Mînak 397/3 : Di hevokê de kirde bi awayê veşarî jî dibin :

★ **Ew bi alîkariya wateya hevokê û paşgirên kesandinê şanî dibin :**

✓ Ji lêkerên negerguhêz : **Hatin**

Ji kêşana lêkerê diyar dibe ku kirde yekjimar û mirovek e : ew

▶ Li her çarşemê dihat.

✓ Ji lêkerên gerguhêz : **Xwandin, nivîsandin**

Ji kêşana her du lêkeran jî diyar dibe ku kirde mirov in, yekjimar an jî pirjimar in : te, wî/wê, we wan; vî/wê, van/wan

▶ Her roj dixwand û dinivîsand.

Mînak 397/4 : Bûyerên pêk tên an kes û tiştên ku dibin mijarên bûyeran, carinan ew bixwe jî dibin kirde :

✓ **Kirde** : baran

▶ Sê roj û sê şev in ku **baran** dibare.

✓ **Kirde** : hemû mal

▶ **Hemû mal** di bin avê de mabûn.

✓ **Kirde** : du darên kevnare yên tûyên

▶ **Du darên kevnare yên tûyên** şikeştibûn.

• **Pêveber** :

Ev hêman pêkhatina kar, bûyer û rewşan radigihînin. Ji bo karîgeriya pêveberê, pêwîst e ku herî kêrkerê bê kêşandin. Di kurmanciyê de pêveber, bi piranî di dawîya hevokê de cih digire.

Hemû lêker bi erkên pêveberî tên karandin. Ligel vê di hin bikaranînên lêkeran û bi piranî hin ên alîkar de, hin taybetî hene ku pêveberiya wan bi hin hêmanên din ve dikevin hevpariyê.

Mînak 398/1 : Di hevokê de pêveber :

★ Ji lêkerê xwerû : **çûn**

▶ **Serdar çû.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **çû**

★ Ji lêkerên pêkhatî : **rabûn**

▶ **Zîlan rabû.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **rabû**

★ **Ji lêkerê hevedudanî : pêk anîn**

▶ **Dîlanê karê xwe pêk aniyê.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **pêk aniye**

Mînak 398/2 : Li gorî lêkeran pêveber :

★ **Ji yên ku bûyer an kirinan diyar dikin : Kirin**

▶ **Hûn dikin.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **dikin**

★ **Ji yên ku rewş an taybetiyan raber dikin : Bûn**

▶ **Serdar zilam e.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **zilam e**

▶ **Serdar jêhatî ye.**

Di hevoka jorîn de hêmana pêveber : **jêhatî ye**

■ Li jor, kêşana lêkera (**bûn**)'ê ya dema niha û kesê sêyemîn (**e/ye**), bi peyvên (**zilam** û **jêhatî**)'yê ve dibin pêveber ku ne kêşanbariya lêkerê, ne jî ew peyv bi serê xwe nikarin erka pêveberiyê pêk bînin.

✓ **Ji yên ku rewş an taybetiyan raber dikin : Bûn**

▶ **Serdar ciwan bû.**

Di hevoka jorîn de hêmanên pêveber : **bû/ciwan bû**

■ Li jor, kêşan lêkera (**bûn**)'ê ya dema boriya têdeyî û kesê sêyemîn (**bû**), bêyî peyva (**ciwan**)'ê jî dikare bibe pêveber, lê ji aliyê wateyê ve ew hevok temam nabe.

✓ **Ji yên ku rewş an taybetiyan raber dikin, neyînî : Bûn**

▶ **Serdar ne mezin bû.**

Hêmanên ku di hevpariya pêveberê de cih digirin : **ne mezin bû**

Mînak 398/3 : Lêkerên pêveber bi gelek hêmanan ve hevpar dibin ku ji aliyê sazûna hevokê ve piraniya wan hêmanan têrker in û ji aliyê bêjesaziyê ve jî navdêr, rengdêr, cînavk, hoker, daçek û gihanek in :

- ▶ Ew jin **mamoste, nivêskar û peykervan bû.**
- ▶ Bejna wê **piçek zirav û dirêj dihat xuya kirin.**

• **Bireser :**

Kirde çalakiyên xwe yekser li ser kes û tiştan pêk tînin yan jî ew kes û tişt, yekser di bin bandora çalakiyan de dimînin ku ev kes û tişt, ji aliyê hevoksaziyê ve hêmanên *bireser* in. Bi navlêkirineke din, di hevokê de *bireser têrkerên rasterast* in.

Wekî ku di hin behsên têkildar de hatibûn karandin û di kêşana lêkerên gerguhêz de *bireser* bi erkên girîng radibin.

Bo bidestxistina *bireserê*(têrkera rasterast); bo kesan pirsên bi (**kî/kê**), bo tiştan jî yên bi (**çî**)'yê û ev pirs bi kirdeyê ve ji lêkerên pêveber tên kirin.

Mînak 399/1 : Di hevokê de bireser :

★ **Bireser kes(mirov) in :**

✓ **Bo bidestxistina bireserê, pirsên bi (kî)'yê û bi kirdeyê ve ji lêkerên pêveber tên kirin.**

- ▶ Diya Dîlanê zarok mêjand.

Pirs : Diya Dîlanê **kî** mêjand?

Bersiv : Diya Dîlanê **zarok** mêjand.

Bireser : **zarok**

- ▶ Diya Şîlanê jî zarokin mêjandine.

Pirs : Diya Şîlanê **kî** mêjandine?

Bersiv : Diya Şîlanê **zarokin** mêjandine.

Bireser : **zarokin**

✓ **Bo bidestxistina bireserê, pirsên bi (kê)'yê û bi kirdeyê ve ji lêkerên pêveber tên kirin.**

- ▶ Diya Berîvanê qîzê dimêjîne.

Pirs : Diya Berîvanê **kê** dimêjîne?

Bersiv : Diya Berîvanê **qîzê** dimêjîne.

Bireser : **qîzê**

▶ Diya Rewşenê jî du qîzan dimêjîne.

Pirs : Diya Rewşenê **kê** dimêjîne?

Bersiv : Diya Rewşenê **du qîzan** dimêjîne.

Bireser : **du qîzan**

★ **Bireser tişt in : Bo bidestxistina bireserê, pirsên bi (çi)'yê û bi kirdeyê ve ji lêkerên pêveber tên kirin.**

▶ Bavê Dîlanê berçavik kirî.

Pirs : Bavê Dîlanê **çi** kirî?

Bersiv : Bavê Dîlanê **berçavik** kirî.

Bireser : **berçavik**

▶ Bavê Şîlanê jî du berçavik kirîne.

Pirs : Bavê Şîlanê **çi** kirîne?

Bersiv : Bavê Şîlanê **du berçavik** kirîne.

Bireser : **du berçavik**

Mînak 399/2 : Di hevokê de bireser ji çend hêmanan jî pêk tên :

★ **Ji hêmanên serbixwe :**

▶ Zîlanê **Mem û Berfîn** di salonê de dîtine.

▶ Jina şanoger, **ew, tu û ez**, em vexwendin ber sehneyê.

★ **Ji hêmanên ravekê :**

▶ Wî ajogerî **xwendekarên wê zanîngehê** ranekirine.

▶ Nazê, **pênûsa sor a dirêj** daye hevaleyê min.

• **Têrker :**

Ji aliyê sazûna hevokê ve hêmanên ku pêveberan temam an jî xurt dikin, *têrker* in. Bi giştî ew temamkirin û xurtkirin ji aliyê dem, cih û rewşê ve ne.

Têrker li du beşên sereke kom dibin : Yên rasterast û yên nerasterast. Wekî ku li jor hatibû vegotin; têrkerên rasterast, bireser in û ne pêwîst e ku dîsa bên ducarkirin.

Di pêkhatina têrkeran de gelek bêje û bêjeyên alîkar, karîger in ku

em ê li vir, bi giranî li ser bikaranîna têrkerên nerasterast rawestin.

Mînak 400 : Di hevokê de têrkerên nerasterast : Ji bo bidestxistina wan, pirsên ku bi hokerên pirsyariyê û kirdeyê ve, ji lêkerên pêveber tên kirin.

Li gorî dem, cih, rewş û şibandîna têrker :

★ **Ji yên ku bo demê bi kar tên :**

- ▶ Sê firoşger **piştî nîvro ketin taxê.**
- ▶ Komek firoşger **jî duh, berê êvarê hatin.**

★ **Ji yên ku bo cih û berekê bi erk dibin :**

- ▶ Hemû ciwan **pêkte li parkê rûniştibûn.**
- ▶ Ew **ji qesrê derketin û ber bi jêr ve çûn.**

★ **Ji yên ku bo rewşê karîger in :**

- ▶ Ew bi hev re **hêdî û xweşik direqisiyan.**
- ▶ Dema ku sazband sekinîn, ew **qîz dilsar bûn.**

★ **Ji yên bo şibandîna ku ev jî rewşekê radigihînin :**

- ▶ Rêber, ahagdarî **wiha daye biyaniyan.**
- ▶ Min jê re gotibû; hey lo, tu çima **wilo dibêjî.**

Mînak 401/1 : Di hevokan de cihên hêmanan tên guhertin :

★ **Kirde + bireser + pêveber :**

- ▶ Kevokvan kevokê digire.

★ **Kirde + bireser + pêveber + têrker :**

- ▶ Kevokvan kevokê dixê rikeyê.

★ **Kirde + têrker + bireser + pêveber :**

- ▶ Kevokvan ji rikê kevok derxist.

★ **Bireser + têrker + têrker + pêveber :**

- ▶ Kevok ji rikê hate firandin(kirde veşarî ye).

★ **Têrker + têrker + bireser + pêveber :**

- ▶ Di rikê de kevok dida avdan(kirde veşarî ye).

★ **Kirde + têrker + pêveber :**

▶ **Wî ji rikê berda**(bireser veşarî ye).

Mînak 401/2 : Di diyalogan de hin hêman an jî hemû dikevin :

Ev hevok gotineke gelêrî ye :

▶ **Li ser dara hirmiyê sih û sê kilamên hirçê hene.**

Mem :

- Sih û sê kilamên hirçê hene.

Dîlan :

- Li ser dara hirmiyê.

Berîvan :

- Sih û sê kilamên hirçê.

Şîlan :

- ?

Di diyalogên jorîn de ev hêman ketine :

Diyalog 1 : Têrker : li ser dara hirmiyê

Diyalog 2 : Kirde, pêveber : sih û sê kilamên hirçê, hene

Diyalog 3 : Têrker, pêveber : li ser dara hirmiyê, hene

Diyalog 4 : Hemû : Li ser dara hirmiyê sih û sê kilamên hirçê hene.

↓ **Cureyên hevokan :**

Wekî ku hin beşên rêzimana kurmanciyê, derbarê cureyên hevokan de jî, ji aliyê têtînasî û senifandinê ve di çavkaniyên nivîskî de tevlihevî têtînasî ku gelek zimanzana wan cuda bi nav dikin û dinirxînin.

Em ê li ser bingehê hevpar û bi sentezeke rêbazî, cureyên hevokan bidin navandin û dahûrandin : Bi gelemperî cureyên hevokê, li gorî rewşa pêveberê hevok, ji aliyê avasaziyê ve hevok.

→ **Bi gelemperî cureyên hevokê :**

Ji aliyê navandinê ve wate, rawe û formên wan sereke têtînasî raberkin. Mirov dikare wan cureyan; ji aliyê ragihandinê, erênî, neyînî, fermanî, daxwazî, bilanî, xwestekî, hekanî, divêtî, pirsyarî û baneşaniyê ve bide birkirin. Em ê wan, li jêr di birên wan de bi yek hevokan şanî bikin.

• **Hevokên ragihandinê :** Ev hevok bi alîkariya raweyên pêşkerî têtînasî sazkin. Rewş, rûdan, agahî û ramanan bi ragihandinê diyar dikin.

Mînak 402 :

▶ Şerko Bêkes helbestvanekî berhemdêr e.

- Hevokên erêniyê : Ev hemû hevokên erêniyê dixwe nava xwe.

Mînak 403 :

▶ Ew li mêvanxaneyê şaredariyê radiziya.

- Hevokên neyînê : Ev hemû hevokên neyîniyê dixwe nava xwe.

Mînak 404 :

▶ Wan ew ranekirin nexweşxaneyê nûjen.

▶ Rewşa wî ne min jê re got, ne kesekî din.

- Hevokên fermaniyê : Ev bi awayê fermanî saz dibin.

Mînak 405 :

▶ Rabe ser xwe!

- Hevokên daxwaziyê : Ev bi awayê daxwazî çêdibin.

Mînak 406 :

▶ Hûn jî li depreşê binivîsîn.

- Hevokên xwestekiyê : Ev bi awayên xwestekî pêk tên.

Mînak 407 :

▶ Xweziya ew li cem wan bibûya.

- Hevokên bilaniyê : Ev bi awayên bilanî tên holê.

Mînak 408 :

▶ Bila hûn bimeşin bi wan re.

- Hevokên hekanîyê : Ev hevokên awayên mercî ne û bi giranî di yê hevedudanî de bi kar tên.

Mînak 409 :

▶ *Heke hûn nexebitin*, nikarin bi pêş kevin.

▶ *Ku hûn guhdarî bikin*, dê baş bê fehmkirin.

- Hevokên divêtiyê : Ev bi awayên divêti çêdibin û him bi serê xwe, him jî di hevokên hevedudanî de tên karandin.

Mînak 410 :

- ▶ Divê tu vê mijarê ji bo min baş vebêjî.
- Hevokên pirsyariyê : Ev bi awayên pirsyarî pêk tên.

Mînak 411/1 : Hêmanên pirsyarî kirpandinê digirin :

- ▶ *Kî* endezyar e?
- ▶ Endezyar *kî* ye?

- ▶ *Ew li ku derê* mabû?

Mînak 411/2 : Pêveber kirpandinê radikin ser xwe.

- ▶ Mamoste jî *pejirandiye*?
- Hevokên baneşaniyê : Ev bi awayên baneşanî çêdibin.

Mînak 412 :

- ▶ Ew çî xwendekarekî zîrek e!
- ▶ Xwendin û nivîsandina wî bê hempa ye!

→ Li gorî rewşa pêveberê ve hevok :

Li gorî rewşa pêveberê hevok du bir in : Yên navdêrî û yên lêkerî.

- Hevokên navdêrî : Pêveberên wan bi navdêran ve dikevin hevpariyê ku ew pêveber bi kêşana lêkera “bûn”ê, ango bi paşgirên kesandinê tên holê. Di kêşana lêkera “bûn”ê de ya awayê rewşê sereke ye.

Bi nirxandineke berfireh; hevokên ku pêveberên wan bi kêşan lêkera “bûn”ê ya awayê rewşê pêk tên û pêveberiya wan bi navdêr, rengdêr, cînavk, hoker, daçek, gihanek û baneşanan ve hevpar dibin, ew hevokên navdêrî ne.

Mînak 413 :

- ▶ Navê vê qîzê Berfîn e.
- ▶ Navê wî zilamî jî Alan e.

- ▶ Alan û Berfîn ciwan in.
- ▶ Alan û Berfîn evîndarên hev in.

- Hevokên lêkerî : Yên ku bêtir awayê rewşê ya kêşana lêkera “bûn”ê û bi hemû lêkerên din çêdibin, hevokên lêkerî ne. Hevokên ku bi kêşana lêkera “bûn”ê yên ku çalakiyan diyar dikin jî di vê birê de cih digirin.

Bi ramanekê berfireh; hevokên ku bêyî yê bi *kêşanên lêkera* “bûn”ê *yên rewşîn* pêk tên, ew hemû hevok ji aliyê pêveberê ve yê lêkerî ne.

Mînak 414 :

- ▶ Alên ji Berfînê re pir name dişandin.
- ▶ Di wan salan de ew li wir bûbûne.

→ Ji aliyê avasaziyê ve hevok :

Hevok ji aliyê avasaziyê ve li du birên bingehîn tên komkirin : Xwerû û hevedudanî. Beyî hevokên xwerû û yê hevedudanî, em ê di vê beşê de li ser hevokên serbixwe û yê navberî jî rawestin.

- Hevokên xwerû(sade) : Ev li gorî kirdeyên xwe bi kêşana lêkerekê; hest, daxwaz, bûyar an jî ramanekê radigihînin.

Mînak 415 :

- ▶ Rewşen bajarî ye.
- ▶ Wê xwendina xwe bi dawî kiriye.

- Hevokên serbixwe : Ev ji aliyê sazûnê ve wekî yê xwerû, hêsan pêk tên. Bi serê xwe dikarin hest, rûdan û ramanan diyar bikin. Di hevokeke dirêj de li pey hev tên, bêhnok, xalecot û sêxalan ji hev cuda dibin. Bi kirdeyên hevpar û bi çend pêveberan jî saz dibin ku pêveberên wan bi gihaneka “û”yê ji hev tên cudakirin.

Mînak 416 :

- ▶ Dîlanê şîv anî, da ber zarokan.
- ▶ Berîvanê jî hirmî anîn û dan wan.

- Hevokên navberî : Di nava hevokekê de, hevokeke din di navbera du bedikan de yan jî bê bendik tên ristin ku ew hevok *ên navberî* ne. Eger ji hevokên ku têde cih digirin, ew bî derxistin, di wê hevokê de tu kemasî nayên holê.

Mînak 417 :

- ▶ Sala ku dest bi xwendinê kiribû -*dibistan nû ava bûbû*- ew heft salî bû.
- ▶ *Xwedê biparêze*, ew ciwanekî zor xweşmêr e.

- Hevokên hevedudanî : Ev bi çend hevokên xwerû yan jî yê serbixwe, bi hevokên bingehîn(sereke) û yê alîkar(pêreyî), bi alîkariya gihanekan û bi hin nîşandekên xalbendiyê tên saz kirin. Di hevokeke kompleks de, dibe ku ji wan çend hêman jî bî karandin.

Piştî vê ravekirinê, em ê hevokên hevedudanî weha bidin vekolandin :

★ Di hevokên hevedudanî de hevokên rêzkirî : Ev hevok, ji çend hevokên serbixwe û bi alîkariya gihaneka “û”yê, yan jî bi alîkariya hin nîşandekên xalbediyê(bêhnok, xalebêhnok, sêxal) tên afirandin.

Di pêkhatina hevokeke wiha de, çend hevokên serbixwe tên rêzkerin ku ji aliyê şêwe yan wateyê yan jî her duyan ve sergihayîyeke pevgirêdayî ya hevokeke hevedudanî derdikeve holê. Di wan hevokên hevedudanî de yên rêzkirî; bi bêhnok, xalebêhnok an jî bi sêxalan ji hev tên cudakirin.

Mînak 418 :

- ▶ Mem di cihan de bû; Dîlan kete hundir, haya wî jê nebû.
- ▶ Demjimêrê lê da, Mem şiyar bû... rabû û çû serşokê.

★ Di hevokên hevedudanî de yên pevgirêdayî : Ev hevokên hevedudanî, herî kêr bi hevokekê bingehîn û yeke alîkar pêk tên. Ev her du hêman, him ji aliyê wateyê ve û him jî ji aliyê peywirê ve hevokên hevedudanî sergihayî dikin.

Di pêkhatina wan de gihanek an komikên gihanekî, hoker an komikên hokerî û cînavka girêkî “ku” jî bi erkên alîkar cihên xwe digirin û hin nîşandekên xalbediyê jî tên xebitandin.

Di hevokên hevedudanî yên pevgirêdayî de, ji hevokên bingehîn re *şahkomek* û hevokên alîkar re *komek* jî tên gotin. Lê her *komek* ne hevokên alîkar in, ji ber ku komekên bê pêveber jî hene.

Mînak 419 : Bo hevoka bingehîn û ya alîkar :

- ▶ Rewşen hat ku Dîlan rojnivîskê bixwîne.

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : Dîlan rojnivîskê bixwîne

Ya alîkar : Rewşen hat

Hêmana ku her du hevokan bi hev girê dide : ku

Mînak 420/1 : Bo hêmanên alîkar ên gihanekî :

- ▶ Ji ber ku Dîlan ne amade bû, rojnivîsk nehat xwendin.

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : rojnivîsk nehat xwendin

Ya alîkar : **Dîlan ne amade bû**
Hêmana ku her du hevokan bi hev girê dide : **ji ber ku**

Mînak 420/2 : Bo hêmanên alîkar ên hokerî :

► **Ji ber ku nehatibû, rojnivîsk nehatiye xwendin.**

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : **rojnivîsk nehatiye xwendin**
Ya alîkar : **nehatibû**
Hêmana ku her du hevokan bi hev girê dide : **ji ber ku**

Mînak 420/3 : Bo hêmana alîkar a cînavka girêkî (ku) :

► **Yê ku porê te çêdike, di wî karî de xelata yekemîn girtiye.**

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : **di wî karî de xelata yekemîn girtiye**
Ya alîkar : **yê ku porê te çêdike,**

Mînak 421/1 : Di hevokeke hevedudanî ya bi pevgirêdayî de hevokeke bingehîn û çendek jî yên alîkar dibin :

► **Tuala ku di destê wî de bû, ji bo ku Dîlan bibe, Narîn li ser bixebite.**

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : **Narîn li ser bixebite**
Ya alîkar a yekemîn : **tuala ku di destê wî de bû**
Ya alîkar a duyemîn : **ji bo ku Dîlan bibe**

Mînak 422 : Cihguhartinê hevoka bingehîn û ya alîkar : Ev bikaranîn kêm in û di berhemên wêjeyî de tîn dîtin :

► **Hemû şervan dihatin xuyakirin çawa ku roj hildihat.**

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : **hemû şervan dihatin xuyakirin**
Ya alîkar : **çawa ku roj hildihat**

Mînak 423 : Hevokên alîkar bê pêveber nabin, lê hin komek dibin :

► **Tuala ku di destê wî de; ji bo ku Dîlan bibe, Narîn li ser bixebite.**

Di hevoka jorîn de :

Hevoka bingehîn : **Narîn li ser bixebite**

Komeka alîkar : **tuala ku di destê wî de**

Hevoka alîkar : **ji bo ku Dîlan bibe**

Mînak 424 :

Di hevokên kompleks de çend hêmanên bingehîn û yên alîkar tên dîtin :

Gava ku roj diçe ava, şivan di nav tariyê de wenda dibin û diçin; tam wê gavê, çûkê ku di ser wan re doş dibû, dadikeve ser golê, baskên xwe li ava şîna tarî dixê, piştê ew jî bi şivanan re di nav tariya şevê de wenda dibe.

(Çiyayê Agirî, Y. Kemal, werger : Şerefnaz)

➔ Veguhastina hevokan :

Formên hevokên veguhastî bi alîkariya lêkera “gotin”ê çêdibin û ev lêker bi kêşanên xwe di dawiya hevokên yekemîn de cih digire.

Li gorî ahenga dem û raweyan gelek hevokên veguhastî tên ristin.

Ji aliyê veguhastinê ve hevok du cure ne : Yên yekser û yên neyekser.

- Hevokên veguhastî yên yekser : Ev herî kêr ji du hevokan pêk tînin. Bi gelemperî, hevoka yekemîn bi xalecotê dawî dibe û ya duyemîn di nava dunikê de bi tîpeke girdek dest pê dike û bi xal, pirsnîşan, baneşan an jî bi sêxalan diqede.

- Hevokên veguhastî yên neyekser : Ev hevok hevedudanî ne, bi alîkariya gihaneka “ku”yê pêk ten û di hevoka duyemîn de kes jî tînin guhartin.

Digel van hevokên veguhastî yên neyekser ên zimanê rêzimanî, di zimanê gelêrî de hin bikaranînan wan ên cuda jî tînin hene. Em ê wan hevokan jî bi yek mînakê bidin nimandin.

Mînak 425 : Li gorî dema niha :

✓ Bo hevokên veguhastî yên yekser :

▶ Rojhat dibêje : “ *Ez niha diçim daristanê.*”

✓ Bo hevokên veguhastî yên neyekser :

▶ Rojhat dibêje ku *ew* niha *diçe* daristanê.

✓ Di zimanê gelêrî de bo yên neyekser :

▶ Rojhat dibêje ku *ez* niha *diçim* daristanê.

Mînak 426 : Li gorî dema niha û dema bê :

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên yekser :**
- ▶ Dîlan dibêje : “*Em* ê sibehê li ba hevalên xwe *bin*.”

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên neyekser :**
- ▶ Dîlan dibêje ku *ew* ê sibehê li ba hevalên xwe *bin*.

- ✓ **Di zimanê gelêrî de bo yên neyekser :**
- ▶ Dîlan dibêje ku em ê sibehê li ba hevalên xwe *bin*.

Mînak 427 : Li gorî dema boriya têdeyî û dema niha :

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên yekser :**
- ▶ Berîvanê ji Nazê re got : “*Em* îşev li otelê *namînin*.”

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên neyekser :**
- ▶ Berîvanê ji Nazê re got ku *ew* îşev li otelê *namînin*.

- ✓ **Di zimanê gelêrî de bo yên neyekser :**
- ▶ Berîvanê ji Nazê re got ku em îşev li otelê *namînin*.

Mînak 428 : Li gorî dema boriya dûdar û dema bê :

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên yekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye : “*Hûn* ê li roja çarşemê *bên*.”

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên neyekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye ku *ew* ê li roja çarşemê *bên*.”

- ✓ **Di zimanê gelêrî de bo yên neyekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye ku *hûn* ê li roja çarşemê *bên*.”

Mînak 429 : Li gorî dema boriya dûdar û dema boriya têdeyî :

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên yekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye : “*Me*, wê çarşemê hev nas *kirin*.”

- ✓ **Bo hevokên veguhastî yên neyekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye ku *wan*, wê çarşemê hev nas *kirine*.”

- ✓ **Di zimanê gelêrî de bo yên neyekser :**
- ▶ Rewşenê ji Narê re gotiye ku *me*, wê çarşemê hev nas *kirin(e)*.”

Mînak 430 : Bi lêkerên alîkar hevokên veguhastî :

✓ **Bo hevokên veguhastî yê yekser :**

▶ Mem ji Narê re dibêje : “*Ez dikarim alîkariya te bikim.*”

✓ **Bo hevokên veguhastî yê neyekser :**

▶ Mem ji Narê re dibêje ku *ew dikare* alîkariya *wê bike*.

✓ **Di zimanê gelêrî de bo yê neyekser :**

▶ Mem ji Narê re dibêje ku *ez dikarim* alîkariya *te bikim*.

Mînak 431 : Di avaniya tebatî de hevokên veguhastî :

✓ **Bo hevokên veguhastî yê yekser :**

▶ Zilan ji Nalînê re dibêje : “*Ez nehatim hilbijartin.*”

✓ **Bo hevokên veguhastî yê neyekser :**

▶ Zilan ji Nalînê re dibêje ku *ew nehatiye* hilbijartin.

✓ **Di zimanê gelêrî de bo yê neyekser :**

▶ Zilan ji Nalînê re dibêje ku *ez nehatim(e)* hilbijartin.

Mînak 432 : Di avaniya dançêker de hevokên veguhastî :

✓ **Bo hevokên veguhastî yê yekser :**

▶ Dîlan dibêje : “*Min bûkaniya xwe da dirûtin.*”

✓ **Bo hevokên veguhastî yê neyekser :**

▶ Dîlan dibêje ku *wê bûkaniya xwe daye* dirûtin.”

✓ **Di zimanê gelêrî de bo yê neyekser :**

▶ Dîlan dibêje ku *min bûkaniya xwe da(ye)* dirûtin.”

Mijar : 28

Mijar : Xalbendî

Nasîn :

Nişandekên ku li gorî hin rêzikên rêzimanî, hêmanên hevokan bi hev girê didin an ji hev dikin; ên ku wek xal, bêhnok, xalebêhnok, xalecot û hwd. re *xalbendî(niqteşanî)* tê gotin.

Pirs : Teksta jêrîn, bê xalbendî û bi xalbendî hatiye nivîsandin, raberî hev bikin!

Mînak I : Bê xalbendî :

Serçavan Fincano Min nizanibû xwediyê min dizane ku ev navê wî ye Fincan ji destê wî girt qehwe kir qurtek û got Nemreya lingê te çiqas e Ez nizanim Bersiva wî ken ji ser lêvên xwediyê min firand Çavên xwe berdan min Min qirika xwe dirêj kiribû Cira lingê min nexweş e di zivistanê de mezin dibin û di havînê de biçûk dibin Te em şaş kirin bavo Nemreya lingê xwe bêje pişt re tu kîjan solê hildibijêrî tu azad î Xem nake ez ê hilbijêrim

(Mêrê Avis, Helîm Yûsiv)

Mînak II : Bi xalbendî :

- Serçavan... Fincano!

Min nizanibû xwediyê min dizane ku ev navê wî ye. Fincan ji destê wî girt, qehwe kir qurtek û got :

- Nimreya lingê te çiqas e?

- Ez nizanim.

Bersiva wî, ken ji ser lêvên xwediyê min firand. Çavên xwe berdan min. Min qirika xwe dirêj kiribû :

- Cira lingê min nexweş e, di zivistanê de mezin dibin û di havînê de biçûk dibin.

- Te em şaş kirin bavo! Nimreya lingê xwe bêje, pişt re tu kîjan solê hildibijêrî, tu azad î.

- Xem nake, ez ê hilbijêrim.

(Mêrê Avis, Helîm Yûsiv)

A) Xalbendî :

Ev nîşandek gerdûnî ne û di gelek zimanên nûjên, bi taybetî yên ku alfabeya latînî de tên bikaranîn. Mirov dikare nîşandekan wiha bide rêzandin û dahûrandin.

↓ Xal (.) : Jê re *niqte* jî tê gotin û di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî bêhneke normal şanî dide.

Mînak 433 : Bikaranîn :

★ Xal tê dawiya hevokê û peyva piştî wê bi tîpa girdek dest pê dike :

Hemşîreyan ew xist nav nivînan. Canê wê yê germ, bûbû weke sotikê êgir.
(Mirovên Hejar, Victor Hugo, werger : Yakup Karademir)

★ **Di kurtenivîsan de tê ber kurteyê :**

- ✓ Doktor → Dr. Mervan Zinar
- ✓ Hesên Mihemed Baran → H. Mihemed Baran
- ✓ her wekî din → hwd.
- ✓ matematîk → mat.

★ **Di nivîsandina mejûyê de nevarên roj, meh û salê de :**

21. 05. 2009 → (21 'ê meha 5'an a sala 2009 'an)

★ **Di nivîsandina demjimêrê de, di navbera saet û xulekê de :**

- ▶ Trêna lezgîn, saet di 10.15 'an de radibe.

★ **Di xaneyên jimarîn de : 15.456.132**

★ **Di matematîkê de li şûna nîşana carandinê :**

$20 \times 5 = 100 \rightarrow 20 \cdot 5 = 100$

↓ **Bêhnok (,) :** Jê re *bihnok* jî tê gotin û di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî nîvbêhneke normal diyar dike.

Mînak 434 : Bikaranîn :

★ **Di navbera hevokên sereke û pêreyî de :**

- ▶ Nalîn ji cihê xwe rabû, li ber eynikê rûnişt û porê xwe şe kir.

★ **Di navberên hevokên serbixwe yê rêzkirî de :**

Ji ber ku em têr bûn, min nexwest ku zarokên min, nexwende bimînin û karan bikin.
(Jînenîgariya Min, Cigerxwîn)

★ **Di navberên peyv an komepeyvnan de :**

- ▶ Wê kulîlkên sor û zer, pelên teze, sepeteke darîn hevî dikir.

★ **Di hevokê de li ber peyvên hempeyvir :**

- ▶ Rojda, Rojbîn, Rojhat û Serdar bi hev re dixwînin.

★ **Di hin hevokên têkel de li ber kirdeyê :**

- ▶ Jinekê, bi her du destên xwe li jinûyên xwe dixist û diqîriya.

★ Di banglêkirinê de li ber peyva têkildar :

▶ Kurino, em ji vir diçin!

★ Di diyalogê de li dawiya hevoka sereke :

Memê :

- Min ji wan re texsiyek amade kiriye, got.

★ Di jimarên pareyî de xaneyên ku li bin sifirê cuda dike :

▶ Min 10, 25 kg hingiv kirîn.

★ Di destpêka name û daxwaznameyan de li dawiya peyv û komepeyvên xîtabî û navên saziyan :

✓ Birêz Mamoste Dilbirîn,

✓ Xwendekarên hêja,

✓ Ji Yekîtiya Malbatan a Zarokên Dibistanê re,

↓ Xalebêhnok (;) : Jê re *niqtebihnok* jî tê gotin û ew di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî bêhn û nîvekê ya rîtmekê dimêrîne.

Mînak 435 : Bikaranîn :

★ Di hevokên hevedudanî û yan ên rêzkirî de :

Hinan tiştên xwe dixistin hundir, hinan ji hundir derdixistin derve; hinan piştiyên xwe amade dikirin, hin li nava malan li benan digeriyan; hin li kîs û çewalan digeriyan; hin ardê wan xilas bûbû li êrd digeriyan, hinan cil û bergên xwe yê zêde li xizmên xwe belav dikirin. (Mexmûr, Diyar Bohtî)

★ Li şûna hin gihanekan(lê, lêbelê, ema...) :

Hinan digot, em ê çadira xwe bibin, weke din em tiştêkî nabin; gaz û sobe tune bin jî em ê çadira xwe vedin û xwe bidin bin. (Mexmûr, Diyar Bohtî)

★ Di helbestan de rêzên serbixwe û têkildar bi hev girê dide :

Tu disefînî bi stêr û balinde ve;

Ez ne nexweş im, pir darhal im

(Sewta Berbangê, A. Karabax)

★ Di destpêka name û daxwaznameyan de ji aliyê gelek kesan ve, weke bêhnokê li dawiya peyv û komepeyvên xîtabî û navên saziyan bi kar tê :

✓ Dayika dilbikul;

✓ **Ji Berpirsiyara Komeleyê re;**

↓ **Xalecot (:) : Jê re *niqtecot* jî tê gotin û di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî du bêhnên normal dide nimandin.**

Mînak 436 : Bikaranîn :

★ **Di ravekirina tiştê de : Peyva ku piştî xalecotê tê, bi tîpa girdek dest pê dike :**

Mêwe û hêşnahî : Sêv, hirmî, hêjîr, hinar, tîrî, wekî herêmên din li vê herêmê jî gelek in. (Cografya Kurdistanê, A. Tîgrîs, N. Razazî, F. Gardawan)

★ **Di vegotinê de bo tiştên tîrên rîzkirin : Peyva ku piştî xalecotê tê, bi tîpa hûrdek dest pê dike ku di vê bikaranînê de berdewamî sereke ye :**

Fêlên ku li milekî min bin, nedîbar in: nîşan in
Fêrên ku li milekî wan in, dîbar in: hin nîqaş in
(Sewta Berbangê, A. Karabax)

★ **Di hevokê de li ber jêwergiranê : Ew jêwergiran, di dunikê de bi tîpa girdek dest pê dike :**

Di bîranînên Mûsa Enter de peyveka dîroknasê Îngilîz, Arnold Toybeeyê heye: “ Ji bo neteweyekê, malkambaxiya herî mezin ew e ku dîroka wan ji aliyê hinekên din ve bê nivîsandin. ”
(Çend Gotin li Ser Ronakbîrên Kurd, Î. Beşîkçî, werger : J. Espar, A. Tîgrîs)

★ **Di diyalogê de li ber navê axivkerê : Peyva ku piştî wê tê, li ber xêzekê yan jî di dunikê de bi tîpa girdek dest pê dike :**

Masiya dê :

- Gelo, tu dixwazî ji vir herî?

Masiyê reş :

- Erê dayê, divê ez herim.

(Avaşîn-2, Masiyê Reş û Biçûk, S. Behrengî, werger : Xalidê Ezîz)

★ **Di nivîsandina demjimêrê de, di navbera saet û xulekê de :**

▶ **Rojda, saet di 08 : 20'an de li ba min bû.**

↓ **Pirsnîşan (?) : Jê re *niqtepirs* jî tê gotin. Ew nîşandek tê dawiya hevokên pirsiyarî. Di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî bêhneke normal nîşan dike. Ew nîşandek bi tenê jî bi kar tê.**

Mînak 437 : Bikaranîn :

★ **Di helbestê de li dawiya rêzê :**

Êrîş dibin wan hemî hirç û hov
Doza çi dikin ev rengê mirov?
(Kîme Ez/Dîwana Sisêyan, Cigerxwîn)

★ **Li ber jimareke mêjûyî : Ew bi şik û guman e :**

Ji ber ku klasîkên herî mezin ên kurdan, mîna Eliyê Herîrî(1425-1490 ?), Mela Ehmedê Bateyî(1414-1495), Melayê Cizîrî(1570-1640), Feqê Teyran(1590-1660) û Ehmedê Xanî(1651-1707) ku bi navê “ekola kurmanciya bakur/jorê” tên nasîn, li nav tixubên mîrekiya Cizîra Botan jiyane û eserên xwe anîne pê.
(Destpêka Edebiyata Kurdî, M. Uzun)

★ **Di kevaneyê de li ber peyvekê : Ew tişt ne teqez e :**

Berhemên Osman Sebrî :

...

2- Çar Leheng, 1984 , Sûriye(?), 68 r.

3- Bahoz û çend nivîsarên din, 1956 , Şam(?), 68 r.

...

(Avaşîn-10, Osman Sebrî jî ji nav me bar kir, Mehmud Lewendî)

★ **Di hevokê de pirsyarî û baneşanî hene û ya pirsyarî li pêş e :**

Gelo pêwîst e xemlandina nalînan
Bi xweşgotinan?!
Tarîkirina armancan
Bi çend felsefan?!
(Dî Siya Dûriyê De, Gundî)

★ **Ew bi tenê jî bi kar tê û wisa jî pirsê pêşan dide :**

Kesê yekem :

- Eger kîn û nefret bibarin, pê re jehr jî dibare!

Kesê duyem :

- ?

↓ **Bangnîşan (!) :** Jê re *niqtebang* jî tê gotin. Ew nîşandek tê dawiya hevokên baneşanî. Di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî bêhneke normal dimîne. Ew nîşandek bi tenê jî bi kar tê.

Mînak 438 : Bikaranîn :

★ **Li ber peyv û dengên baneşanî :**

▶ Wî! wan, mêvanên xwe bê xwarin hiştine.

★ **Di dawîya hevokê de :**

Ey dil bi êş û derd û jan!
Wek te şivan im ey heval!
(Ronak/Dîwana Çaran, Cigerxwîn)

★ **Di dawîya hevokê ya bê peyv û dengên baneşanî de :**

Ne mostretî ye, heke li hemû bergorên wan
Bi nivîsîna maderî: *kî ne em*, bê neqşandin!
(Sewta Berbangê, A. Karabax)

★ **Di kevanekê de li ber peyvekê yan di dawîya hevokê de :
Tinaz û şaşwaziyan bi bîr dixê :**

-Keko, ma bû noqav(!), ma mirov qet saetekê di binê deryayê de dimîne.
(Fîl Hemdî, A. Nesîn, werger : M. Aydoğan)

★ **Di hevokê de baneşanî û pirsyarî hene û ya baneşanî li pêş e :**

Jîr û zana û zîz in
Çawa bi me dilîzin!?
(Ronak/Dîwana Çaran, Cigerxwîn)

↓ **Sêxal (...) : Jê re nîşandeka bêdengiyê jî tê gotin û di xwandinê de rawestinekê ya ku bi qasî ya sê xalên normal raber dike.**

Mînak 439 : Bikaranîn :

★ **Hevokê temam nebûye, tiştên ku bîr gotin an nivîsandin hene yan ne pêwîst e ku ew li vir bîr aşîkarkirin.**

Kapîtan hêrsa xwe mezintir dike û dibêje :
- Ev çi muxtarî ye! Ca li bejna xwe, li derpê xwe... ca li vî serê xwe î piçûk binêre!
Ma ka muxtarî bi te dikeve? (Avaşîn-7, Ya Star, Hesenê Metê)

★ **Gelek tiştên nivîsîn, lê yê bîr nivîsîn hîn hene û li şûna wan :**

▶ **Bihar tê, berf dihêle, baran dibare...**

★ **Li şûna peyvên ku nivîsîna wan (argo, hwd.) nayên xwestin :**

▶ **Apê Dildar jê re dibêje : "Kuro, ha tu ha k...ê min!"**

★ **Bo jêwergiranê (jêgirtin) : Li şûna hevokên ku nehatine nivîsîn :**

Keç û jin û pîr, xort û mêr û kal

...

(Kela Dimdimê, Jan Dost)

↓ **Xalên rêzkirî (...)** : Ev nîşandek herî kêr bi çar xalan dest pê dike.

Mînak 440 : Bikaranîn :

★ **Bo şanîdana beşekê ya ku li vir nehatiye nivîsîn :**

.....

PERDEYA DUWEMÎN

Dotira rojê. Eynî dem. Eynî cih.

Solên Estragon û kabikên wan bi hev ve, pozikên wan dûrî hev, li nêzikî rampê ne; şewqeya Luck jî li eynî cihê ye.

(Li Benda Godot, S. Beckett, werger : F. Cewerî)

★ **Li şûna demeke bihurî ya dirêj :**

.....

Çaxa Evdal kor bû, salên wî nêzikî şêştan bû. Niha dinyaya wî guherîbû û heyameke nû dest pê kiribû; heyama reşahiya dinê û korahiya alemê.

(Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê, M. Uzun)

★ **Li şûna hevok an rêzên ku nehatine nivîsîn :**

.....

Eywan li me bûye darê mihnet
Zindan bi me bûye baxê cennet

(Mem û Zîn, Ehmedê Xanî)

★ **Di belgeyan de ji bo tiştên ku bêne dagirtin :**

Nav : Paşnav :

↓ **Dunik (“ ”) an (« »)** : Gotin û nêrînên ku ji kesên din tên girtin, di dunikan de tên nivîsandin.

Mînak 441 : Bikaranîn :

★ **Bo gotin û nêrînên ku ji kesên din an jêwergiranan :**

Ramaner û filozofê sûfî yê mezin, Mewlana wisa gotibû : “ Min çî cil dîtin tede mirov tûne bûn, min çî mirov dîtin bê cil bûn. ”

(Felsefe û Rûmeta Xwezayê, Z. Abidîn)

★ **Di diyalogê de li şûna xêzekê :**

Tanya :

“ Baş e, niha em ê çawa bikin? ”

Lêna :

“ Em ê wî bibin malê.”

(Ristemê Zal, Xurşîd Mîrzengî)

★ **Bo balkişandina peyvekê :**

▶ **Di wê daristanê de “çinar” nehatibûn birîn.**

↓ **Dubare (“ ”) : Li şûna tiştên ku tên ducarkirin karîger e :**

Mînak 442 : Bikaranîn :

✓ **Dahatina meha gulanê : 5345 EUR**

✓ **Daçûna “ “ : 4545 EUR**

↓ **Yeknik (‘ ,) : Jêwergirana ku di dunikê de tên nivîsîn, eger di rêza wê de jêwergiraneke din hebe, ew di yeknikê de tê mêrandin.**

Mînak 443 : Bikaranîn :

★ **Di yeknikê de peyvek :**

Bazê dengbêj : “ Qefes daristan e, çûk girtî ne; ‘bilbil’ê te li ku ye? ”

★ **Di yeknikê de hevokek :**

Bazê dengbêj : “ Pêl bi banî ketiye. ‘Bimeşe, riya me dûr e!’ Ev deng ê kê ye?
Belê, yê yara min e! ”

↓ **Dabir (‘) : Dere barê bikaranîna vê nîşandekê de nîqaşên girîng hene. Em ê li vir li ser bikaranînên wê yên ku karîger rawestin. Ev nîşandek hin peyvên taybet, kurtenivîs û jimaran ji paşgirên ku tên dawiyên wan vediqetîne.**

Mînak 444 : Bikaranîn :

★ **Bo hin bikaranîna peyvên taybet ên serenav :**

Zîn’a destana “Memê Alan”, Xec’a “Siyabend û Xecê”, Binevşa Narîn’a “Cembeliyê Hekkarê...”, bi qasî qehremanên mêr ên van destanan, xurt û jîndar in û baş tên salixdan. (Destpêka Edebiyata Kurdî, M. Uzun)

★ **Bo kurtenivîsan :**

▶ **Mamoste Soran endamên kongreya YMK’ê silav kirin.**

★ **Bo jimaran :**

Kekê min Wesfî di sala 1921 'ê de, kekê Muhîddîn di sala 1930 'an de, xwişka min Satê di sala 1936 'an de ji dayik bûne. (Avaşîn-4, Î. Beşikçi, werger : J. Espar)

↓ **Kevanek () : Jê re *kevane* jî tê gotin.**

Mînak 445 : Bikaranîn :

★ **Bo agahdariyên zêde : Hin peyv û hevok di kevanekê de tèn nivîsandin. Kevanek wek bendikekê bi erka navebir jî bi kar tê :**

Rêya meyî dûr bû, bê derd û xebat e
(Însanê bê derd, ji par re dimîne)
(Rewşa Welat, Mele Sadiq)

★ **Peyv û gotineke din di nava xwe de dihewîne :**

Ne wekî xwe, mîna hinên din xwe badikin
Bi tîlîyên zirav kembera(qayîşa) piştê radikin
(Awaza Serpêhatîyan-II, Evîn Çîçek)

★ **Bo jêwergiranê : Di nava xwe de bi sê xalan ve :**

(...)
Tu nebûna dilşahiya min î, ez hebûna kedera te.
(Xezela Warê Germiyan, Z. Abidîn)

★ **Bo têtîniyê : Di nava xwe de bi jimarekê ve :**

Welakîn zêde reng û ruyê çavan(2)
Ku me'lûm in ji wan bê hed kîneyet

(2) Welakîn zînde rengî û rûyê çavan(D.)
(Dîwan, Pertew Begê Hekarî, werger : Zeynelabidîn Zinar)

↓ **Nîvkevanek,) : Perçeya kevanekê ya rastê bi kar tê.**

Mînak 446 : Bikaranîn :

★ **Bi jimaran ve di rêzandina beşên mijarîn de :**

Ji aliyê peyvsaziyê ve rengdêr li du beşên sereke parve dibin :

- 1) Yên xwerû
- 2) Yên nexwerû

★ **Bi jimar û tîpan ve di testan de :**

1) Ji van lêkeran kîjan li gorî dema niha hatiye kişandin?

A) Ez dihatim mala we. B) Te şîva xwe nexwaribû.
C) Ewê bê mala we. D) Ez hinekan tînim gund. E) Wî ew dîtiye.
(Waneyên Rêzimanê Kurmancî, S. Tan)

↓ **Kevaneka çarçik [] :** Jê re *kevaneka goşedar* jî tê gotin. Ev jî kevanekê mezintir e û kevanek di nava wê de cih digire. Digel vê kevaneka çarçik weke kevanekê, bi serê xwe jî tê xebitandin.

Mînak 447 : Bikaranîn :

★ **Dema ku tiştêk bi kevanekê bê ducarkirin, li şûna wê ya çarçik bi kar tê û ew kevanek di nava wê de dimîne :**

Mirov bi ser kulîlkan de stûxwar dibe. Kulîlk[giyayî û darîn(kulîlka min berçemî ye), ew tevde narîn û rengîn in] bi hez û nazên xwe payedar radibin.

★ **Bo têbiniyê weke kevanekê bi serê xwe :**

Di salên dawî de hin romanên nûjen hatin weşandin. Ji van ên Mehmed Uzun[1] gelekî balkêş in.

.....

[1]

Siya Evînê
Hawara Dîcleyê

.....

↓ **Xêzek (-) :** Di gotûbêj û diyalogan de bi peywira dunikê radibe.

Mînak 448 : Bikaranîn :

Bi dengekî pir nizm :

- Daniyar, ez hatim. Ez bi xwe hatim, got.
(Evîna Cemîlê, C. Aytmatov, werger : N. Kutlay)

↓ **Bendik (-) :** Ev nîşandek ji aliyê dirûvê ve dişibe xêzekê, lê bi erkên ji yên wê cuda karîger e.

Mînak 449 : Bikaranîn :

★ **Di kîtandin û kîtebirînan de : Dî-lan-ê her-tim is-rar di-kir.**

★ **Di erka navebir de :**

★ **Di hevokê de ji bo peyv an raveyên kesayî :**

▶ **Memê digot -bê guman dipeyvî- ku min ew dîtibûya...**

★ **Di rêzkirina beşên mijarîn de :**

Ji aliyê peyvsaziyê ve daçek bi du beşên serek dabeş dibin :

1- Yên xwerû

2- Yên hevedudanî

★ **Di erka girêyî de :**

✓ **Di navbera mêjûyan de : Ehmedê Xanî(1651-1707)**

✓ **Di navbera peyvên dijwate û bi erkê hevdu temam dikin de :**

▶ **Jin-mêr, wan kincên wisan li xwe dikirin.**

★ **Bo qertafên rêzimanî :**

✓ **pêşgir : bi- } bixwe!**

✓ **paşgir : -bir } darbir**

↓ **Xêzeka dirêj (—) : Ev kêr bi kar tê. Di navbera rêz û hevokên helbestî de cih digire.**

Mînak 450 : Bikaranîn :

Ey cejna şadî ey cejna şadî, — Cejna serbestî, gerdenezadî (Cigerxwîn)

↓ **Dabeş (/) : Ev nîşandek bi peywirên cuda tê karandin.**

Mînak 451 : Bikaranîn :

★ **Dikeve navbera du peyvên nêz an hemwate :**

Vebêjinên xwe em piçek dirêj bikin. Gelo yê ku helbestan dinivîsîn/diafirîn, hemî ne helbestvan/hozan in; me li jorê ev pirsê erênî kiribû.

(Helbestvan û Helbest, A. Karabax)

★ **Di navbera rêzên helbestan de :**

Ev helbest gelek xweş û bi tore hatiyê danîn û hin gotin û peyvên xweş û ciwan tede hatine. “ **Keroşka li nav lema/xezala li ber çema/û kevoka li ber çayê...**” (Folklorê Kurdî, Cigerxwîn)

★ Di matematîkê de li şûna nîşana parîne : $50 / 5 = 10$

★ Di nivîsîna mejûyê de, di nevbarên roj, meh û salê de :
06 / 04 / 2012 → (6'ê meha 4'an a sala 20012 'an)

↓ Stêrk (*) : Ev him di kevanekê de, him jî bi serê xwe bi kar tê.

Mînak 452 : Bikaranîn :

★ Di kevanekê de bo nîşeya peyv an gotinekê :

Çend Gotin Li Ser Ronakbîrên Kurd (*)

.....

(*) Komela Mafê Mirovan a Stenbolê, di 15'ê sibatê ya sala 1990 'î de, bi navê
“Zimanê Zikmakî û Bîryarnameyan” panelek li dar xistibû.

(Çend Gotin Li Ser Ronakbîrên Kurd, Î. Beşikçi, werger : J. Espar, A. Tîgrîs)

★ Bi serê xwe di navbera beşên mijarîn de :

..... Û yek jî, tu dikarî bizanî, ew ê çi bixwezî û çi wext bimirin.

*

Sibetirê, xortekî bi hespekî ve hat ber konê simyagerî. Piştî demekê, Sîmyager
xûyabû : Ew jî li hespekî siwarbûbû, di ser milê wî yê çepê de başokek hebû...

(Sîmyager, P. Coelho, werger : Z. Abidîn)

★ Di navbera beşên mijarîn de sê stêrk :

.....

Zarokên birca bilind, ên wezîr û kizîran, rojên cejn û şahiyên, mîhrîcan û seyranan
dihatî di nava xasbexçeyê de kêf û henek dikirin.

Pêgirtoka keç û bûkên birc û saraya mezinên Zîqelayê bû, dema ku bihar dihat, tav
xweş dibûn, mar û mûr ji kunên xwe derdikeşî; wan qîz û bûkan jî cihêz û rihelên
xwe dianî, di nava xasbexçeyê de radixistin, didan ber tavê...

(Ristemê Zal, X. Mîrzengî)

B) Xalbendî û hin bikaranînên wêjeyî û taybetî yên kesayî

→ Xalebêhnok

★ Bo ravekirin û balkişandinê li ber peyv an komepeyvekê : (;) :

Li mijaran; kêr û zêde, sift û serkî, bi ragihanên dewiyîner ên mêjîdar, nêrîn û
tecrûbeyên helbestvanî di bin tav û avîngên zîhnî yên hîsî, jiyânî, xwezayî, fikrî,
felsefî... hêjahiyên kesaniyê û civakî de ne. (Helbest û Mijar, A. Karabax)

➔ Pirsnîşan :

★ Ji aliyê vegotinê ve hevoka pirsyarî hatiye birîn : (?..) :

- Keçê, taştiya çi, xewna çi?.. Ma kesî seh kiriye, mirov gayê cot ser jê bike?
(Siyabend û Xecê, Zeynelabidîn Zinar)

★ Ji aliyê vegotinê ve hevok bi dom e û pirsnîşan tê dawîya tiştên ku bên gotin : (..?) û (...?) :

Helbestvan, hozan û nivîskar... di warê kulturî de helwestên herî girîng, bi zamanê zikmakî nivîsîn, xwendin û peyivîn in; hûn bi kîjanî dinivîsîn, dixwînin û dipeyivin..? (Helbestvan û Helwest, A. Karabax)

★ Di hevokê de wateyên pirsyarî û baneşanî hemtay in û tiştên tên gotin, bi dom in : (!..) :

Apê Dildar :

- Min di ciwantiya xwe de, darên şêst kîloyî diavêtin ser milên xwe.

Xalê Reşko :

- Min jî yên sed kîloyî...

Apê Dildar :

- Ma giraniya te ne 49 kîlo bûn?!.

★ Di hevokê de wateyên baneşanî û pirsyarî hemtay in û tiştên ku bên gotin jî wisa bi dawî dibin : (..!?) :

- Çima ev neçûn welatê xwe?

- Welatê xwe..!? (Di ber xwe de kire pilepil, lê di xwe dernexist).

Me çiqas israr kir jî behsa welêt nekir. (Avaşîn-10, Hevpeyvîn, Şoreş Reşî)

★ Wateya pirsyarî hatiye xurtkirin : (??) an (???) :

Apê Dildar :

- Tu dergûşa kurîn a dayika xwe yî û ya şaristaniyê jî çem in.

Xalê Reşko :

- Çawa??

➔ Bangnîşan

★ Tiştên bên gotin hene yan ne pêwîst e ku ew li vir bên nivîsîn. Ev bikaranîn wek a sêxalan, dengbirînekê jî şanî dide : (!..) û (!..) :

- Tu çi sekinîyî, ehmeq? Bibêje!... Ji wan re bibêje, bila hemû jî çekên xwe bînin!
(Avaşîn-7, Ya Star, Hesênê Metê)

★ Ji aliyê vegotinê ve hevoka baneşanî bi dom e û bangnîşanê dê bê

dawiya tiştên ku bê n gotin : (..!) û (...!) :

Heta kengî diltengî...!
Ma ne bes e bê dengî?
(Avaşîn-8, S. Silêvanî)

★ Wateya baneşanî hatiye xurtkirin : (!!) an (!!!) :

- **Ji meleyê sibehê de erd cot dike.**
- **Erdê kê?**
- **Erdê wan.**
- **Haaa!!!**
(Mêrê Avis, H. Yûsiv)

Çavkanî :

- 1- Kûrtçe Grameri(Kurmanci Lehçesi), E. C. Bedir Han ve Roger Lescot, Institut Kurde de Paris, 1990
- 2- Hêma Rêzimanê Kurdî, 1.baskı, F. Huseyn Sagniç, Melsa Yayınları, İstanbul, 1991
- 3- Lehrbuch Der Kurdischen, Dr. Usso B. Barnas, Dr. Johanna Salzer, Înstîtuya Kurdî, Berlîn, 1994
- 4- Uygulamalı Kûrtçe Dersleri-Dersên Kurdî, B. Rizgar, M.F. Onen, 1993
- 5- Kurdîzan, F. M. Aykoç, Înstîtûta Kurdî-Berlîn, 1996
- 6- Türkçe-Kûrtçe Sözlük, çapa yekemîn, Zana Farqînî, Kûrt Enstitüsü-İstanbul, 2000
- 7- Ferhenga Kurdî-Tirkî, çapa sêyemîn, Zana Farqînî, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, 2004
- 8- Ferheng(Kurdî-Tirkî,Tirkî-Kurdî), çapa sêyemîn, D.Torî, Weşanên Deng, Stenbol, 2002
- 9- Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 1983
- 10- Kurtenerînek li hin beşên rêzimana kurdî, Kovara Mehname, Husein Muhammed.
- 11- Cînav di Zimanê Kurdî de Kurmanciya Jorîn, Deham Ebdulfettah, Tîrej.info
- 12- Zimanên Ergatîv, Zekî Bozarslan, Kovara Mehname, Kewçêr, 2003
- 13- Cours de la Langue et de Civilisation Françaises II, G. Mauger, Hachette, Paris, 1967
- 14- Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik, Die neue Gelbe, H. Dreyer, R. Scmitt, 2000 Hueber Verlag, Ismaning, Deutschland
- 15- Temel Britannica, Ana yayıncılık A.Ş, İstanbul, 1992
- 16- Almanca Dilbilgisi, Fono Yayınları, İst., 1996
- 17- Fransızca Dilbilgisi, Fono Yayınları, İst.,1995
- 18- Dilbilgisi, Lise : I-II-III, T.N.Gencan, Kanaat Yayınları, İst., 1992
- 19- Kurtenerînek li Tewîna Lêkerên Kurdî, Husein Muhammed, Mehname, 2002
- 20- Rêzimanê Kurmancî, çapa berfirehkirî, S. Tan, Enstûtuya Kurdî ya Stenbolê, 2011

Ev rêziman li tu derê bê çavkanî nayê bikaranin. A. Karabax